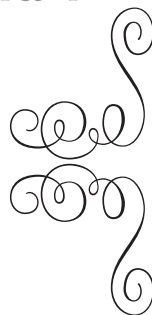

ГОНЧАРНИЙ ЗДВИГ ДОНБАСУ

Книга 1

POTTERY ADVANCE IN DONBAS REGION

Volume 1

Моєму дідусяві **ГАВРИЛУ ПОШИВАЙЛУ (1909–1991)**,
який упродовж 1936–1938 років навчався
в Опішненській школі майстрів художньої кераміки,
та братам бабусі **ЯВДОХИ ПОШИВАЙЛО (1910–1994)** —
ФЕДОРУ БОРОДАВЦІ (початок 1900-х – 1943)
й ЛУЦІ БОРОДАВЦІ (1907–1951),
які впродовж 1929–1932 років навчалися
в «Керамічному технікумі» в Полтаві
(на керамічному факультеті
Полтавського технікуму промкооперації)

National Academy of Sciences of Ukraine
Ceramology Institute – branch of Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine

Ministry of Culture and Tourism of Ukraine
National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne
State Specialized Art Boarding School «The College of Arts in Opishne»

Academical Ceramology series «Pottery Schools in Ukraine» • ISSUE 1

Oles Poshyvailo

POTTERY
GRANDEUR AND TRAGEDY
OF MAKARIV YAR
IN EPOCH
OF THE SHOT
RENAISSANCE

Ukrainian Ethnology
Publishing House of the National Museum
of Ukrainian Pottery in Opishne

Opishne-2008

Національна академія наук України
Інститут керамології — відділення Інституту народознавства НАН України
Міністерство культури і туризму України
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
Державна спеціалізована художня школа-інтернат «Колегіум мистецтв у Опішному»
.....
Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України» • ВИПУСК 1

Олесь Пошивайло

ГОНЧАРНА ВЕЛИЧ І ТРАГЕДІЯ МАКАРОВОГО ЯРУ ДОБИ РОЗСТРІЛЯНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

«Українське Народознавство»
Видавництво Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному
Опішне-2008

ББК 63.3 (4Укр)6+63.5 (4Укр)+74+79.1+85.125 (4Укр)

П66

Пошивайло Олесь

Гончарна велич і трагедія Макарового Яру доби Розстріляного Відродження. – Описне: Українське Народознавство, 2008. – 240 с., іл. (Керамологічне трикнижжя «Гончарний здвиг Донбасу», книга 1; Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України», випуск 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Книги 1-3)

966-7322-15-7 (Книга 1)

Дослідження відомого українського вченого про події та уроки гончарного здвигу Донбасу – націозначущого феномена розвитку гончарства в селі Макарів Яр, що в Луганщині, за доби Розстріляного Відродження (1917–1933). Подано ґрунтовну історіографію діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935), з'ясовано її значення в літописові української культури. Проаналізовано окремі аспекти розвитку вітчизняного гончарного шкільництва впродовж 1920-х – початку 2000-х років, визначено його досягнення, недоліки й існуючі проблеми. Охарактеризовано подвижницьку постать завідувача макарово-ярівської гончарної школи, художника-кераміста Павла Дубинського (1888–1938). Виявлено напрямки творчої співпраці полтавського та луганського гончарства.

Також про етноцид щодо українського народу, трагізм життєвих доль талановитої молоді за окупаційного режиму, концептуальні напрацювання гончарної освіти 1920-х років та їх значення для сьогодення, проблему створення українських підручників з історії та технології гончарства. Книга вшановує подвижництво залюблених у гончаротворення мистців, які своїм і прагнення, дії й звершення поклали на вівтар звеличення національної культуротворчої спроможності.

Монографія є першою книгою наукового трикнижжя «Гончарний здвиг Донбасу» і постає своєрідним прологом до наступного дослідження керамолога Людмили Овчаренко «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні». Завершує унікальну трилогію збірник документів і матеріалів «Гончарство Макарового Яру кінця XIX – середини XX століття» – найповніший нині корпус опублікованих польових, архівних і речових матеріалів про найбільший гончарний осередок на межі Слобідської України й Донщини.

Для керамологів, етнологів, істориків, мистецтвознавців, музеєзнавців, краєзнавців, мистців, викладачів, учителів, учнів та студентів мистецьких навчальних закладів.

Науковий і літературний редактор,
доктор історичних наук,
заслужений діяч науки і техніки України
Олесь Пошивайло

Коректори
Олесь Пошивайло
Інна Прокопенко

Укладачі покажчиків
Оксана Андрущенко
Ольга Карунна
Галина Панасюк
Юлія Панасюк

Перекладач текстів англійською мовою
Костянтин Рахно

Редактор текстів англійською мовою,
кандидат історичних наук
Ігор Пошивайло

Комп'ютерний набір
Олесь Пошивайло
Юлія Панасюк

Художній редактор, коректура, макет
Юрко Пошивайло

Директор випуску
Вікторія Спільник

Права видавництва «Українське Народознавство»
поширюються на всі країни.
Перевидання, репродукції, відтворення,
виконання за допомогою розмножувальної,
аудіовізуальної техніки чи будь-якими іншими
засобами, а також приватні копії можуть
бути виконані лише з дозволу видавництва
«Українське Народознавство»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- ректор Львівської національної академії мистецтв, академік Академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України, професор **АНДРІЙ БОКОТЕЙ**
- професор кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **ВАЛЕНТИНА БОРИСЕНКО**
- головний науковий співробітник Інституту української археографії імені Михайла Грушевського НАН України, професор Київського славістичного університету, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України **ВСЕВОЛОД НАУЛКО**
- директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор **СТЕПАН ПАВЛЮК**
- професор Київського міжнародного університету, доктор філософських наук, професор **ЛЕОНІД СМОРЖ**

Роботу виконано в рамках відомчого наукового проекту Національної академії наук України «Гончарство України XX – початку XXI століття: історія, сучасність, перспективи» (держ. реєстр №0103U001988)

© Олесь Пошивайло, 2008

© Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, 2008

© Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, 2008

© Юрко Пошивайло, макет і художнє оформлення, 2008

Oles Poshyvailo

Pottery Grandeur and Tragedy of Makariv Yar in Epoch of the Shot Renaissance. – Opishne: *Ukrainian Ethnology Publishing House*, 2008. – 240 p., ill. (Ceramological three-decker issue *Pottery Advance in Donbas Region*, volume 1; Academical Ceramology series *Pottery Schools in Ukraine*, issue 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Volumes 1-3)

966-7322-15-7 (Volume 1)

This study of a well-known Ukrainian scientist – Oles Poshyvailo – is devoted to the history and lessons of the pottery advance in Donbas region. Just in this way the author designates the phenomenon of national significance – a development of pottery craft in the village of Makariv Yar in Luhans'k Province (eastern Ukraine) in epoch of the Shot Renaissance (1917–1933). He provides a fundamental historiography of activities of the Makariv Yar Ceramic Handicraft Industrial School and highlights its importance in the context of the Ukrainian culture. Some aspects of the development of national pottery school education in a period of 1920s – early 2000s as well as its further progress, demerits and current problems have been analysed in the book. The self-sacrifice and heroic individuality of Pavlo Dubynskyi, a ceramist and a director of the Makariv Yar Pottery School are described. The author also traces out the ways of creative cooperation between potters of Poltava and Luhansk.

The book covers some aspects of the policy of ethnocide against the Ukrainian nation, the tragic fates of gifted youth, the conceptual results of activities in the pottery education sphere of 1920s and their importance for the present, the problem of creation of Ukrainian manuals of history and technique of pottery craft. This publication favours the selfless work of those potters, who were completely devoted to their creative work and have sacrificed their dreams, aspirations and activities to the exaltation of the national capability to create culture.

The monography initiates a scientific three-decker issue – *Pottery Advance in Donbas Region* and could be regarded as a prologue to the next study – *The Makariv Yar Centre of Pottery Education in Ukraine* by Lyudmyla Ovcharenko, a ceramologist. The compendium of documents and materials titled *Pottery Craft of Makariv Yar in the Late 19th – Mid-20th Centuries* will be concluding in the unique trilogy. This must be the most complete corpus of the published fieldwork, archival and tangible materials on the largest pottery centre in the border area between Slobodian Ukraine and the Don River region.

The book is intended for ceramologists, ethnologists, historians, art critics, museologists, local culture and history researchers, artists, lecturers, teachers and students of art institutions.

CONTENTS

About the author	8
Prologue. The Motivation	11
Chapter 1. Historiography	15
Chapter 2. Falsity	33
Chapter 3. Concept	49
Chapter 4. Ethnocide	81
Chapter 5. Tragedy	97
Chapter 6. Moral	107
Chapter 7. Book-Learning	131
Chapter 8. Phenomenon	149
Chapter 9. Reality	155
Epilogue. The Memory	167
Addenda	173
Sources	191
Indexes	205
Index of Persons	206
Index of Places	208
Acknowledgement	210
Information	211

ЗМІСТ

Про автора	8
Пролог. Мотивація	11
Розділ 1. Історіографія	15
Розділ 2. Фальш	33
Розділ 3. Концепт	49
Розділ 4. Етноцид	81
Розділ 5. Трагізм	97
Розділ 6. Мораль	107
Розділ 7. Книжність	131
Розділ 8. Феномен	149
Розділ 9. Реаліті	155
Епілог. Пам'ять	167
Додатки	173
Джерела	191
Показчики	205
Іменний показчик.....	206
Географічний показчик.....	208
~ ~ ~ ~	
Вдячність	210
Інформація	211

«Ато не вживсь, не буде знать»

Климентій Зіновіїв
(1700–1709) [164]

*« Організація освіти
є організація культурного життя
в усіх його основних проявах»*

(1924) [97, с.3]

© Людмила Пошивайло, 2005

Про автора

Олесь Пошивайло,
керамолог, етнолог, музеолог

Народився 6 листопада 1958 року в Опішному (Полтавщина), у старовинній українській гончарній родині, майстри якої відомі з другої половини XVIII століття. Закінчив історичний факультет Київського державного педагогічного інституту імені Олексія Горького (1981); навчався в аспірантурі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені Максима Рильського АН УРСР (1983–1988); стажувався в провідних керамологічних і музейних центрах Норвегії, Великобританії, Німеччини, Італії, Швейцарії, Нідерландів, Бельгії (1990, 1992, 1994). Працював молодшим і старшим науковим співробітником Музею народної архітектури та побуту УРСР (1981–1986); методистом з музейної роботи, старшим науковим співробітником Полтавського краєзнавчого музею (1986); директором Музею гончарства в Опішному (1986–1991); директором, генеральним директором Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (1992–2001); генеральним директором Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (2002–2003). Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2000); провідний науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 2003); голова Правління Українського керамічного товариства (з 2000); депутат Полтавської обласної ради (2002–2006); доктор історичних наук, захистив докторську дисертацію без кандидатської (1995); старший науковий співробітник (2006).

Засновник і керівник Дитячої студії народного гончарства Музею народної архітектури та побуту УРСР (1983 – 1985); ініціатор і організатор першого всеукраїнського свята народної творчості «День гончаря» (Київ, 1985); ініціатор заснування Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (1986), Меморіального музею-садиби гончарки Олександри Селюченко (1988), Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів (1999); Колегіуму мистецтв у Опішному (1997); Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2000), Українського керамічного товариства (2000).

Автор численних наукових праць з проблем українського гончарства, у тому числі керамологічних монографій: «З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX – на початку XX століть» (1989),

«Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості» (1991), «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» (1993), «Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» (1993), «Опішне – гончарська столиця України» (2000), «Гончарська столиця України: по-українськи «Опішне», а не «Опішня»» (2000), «Гончарська столиця України: Видавництво «Українське Народознавство» (2000), «Українська академічна керамологія XXI сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужинок, майбутній поступ. Книга 1 (2001–2005)» (2007). Статтю «Скопин: ідеологічний міф советського мистецтвознавства й реальні досягнення давнього гончарного центру Росії (керамологічні студії після I Міжнародного фестивалю гончарів)» Національною експертною керамологічною радою визнано кращою публікацією в Україні на теми керамології, гончарства, кераміки 2004 року (2007).

Головний редактор видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному; головний редактор «Українського керамологічного журналу», національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство», національних наукових щорічників «Українська керамологія» та «Бібліографія українського гончарства»; член Громадської Ради з питань духовності і культури при Комітеті з питань культури і духовності Верховної Ради України (2003–2004), організатор Національних симпозіумів гончарства в Опішному (1989, 1997–2001), Всеукраїнських гончарських фестивалів (Опішне, 2000–2001), Національних конкурсів художньої кераміки (Опішне, 2000–2001), Всеукраїнських наукових конференцій з проблем гончарства (Київ, 1985; Опішне, 1989, 1997–2001), фундатор Всеукраїнських науково-практичних керамологічних семінарів (2006, 2007), ініціатор та науковий директор I Міжнародного молодіжного гончарського фестивалю «Опішне–2007» (2007), ініціатор проведення Міжнародної та Всеукраїнської науково-практичних конференцій з проблем народної художньої культури (Опішне, 2001, 2006), Селюченківських наукових читань (Опішне, 1991, 1996, 2001, 2006), співорганізатор Слов'янського симпозіуму кераміки '2001; автор концепції Міжнародних молодіжних симпозіумів гончарства (2002); учасник Міжнародного симпозіуму кераміки в Осло (Норвегія, 1990), Міжнародного фестивалю європейської кераміки (Великобританія, 1992), I та III Міжнародних фестивалів гончарів у Скопині (Російська Федерація, 2002, 2007).

Срібна медаль ВДНГ СРСР за внесок у справу дослідження та популяризації надбань українського гончарства (1990), дипломант XII Всесвітнього фестивалю молоді і студентів (1985), стипендіат Українського фонду культури (1988–1989), лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Івана Нечуя-Левицького (1995), лауреат Фонду міжнародних премій (1998); лауреат Міжнародного відкритого рейтингу популярності та якості «Золота фортуна» (2001); заслужений діяч науки і техніки України (2004), нагороджений медаллю «За вагомий внесок у розвиток музейної справи та охорони культурної спадщини» (2004).

Пролог
МОТИВАЦІЯ

і Окріне
професії. На 1930
про те, що в якій
1930 р. М.-яр. Керам
свої першим
випуск:

керамічна кустаринська
школа 1927-28 шк. р.
приклад без підруч
та меблів і роб. тмиз.
м.-новгального уст
у, 15 січня 1928 р. роз
у. - 15 січня 1929 р.
у, допомогу від
керівництва М.-яр.
але недостатньо навч.
школ, і офіційно порі,
сією кімнатою, шко
н. майстернях свого
Тільки в осени 1929 р.
удівн. Було доведено
аном. - Порівняна в
іфа, та відорваність від
ама вивага Росії в
дженне спеціально
твонне школи, гальмує
обстрілювання М.-яр. К
ми професії від 2
о додає. Першому
уражаючому тмиз. з
кваліфікації, це од

Зізнаюся, я не мав наміру писати не тільки книгу, а й навіть вступного слова до унікальної книги опішненського вченого-керамолога Людмили Овчаренко «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» [108]. Передбачалося виконання мною лише обов'язків наукового редактора видання. Але, редагуючи й гортаючи сторінки рукопису монографії, я натрапив на документ, підписаний 13 лютого 1935 року головою Луганської міської ради Гудковим. Він вразив мене цинізмом і брехливістю, які межували з дрімучим більшовицьким невіглаством і ненавистю до культури. Відданий окупаційній владі партайгеноссе зі слів своїх поплічників писав донос Донецькому облвиконкому: «*В селе Макаров Яр, Луганского района, шесть лет как существует керамическая школа. Никакой базы под собой эта школа, за исключением глины, не имеет. Молодежь учится гончарному делу не хочет. В результате школа за 6 лет не выпустила ни одного человека. В школе учится

*Тут і далі всі виділення окремих частин цитат підкресленням, курсивом чи напівжирністю належать автору книги. В усіх першотекстах збережено граматику й пунктуацію цитованих джерел, у тому числі і з непоодинокими помилками, пропусками літер, розділових знаків тощо. Можливо, комусь із читачів книга видасться перевантаженою численними цитатами. Проте я принципово дотримуюся такої позиції, за якої для відтворення послідовності тих чи інших подій і явищ послуговуюся не стільки власним переказом опрацьованих джерел, скільки їх цитуванням. Таким чином я вирішую чотири важливі дослідницькі настанови: по-перше, гарантую документально точне підтвердження викладених подій і явищ; по-друге, даю можливість перевірити першотексти, які для мене слугують підставою вже для власних аналітичних висновків; по-третє, виявляю свою повагу до своїх колег-учених і, по-четверте, переконаний, що тільки в такий спосіб можна донести до читачів «аромат» минулого часу

Завідуючий Школою
Діти розіі Нам. роб. те
за Тиримість Дім. / ро

сейчас 10 учеников и 8 учителей. Стоит она немало денег. Находится она в ведении Облкустпромсоюза. Мы ставили перед Облкустпромсоюзом вопрос о прекращении напрасной траты денег и закрытии школы. Но Облкустпромсоюз – незнакомый на месте с этим делом и верящий исключительно такому проходимцу – бывшему земскому дельцу Дубинскому – директору этой школы. Последний носится с проектом отправки горшков на экспорт, а кустпромовцы верят и дают деньги. Я прошу Вас поручить облнаробразу или кому другому обследовать эту школу и на Президиуме Облисполкома решить вопрос о ее закрытии, как совершенно бесполезной» [42].

Мене схвилювала трагічна доля подвижницької родини згаданого в пасквілі Павла Дубинського, талановитих викладачів і учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, як і загалом відомого гончарного осередку Луганщини. Вона також відгукнулася в моїй душі дещо спорідненими спогадами-переживаннями. Одразу ж пригадалося, як два десятиліття тому (1985) я починав засновувати в Опішному Музей гончарства. У ті роки з вуст керівників та їхніх підлеглих з Міністерства культури УРСР, Полтавського облвиконкому та Зінківського райвиконкому не один раз доводилося вислуховувати такі сучасні й нині менторські «роздуми» вголос про непотрібність музеєфікації гончарної спадщини українців, про відсутність необхідної матеріальної бази, обмаль бюджетних коштів і «маніакальні бажання Пошивайла зберігати нікому не потрібні горщики». Тогочасний голова Зінківського райвиконкому якось відверто заявив: «Цей музей з Пошивайлом треба запхати в гармату й вистрелити!» Як я збагнув тільки тепер, чиновницькі сподівання 1985 року, за своєю глибинною суттю, мало чим відрізнялися від бажань більшовицьких керманічів 1935 року...

Та й нинішні часи щодо цього ніскільки не змінилися на краще. І наклеп Гудкова болем відгукнувся в мені не тільки із-за цинізму в ставленні до проблем національної художньої культури, але й унаслідок співзвучності з ігноруванням проблем розвитку мистецької освіти та збереження національної духовної спадщини «всесильним» і байдужим сучасним українським чиновництвом, вишколеним задля цього ще колишньою окупаційною владою. Саме тому в мене виникла потреба висловити власні міркування щодо значущості для сьогоденної й завтрашньої України подібних гончарних шкіл, за які патріоти України віддавали своє життя, а також таких сумлінних і ґрунтовних досліджень про їхні долі, як книга сучасного українського керамолога Людмили Овчаренко «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» [108].

І ще один суттєво споріднений для мене момент: я побачив у загальній схемі дій завідувача гончарної школи Павла Дубинського намагання створити в Макаровому Яру спеціалізовану інфраструктуру, покликану забезпечити тривалий і ефективний розвиток ремісничого луганського села як чільного осередку гончарної культури українців. По суті, художник-кераміст 1927 року почав практично втілювати в Луганщині концептуальні напрацювання творчої інтелігенції України кінця XIX – початку XX століття щодо комплексної розбудови визначних центрів народної ремісничої культури, тільки послідовно

сповідуючи які й можна було зупинити прогресуючий занепад і захистити гончарний осередок від неминучого зникнення. Тим самим шляхом пройшов і я в намаганні зберегти інший визначний осередок української народно-художньої культури – містечко Опішне, що на Полтавщині [див.: 130]. Тільки якщо Павло Дубинський починав з гончарної школи (1927), то я почав з музею гончарства (1985), а згодом (1997) всеодно підійшов до необхідності створення гончарної школи (нині – Державна спеціалізована художня школа-інтернат «Колегіум мистецтв у Опішному», яка постає спадкоємницею першого на Лівобережній Україні гончарного навчального закладу – Земської зразкової гончарної майстерні в Опішному, відкритої 1894 року). Проте детальніше про далекоглядні плани Павла Дубинського мова піде в одному з наступних розділів книги.

Мої роздуми переросли в аналітичні студії окремих фактів з історії Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, жанр яких спершу було означено мною як *«експрес-розвідка»*. Причому перша частина словосполучення – «експрес» – відповідала як підготовці матеріалу в надзвичайно стислі терміни, так і експресивності викладу, не притаманній українській керамології недавнього минулого ХХ століття. Це були студії вченого, який доти не займався спеціальним вивченням всієї сукупності проблем, порушених у монографії, але скрупульозно редагував кожне слово й кожне визначення тексту монографії *«Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні»* [108] (отже, й володів основними фактами з досліджуваної теми), а згодом переглянув основні публікації про школу *in situ*, багато інших документів і літератури, внаслідок чого з'явився прискіпливий аналіз ще й історіографії проблематики монографічного дослідження, лише в загальних рисах окресленої в книзі Людмили Овчаренко. Невдовзі *«експрес-розвідка»* переросла в *«книгу замість вступного слова»*, в якій порушено актуальні проблеми гончарного шкільництва в Україні 1920-х – початку 2000-х років. У результаті наступних пошукових метаморфоз **постало пропонуване читачам трикнижжя під узагальнюючою назвою «Гончарний здвиг Донбасу»**. Його частинами є дві монографії та один збірник документальних матеріалів, зокрема:

Книга 1. Пошивайло Олесь. Гончарна велич і трагедія Макарового Яру доби Розстріляного Відродження.

Книга 2. Овчаренко Людмила. Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні.

Книга 3. Гончарство Макарового Яру кінця ХІХ – середини ХХ століття: Документи і матеріали.

На сьогодні ця наукова трилогія постає найповнішим корпусом опублікованих аналітичних, польових, архівних і речових матеріалів, які висвітлюють передовсім події **ГОНЧАРНОГО ЗДВИГУ ДОНБАСУ** – націозначущого феномена розвитку гончарного Макарового Яру доби Розстріляного Відродження (1917–1933).

Розділ 1
ІСТОРИОГРАФІЯ

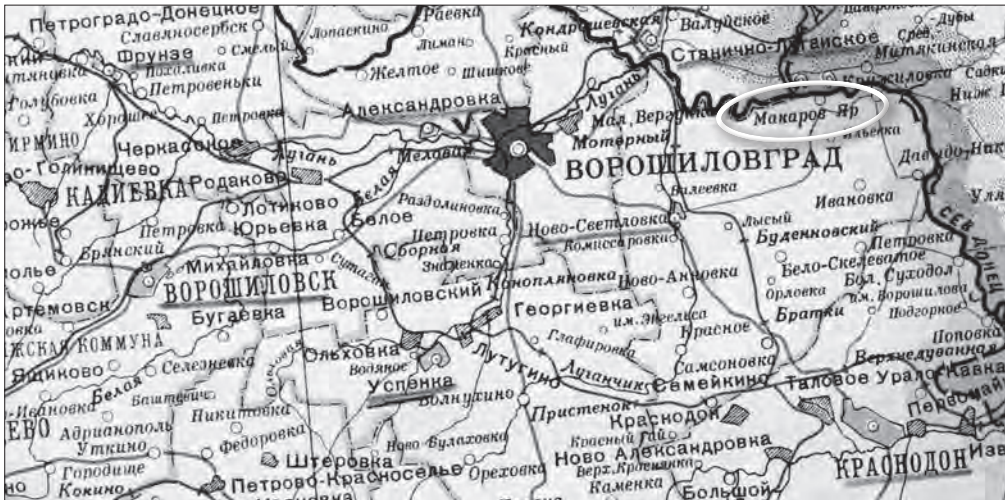

вторка книги «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» [108] – молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, директор Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату «Колегіум мистецтв у Опішному» Людмила Овчаренко* – уперше в українській керамології ґрунтовно дослідила передісторію заснування, аспекти діяльності, вплив на місцеве гончарство та персоналії Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, що існувала впродовж 1927–1935 років у найбільшому гончарному осередку на межі Слобідської України й Донщини – селі Макарів Яр Новосвітлівського району Луганської округи (нині село Пархоменко Краснодонського району Луганської області).

До кінця ХХ століття про цей одинокий гончарний навчальний заклад у Луганщині були лише окремі згадки в невеликих статтях і дисертаційних дослідженнях. Уперше статистичну інформацію про неї опублікував 1929 року інспектор професійної освіти Луганської округової інспектури народної освіти А.Селиверстов у луганському журналі «Радянська школа»** [153]. Через два роки про макарово-ярівську школу згадав московський інженер-художник А.В.Соловйов у

*Детальніше про автора книги див.: 133, с.513-521.

**Звертаю увагу дослідників на той факт, що в цифрових (статистичних) даних опублікованої статті А.Селиверстова [153] є безліч друкарських помилок. Тому необхідно звіряти їх за підготовчими матеріалами до статті, які віднайдено керамологом Людмилою Овчаренко в Луганському обласному державному архіві [див.: 160]

Карта Ворошиловградської області, на якій позначено село Макарів Яр. Москва. Перша половина 1950-х років. Репринт [70]

А. СЕЛИВЕРСТОВ

До п'ятирічного плану розвитку професійної освіти на Луганщині.

В зв'язку з індустріалізацією нашої республіки та реконструкцією промисловості й сільського господарства на більш високій технічній базі, справа професійної освіти набуває важливого значення, бо темп переведення згаданих завдань в життя буде залежати від наявності необхідних кадрів високо-кваліфікованих фахівців і робітників.

У Луганській окрузі, як в одній з найбільш великих індустріально-промислових округів Донбасу, справа професійної освіти є тим більш ударним завданням. Про це свідчать хочби такі цифри: із загальної валової продукції округу за 1947/28 рік в 273878000 крб. на долю лише ценової промисловості припадає 20036000 крб., себто 73%. Зі всієї вугільної промисловості Донугілля—42% зосереджено у Луганській окрузі.

З другого боку що до складу населення—це є найбільш міцна робітничая округа, бо з загальної кількості населення її в 645641 чол. до виробничого віку відноситься 369323 чол., а в ценовій промисловості зайнято 170871 працюючих, тобто 46%.

Отже справа організації професійної освіти на Луганщині є досить складна, важлива й відповідальна справа, що вимагає найуважливішого до себе ставлення, та негайного напруження всіх сил і заходів в цій ділянці культурно-освітньої роботи.

Удбові установи масової професії є цілком здобутки Жовтневої революції; в дореволюційні часи в цій галузі на Луганщині не було жодної установи, що безпосередньо обслуговувала б культурно-професійні потреби робочої маси.

Мережа так званих тоді середніх шкіл була надто невелика (13 установ з охопленням 2070 учнів), майже виключно зосереджена в м. Луганському, а головніше—це була суто загально-освітня школа, що підготувала дітей буржуазно-капіталістичних шарів населення до Вузу. Окремі одиниці цієї мережі,—торгівельні й комерційні школи—не зважались винятком з загального правила, бо цей тип учбових установ переважно обслуговував найбільш міцну й заможну частину міського населення, підготувавши кадри майбутніх службовців адміністративно-фінансових установ пануючої класи.

Зараз на 1928/29 учбовий рік в Луганській окрузі, майстрів 127 учбових установ масової професії з охопленням 8550 учнів (35 установ нормального типу з 4776 учн. та 92 коротко—і доготорійних профкурсів по підвищенню кваліфікації робітників і селян з охопленням 3774 чол.

Отже по кількості учбових закладів Професії та охопленню ними учнів, Луганська округа займає на Україні п'яте місце (Харків, Київ, Одеса, Дніпропетровськ).

Табл. № 1.

НАЗВА УЧЕБНИХ УСТАНОВ	20-21	21-22	22-23	23-24	24-25	25-26	26-27	27-28	28-29
Гімназія Профес.									
1 Гіпромучі	—	—	—	2	10	11	11	13	11
2 Профшколи	—	—	—	—	—	—	—	—	1
3 ВРПШ	—	—	—	—	—	—	1	2	—
4 Профкурси	—	—	—	2	9	16	22	33	41
5 Інв. бриг. учн.	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Інд.тех. Освіта									
1 ФЗУ	—	1	3	5	6	6	7	6	6
2 Профшколи	—	1	1	1	1	2	3	3	3
3 ВРПШ	—	—	—	—	—	—	—	—	2
4 Інв. бриг. учн.	—	—	—	—	—	—	—	—	1
5 Профкурси	—	—	1	2	2	4	9	6	10
Олімпос. Освіта									
1 Профшколи	—	—	—	—	—	2	2	3	3
2 Профкурси	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Коопер. Освіта									
1 Профшколи	—	1	1	1	1	2	2	2	2
2 Канторучні	—	—	—	—	—	—	—	—	1
3 ВРПШ	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Медич. Освіта									
1 Профшколи	—	—	—	—	—	—	—	—	1
2 Профкурси	—	—	—	—	—	2	2	2	—
Худож. Освіта									
1 Профшколи	—	—	—	—	—	—	—	—	2
2 Профкурси	—	—	—	—	—	2	2	2	—
Мист-пром. верт.									
1 Керам. куст. пр. шк.	—	—	—	—	—	—	—	—	1
2 Курс. крою та шиття	—	—	—	—	—	1	6	4	35
3 « худож. вишив.	—	—	—	—	—	—	—	—	1
4 « бухгалтер.	—	—	—	—	—	—	—	—	2
5 « машиноп.	—	—	—	—	—	—	2	2	3
6 « шовф. і десяти.	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Разом	1	3	6	13	29	46	74	92	111

Фрагменти статті «До п'ятирічного плану розвитку професійної освіти на Луганщині» інспектора професвіти Луганської окрінспектури народсвіти А.Селиверстова, який уперше подав статистичні відомості про діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Луганськ. Січень 1929. Репринти [153]

Листівки про працевлаштування в профшколах Луганщини на адресу інспектора профосвіти Луганської окрінспектури наросвіти А.Селиверстова (на листівках є різне написання прізвища – Сильвестров, Сильверстов), який у своїй статті 1929 року вперше подав статистичні відомості про Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу. На одній із листівок є резолюція А.Селиверстова (1). Київ–Луганськ (1). Липень 1928. Кременчук–Луганськ (2). Жовтень 1928. Репринти [70]. Публікуються вперше

своїй книзі «Производство гончарных изделий» (1931) [див.: 158]. Він, зокрема, писав: «Специалистов, которые были бы хорошо знакомы с химией, физикой, технологией и т.п. отраслями науки, касающимися гончарного производства, и смогли бы развивать производство на основе научных данных, у нас, в СССР, готовят несколько школ. В Московской области – Гжельская керамическая школа (ст. Гжель, Моск.-Каз. ж. д.). В Белоруссии – Пропойская керамическая школа (гор. Пропойск), Лоецкая школа (гор. Лоев), на Украине – Макарьево-Яривская профтехническая школа (Луганщина, гор. Макарьев), Опошнянская школа (Полтавщина, село Опошня) и Керамический техникум в гор. Полтаве. Во всех школах в программы, помимо ознакомления с процессами производства, включено и изучение как общеобразовательных наук, так и специальных – технологии материалов, минералогии, химии, физики и т.п.» [158, с.97].

Перша сторінка книги А.В.Соловйова «Производство гончарных изделий: Руководство для промартелей», у якій було вперше подано фотознімки окремих процесів гончарного виробництва в майстерні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Москва. 1931. Репринт [158]

Книгу А.В.Соловйова проілюстровано знімками окремих виробничих процесів: виготовлення посудини за гончарним кругом, наліплювання на вазу квітів, формування в гіпсовій формі, декорування ваз ангобами [158, с.39, рис.23, с.41, рис.26, с.45, рис.32, с.47, рис.33, с.69, рис.40, с.73, рис.41]. Їх унікальність, на моє переконання, полягає в тому, що на них зображено окремі моменти діяльності макарово-ярівської гончарної школи! Свою думку я обґрунтовую такими аргументами:

- Книгу проілюстровано шістьма великими фотографіями із зображенням процесів гончарного виробництва, які є тотожними за стилістикою виконання, а отже – відзняті в одній гончарній майстерні, в один і той же час [див.: 158, с.39, рис.23, с.41, рис.26, с.45, рис.32, с.47, рис.33, с.69, рис.40, с.73, рис.41]. У тексті книги згадано шість навчальних закладів початку 1930-х років, які готували майстрів з виготовлення глиняних виробів. Із них тільки у двох – у Опішному та в Макаровому Яру – виготовляли посуд, оздоблений бароковою рослинною орнаментикою, як це можна бачити на мал.40, 41 [див.: 158, с.69, рис.40, с.73, рис.41]. Проте зображена на малюнках форма вази та стилістика її декору притаманні не гончарній школі в Опішному, а саме Макаровому Яру!

- На мал.40, 41 видно, що основу декору ваз нанесено чорним ангобом, що було характерно для макарово-ярівської гончарної школи. Гадаю, на мал.40 зображено за роботою ученицю школи Лідію Трегубову [див.: 158, с.69, рис.40, с.73, рис.41].

- На мал.33 зображено інтер'єр гончарної майстерні з вікном, форма якого тотожна з вікном макарово-ярівської шкільної майстерні, зображеним на груповому фото учнів і викладачів макарово-ярівської школи [пор.: 158, с.47, рис.33; 97, с.56; 57, с.55].

- На мал.32 зображено процес наліплювання квітів на поверхню вази [див.: 158, с.45, рис.32]; цей прийом декорування глиняних виробів був притаманний макарово-ярівській школі. Гадаю, на малюнку зображено майстра макарово-ярівської школи Михайла Киричка; про це може свідчити зображення чоловіка та фасон кашкета на його голові, який можна бачити також на голові в

✿ Малювання ангобами глиняних ваз.
Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа (?). Майстриня – Лідія Трегубова (?). Макарів Яр, Луганщина (?). 1930 – початок 1931 (?). Автор фото невідомий. Репринти [158, с.69, рис.40, с.73, рис.41]

✿ Наліплювання декоративного елемента (квітка) на поверхню вази.
Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа (?).
Майстри: Михайло Кирячок – (?), 1, невідомий – 2. Макарів Яр, Луганщина (?). 1930 – початок 1931 (?).
Автор фото невідомий. Репринти [143, с.45, рис.32, с.47, рис.38]

1 2

Формування глиняної посудини на гончарному крузі. Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа (?). Макарів Яр, Луганщина (?). 1930 – початок 1931 (?). Автор фото невідомий. Репринти [158, с.39, рис.23, с.41, рис.26]

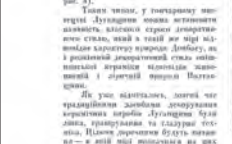
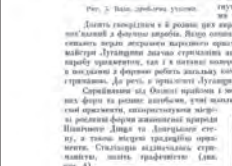
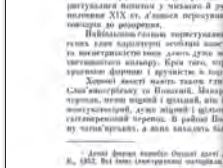

Михайла Киричка на двох групових фото, поданих у книзі Людмили Овчаренко *«Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні»* [див.: 108].

● На мал.23 і 26 зображено процес виготовлення глиняного виробу на гончарному крузі. Зокрема, видно, як рідка глина збігає з верхняка круга й має темний колір [див.: 158, с.39, рис.23, с.41, рис.26]. Звідси можна зробити висновок, що вона має насичений червоно-коричневий колір, а саме з такої формувальної маси виготовляли посуд в макарово-ярівській гончарній школі. Якби фото було зроблено в Опішному, де гончарі зазвичай для виготовлення посуду застосовують сіру глину, її затікання на верхнякові були б світлого кольору, ледве помітного на чорно-білій фотографії.

Наступна публікація, у якій згадувалася макарово-ярівська гончарна школа, побачила світ аж через чверть століття, у роки так званої «хрущовської відлиги». Стаття луганця **Олександра Тищенка**, присвячена гончарству Луганщини (1958) [162], не тільки містила перші після тривалого забуття загальні відомості про діяльність навчального закладу в Макаровому Яру, але й була першою науковою публікацією 43-річного технолога-кераміста, який доти публічно не заявляв про себе в амплу мистецтвознавця. Матеріал учено-неофіта видався поверховим, із багатьма спотвореними або й просто вигаданими фактами, що, до речі, стало характерною прикметою всіх його наступних мистецтвознавчих публікацій. Тим часом, не вникаючи в зміст статті, київ-

На момент написання статті дослідник-початківець жив у Луганську й працював у технологічній лабораторії місцевого художнього училища [162, с.119]. Там же викладачем скульптури, рисунка й композиції була уродженка Макарового Яру, випускниця макарово-ярівської гончарної школи Лідія

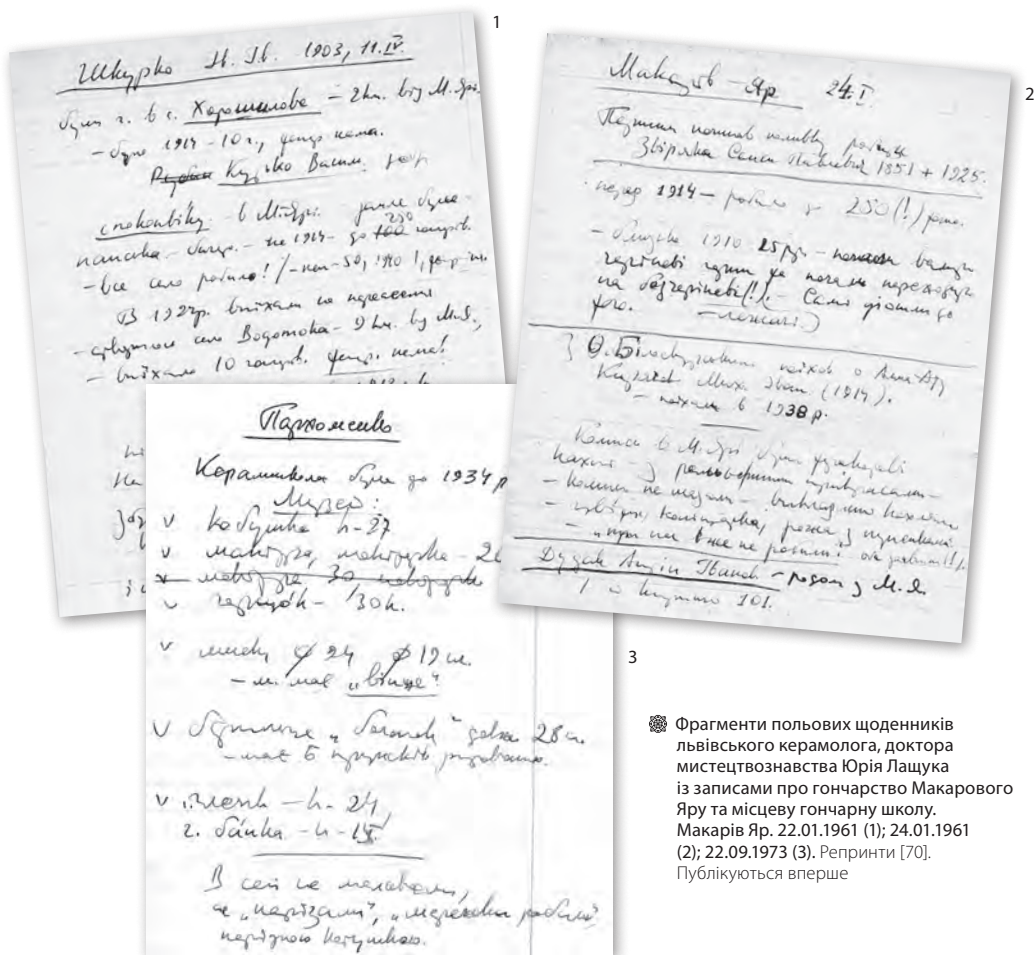
Трегубова [105, с.78]. Олександр Романович та Лідія Петрівна були ровесниками й мали майже одночасові дні народження (відповідно 1 грудня 1914 року та 2 грудня 1911 року) [10; 105, с.76]. Отже, їм було про що вести розмови, під час яких, очевидячки, не один раз згадувалися єдина на теренах Луганщини гончарна школа, її викладачі та учні. Проте опубліковані Олександром Тищенко відомості про школу, як уже зазначено вище, лише в загальних рисах відтворювали діяльність навчального закладу. Напевно, більш поширено публічно оповідати про школу, якою керував нібито «ворог народу», було дуже ризикованою справою. З огляду на ідеологічні перестороги, Олександр Тищенко, який 1958 року щедро славив досягнення луганських гончарів 1930-х років, уже 1966 року в книзі «*Майоліка*» жодним словом не обмовився про здобутки гончарного закладу [див.: 82].

Розвідка Олександра Тищенка до кінця XX сторіччя залишалася найповнішою публікацією про Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу. Тим часом, 1968 року з'явилася куца згадка про існування школи в «луганському» томі «*Історії міст і сіл Української РСР*» [5, с.377], а 1976 року – у його російськомовному перевиданні [4]. 1970 року кандидат мистецтвознавства, керамолог **Юрій Лащук** у статті «*Кераміка*» в багатотомній «*Історії українського мистецтва*» згадав про існування в Макаровому Яру навчальної майстерні (насправді ж, макарово-ярівська майстерня 1913–1915 років мала не навчальний, а виробничий характер з популяризаторською функцією), а також стверджував, немовби макарово-ярівські гончарі наприкінці XIX – на початку XX століття виготовляли «*дотепні скульптури у вигляді левів, бугаїв і баранів*», хоча жоден такий твір роботи тамтешніх гончарів не відомий [64, с.340, 350].

У другій половині XX століття ще були дві згадки про заклад у рукописах дисертацій. Зокрема, 1969 року в докторській дисертації «*Українська народна кераміка XIX–XX ст.*» **Юрій Лащук** присвятив, за його ж визначенням, «*третьому навчальному закладу Лівобережжя*» сім абзаців тексту [68, с.369–370, 395] і зробив узагальнюючий висновок, що «*школа мала певний вплив на довколишнє гончарство*» [68, с.369].

Через майже чверть століття керамолог **Ростислав Шмагало** в рукопису кандидатської дисертації «*Гончарные промыслы Украины конца XIX – начала XX веков (исследование организационно-творческих процессов)*» (1992), без будь-яких посилань на першоджерело, дослівно переписав текст Юрія Лащука про макарово-ярівське гончарство та гончарну школу [див.: 178, с.64–65; 68, с.369–370], не подавши ані нових фактів про її діяльність, ані власної оцінки її впливу на місцеве гончарство. Щоправда, на відміну від Юрія Лащука, Ростислав Шмагало назвав школу «*четвертым керамическим учебным заведением Левобережья*» [178, с.64] і спотворив кілька фактів першотексту (детальніше про це мова йтиме в наступному розділі).

Славетний український учений **Юрій Лащук** був єдиним керамологом, який кілька разів бував у Макаровому Яру та в Луганську, де збирав інформацію про діяльність макарово-ярівської гончарної школи. Зі статтею Олександра

Фрагменти польових щоденників львівського керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лашука із записами про гончарство Макарового Яру та місцеву гончарну школу. Макарів Яр. 22.01.1961 (1); 24.01.1961 (2); 22.09.1973 (3). Репринти [70]. Публікуються вперше

Тищенко про гончарство Луганщини він уперше ознайомився 1957 року, коли матеріал ще був у рукопису; він навіть зробив звідти окремі виписки й замальовки орнаментальних мотивів [див.: 70]. У вересні 1973 року Юрій Лашук ретельно опрацьовував рукописні матеріали Державного архіву Ворошиловградської області, зокрема зробив чимало виписок з документів, які стосувалися земських ініціатив з розвитку гончарства в Макаровому Яру та діяльності гончарної школи. Напевно, учений мав намір написати велику розвідку на цю тему, проте інші актуальні потреби не дозволили здійснити цей задум.

Юрій Лашук також спілкувався з колишніми шкільними майстрами – Іваном Шкурком та Антоном Дудак, викладачкою Валентиною Васильєвою. За його польовими записами можна уточнити деякі відомості, викладені в

книзі Людмили Овчаренко [108]. Скажімо, що майстри макарово-ярівської гончарної школи народилися: Іван Шкурко – 11.04.1903 року, а Антон Дудак – 1901. На жаль, невідомо чому Юрій Лащук, який цікавився діяльністю школи, не зафіксував більш ґрунтовно спогади макарово-ярівських майстрів-гончарів, з якими зустрічався, а також інших осіб: найбільш відомої учениці закладу – Лідії Трегубової; дружини (Валентини Васильєвої) та сина (Ярослава) завідувача школи – Павла Дубинського.

Загалом же, Юрій Лашук зібрав деякі поліві та архівні матеріали про гончарну школу в Макаровому Яру. Їх було систематизовано й проаналізовано в дослідженні під робочою назвою «Ворошиловградщина». Проте від його рукопису збереглися тільки 3 сторінки, а решта – саме ті, де мова йде про Макарів Яр і гончарну школу, – невідомо ким і чому вилучені*. Зберігся лише один абзац початку викладу матеріалу про Макарів Яр та одна сторінка, де вчений аналізує творчість Івана Шкурка [див.: 70]. Лише деякі матеріали, фрагментарно записані від

**Можливо, вони залишилися у львівського керамолога, кандидата мистецтвознавства Василя Гудака, який брав для опрацювання луганські матеріали Юрія Лашука, а згодом деякі з них використав у своїй статті «Гончарство Луганської області» [див.: 29]*

Ворошиловградщина.

[illegible]

Ранние железные и бронзовые века. Истории и - это гласно ~~по XVIII~~ Зинке Стенон, в XVIII в. начался переход к бронзе, охватывающий все железное и - первой половины Орала. Кал 1786г.

[illegible]

 Фрагменти рукопису керамолога
Юрія Лашука «Ворошиловградщина».
Початок 1960-х років.
Репринти [70]. Публікуються вперше

сучасників школи під час польових керамологічних експедицій (1957, січень 1961), Юрій Лащук подав у своїй докторській дисертації [див.: 68, с.369-370, 395].

Матеріали рукописного архіву Юрія Лащука свідчать про те, що вчений спілкувався з Валентиною Васильєвою, яка показувала йому фотографії, пов'язані з діяльністю школи. Наприклад, на двох аркушах з архівної папки «Матеріали польових обстежень: Луганська область» дослідником занотовано враження від перегляду фото гончарних виробів:

«Фото Васильєвої! М.-Яр. Школа.

1. Вази, куманці (з вухом і головою півника). Розписані завеликим ріжкованим орнаментом – мало стилізовані квіти. На всіх цих предметах (7 штук) великі медальйони, на яких впізнаємо Шевченка, Леніна, Котляревського, Наталку-Полтавку (з відрами на коромислі).

2-3. Вази з рельєфними прикрасами та плескатию розписом – сильно модерн за формою.

Фото Васильєвої!

М.-Яр. школа

1. Вази, куманці (з вухом і головою півника)
Розписані з великим ріжкованим орнаментом – мало стилізовані квіти. На всіх цих предметах (7 штук) великі медальйони, на яких впізнаємо Шевченка, Леніна, Котляревського, Наталку-Полтавку (з відрами на коромислі).
- 2, 3 – вази з рельєфними прикрасами та плескатию розписом – сильно модерн за формою. Надроза ліг. незрозуміло.
Орнамент хвилястий, модерн! Завжди з фігурками – софисти, півники, небагато.
3. Світлофора: (з 4-х стор.)
Колірний розпис, але все на чорному – над сабою – сині.
Величезні – порцелянові.
4. Світлофора, колірний – зображення
важко розпізнати! – Колір. др. Васильєва...
Півник – рибина (середня): (з 4-х стор.)

Фото Васильєвої!

5. М.-Яр. школа.

«Маслянки, півники, колірні, незрозуміло. – дивитися.

– Півники, півники, або куманці з фігурками Шевченка, Леніна, Котляревського, Наталку-Полтавку (з відрами на коромислі).

– Фігурки – !
Зображення Шевченка, Леніна, Котляревського, Наталку-Полтавку (з відрами на коромислі).

Фрагменти рукописних нотатків керамолога Юрія Лащука про гончарні вироби макаров-ярівської гончарної школи, зображені на фото, показаних Валентиною Васильєвою. Ворошиловград. 1973 (?). Репринти [70]. Публікуються вперше

Натураліст[ичні] пейзажі. Орнамент також модерн! Дещо у формах – народні глечики – небагато.

3. Скульптура: Колгоспна пара в укр. одязі, що несе над собою сніп. Вершник-червоноармієць.

4. Декор. полумисок – чудова орнамент. композиція! [...].

5. Маслянки, перечниці, копилки першого випуску. – Васил[ьєва].

– Прекрасні речі, які відходять з форм народної іграшки,

– Форма – !

Орнамент полтавськ[ий], ріжок, досить великий, прекрасно закомпоновано!» [70].

Як видно, учений загалом позитивно оцінював творчий доробок школи і навіть висловлював захоплення мистецькими достоїнствами гончарних виробів. У своїх рукописних і друкованих працях Юрій Лащук відзначав роботу колишнього майстра макарово-ярівської гончарної школи Івана Шкурка. Він писав: «Випускник школи Іван Шкурко (1903), який нині очолює гончарський цех при цегельному заводі в Луганську створює статуетки на історичні теми та сюжети народних казок...» (1958) [74]; «Іван Шкурко з Луганська в 1950 р. створив барельєфний портрет Шевченка на полумиску, вкритому темною брунатною поливою. Добрі скульптурні якості, вдале й оригінальне профільне рішення портрета сприяло успіхові цього твору» (1961) [66, с.88].

2001 року у «Віснику Львівської академії мистецтв» побачила світ стаття доцента кафедри художньої кераміки, кандидата мистецтвознавства **Василя Гудака** «Гончарство Луганської області» [29]. У ній є чимало хаотично поданих матеріалів про традиційне гончарство Макарового Яру, запозичених із польових записів Юрія Лащука. Щоправда, поодинокі згадки про місцеву гончарну школу та її майстрів нічого посутнього до вже відомих фактів не додали [див.: 29, с.174-179].

Початок ХХІ століття прикметний розгортанням широкомасштабних польових і кабінетних студій гончарства Слобідської України й деяких суміжних територій, які впродовж 2001–2006 років здійснювала молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, старший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **Людмила Метка**. Їх узагальнюючим результатом став успішний захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Гончарство Слобожанщини в другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття» [див.: 91; 90], а проміжним підсумком – три керамологічні статті, цілком присвячені гончарству Луганщини й написані за матеріалами польових обстежень гончарних осередків, у тому числі й села Пархоменко [89; 93; 92].

Автором першої науково-популярної статті, цілком присвяченої гончарній школі в Макаровому Яру, була молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України **Світлана Литвиненко**. Її матеріал побачив світ у Луганську 5 березня 2002 року [81;

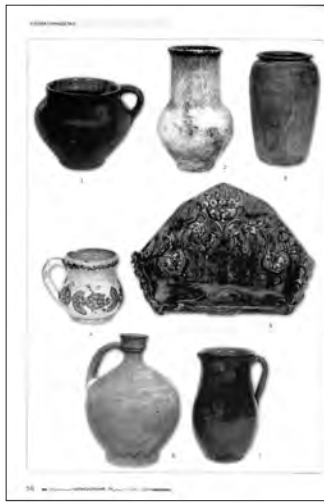

Фрагменти статей опішненського керамолога, кандидата історичних наук Людмили Меткої – перших в Україні наукових студій гончарства Луганщини за польовими керамологічними матеріалами. Опішне. 2002, 2004. Репринти [89; 93; 92]

Стаття опішненського керамолога Світлани Литвиненко «Макаровоярівська керамічна школа» – перша в Україні публікація, повністю присвячена діяльності гончарного навчального закладу (1) – та її пізніший передрук (2). Луганськ. 05.03.2002 (1). Київ. Червень 2003 (2). Репринти [81; 80]

Фрагмент статті опішненського керамолога Людмили Овчаренко «Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927-1935)» – першої в Україні ґрунтовної журнальної публікації, повністю присвяченої діяльності гончарного навчального закладу. Опішне. Кінець 2002. Репринт [107]

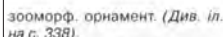
Фрагменти статті луганських краєзнавців Наталі Каплун та Наталі Смілянської «До історії гончарного промислу села Макарів Яр» – першої в Україні узагальнюючої публікації з історії гончарства в селі Макарів Яр; у ній подано й чимало матеріалів про діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Опішне. Кінець 2004. Репринти [57]

див. також: 80]. Через півроку учений секретар тієї ж наукової керамологічної установи **Людмила Овчаренко** опублікувала першу велику журнальну наукову розвідку про діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (2002) [107; див. також: 103]. Дослідниця є автором і одинокі в Україні наукової публікації про життєву долю й творчі здобутки колишньої учениці Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи **Лідії Трегубової** (2002) [105] та першої в Україні енциклопедичної публікації про гончарство Макарового Яру, зокрема про викладачку гончарної школи **Валентину Васильєву** (2005) [102].

На початку XXI століття активізувалася дослідницька діяльність і молодих наукових співробітників Луганського обласного краєзнавчого музею **Наталі Каплун** і **Наталі Смілянської**. Уже побачили світ дві публікації, присвячені як гончарству Луганщини загалом [58], так і окремому гончарному осередку, а саме – Макаровому Яру [57]. Зокрема їхня стаття «До історії гончарного промислу села Макарів Яр» [57] є першою в Україні узагальнюючою публікацією з історії місцевого гончарства; у ній також подано чимало матеріалів про діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи.

Підсумовуючи викладене вище, ще раз зазначу, що **книга Людмили Овчаренко «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні»** [98] є першою в Україні монографією, цілком присвяченою одному гончарному навчальному закладу. З огляду на це, видання закономірно постає найповнішим корпусом аналітичних і першоджерельних матеріалів про макарово-ярівську гончарну школу та її вплив на місцеве гончарство. Книга прикметна насамперед тим, що її авторка збирила рідкісні архівні документи, які вперше запроваджує в науковий обіг. З-поміж них основний масив складають документи, які дбай-

Валентина Федорівна
(10(23). 02. 1900, Полтава –
04. 02. 1998, Вінниця) – майст-
риня художньої кераміки, Дру-
жина П. Дубинського. Дипломи-
респ. виставок у Києві, Львові.

Л. М. Овчаренко

[illegible][illegible]

Репринт [102]

Проте яким би сумлінним не було монографічне дослідження Людмили Овчаренко, воно вповні не вичерпує теми: ще не все виявлено, уточнено й атри-

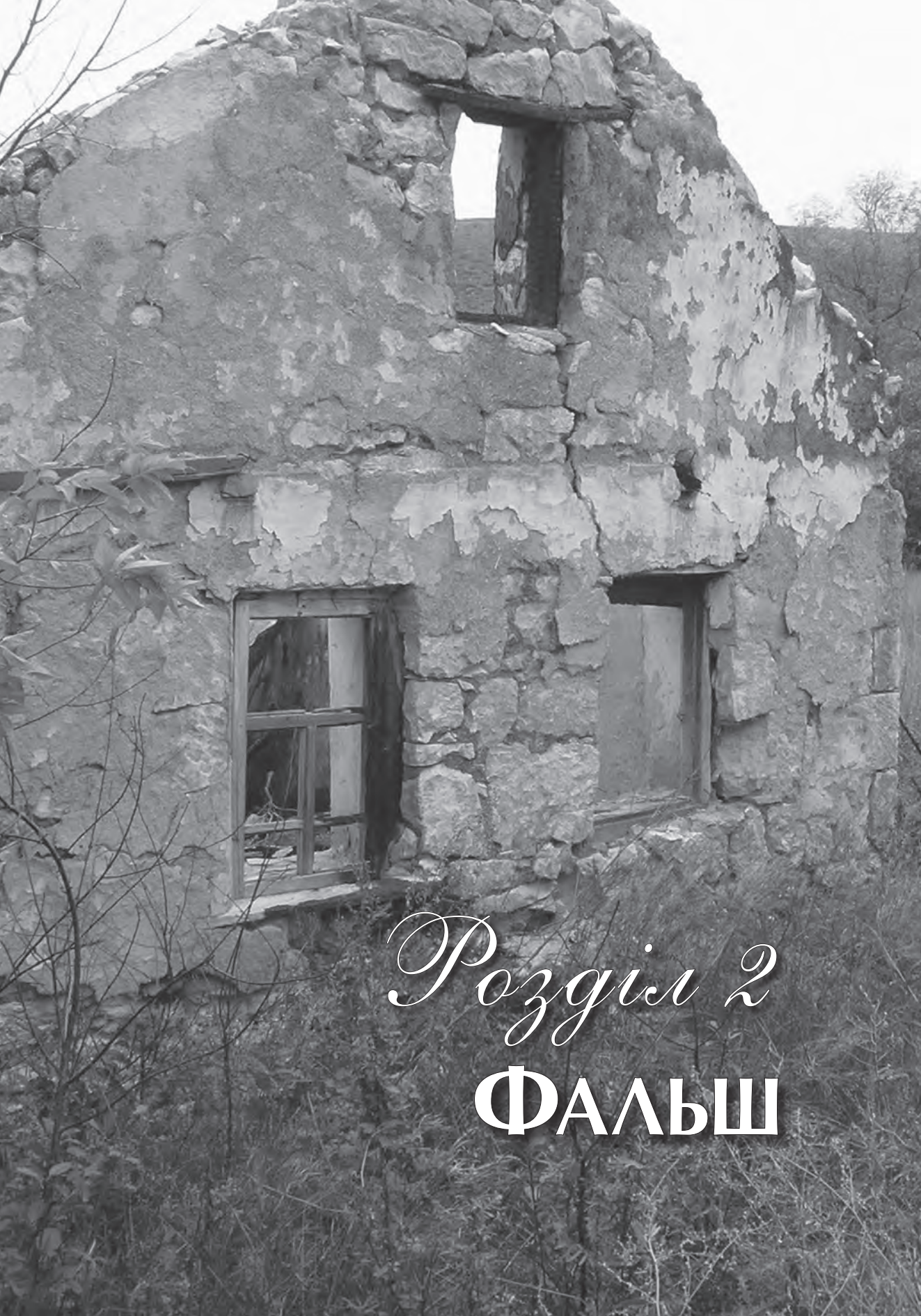
❖ Татарська («совкова») черепиця (дахівка) на старих будинках, виготовлена місцевими гончарями*. Глина, гончарний круг, теракота, 32х17 см («Ворошиловград – черепиця 32х17 см. 1-2 см глибиною**»). Луганськ. 1910–1920-ті роки. Фото Юрія Лашука 1973 року [70, каталог негатеки, зошит «А–Б», с.17; негатека, П-36:20, 25, 21]. Публікуються вперше

** Про поширення передовсім на Луганщині татарської черепиці кустарного виробництва неодноразово згадував технолог-кераміст Осип Білоскурський. Він, зокрема, писав: «Татарська дахівка являє собою перерізаний на дві частини конусуватий циліндр... На Луганщині ганчарі її виробляють на ганчарському кружку; точать на кружку високі, однакової висоти циліндри, вгорі трошки вузчі, ніж у споді, розрізують удовж надвоє, сушать, випалюють – і дахівка готова. Це найпростіший, найлегший спосіб виробляти кустарну дахівку...» (1928) [15, с.60]; «На Луганщині татарську дахівку виробляють ганчарі, і є цілі села, криті тільки цією дахівкою, а також немало будівель покрито і в самому Луганському» [13, с.28].*

***Тут і далі в анотаціях до ілюстрацій у лапки взято помітки Юрія Лашука*

бутовано, а тому пошуки мають продовжуватися. Чимало матеріалів чекають своїх дослідників у фондах Державного архіву Луганської області, архівних установах Харкова і Києва, у фондowych колекціях українських музеїв, особистих архівах керамологів, у тому числі Юрія Лащука та Олександра Тищенка. Нарешті, є живі кілька колишніх учнів школи, які теж можуть багато чого додати до відомих науковцям історичних фактів. Макарово-ярівський гончарний здвиг достойний того, щоб знаходилися все нові й нові вчені-керамологи, ентузіасти-краєзнавці, які віднаходитимуть невідомі досі свідчення про мистецькі звершення гончарного осередку і його майстрів. Це благородна і вдячна робота, бо як краще можна вшанувати подвижництво людей, залюблених у таїну гончаротворення, як не тривкою пам'яттю про їхні мрії й прагнення, дії і звершення, принесені на вітар звеличення української культуротворчої спроможності!

Розділ 2
ФАЛЬШ

метали вигадати
сті, розмірів і ваги
або для шпатель. Посуду
... - - - - - металевих
... з механічними приладами
вання сирових матеріалів
малювати, або залізно-цементові
... та приладами, що до їх руху
... металевих, цинкових
... різної величини і складу
... та рухного формування
... та формувальних велич
... (протиску і герметизації з м
...) для сортування і перемішу
... металевих) малих обсягів,
... пробно-навчальних пра
... сирових матеріалів до
... курсу навчального виро
... гончарної високої якості 32%
... по 9 коп за 16,38 кг. -
... шпатель-кварцового 13,104 кг.
... за 16,38 кг. -
... сілків металевих (невищазначу кіл
... металевих то до керам
... та приладами
... для глазурів і матері
... керамічних посуду (не
... для виробничого на
а) Вуглю кам'яного довго
... 4920 кг. (об'єм 300 л)
б) Дров суких довгопоя
... чотирь куб. саж
... за 1 куб. сажень
в) Розтилювка та дрібна р
... за одну кубину

У а жаль, і великі й малі публікації (згадки) про макарово-ярівську гончарну школу пересипані неточними, спотвореними відомостями, спричиненими недбалістю авторів, незнанням оригінальних документів, запозиченням неперевіраних відомостей в інших дослідників тощо. І це було типовим явищем для радянського мистецтвознавства й керамології, які, послугуючись принципом революційної доцільності, систематично нехтували документальною точністю у висвітленні найдрібніших деталей досліджуваних явищ. Прикро, але ця фривольна більшовицька традиція в українських гуманітарних наукових студіях домінує й донині. Тому звертаю увагу молодих і старшого віку керамологів на необхідність критичного ставлення до всього, що було написано вченими-керамологами за часів радянської окупації, особливо ж упродовж 1930-х – 1980-х років. Різні покоління керамологів переписували з одних і тих же первинних публікацій неперевірені, неточні відомості, які й донині нерідко є переважаючими в українському керамологічному просторі. Так, з огляду на те, що стаття Олександра Тищенка «Гончарне мистецтво Луганщини» (1958) [162] була першою помітною публікацією про гончарство Луганщини, у тому числі й про діяльність макарово-ярівської гончарної школи, усі вчені пізнішого часу запозичали з неї фактичні дані, а часто й фрагменти тексту, без будь-якого критичного аналізу, а нерідко – й без посилань на першоджерело (Юрій Лашук, Світлана Литвиненко, Людмила Метка, Людмила Овчаренко).

Незважаючи на загалом мізерну кількість згадок про гончарну школу впродовж півстоліття (середина ХХ – початок ХХІ століття) та їх

лаконічний, інформативний характер, до них потрапило чимало спотворених фактів з історії Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Зокрема **Юрій Лащук**, а за ним і **Ростислав Шмагало**, стверджували, немовби гончарна школа в Макаровому Яру проіснувала «до 1934 року» (але розформована 1935 року!); що вона спершу називалася «керамічна профтехшкола» і що вона «в 1929/30 навчальному році мала 30 випускників»*; що шкільного майстра Кирячка звали «Іван Михайлович» [68, с.369; 178, с.64]. Насправді ж, школу було закрито 1935 року; від часу заснування вона називалася «Макаро-Ярівська керамічна кустпромшкола»; перший випуск відбувся тільки 1931 року, внаслідок подовження на один триместр загального терміну навчання для першого набору учнів; Кирячка звали Михайло Іванович. Юрій Лащук також писав, що з «профтехшколи» «вийшли відомі спеціалісти керамічно-будівельної справи І.Шкурко, А.Дудак, П.Бойко»** [68, с.395], але насправді з числа перелічених вище осіб лише Бойко був випускником школи (ім'я його було не «П.»***, як подавав Юрій Лащук, а Тимофій); решта осіб працювали в ній майстрами. Наприкінці 1950-х років Юрій Лащук помилково вважав, що в макарово-ярівській гончарній школі «випускниця Миргородського технікуму В.Васильєва насадила традиції опішнянського орнаменту» (1958) [74, с.64]. Насправді ж прийомам барокової рослинної малювки учнів навчав переважно випускник Опішненської гончарної профтехшколи Михайло Кирячок.

У «луганському» томі «Історії міст і сіл Української РСР» подано неточне написання прізвища майстра школи Михайла Кирячка – «М.І.Кирячек» [див.: 5, с.377].

У попередньому розділі згадувалося про спотворення Ростиславом Шмагалом запозиченого тексту докторської дисертації Юрія Лащука. Подам приклади таких словесних маніпуляцій:

- Юрій Лащук писав, що до Макарового Яру 1909 року прибув інструктор гончарної справи «з Полтавщини», який навчив гончарів «дещо поливати посуд» [68, с.368], а за варіантом Ростислава Шмагала – він прибув «з Полтавы» і вчив «изготовлять посуду, покрытую поливой» [178, с.64; див. також: 173, с.125];

*Цю інформацію Юрій Лащук запозичив зі статті А.Селиверстова 1929 року, у якій подано статистику прогнозованих щорічних випусків з установ масової профосвіти, передбачених п'ятирічним планом Луганської окрпрофосвіти. Зокрема, йшлося про те, що «кустпром. школу... кераміки» 29/30 навчального року мали закінчити 30 учнів [70; 153, с.119; див. також: 160, с.5]. Насправді ж, перший випуск у гончарній школі відбувся 1931 року.

**Цю ж помилку, без посилання на Олександра Тищенка, повторила в одній зі своїх статей керамолог Людмила Метка [див.: 89, с.28].

***Цю помилку Юрій Лащук, а значно пізніше ще й керамолог Людмила Метка [89, с.28] повторили за Олександром Тищенком [див.: 162, с.118], зрозуміло, без будь-яких посилань на першоджерело

- Юрій Лащук зазначав, що в школі учнів учили передовсім виготовляти модернові речі, і тільки «деякі *праці учнів*» успадковували традиції народної іграшки й орнаментальних композицій на полумисках [68, с.368], а Ростислав Шмагало вже безпідставно стверджував, немовби все «*обучение... базировалось на создании изделий, черпающих формы и оригинальные композиции от народной игрушки и утвари*» [178, с.65].

Частина того ж самого «позиченого» тексту ввійшла й до докторської монографії Ростислава Шмагала «*Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції*» [173, с.125]. У ній автор чомусь не подав жодних відомостей про специфіку функціонування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи 1927–1935 років. Натомість у книзі стверджується про два «*історичні етапи діяльності Макарів-Ярівської школи*»: I – 1909–1915; II – 1927–1935 [173, с.125, 504]. Ростислав Шмагало у одній зі своїх статей також писав про виникнення в Макаровому Яру 1909 року «*навчальної майстерні*» [177, с.72]. Проте ці факти не підтверджено жодним документом. До 1927 року в Макаровому Яру не було ані гончарної школи, ані повноцінної навчальної майстерні. Упродовж 1913–1915 років Слов'яносербське земство утримувало в Макаровому Яру інструктора з гончарного виробництва, який керував створенням у селі виробничої земської навчально-показової гончарної майстерні з горном, яка почала функціонувати в січні 1914 року, проте, насправді, виконувала не стільки навчальні функції, скільки ознайомлювально-популяризаторські. У ній не передбачалося ведення навчального процесу на постійній основі, а отже, й не було регулярного набору учнів. На жаль, і ці кволі ініціативи земства були припинені на початку I Світової війни, коли інструктора мобілізували до діючої армії.

Про поверховість попередніх досліджень може свідчити й такий приклад. Керамолог Ростислав Шмагало в згаданій вище монографії стверджував, немовби «*наступний історичний етап діяльності Макарів-Ярівської школи охоплює 1927–1935 рр. і розглядається дослідниками означеного періоду окремо*», а при цих словах подав відсилання до двох опублікованих джерел, у яких, проте, жодним словом не згадано про діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи [173, с.125].

Чимало неточностей у висвітленні діяльності гончарної школи в Макаровому Яру трапляється і в інших дослідників гончарства. Так, у кількох уже згаданих статтях Людмили Меткої, присвячених гончарству Луганщини, є відомості й про Макарів Яр. У одній із них подано фото макітри роботи Антона Дудака й зазначено, що автор виготовив її в селі Євсуг на початку XX століття [89, с.25], хоча цей гончар жив і працював у Макаровому Яру й міг виготовити посудину не раніше початку 1920-х років. Також у тій же статті авторка подала ім'я майстра школи як «*М.Кирячок*» [89, с.28], а в іншій – «*Григорій Кирячок*» [93, с.25].

Директор макарово-ярівської гончарної школи Павло Дубинський народився в с.Алтинівка Кролевецького повіту Чернігівської губернії. Проте луганські краєзнавці **Наталя Каплун** і **Наталя Смілянська** висловлювали здогад про

його появу на світ в Новгород-Сіверському [див.: 57, с.54]. Вони також писали, немовби: 1) *«навчання в школі тривало 4 роки»* [57, с.54], хоча насправді *«речінець навчання»* (за тогочасною освітянською термінологією) [61, с.6] мав бути три роки (для 1 курсу школи термін навчання було продовжено на півроку); 2) немовби Антон Дудак був учнем школи [57, с.58], а насправді – майстром.

Окремі помилки траплялися і в попередніх публікаціях **Людмили Овчаренко**, в чому виявилися труднощі наукових пошуків, малість порівняльних матеріалів і архівних документів. Так, 2002 року в її журнальній статті групове фото викладачів та учнів I курсу гончарної школи датовано 1927 роком, рік смерті Валентини Васильєвої – 1998 [107, с.56, 66], а в монографії вже уточнено – відповідно 1929 і 1989 роки [108]. Також у статті повідомлялося, немовби приміщення шкільної гончарної майстерні *«у роки II Світової війни... були повністю зруйновані»* [107, с.58], а в монографії це спростовано поданим фото майстерні, будівля якої, як виявилось, збереглася й донині [108]*. Зазначені помилки та подані факти їх виправлення в наступних публікаціях свідчать про серйозне ставлення Людмили Овчаренко до опрацювання наявних у її розпорядженні матеріалів, неспинний пошук правдивої інформації й скрупульозний атрибутивний аналіз.

Оцінки значення та реального впливу гончарної школи, її випускників на стан гончарства в Луганщині також зазнали «ідеологічного» впливу епохи. Так, публікація **Олександра Тищенка** 1958 року прикметна не стільки науковими висновками, скільки ідеологічними оцінками з позицій советського окупаційного режиму. Усупереч історичним фактам, технолог-кераміст стверджував, немовби *«гончарні промисли Луганщини до 1917 р. перебували в надзвичайно тяжкому стані»*, що *«гончарство не притягувало уваги ні земств, ні підприємців»*, що *«працю гончарів визискували куркулі, торговці, перекупники»*** [162, с.114]. Увесь цей типовий для комуно-мистецтвознавчого словоблудства «ківш дьогтю» необхідний був для акцентування наступного догідливого твердження про те, як *«уже в перші роки Радянської влади», «завдяки допомозі Радянської держави, гончарі почали звільнятися від куркульської кабали»*

*У статті Людмили Овчаренко також стверджується, немовби *«у відомій багатотомній «Історії міст і сіл Української РСР» повідомляється, що Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа була відкрита в 1926 році»* [107, с.56]. Насправді ж, першоджерело використано неточно, оскільки в ньому зазначено іншу дату, а саме – *«1927»* [див.: 5, с.377].

**Інститут скупництва в традиційному гончарстві негативно оцінювали виключно советські мистецтвознавці, що мало ілюструвати політичну теорію «класової боротьби». Самі ж гончарі інакше ставилися до цього, адже більшості з них на початку ХХ століття стало економічно невигідно самостійно транспортувати й продавати гончарні вироби. Доцільніше було збувати їх оптом місцевим та приїжджим торговцям-скупникам. Макарово-ярівський гончар В.Артюшенко 1914 року свідчив про це так: *«Не было... ни одного двора, где не делались бы горшки, и в Макаровом-Яру жило по 40-50 фур, наезжих торговцев, ожидая выпалки горшков; посуда бралась с бою и хозяину не нужно было думать о том, – куда и кому сбывать свои изделия»* [154, с.136]

[162, с.114]. Звідси випливали й наступні хибні твердження про діяльність Макарово-ярівської керамічної художньо-промислової школи. Зокрема Олександр Тищенко вульгарно-патетично запевняв, немовби *«1930–1933 рр. можна сміливо назвати розквітом макарів'ярівської школи. У цей період щороку влаштовувалися виставки народного мистецтва, які користувалися у населення великим успіхом»* [162, с.115]*.

Насправді ж, гончарну виставку школи було влаштовано лише один раз – 1931 року. Ні про який «розквіт» школи 1932–1933 років не могло бути й мови, оскільки саме в цей час школа почала агонізувати й неухильно занепадати**: за правдивим висновком дослідників – Наталі Каплун та Наталі Смілянської, – *«1931 рік був останнім щасливим роком і для гончарної школи»* [57, с.57]. Проте всю вину за ліквідацію закладу вчений-неофіт поклав на Донецьку промкооперацію. Він, зокрема, вигадував: *«Керівництво Донецької промкооперації, в систему якої входила школа, майже не проявляло ніякого піклування ні про школу, ні про народні промисли, вважаючи їх зайвою справою. Школу було ліквідовано»* [162, с.117]. Тим часом документи свідчать протилежне:

- гончарна школа в Макаровому Яру входила в систему Народного Комісаріату Освіти УСРР з безпосереднім підпорядкуванням Луганській округовій інспектурі народної освіти, а не Донецькій промкооперації (хоча, можливо, в останні роки існування школи її й було перепідпорядковано Донецькій облкустпромспільці);

- саме Донецька облкустпромспілка впродовж 1933–1935 років єдина підтримувала зусилля Павла Дубинського зі збереження гончарної школи, розгортання при ній діяльності гончарної майстерні й експорту виготовлених там глиняних виробів; проте все це викликало люту у голови Луганської міськради Гудкова;

- Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу було ліквідовано зусиллями советських органів місцевої влади, зокрема Луганської міськради та Донецького обвиконкому.

Олександр Тищенко також вигадував: *«у 1930 році на роботу до школи приїхав майстер-інструктор М.І.Киричок»****, який *«глибоко вивчав і враховував особливості місцевих художніх традицій»* [162, с.115]. Проте це були неправдиві відомості і ось чому:

- Михайло Киричок прибув до Макарового Яру з Опішного не 1930 року (він уже є на груповому фото викладачів і учнів школи 1929 року);

*Ці спотворені відомості Олександра Тищенка, без будь-якого критичного аналізу й без посилань на першоджерело, повторили в своїх статтях керамологи Людмила Метка [див.: 89, с.28] та Світлана Литвиненко [див.: 81, 80].

**Одним із доказів ненормального функціонування гончарної школи, починаючи з 1932 року, є практично повна відсутність будь-яких архівних документів про неї впродовж другої чотирирічки її діяльності (1932–1935).

***Цю інформацію, без посилання на Олександра Тищенка, повторила в одній зі своїх статей керамолог Людмила Метка [див.: 89, с.28]

● метою запрошеного майстра було впровадження в школі ангобної мальовки, невідомої в Макаровому Яру, але традиційної для Опішного; він і не збирався вивчати місцеві гончарні декорувальні традиції, бо в Макаровому Яру вони не набули скільки-небудь помітного розвитку.

Олександр Тищенко також писав, немовби невдовзі після закриття макарово-ярівської гончарної школи Михайло Кирячок разом з групою майстрів виїхав у Киргизію, де український художник-кераміст Осип Білоскурський буцімто організував гончарне виробництво: «Група майстрів на чолі з М.І.Кирячком після закриття майстерні виїхала до м.Фрунзе (Киргизька РСР), де відомий український керамік Йосип Білоскурський, випускник Коломийської гончарної школи, створив науково-технічну станцію» [162, с.118]. А далі Олександр Тищенко навігадував ще більше: як станція Осипа Білоскурського «розробила зразки художньої кераміки в киргизькому національному стилі», «поєднав техніку української кераміки з киргизькими національними формами і орнаментом», і як «цим українські керамісти допомогли братньому киргизькому народові створити свою національну художню кераміку» [162, с.118]. Проте учень школи Адам Воскобой у одному зі своїх листів свідчив про те, що українці поїхали не до Киргизії, а до Казахстану. З огляду на такі різні свідчення, досі не вдавалося достеменно з'ясувати, куди ж саме вирушили українські мистці, хоча українські енциклопедії й довідники однозначно повідомляли про перебування Осипа Білоскурського впродовж 1935–1943 років у Казахстані, а не в Киргизії [див., напр.: 9; 12; 19]. До того ж, досі ніхто з науковців-керамологів так чітко й не сказав, що мистці й технологи поспішали в Середню Азію не з власної волі й зовсім не тому, що в Україні для них не було відповідної роботи. Насправді ж, талановиті люди таким чином рятували себе й свої родини від беріївських репресій: в Україні у них залишалася тільки одна перспектива – завершити свій земний шлях у катівнях чи в таборах НКВС. Можливо, вони вибували туди насильно, як у заслання, за присудом репресивних органів.

Переглядаючи рукописний архів Юрія Лащука, я натрапив на лист незнайомого мені адресата від 17 червня 1971 року: А.Т.Нікітіна з Алма-Ати (Казахстан) повідомляла українському вченому основні віхи життєвої й творчої біографії *«художника-кераміка Белоскурского Осипа Николаевича»* [див.: 167]. З тексту листа, зокрема з поданих у ньому детальних і хронологічно точних даних, випливає, що їх переписано з якогось документа, який міг укласти тільки Осип Білоскурський (можливо, з його особової справи). З-поміж іншого, у ньому повідомлялося, де працював Осип Білоскурський у роки діяльності макарово-ярівської гончарної школи та після її закриття:

«В 1923 году перешел на работу в Наркомпрос Украины, главн. инспектором по худож. образованию.

В 1925 г. Наркомпрос назначил на 1 год директором Миргородского керамич. техникума.

В 1926 г. был отозван обратно в Наркомпрос в качестве старш. инспектора по индустриально-техническому образованию.

В 1929 г. был переведен в научно-методический сектор Наркомпроса по индустриально-техническому образованию.

В 1932 г. перешел на работу в Укопромсовет, где приступил к организации керамической станции.

1934 году был приглашен в Крым для организации керамич. производства в г.Бахчисарае. Наладив производство, осенью 1935 года был приглашен в Казахстан, в г.Алма-Ату организовать Научно-экспериментальную керамическую станцию по типу станции, организов. в г.Харькове.

С 1935 года по 1943 г. работал директором науч. эксперим. станции. Изделия Осип Николаевича были отправлены на Всемирную выставку в Париже 1938 или 1939 г., где ему была присуждена серебряная медаль и диплом.

В 1943 г., 26 августа, после тяжелой болезни Осип Николаевич умер [167]. Отже, можна з певністю стверджувати, що Михайло Кирячок та Осип Білоскурський вибули не до Киргизії, а до Казахстану.

Олександр Тищенко продовжував вигадувати, що в гончарних осередках Луганщини, у тому числі і в Макаровому Яру, «головними засобами декорування виробів був ліпний та гравірований орнамент і різноманітні кольорові поливи. Слід сказати, що тут гончарі досягли великої досконалості... Народні майстри Луганщини для декорування виробів вміло поєднували ліпний та гравірований орнамент з кольоровою поливою», і подав фото полив'яної банки («слоїка»), яку назвав «барильцем» і датував 1925 роком [162, с.114]. Звичайно ж, це була ще одна фальсифікація, оскільки для народного гончарства Луганщини, й зокрема для Макарового Яру останньої третини ХІХ – першої третини ХХ століття ліплений орнамент виробів не був типовим, а риткуванням на поверхню посудин наносили переважно пасочки, рідко – ще й кривульки. Там навіть ангобне писання було рідкісним, а поливу почали впроваджувати в кустарне виробництво приблизно 1909 року.

Олександр Тищенко також запевняв, немовби «учні школи і гончарі Луганщини» від Опішного перейняли тільки «прийоми і методи художньої стилізації природних форм і розпис ангобами», при цьому створюючи «свої орнаменти, використовуючи місцеві рослинні форми живописної природи Північного Дінця та Донецького степу, а також місцеві традиційні орнаменти» [162, с.116]. Це твердження теж не відповідало реальним фактам, які свідчили про засвоєння учнями школи саме опішненської гончарної орнаментики.

На жаль, збереглося дуже мало гончарних виробів, виготовлених учнями та майстрами Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи [див., напр.: 57, с.55-57]. До того ж, частину з приписуваних школі робіт було виготовлено колишніми майстрами й учнями вже за межами навчального закладу. За поодинокими виробами, достовірно атрибутованими за підписами на них, неможливо скласти правдиве уявлення про розмаїття асортименту шкільних гончарних творів. Відомі переважно чорнильні приладдя, які свого часу осіли в якихось канцеляріях, а згодом потрапили до музейних колекцій і таким чином дійшли до нинішнього часу. Мало збереглося мальованих посудин чи скульптурних творів.

❖ Автори невідомі. Глиняні вироби макарово-ярівської гончарної школи: глечик-зливушник та зооморфна посудина. Глина, гончарний круг, ліплення, ангоби, мальовка, полива, висота: 10, 12 см. Макарів Яр. Кінець 1920-х – початок 1930-х років. («Ворошиловградський музей: вироби школи в Макар. Ярі, глечик і коник (?), h 10, 12 см. Глечик фон – темно, звірок – фон ясний»). Фото Юрія Лащука 1957 року [70; негатека, Б-14:8]. Публікується вперше

Унаслідок вкрай поганого збереження гончарної спадщини учнів та викладачів, можна скласти лише загальне уявлення про сповідувані в школі мистецькі стилі й технічні прийоми, а також про реальний вплив закладу на місцеве гончарство. Тому в керамологічній літературі можна віднайти дещо протилежні оцінки художніх достоїнств шкільних робіт. Так, Олександр Тищенко значно перебільшував реальний вплив школи на місцеве гончарство, коли писав: *«Діяльність Макарів'ярівської школи за порівняно короткий час її існування залишила глибокий позитивний слід на розвиткові гончарного мистецтва Луганщини... Вона не тільки підготувала значну кількість кваліфікованих майстрів, які працюють тепер на багатьох керамічних заводах країни, а й була центром розповсюдження художніх і технічних знань та досвіду. Внаслідок її діяльності різко підвищилась художня і технічна грамотність майстрів народних гончарних промислів»** [162, с.117]. А далі Олександр Тищенко до певної міри сам заперечив свої ж вигадки, написавши таке: *«Після*

**Таку ж інформацію, запозичену в Олександра Тищенка, але без будь-яких посилань на нього, подала в своїх статтях про макарово-ярівську гончарну школу керамолог Світлана Литвиненко (2002, 2003) [81; 80]. Дослідниця також оприлюднила спотворену інформацію, немовби школа існувала в 1930-х роках, хоча була заснована буцімто 1926 року (насправді ж, вона існувала впродовж 1927–1935 років). Її газетну статтю проілюстровано двома фото: вази та гончарних виробів у експозиції Історико-меморіального музею О.Я.Пархоменка й підписано: «вироби учнів Макарово-ярівської керамічної школи» [81]. Насправді ж, тільки вази, ймовірно, виготовлено учнем школи, а зображений на другому фото глиняний посуд виготовлено макарово-ярівськими гончарями й до діяльності школи він не відноситься. У тотожній журнальній статті Світлани Литвиненко вази анотовано як твір «учнів школи», виготовлений у 1930-ті роки [80]. Проте виріб, як правило, виготовлявся в школі одним, а не кількома учнями (як виняток, випускні роботи могли виготовлятися двома учнями), а час виготовлення не може бути пізніше 1935 року, тобто часу закриття школи*

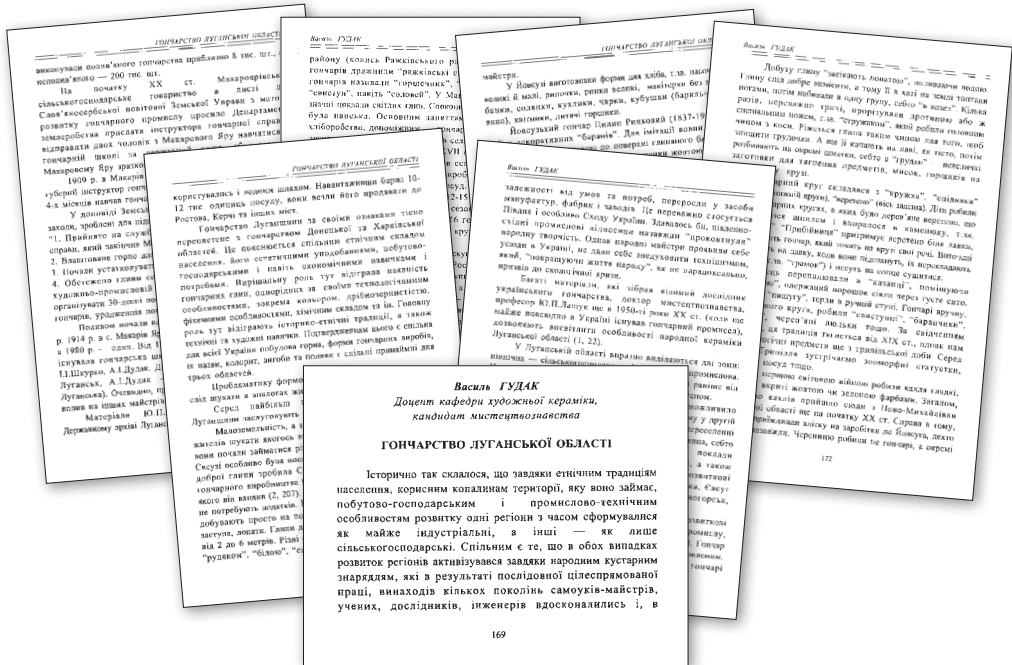
ліквідації школи в Макаровому Яру поступово почав занепадати гончарний промисел» [162, с.118].

Уже через десятиліття Юрій Лащук загалом негативно оцінював систему навчання та творчі досягнення учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, яких *«вчили робити вази та плесканці з великими рельєфними портретами, цілими сценами чи пейзажами... Учні виконували натуралістичні скульптурки, чорнильні набори»*. На думку вченого, унаслідок таких пріоритетів, тільки *«деякі праці учнів – ужиткові вироби, статуетки, що відходять від народної іграшки, та орнаментальні композиції на полумисках, виконані на задовільному рівні»* [68, с.369]. Учений зробив такий узагальнюючий висновок, через чверть століття дослівно повторений Ростиславом Шмагалом: *«Школа мала певний вплив на довколишнє гончарство»* [68, с.369; див. також: 178, с.65].

Найбільшим опусом про гончарство Макарового Яру та розвиток у ньому гончарної освіти, безумовно, є згадана вище стаття керамолога Василя Гудака *«Гончарство Луганської області»* (2001) [29]. Вона загалом справляє враження не наукової розвідки, а наукоподібного жарту на тему гончарства Луганщини. Написана вражає не професійно, сумбурно, без глибокого знання особливостей гончарного виробництва. Складається враження, що її взагалі писано не досвідченим дослідником гончарства, а студентом-першокурсником, за якого підписався викладач. Причина цього, очевидно, пояснюється тим, що Василь Гудак ніколи не досліджував гончарства Східної України, а отже, ґрунтовно й не вивчав тамтешнього промислу ані в кабінетних, ані в польових умовах. Учений відомий винятково як дослідник художніх особливостей народної кераміки Східного Поділля. Але ж схід України і схід Поділля – це, зрозуміло, не одне й те ж. Проте керамолог, нічого сум'яшеся, використовуючи здебільшого запозичені експедиційні матеріали Юрія Лащука, створив таке собі гончарне попурі – у буквальному й переносному значенні*.

Насамперед, Василь Гудак зробив «відкриття», стверджуючи немовби *«на Луганщину у другій половині XIX ст. гончарство частково занесли переселенці із західних земель»*, а місцеві мешканці, *«як і гуцули, ...почали займатися різними художніми промислами»*, *«і на Луганщині, як і на Гуцульщині, відсутність землі чи малоземельність зумовили необхідність активного розвитку народних художніх промислів, зокрема гончарства, різьби по дереву тощо»* [29, с.170, 171, 179]. Проте ця новина не підтверджується жодним історичним документом. Очевидячки, вона є свідченням, як побутова егоцентристська позиція уродженця й мешканця певної території, підміняє собою наукові факти. До того ж, гончарство в Луганщині виникло аж ніяк не в другій половині XIX століття, а значно раніше. Та й сам автор далі спростував свою ж вигадку,

*Попурі – з французької мови *pot pourri*, буквально – гнилий горщик, а в переносному значенні – суміш, усяка всячина [157, с.539]

Фрагменти статті львівського керамолога, кандидата мистецтвознавства Василя Гудака «Гончарство Луганської області». Львів. 2001. Репринти [29]

написавши: «Гончарство Луганщини за своїми ознаками тісно переплетене з гончарством Донецької та Харківської областей» [29, с.171]. Про конкретні вияви «переплетіння» луганського гончарства з гончарством «західних земель» автор чомусь «забув» згадати.

Далі в статті проголошуються й інші, щоправда менш «сенсаційні відкриття», а саме:

- можливість збуту продукції гончарів з'явилася завдяки розвитку транспортних сполучень [29, с.170]. А доти хіба майстри не збували своїх виробів? А втім, автор заперечив сам собі, написавши далі, що «для продажу продукції макарярівські гончарі користувались і водним шляхом. Навантаживши баржі 10-12 тис. одиниць посуду, вони везли його продавати до Ростова, Керчі та інших міст» [29, с.170-171]. Тож до чого тут розвиток транспортних сполучень, якщо й без цього посуду успішно збувався;

- «гончар вже працював на себе» [29, с.170]. А доти хіба він не працював на себе й свою родину;

- «гончар... сам розпоряджався виготовленим» [29, с.170]. А доти хіба він не володів власноруч виготовленими виробами;

- «наяність гончарних глин, однорідних за своїми технологічними особливостями, зокрема кольором, дрібнозернистістю» [29, с.171]. Насправді ж,

у гончарних осередках Луганщини не було ідентичних глин, у кожному з них вони мали свої особливості. Окрім цього, колір та дрібнозернистість – це зовсім не технологічні, а фізичні й хіміко-мінералогічні особливості глини;

- «*спільна для всієї України побудова горна, форми гончарних виробів, їх назви, колорит*» [29, с.171]. Насправді, всі перелічені тут ознаки гончарства мали відмінності в різних гончарних регіонах та осередках України;

- «*проблематику формотворення місцевого гончарства слід шукати в аналогах житлово-господарських будівель*» [29, с.171]. Абсурдне твердження, яке вкрай важко прокоментувати!;

- «*грудки*» глини – «*невеличкі заготовки для тягнення предметів, мисок, горщиків на гончарному крузі*» [29, с.172]. Виявляється, «*предмети*» – це такий же типологічний ряд глиняних виробів, як і «*миски*» та «*горщики*»!;

- «*діти робили це на гончарних кругах, в яких було дерев'яне веретено*» [29, с.172]. По-перше, діти взагалі не робили на гончарному крузі, бо не діставали до спідняка, а по-друге, якщо підлітки й починали гончарювати, то робили це на тому крузі, що й батько, а не на окремому крузі з дерев'яною віссю;

- «*виточені речі ставлять на лавку, коли вони підсохнуть, їх перекладають на дошки... і несуть на сонці сушитися*» [29, с.172]. Насправді ж, безпосередньо на сонці сформовані вироби сушили вкрай рідко, оскільки там вони могли потріскатися чи викривитися внаслідок швидкого й нерівномірного висихання; частіше їх виставляли надворі в тіні, де не було протягів; у холодні пори року (весна, осінь, зима) їх зовсім не виносили за межі житлового приміщення чи майстерні;

- «*гончарі вручну, без гончарного круга, робили «свистунці», «баранчики», «барильця», череп'яні люльки тощо. За свідченням старожилів, ця традиція тягнеться від XIX ст, однак нам відомі аналогічні предмети ще з трипільської доби. Серед кераміки Трипілья зустрічаємо зооморфні статуетки, ритуальний посуд тощо*» [29, с.172]. Насправді ж, невідомі в Луганщині «барильця», виготовлені без гончарного круга; у трипільській археологічній культурі невідомі глиняні вироби, аналогічні «свистунцям», «барильцям» і череп'яним люлькам; та й власне пам'яток трипільської культури на території Луганщини не виявлено – навіщо тоді було про неї згадувати?! Між іншим, серед гончарної спадщини Трипілья неможливо точно визначити ритуальність посуду, оскільки невідомі обставини його ритуального застосування;

- «*черепицю робили не гончарі, а окремі майстри*» [29, с.172-173]. Неймовірно твердження дослідника гончарства! Хіба окремі майстри – це не гончарі? Тим більше, що в Луганщині найбільшого поширення набула так звана «*татарська*» («*совкова*») черепиця, яку виготовляли винятково на гончарному крузі!;

- «*у Йовсузі виготовляли «макітерки без ніжок... кубушки (барильчик на вино)»*» [29, с.173]. Насправді ж, макітер з ніжками ніколи не виготовляли не тільки в Євсузі, а й загалом на території України; а «*кубушка*» – це тиква, і зовсім не «*барильчик*», як стверджує автор статті;

● «Макарів Яр Краснодарського району (колись Ражківського району). Тому місцевих гончарів дражили «ражківські свистуни» [29, с.173-174]. Насправді ж, Ражківського району в Луганщині, чи й будь-де в Україні, ніколи не було, а словосполучення «рашківські свистуни» походить від однієї з назв села Макарів Яр – Рашківка;

● «у Макаровому Яру 1861 р. налічувалося 239 гончарів, вироблялося щорічно до 100 тис. горщиків, у тому числі й неполив'яний посуд» [29, с.174]. Отже, з контексту випливає, що на той час у гончарному осередку вже виготовляли й полив'яний посуд. Насправді ж, це сталося приблизно після 1909 року, що підтверджується й наступними словами автора статті: «поливом почали користуватися гончарі близько 1912 р.» [29, с.174]!;

● «у Макаровому Яру в 1950-х роках було близько 100 гончарів» [29, с.174]. Це неправдива інформація, оскільки саме в 1950-ті роки гончарний промисел в Макаровому Яру остаточно занепав;

● «від 1926-27 рр. до 1934 р. у цьому селі існувала гончарська школа, учнями якої були П.Бойко, І.І.Шкурко, А.І.Дудак» [29, с.175]. Це неточна інформація, оскільки макарово-ярівська гончарна школа, як уже зазначалося вище, існувала впродовж 1927–1935 років; учнем школи був не «П.» Бойко, а Тимофій Бойко, а Іван Шкурко й Антон Дудак були не учнями, а майстрами гончарного навчального закладу.

У тексті статті є речення, які неможливо зрозуміти однозначно: це як кому зручно – можна так, а можна й інакше, наприклад: «Підтвердженням цього є спільна для всієї України побудова горна, форми гончарних виробів, їх назви, колорит, ангоби та поливи є спільні для трьох областей» [29, с.171]?! Там же можна віднайти й багато інших абракадабр, наприклад: у Макаровому Яру «побутовали найпримітивніші способи виготовлення гончарства», «близько 100 гончарів... виконували полив'яного гончарства приблизно 8 тис. шт.», «влаштоване горно для випалу полив'яного гончарства», «1945 р. в артілі с.Макарів Яр працювало 5 осіб. Одне горно припадало на 10 осіб», «поливу терли в макітрі, користувалися і сухою побілкою», «жовту глину перемелювали і робили червону, т.зв. «описку», «горно... складалося з... дірок», «вишукане формоутворення», «складові елементи форми речі: кулі, овалу, конуса, циліндра тощо... працюють на виразність форми, виявляючи її «музичні нюанси», «вироби відзначаються... твердістю форми, а звідси і їх велич, урочистість, виразність», «гончарі... виявили високий професіоналізм, який завжди визначався і визначається технічним обладнанням», «макітра з утором у вигляді великого горщика», «банька і макітра у вигляді великих глеків», «Миска. Д – 230 мм, д – 195 мм», «миска з «вінцем», «банька (тиква, т. зв. «кобушка»», «макітра і макітерка у вигляді глечиків» [29, с.174, 175, 176, 177, 178, 180]!

Текст прикметний і відсутністю списку скорочень, і знаків пунктуації, пересипаний численними граматичними помилками типу «технологічнимим», «робили кахля гладкі», «відомий на всю оругу», «в Ростові він продава його»,

«єврії переважно займалися постачанням усього необхідного», «круг складався з веретина, перплиці», «І.Бутко... хив в Луганську» [29, с.171, 174, 176, 179], а також повтореннями однакових чи подібних тверджень. Є незакінчені фрази, як ось такі: «Прийнято на службу Земства інструктора гончарної справи, який закінчив Миргородську художньо-промислову» [29, с.175]. Що таке «Миргородська художньо-промислова», очевидячки, читачі мають здогадатися самі.

А на завершення цієї абсурдної розвідки автор поставив відповідну її рівню «крапку», зазначивши, що ілюстративні матеріали про луганське гончарство «можна віднайти у фондах Музею-заповідника українського гончарства в Опішному Полтавської губернії»!!! [29, с.180]. Цей перелік «наукових смішинок» можна було б продовжувати й далі, але вони мало стосуються теми мого дослідження.

Отже, в поодиноких опублікованих матеріалах накопичилося немало помилкових тверджень, невідповідних дійсності фактів та оціночних суджень про діяльність макарово-ярівської гончарної школи. На жаль, і Людмила Овчаренко в монографії «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» [див.: 108] теж дипломатично обминула їх, бо не вважала необхідним вести полеміку й спростовувати написане попередниками, оскільки переконана в тому, що її дослідження, основане на архівних документах, існуючих публікаціях та спогадах осіб, причетних до гончарного закладу, само по собі вже є виправленням попередніх помилок учених і найбільш об'єктивним викладом подій 1920-х – 1930-х років.

Програми
геометрії для I^{го} курсу Макаро-Яривської
ної кустпромшколи на II^{го} триместр
1924/25 академ. року.

I
Основні зрозуміння (з геометричного погляду)
тіло, його обсяг і поверхню;
про лінію і крайку.

Вивчення: а) про геометричне тіло; б) про
обсяг тіла; в) про зверхню тіла;
г) про поверхню як про межу тіла
з простором; д) про лінію як про
межу поверхні; е) про лінії прості
і криві, що беруть участь у виворі по-
верхні; - ж) про крайку як про межу
лінії; з) про тіло як про видимий
слід виворі від руху площі; і) про
поверхню як про слід від руху лінії;
к) про лінію як про слід від руху крайки.

II
Проста лінія та основні її властивості.

Вивчення: а) про позначіння крайок
і відрізків; - б) про їх

- б) про відтинки (отрезки) прямої про її позначення, вимірювання; умовно скорочено назву "проста". —
- в) рисунки відтинку прямої, то довжини рівною даному відтинку (отці цього)
- г) про те, що як переносити відтинки прямої великої довжини (приклад умовної прямої одиниці, що до мірвання);
- д) про одиницю для виміру довжини про історію її походження; вплив у різних народів. —

Метрична система одиниць мірвання

Засування: а) про метр та його походження

порівняв його відношення до інших мір довжини інших. —

- А. {
- б) про одиниці вимірів, що більші за метр
 - в) " " " " " " " " менші за метр
 - г) Таблиця метричних одиниць, що до мірвання довжини; порівняв, де яких з них, відношення до мір старих

Розділ 3

КОНЦЕПТ

- Б. {
- а) (переведення в метричні одиниці, що цього)
 - б) про чинні заходи складування.

вальною Запискою
в. Керамічної курії
н її видає (апрілі 1918)
цього кошториса, ор
корисального розвитку
на фракційні і перес
ують на предметі та
і зазначено. - Арієн
ниці того пересігн
бно для цілевих досв
ю за навг. титані Н
адам масової про
існій і різноманіт
нтарю та її загало
нтрощиком, які з
і інших факів і що
овах, неможна, поцін
що його треба за ри
ком або виконати з
бо там же тільки ге
і. Луганську, а це п
тророблення, тільки
тільки факим тільки
від виробничого нав
її цілевих завдань
виробництва, даду
бюджету по утриман
групі для її прог
зілвше средств буд
вісній стадії її уст
являє вона отане
навітки-ж датеж
організації, не дав
гальше справу і
м. - д. - д. - д.

У

На початку XX століття метою впровадження гончарної освіти були збереження й підтримка побутуючого гончарства як масового кустарного промислу, вдосконалення професійної майстерності та активізація бізнесової діяльності гончарів того чи іншого осередку. Тобто, **гончарна школа** уявлялася провідною організаційною ланкою в системі підтримки місцевого чи регіонального гончарства [див.: 132].

Наприкінці 1910-х років українські керамологи почали ставити питання про докорінне поліпшення гончарного шкільництва в Україні з огляду на перспективи розвитку гончарної промисловості. 1918 року славетний український керамолог Борис Лисін, проаналізувавши тогочасний стан виготовлення кераміки в країні, сформулював першочергові завдання поступу держави в цьому напрямку. З-поміж них **на чільне місце вчений поставив заходи з поліпшення технології кустарного гончарного виробництва та розвиток гончарного шкільництва**. Він, зокрема, закликав:

«5. Зібрати відомости про всі кустарні гончарні промисли що є на Україні, дати їх цілковите описанне і допомогти кустарям з технічного боку, дати їм робочі проекти найкращих типів пічей, рецепти глазурів і мас та инше, не торкаючись артистичної частини цього діла.

...7. При одній з вищих технічних шкільних інституцій України повинно бути зміцнено навчання технології глини через утворення спеціальної катедри сілікатної технології.

8. Для належного розвитку кераміки вимагається утворення кадру фаховців-майстрів обжигальщиків, формовщиків та инш., через що існуючі тепер керамічні школи повинні бути пристосовані до зацікавлених цим ділом практично користних працівників по гончарній галузі.

Підвалиною в цій школі повинна бути хімія та технологія глини. Необхідна умова до поспіху діла є практична праця учнів на заводах, в лабораторіях і майстернях. Крім того, мусять бути такі окремі курси в цій школі.

а) Матеріяли до керамічних підприємств (глина, пісок, шамот, кремінка, польовий шпат, крейда, окиси металів, основи) і складання рецептів керамічних мас.

б) Формовка виробів: ручна, машинна, литтє, штамповання.

в) Машини і двигуни до керамічних підприємств.

г) Сушка повітрям та паром.

д) Технологія палива й печі.

е) Елементарний курс проектування окремих цехів, составлення брахунків та будовання невеликих керамічних заводів» [79, с.147-148].

16-19 травня 1918 року в Києві відбувся Перший з'їзд представників промисловості й техніки по гончарній та цементовій продукції на території України. На ньому гостро стояло й питання професійної освіти в галузі кераміки. Учасники з'їзду ухвалили спеціальну постанову, в якій визначили актуальні завдання з «удосконалення способів продукції керамічних виробів і для розвитку керамічної промисловості». Одним із найважливіших серед них було визнано розвиток гончарної освіти, зокрема розгортання мережі гончарних шкіл, створення за підтримки держави великих освітніх гончарних центрів і, за бізнесового патронування, невеликих професійних шкіл і курсів при гончарних підприємствах: «Для підвищення продукції праці, уявляючої настирливе питання народного господарства й для підняття культурного рівення працюючої верстви, необхідне утворення сітки установ та шкіл професійної освіти, сполучених з практичним навчанням керамічного діла. Ця сітка повинна охоплювати, як заводи, так села й міста. З'їзд гадає, що коли держава повинна йти на допомогу в утворенню великих освітніх осередків, то було би цілком справедливим, школи дрібні професійні, ріжні курси й класи віднести, як обовязковий накладний видаток, на фабрики й здійснювати його самими продукціями й зацікавленими в них особами і установами» [79, с.155]. На жаль, наступні події совєтсько-української війни 1919 року, громадянської війни, втілення більшовицьким окупаційним режимом бандитської політики «воєнного комунізму» призвели населення України до зубожіння й напівголодного існування (голод 1921–1922 років), а отже, й унеможливили своєчасне виконання прийнятих на з'їзді рішень.

Проте певного занепаду зазнало не лише гончарне шкільництво, а й загалом художня освіта в Україні. «В тяжких матеріяльних умовах нашої школи більш всього потерпіла художня освіта, – визнавали діячі Народного комісаріату освіти УСРР. – Головпрофосвіта, яка була примушена в звязку з недостатнім бюджетом поступитися в найменч ударних галузях своєї роботи, по неволі направила на художні школи мінімальні ресурси. Утримання шкіл художньої освіти в значній мірі було раховано на платню за навчання: по цих школах все ще небагато пролетарів. Зменшення асигнувань на художню освіту не могло

не відбитися на якості їхньої роботи по всій вертикалі, – починаючи від рядових керівників школи й кінчаючи браком сил в самому управлінні, інспектурі» [97, с.165]. І все ж таки, за таких несприятливих умов Головний комітет професійної та спеціально-наукової освіти Народного комісаріату освіти (Головпрофос) упродовж 1923 року з-поміж усіх художніх навчальних закладів України спромігся ґрунтовно обстежити сучасний стан більшості гончарних шкіл республіки, зокрема: Миргородський художньо-керамічний технікум, Миргородську художньо-керамічну профшколу, Межигірський художньо-керамічний технікум, Київську художньо-індустріальну профшколу і Кам'янецьку на Поділлі художньо-промислову школу. Дещо не вистачило коштів на передбачуване обстеження Глинської керамічної профшколи [97, с.165].

Найбільш вірогідно, що всі обстеження провів художник-кераміст Осип Білоскурський, який того ж року почав працювати в Наркомосі головним інспектором з художньої освіти, а отже, прагнуч на власні очі побачити стан справ гончарних навчальних закладів. Як європейського рівня фахівець з гончарної справи, він одразу ж виявив таку картину: *«В Миргородському технікумі нема ні єдиної риси, яку варто похвалити; в школі в списі службовців коло 40% баласту, зовсім непотрібного, некорисного. Межигорській технікум з технічного й художнього боку стоїть дуже скверно, не вважаючи на те, що в школі є 4 художники. Зате добре вражіння залишає повний контакт і згода між учнями й учителями. – і ті, й другі мають велику охоту робити. Київську художньо-індустріальну профшколу упорядковують і робить вражіння, що вона швидко-буде зразковою. Кам'янецька на Поділлі художньо-промислова профшкола з відділами: керамічним, ткацьким і поліграфічним поставлена чудово, веде свою роботу виключно на підставі народного подільського мистецтва. Це-лабораторія, в якій народню творчість Поділля, орнамент, розроблюють і вивчають дуже пильно, культивують і застосовують до своїх виробів. Це одна єдина школа, яка має свою оригінальну фізіономію. Школа не має абсолютно ніяких матеріяльних засобів існування – майже цілий рік вчителі робили в холоді і дурно. Школа без державної допомоги гине. Місцева профосвіта не вживала ніяких заходів до фінансування її з місцевого бюджету»* [97, с.165-166]. Знаючи, як треба було фахово зорганізувати наступну роботу гончарних шкіл, Осип Білоскурський висловлював впевненість, що *«обслідуваними школами Відділ (мається на увазі відділ художньої освіти Головпрофосу) може дійсно керувати й налагоджувати в них життя й роботу, знаючи до найбільших подробиць їхній стан»* [97, с.166]. Перший надзвичайно плідний рік діяльності Осипа Білоскурського в Наркомосі увінчався також розробкою ним навчального плану художньо-керамічного технікуму та початком роботи над навчальним планом керамічної професійної школи [97, с.166].

В опублікованих документах Наркомосу з художньої освіти також згадувалося, що на той час була ще одна категорія шкіл – *«це ті, яких не обслідувано і які нічого про себе не дають знати; це, головним чином, музичні технікуми й профшколи, які існують самотійно, а також де-які художньо-промислові школи. Неможна сказати цього відносно інших губпрофосвіт. Абсолютно не*

видно ініціативи губерніяльних і округових профосвіт в справі налагоджування життя шкіл, не видно іншого впливу й що вони зробили в комісіях, які рішали справу про прийом школи на місцевий бюджет» [97, с.166]. До категорії тогочасних «мовчазних» шкіл, очевидно, належала й Опішненська гончарна профтехшкола.

Із започаткуванням нової економічної політики почало відновлюватися напівзруйноване народне господарство країни. Нові імпульси для подальшого розвитку отримало як кустарне гончарство, так і гончарна промисловість. **Учені все настійніше звертали увагу більшовицької влади на необхідність підтримки кустарної промисловості:** *«Кустар в масі є не що инше, як селянин – і допомагаючи кустареві – ми допомагаємо відродженню села, сільського господарства, ми взагалі поліпшуємо добробут широких верств трудового населення...»* – писав 1923 року С.Зарудний. – *Тим то не можна нехтувати справу кустарної промисловості. Держава і партія повинні звернути всю увагу на те, щоб утворити таку обстановку, що сприяла б розвитку кустарно-промислової кооперації...»* [47, с.6].

Проте зі збільшенням обсягів продукції гончарних підприємств, почали виявлятися ознаки іншої тривожної тенденції: **вироби кустарів поступово втрачали колишній попит внаслідок технічних переваг фабрично-заводських глиняних виробів.** Тому від 1923 року в періодиці знову з'явилися публікації, автори яких звертали увагу державних і кооперативних організацій на давні недоліки традиційного гончарного виробництва й шляхи їх усунення. Так, Василь Мазуренко в статті *«Гончарське виробництво та його болісти»* (1923), як і Борис Лисін 1918 року, продовжував з боєм констатувати, що *«техника нашого хатнього гончарства дуже відстала, великий поступ фабричної кераміки залишив її далеко заду»* [86, с.25]. Серед основних технічних недоліків тогочасного гончарства, як і дослідники кінця XIX століття, він зазначав передовсім недосконалість конструкцій гончарних печей та пов'язану з цим їх неекономічність (збитковість), використання обмеженої кількості полив та їх шкідливість. Тим часом, *«фабрична кераміка, даючи кращий товар, все більш і більш завойовує собі покупця не тільки в місті, а також і на селі»* [86, с.27]. Тому фахівці все активніше заявляли про **необхідність технічної підтримки кустарного гончарства, вдосконалення технології домашнього виробництва глиняних виробів через систему гончарних навчальних закладів різних освітніх рівнів**, бо за умов бездіяльності народне гончарство неминуче поглинула б велика промисловість. Щоб цього не сталося, необхідно було вживати ефективні заходи з модернізації кустарного виробництва. **Першочергове значення в цій справі, зрозуміло, надавалося розбудові мережі гончарного шкільництва.** *«Слід звернути особливу увагу на розповсюдження технічного знання серед горщечників, – закликав Василь Мазуренко, – в протилежному разі не тільки розвій гончарського виробництва, але навіть удержання його в межах сучасного існування слід вважати далеко не забезпеченими. Росповсюдження поміж доморобів потрібних технічних знань, знайомлення майстерів з кращими типами товару, нешкідливими складами поливи, з економічною вигодою при*

більш удосконалених методах роботи і кращих конструкціях пічей (випалюючих) – все це, з огляду на властивості цього виробництва, складає задачу далеко не легеньку. Гончарська техніка – складна річ. Ми знаємо багато добрих починань і бувшого уряду і добрих земських діячів, починань, що кінчались дуже сумно як раз через те, що ініціатори сами не вміли зрозуміти і зв'язати всіх труднощів питання» [86, с.27-28].

На початку 1920-х років Народний комісаріат освіти почав втілювати більшовицьку ідеологію розбудови в країні професійної освіти. Причому, «завдання профосвіти було оголошено завданням фронтовим, ударним, профосвіта зайняла в освітній політиці Наркоматів освіти осереднє місце». Нова влада була переконана, що «саме в царині профосвіти третій фронт, фронт освіти, підійшов щільно до другого – фронту господарчого... Мова йде про шкільну революцію. Профосвіту оголошено хребтом освіти й саме на неї звернуто всі сили будівників, всю їх увагу...» [97, с.3, 5]. Уже на Третій Всеукраїнській нараді про освіту влітку 1922 року схему профосвіти було лаконічно окреслено так: «Професійна освіта (від 15 літ і далі). Від 15-ти до 18-ти літ – масова школа професійної освіти, профшкола, школа робітничої молоді; від 18 до 23 літ – технікум і інститут; від 22 і більше – науково-дослідницькі катедри, академії» [97, с.5].

Тоді ж окупаційні керманичі розробили й нову концепцію художньої освіти в Україні, яку остаточно було сформульовано 1922 року. «Основними типами шкіл визначено:

- Профшколу, що готує кваліфікованого робітника-виконавця;
- Технікум, що дає спеціаліста-майстра вищої кваліфікації;
- Інститут, що дає широку мистецьку підготовку, дає людей, здатних керувати художніми виробництвами та бути керівниками-педагогами» [33, арк.4].

Фахівці активно формували громадську думку про важливість розвитку в країні професійно-технічної та художньої освіти й напрацьовували інструктивно-методичні матеріали, необхідні для розгортання новітньої мережі кустарно-промислових (художньо-промислових) навчальних закладів. **Мету останніх** достатньо чітко сформулював технолог-кераміст Осип Білоскурський. 1924 року у вступі до навчальних планів художньо-промислових шкіл він писав: «Метою художньо-промислової профшколи є дати добре кваліфікованих майстрів-практиків з відповідно виробленим художнім смаком, потрібним в художній промисловості, як фабричній, так і кустарній» [33, арк.2]. Керамолог Юрій Лащук, за матеріалами Державного архіву Хмельницької області, також зазначав, що при цьому «основна увага зверталась на практичні заняття в майстернях та художнє виховання, метою якого було «дати учневі уявлення про характер і розвиток мистецтва України, через що він зможе зв'язати свою працю з працею і творчістю українських народних мас» [33].

Щоправда, економічний поступ в Україні в першій половині 1920-х років майже не позначився на гончарному шкільництві – воно й далі перебувало в занепаді, спричиненому, як уже зазначалося, революціями, війнами, зруй-

нуванням економічних зв'язків, голодомором та іншими суспільними катаклізмами, інспірованими більшовиками. «Керамічні школи, показові майстерні, насаджені ще земством, – писав 1926 року відомий полтавський керамолог Яків Риженко, – через скрутний свій матеріальний стан лише животіють, не впливаючи зовсім на місцевих кустарів. Ні промислової кооперації, ні об'єднань у ганчарів немає. Так невже-ж і на десятому році революції в ці запліснявілі кутки не заглянуть животворні проміння Жовтня» [146, с.6].

Тим часом, на межі 1924–1925 років кустарні промисли поступово стали привертати до себе увагу більшовицької влади. «В низці виступів відповідальних діячів, постанов з'їздів, директивних вказівок вищих економічних органів, – констатував В.Пишньов, – визнається за потрібне включити кустарну промисловість до сфери системи економічної політики держави» [116, с.183]. У резолюції III з'їзду рад СРСР «Про заходи для підвищення й зміцнення селянського господарства» (13–20.05.1925) перед представниками окупаційної влади на місцях було поставлено завдання «розробити засоби, що приваблювали-б **учеництво**, у тому напрямку, щоб селянська молодь у більшій мірі, ніж до цього часу, могла в ньому пристосовувати свої сили, а також **шляхом розвитку майстерень, шкіл то-що, сприяти технічній підготовці селянської молоді**» [143]. Невдовзі, а саме 30 травня 1925 року, в промові на III Зборах уповно-

Перша сторінка брошури «Матеріали Державного науково-методологічного комітету. Ч.1 (6). Кустарно-промислова профосвіта на Україні», у якій подано напрацювання Народного комісаріату освіти УСРР щодо розвитку мережі кустарно-промислових закладів, у тому числі й ганчарних. Харків. 1926. Репринт [87]

Перша сторінка книги «Народня освіта на Україні», у якій подано звіт про діяльність Народного комісаріату освіти УСРР, у тому числі й у галузі ганчарної освіти. Харків. 1924. Репринт [97]

важених Всекопромсоюзу голова РНК СРСР Олександр Риков також наголосив, що *«кустарно-промислова кооперація повинна ставити питання про організацію праці, техніку виробництва, поліпшення кваліфікації кустаря, його технічну освіту»* [111, с.213]. Отже, органи советської влади на місцях нарешті отримали чіткі директиви звернути належну увагу на розвиток професійної освіти в кустарних промислах, у тому числі і в гончарстві.

Планом роботи Методологічного Комітету Головпрофосвіти Народного Комісаріату Освіти УСРР на 1924/1925 навчальний рік «по вертикалі» художньої освіти вже передбачалося напрацювати *«програми керамічних профшкіл і технікумів»*, а також провести *«конференцію у справі художньої, кустарної і керамічної освіти»* [88, с.19, 20]. А наприкінці травня 1925 року колегія Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції УСРР на доповідь *«Про наслідки обслідування кустарної промисловости України»* прийняла окрему постанову, якою, з-поміж іншого, було визнано необхідним:

- «м) Народньому Комісаріатові Освіти, по лінії його місцевих органів та професійним організаціям, зміцнити культосвітню роботу серед кустарів, зокрема впорядкувати практику користування школою дітьми кустарів.
- н) ВРНГ, Кустекспортів, Сільському Господареві та НКОсвіти розробити питання про поширення мережі показових кустарних майстерень і, в контакті з НКПраці та НКФіном – питання про організацію учеництва на ширших, ніж досі, підставах, з метою утворення кадрів кваліфікованих кустарів. Поставити перед НКОсвіти питання про доцільність включення кустарно-художніх шкіл в мережу профшкіл» [123, с.216-217].

16 листопада 1925 року Українська економічна нарада – постійний орган РНК УСРР, на який покладалося здійснення єдиного господарського й фінансового плану СРСР у частині, що стосувалася УСРР, – прийняла директивне рішення:

«Г. З метою поліпшення якості кустпродукції й збільшення кваліфікації кустарів:

1. Народньому Комісаріатові Освіти, разом з Народнім Комісаріатом Внутрішньої Торгівлі, Народнім Комісаріатом Фінансів, Вищою Радою Народнього господарства й Кустекспортом, протягом місяця розробити й подати на затвердження Ради Народніх Комісарів УСРР проект, що передбачав-би:

- а) поширенні мережі зразкових кустарних майстерень,*
- б) організацію на широких засадах учнів для утворення кадру кваліфікованих кустарів,*
- в) включення кустарно-художніх шкіл у мережу профшкіл»* [135, с.220].

19 січня 1926 року голова РНК УСРР Влас Чубар підписав постанову Ради Народніх Комісарів УСРР *«Про Раду в справах кустарно-ремісничої промисловости при Вищій Раді Народнього Господарства УСРР»*. Згідно з нею, на Раду в справах кустарно-ремісничої промисловості покладалося й таке завдання:

«е) допомагати розвиткові техніки кустарно-ремісничого виробництва, розробляючи справи й проводячи через належні установи заходи, дотичні раціональної постановки професійно-технічної освіти, організації учнівства, шкільно-зразкових закладів кустарно-ремісничої промисловості й инш.» [124, с.222]. У відповідь на згадані вище рішення органів советської влади наприкінці 1925 року при Народному комісаріаті освіти УСРР було створено комісію, на яку покладалося завдання з розробки питань кустарно-промислової профосвіти.

У тогочасній пресі почали з'являтися публікації, цілком присвячені професійній освіті в кустарній промисловості. Один із активних діячів кустарного руху в Україні 1920-х років С.Зарудний сформулював узагальнюючу мету кустарного шкільництва. На його думку, *«ми хочемо, перш за все, допомогти широким масам кустарів ознайомитися із здобутками техніки, поліпшити їх способи виробництва, що повинно буде збільшити ціни на їх вироби, отже, спричинитися до поліпшення їх добробуту... Досягти цієї мети можемо – 1) влаштовуючи мандрівні школи-майстерні, що мають за мету боротися з технічною, кооперативною та загальною неписьменністю кустарних мас і 2) засновуючи в місцях певного й достатнього зосередження кустарів кустарні школи, що давали-б нам досвідчених майстрів і кустарів, та інструкторські школи (технікуми), що давали-б нам кустарних інженерів»* [50, с.152].

Спеціальна комісія Наркомосу УСРР розробила унікальну концепцію розвитку кустарного, у тому числі й гончарного, шкільництва в Україні. 18 лютого 1926 року, заслухавши доповідь Наркомосу УСРР *«про кустарно-промислову школу й учеництво та 5-річний план організації міроприємств у цій галузі»*, Рада Народних Комісарів УСРР постановила: *«...Перспективний план організації кустарно-професійної освіти визнати за орієнтовочний і вкупі з тим вважати його за мінімальний для забезпечення кустарної промисловості необхідною кваліфікованою робочою силою... Типи учбових закладів, намічених у поданому плані, вважати за раціональні... Засади, покладені в основу розподілу шкільної мережі по районах вважати за відповідні...»* [87, с.24].

Державний Науково-Методологічний Комітет Наркомосу УСРР 1926 року опублікував добірку матеріалів під назвою *«Кустарно-промислова профосвіта на Вкраїні»* [87]. У передмові до них зазначалося, що *«в системі народньої освіти до цього часу помічається значна прогалина в організації кустарно-промислової освіти. Нині, коли питання про розвиток кустарної промисловості набирає особливого значіння в державному масштабі, на чергу постає завдання організувати потрібну мережу кустарно-промислових освітніх установ»* [87, с.3]. План розгортання шкільної мережі зі 118 шкіл передбачалося втілити впродовж 5 років (до 1930 року) [50, с.155]. Зокрема пропонувалося розгорнути мережу з таких типів кустарно-промислових шкільних закладів:

«1) інструкторський роздаточний пункт, що обслуговує всіх кустарів свого району, які вже більш-менш опанували своє ремесло і потребують тільки вказівок та порад, головним чином що до конструкції та художнього боку виробу;

2) *курси кустарів, що за короткий термін допомагають кустареві або помічникові його, що вже працюють у своїх майстернях, підвищити свою кваліфікацію й удосконалити техніку виробу;*

3) *кустарська профшкола, що з молодшого покоління робітників кустарної промисловості підготує майстрів кустарної справи не тільки з технічним знанням свого ремесла, але й з певним теоретичним знанням своєї справи;*

4) *курси інструкторів кустарної промисловості, які з одібраного найздібнішого елементу майстрів, що кінчатимуть кустарську профшколу, підготовляють інспекторів тої чи иншої галузи кустарного виробництва. В міру потреби, для швидкого підготовлення інструкторів в більшій кількості, можливо організувати курси робітників-організаторів, набираючи курсантів з тих, що вже працюють, як інструктори, але ще не мають відповідної кваліфікації» [50, с.152-153; див. також: 87, с.9].*

Напрацьована комісією Наркомосу концепція розгортання мережі кустарно-промислових навчальних закладів детально визначала їхню специфіку, завдання та основні напрямки діяльності. Зокрема, було визнано:

«Інструкторський роздаточний пункт, крім культосвітніх, має й чисто комерційні завдання: давати замовлення на роботу, видавати сировину, приймати виконані замовлення, оплачувати їх і пересилати вироби до свого центру. Крім комерційного боку справи, такий пункт мусить бути і кустарно-освітньою установою. На чолі стоїть інструктор певної галузи виробництва, що може сам показати, як саме треба робити, може порадити той чи инший матеріал і спосіб його обробки. Найголовніше завдання пункту – допомогти кустареві вибрати найвідповідніші зразки (малюнки) виробу й навчити кустаря виконувати їх. Інструктор спостерігає власну ініціативу та смак кустаря й допомагає йому удосконалити їх.

На пункті нема постійного числа «учнів», нема ніяких годин навчання. Проводиться тільки показування індивідуально кожному з тих кустарів, що звернуться за роботою, найдоцільніших засобів праці та мистецького їх виконання. Вік учнів, що приходять за порадою, цілком не обмежено від наймолодшого до найстаршого.

При пункті повинен бути мінімум один комплект набору відповідного устаткування для праці одного кустаря, щоб було на чому показувати техніку роботи. Треба мати маленьку бібліотеку допоміжних книжок і альбомів та невеликий музей виробів-зразків для копіювання.

Інструктор провадить реєстрацію кустарів, що звертаються до нього за порадою. Роля такого пункту з'являється, головним чином, як порадики для маси кустарів певного району що до раціональної постановки кустарного виробництва.

Інструкторсько-роздаточні пункти можуть бути зв'язані з мережею спеціальних кустарних профшкіл або з селянськими будинками, хатами-читальнями чи пунктами ліквідації неписьменности. Ініціативу в їх утво-

ренні виявляють або господарчі зацікавлені органи або освітні й тільки ті з інструкторсько-роздаточних пунктів заводяться до сталої мережі як кустарно-освітні установи, про які буде погодження господарчих і комерційних організацій з місцевими освітніми органами.

Курси кустарів повинні бути пристосовані до побуту: а) властиво кустарів, що в переважній більшості є звичайні селяни, для яких ремесло з'являється лише додатковим засобом життя при його звичайній сільсько-господарчій праці, або б) кустарів-ремісників, мешканців невеликих міст або передмістя, що вже весь час віддають кустарному виробництву. І в тому, і в другому випадках курси повинні:

- 1) бути коротко-терміновими – від 3 до 6 місяців;
- 2) провадити свою працю переважно взимку, коли робітник має більше вільного часу;
- 3) дати знання в найпрактичнішій готовій формі, що безпосередньо прикладається до життя, цеб-то навчити техніці ремесла;
- 4) бути дешевими, щоб їх міг утримувати навіть районний виконком з свого бюджету й, у всякому разі, окружний виконком;
- 5) переконати селянина або ремісника в місті в конечній потребі й повній змозі поліпшити життя й само кустарне виробництво за умов радянської влади.

Завдання таких курсів кустарної промисловості полягають в такому:

- а) навчити ремесла відповідного до економічних і природніх умов району; показати найкращу техніку того ремесла, найудосконаленіші інструменти, навчити оцінці матеріалів (сировини) для виробу й кращої організації праці;
- б) дати загальні підвалини технічної грамоти в межах, потрібних для свідомого розуміння свого промислу. Разом з тим ліквідувати загальну неписьменність, якщо трапляються й такі учні чи курсанти;
- в) використати нагоду й для ліквідації політичної неписьменности, щоб виготовити радянського кустаря, свідомого громадянина в своїй околиці;
- г) в загальних рисах ознайомити з організацією народного господарства УСРР та законодавством в обсягу, потрібному для села взагалі й для кустаря чи ремісника зокрема.

Курси підвищують кваліфікацію кустаря. Приймаються курсанти віку 18-25 років (як норма). Їх розраховано на тих, що вже вміють читати та писати, хоча в крайньому випадкові можуть прийняти й неписьменних. Курсант обов'язково повинен до вступу працювати якийсь час в тому виробництві, якого хоче краще навчитися на курсах. Тому, при прийомі йому роблять практичний іспит.

Курси організовуються у формі гуртків від 10 до 25 душ. В тих місцях, де є готова майстерня з відповідним приладдям, очевидно, буде найдоцільнішим

починати організацію курсів; в інших випадках треба подбати про забезпечення їх необхідним приміщенням та майстернею з відповідним устаткуванням.

Найкраще й найдоцільніше організувати курси при теперішніх профшколах – сільськогосподарських, індустріальних або художніх.

Навчання повинно бути платним, бодай хоч в розмірі видатків на постачання матеріалами та на оновлення приладдя, що псується при роботі (амортизація)...

Що-дня пропонується 3 години навчання курсового і 4 години – в майстерні. Таким чином виходить, що курси займають 35 годин на тиждень...

Що до самих наук, то треба твердо пам'ятати, що вони з'являються підсобними для ремесла, для його організації, продажу виробів то-що по фаху кустаря. Весь матеріал для їх вивчення береться з галузи кустарного промислу. **Всі висновки повинні проводити до негайного вжитку в оточенні кустаря.** Метод засвоєння – вільна бесіда з питаннями та відповідями, щоб не втомити слухачів. Треба мати для демонстрації найбільше зразків, малюнків і краще провадити розмову в майстерні, в кабінеті, в звичайній кімнаті, не в класі за партами. Бажаний комплексний метод, як найбільш підходящий. Зміст окремих курсів такий:

...д) фахова справа – це енциклопедія вибраного кустарного промислу; матеріали, їх здобування і підготовка, струменти та приладдя для виробу, техніка виробництва, готовий продукт, його призначення, зразки кращого виробу, найбільше доцільна організація майстерні і праці в ній. Курс цей тісно зв'язується з роботою майстерні, яку він пояснює і поширює.

Перед закінченням курсів слід улаштувати прилюдну виставку работ курсантів, на якій робиться їх оцінка за кращий матеріал, за краще виконання та за найбільш швидку роботу.

Коли є змога по умовах майстерні, ті, що скінчили курс, можуть залишитися, як звичайні робітники, при майстерні для удосконалення своєї техніки ще на півроку.

Робота майстерні ставиться суто практично з метою продажу всіх виробів майстерні...

Кустарська профшкола має завдання – підготувати нових кустарів-вирібників з покоління, що підростає і йде на зміну батькам. Приймає підлітків, юнаків 14-18 років з початковою освітою, що дорівнюється не менше, як 3-м першим (закінченим) рокам навчання в школах соцвиху. **Контингент учнів бажано набирати з родин кустарів чи ремісників або в усякому разі з населення районів, де історично розвинуто певні кустарні промисли, що їх повинна обслуговувати дана школа.**

Термін навчання – від 2-х до 3-х років, залежно від фаху тої кустарної промисловості, для якої профшкола готує робітників, бо там, де техніка виробу й вживані процеси складніші, потрібне й довше навчання.

Кустарпрофшкола може організовуватися так у селах, як і в містах, де розвинуто певні ремесла і є відповідна кількість учнів. Кустарпрофшкола повинна обов'язково мати майстерні. Тому, обов'язковою умовою для утворення школи є існування відповідно устаткованої майстерні. Найдоцільніше є організація кустарпрофшколи там, де: а) залишилися невикористані навчальні ремісничі майстерні, б) існують профшколи індустріальні, сільськогосподарські чи кустарно-промислові, нарешті, в) може бути доцільним реорганізація в кустарпрофшколи тих профшкіл нижчого типу, що виявили свою кволість і не змогли піднятися до рівня профшколи індустр.-техн. нормального типу на базі семирічної школи соцвиху...

Вся будова навчального плану кустарської профшколи і методи праці в ній повинні гарантувати підготовку практики кустаря чи ремісника, що сам безпосередньо буде працювати виробником.

Тому кожен учень проходить за час перебування в школі всі етапи й стадії кустарного виробництва свого фаху. Слід уникати нагромадження в одній школі багатьох фахів.

Кожна школа може мати не більше 2-3 фахів кустарного виробництва і то споріднених між собою...

Кустарпрофшкола повинна в найбільшій/можливій для школи взагалі мірі дати тренувку своєму учневі в його виробництві. Тому звертається велика увага на роботи в майстерні. Для тих виробників, що особливо вимагають технічних звичок, курс продовжується до 3-х років, при чому слід рекомендувати третій рік навчання присвятити майже виключно роботі в майстернях – на тренувку.

Про загальну тенденцію всіх дисциплін, що вивчаються в кустпрофшколі, можна сказати те-ж саме, що говорилося й відносно кустаркурсів. Зрозуміло, що при більшому часі і молодшому контингенті слухачів в школі всі науки проходяться більш ґрунтовно й ширше, ніж на курсах...

Для закінчення кустарської профшколи треба скласти й пояснити перед відповідною комісією: 1) проєкта обладнання кустарної майстерні, 2) проєкта виробничого плану до неї та кошторис на рік.

Крім того, на виставці обладнаються й цінуються роботи учнів.

Коли техніка того чи иншого виробництва вимагає довшого часу для самої тренувки, курс профшколи може бути встановлений на 3 роки. Третій рік заповнюється роботами й семінарами з техніки виробництва...

Курси інструкторів кустарної промисловості організовуються при кустарпрофшколах, як додатковий рік навчання. Приймаються так найпідходящіші учні, що скінчили кустарпрофшколу, як і робітники кустарної промисловості зі сторони, коли вони мають відповідну освіту й підготовку... Для випуску встановлюється такі роботи: оцінка виробів на виставці та захисту тез доповіді на теми організації низових кустарних осередків в певному районі, з виробничими планами та кошторисами» [50, с.153-155; 87, с.9-15].

Перша сторінка книги «Кустпромосвіта: Матеріали (положення, плани, програми)», в якій зібрано основні інструктивні матеріали другої половини 1920-х років, пов'язані з розгортанням в Україні мережі кустарно-промислових навчальних закладів. Харків. 1929. Репринт [61]

На важливість інструкторської справи в кустарно-промисловій кооперації чи не вперше звернув серйозну увагу С.Зарудний. Він натхненно закликав: «...Треба рішуче поставити питання про те, чи може інструктор бути лише і в першу чергу «хозяйственником» (цеб-то якимсь торговельним агентом), чи він мусе бути ідейним проводирем, апостолом, якого бачили у мріях ідеологи кооперації – правда в умовах буржуазно-капіталістичного ладу і дрібно-буржуазної моралі, але суть лишається і зараз правдивою і потрібною рисою роботи інструктора» [48, с.81].

Напрацьованою спеціальною комісією Наркомосу УСРР наприкінці 1925 – на початку 1926 року «мережею кустарно-промислових освітніх установ на 5 років (1925-26 та 1929-30)» передбачалося, починаючи з 1926/1927 навчального року першочергово відкрити кустарські інструкторські курси «гончарного виробництва в Миргороді», а також ткацького виробництва в Дегтярівці (Полтавщина), кравецького виробництва в Києві, Харкові чи Одесі [87, с.16]. У галузі гончарства було «намічено» 9 шкіл: 4 – виробництва цегли, черепиці, керамічних виробів; 5 – виробництва посуду та гончарство взагалі. В 1925-26 році обмежитись підготовкою кустарів працюючих в: 1) Кам'янецькій профшколі, 2) в профшколі при Миргородському Технікумі та 3) в профшколі м.Глинське Роменської округи. Далі треба зміцнити керамічний відділ Запорізької школи та одчинити в таких місцях. 1. Опішня (Полт.). 2. Валки (Харківщина). 3. Глухів... Інші з коретивними матеріалами з місць» [87, с.20]. Згодом ці плани були дещо скориговані.

18 лютого 1926 року Рада Народних Комісарів УСРР погодилася із запропонованим Наркомосом планом розгортання в країні мережі кустарно-промислових шкіл, визнавши його «мінімальним для забезпечення кустарної промисловості потрібною кваліфікованою силою» [50, с.155]. Через кілька місяців відтоді за ініціативою ЦК ЛКСМУ було розроблено ще один тип навчального кустарно-промислового закладу – «учбово-ремісничі майстерні, що є переходною формою до кустарської профшколи. До цих майстерень повинна прийматись сільська та містечкова молодь 14–20 років (з батраків, бідняків та середняків). Учбово-ремісничі майстерні мають за мету „готовити кваліфікованих робітників-кустарів, вихованих в ідеї кооперативної праці,

політично-свідомих громадян, даючи своїм учням як професійно-спеціальну освіту, так і загальну в межах 4–5 літки» [50, с.156].

25.06 – 01.07.1926 року в Харкові, а через деякий час – і в Києві, за ініціативою Народного комісаріату освіти УСРР відбулася перша Всеукраїнська конференція з питань художньої освіти. Науковий форум ставив за мету «*підсумувати шлях, який пройшли художні та художньо-промислові школи за перші післяреволюційні роки, а також переглянути їх структуру, вдосконалити програми та методику навчання*» [67, с.167]. Окрім інших, на конференції працювала «*секція художньо-керамічна*». Три основні доповіді на тему «*Профшколи – технікуми – інститути. Їх ціліві завдання. Мережа художньо-керамічних шкіл*» виголосили директор Межигірського художньо-керамічного технікуму Василь Седляр та професор Київського політехнічного інституту Борис Лісін [33, арк.10; 67, с.167, 168].

Тоді ж було сформульовано примірний перелік навчальних предметів для мистецьких навчальних закладів різного освітньо-кваліфікаційного рівня: профшкіл, технікумів та інститутів. Зокрема, учні художніх профшкіл мали вивчати:

«I. Основні предмети спеціальності:

*практичні роботи в матеріалі;
малюнок, креслення, живопис, ліпка, композиція;
технологія матеріалів, технологія виробництва.*

II. Обслуговуючі спеціальність дисципліни:

*1) математика, 2) фізика, 3) хімія, 4) мінералогія, геодезія;
5) істор[ія] мистецтва, орнаменту і стилів;
6) історія і економіка виробництва.*

III. Загальні:

*1) рідна мова, 2) іноз[емна] мова, 3) українознавство,
4) політграмота, 5) гігієна і охорона праці»* [33, арк.12-47].

Усі основні інструктивні матеріали Народного комісаріату освіти УСРР з питань кустарно-промислового шкільництва було зібрано й опубліковано 1929 року в збірникові «*Кустпромосвіта: Матеріали (положення, плани, програми)*» [див.: 61]. За цим виданням можна відтворити основні вектори зусиль советських органів влади в Україні щодо розвитку в республіці кустарного, і зокрема гончарного, шкільництва.

Згідно з розробленою фахівцями Наркомосу УСРР концепцією підтримки кустарних промислів, розвитку кустарної промисловості передбачалося створити систему навчальних закладів різного рівня, а отже, й різного спрямування. Її вертикаль вибудовувалася таким чином: кустарно-промислова школа – навчально-ремісничка майстерня – короткотермінові курси для кустарів – інструкторські курси для кустарної промисловості. Відповідно до цих концептуальних уявлень 22 травня 1928 року колегія Народного комісаріату освіти УСРР затвердила «*Положення про кустарно-промислові школи та учбові майстерні*» [61, с.5-8]. Цей документ, як і багато інших інструктивних матеріалів

з питань кустарного шкільництва другої половини 1920-х років (навчальні плани, програми, положення, план розгортання мережі кустарно-промислових навчальних закладів), розроблявся *«за найближчою участю та за редакцією інспектора кустарно-промислової освіти О.М.Білокурського»* [61, с.4]. Про участь відомого українського технолога-кераміста в їх укладанні свідчить й уживана в документах галицька гончарна термінологія (збаночки, філіжанки, мармуркування тощо).

З огляду на унікальність і ґрунтовність концепції розгортання в Україні мережі кустарних навчальних закладів (у тому числі й гончарних), напрацьованої українськими вченими та спеціалістами впродовж 1925–1928 років, вважаю необхідним подати основні уявлення її творців про специфіку діяльності навчальних закладів різного освітнього рівня.

Гончарні кустарно-промислові школи. За *«Положенням про кустарно-промислові школи та учбові майстерні»*: *«1. Кустарно-промислові школи та учбові майстерні є шкільні заклади нижчої професійної освіти, що мають за мету підготовляти кваліфікованих робітників до кустарної промисловости. 2. Кустарно-промислові школи та учбові майстерні мають дати своїм учням практичні фахові знання та звички у виробництві, політичне, громадське виховання і загально-освітні знання...»* [61, с.5]. Школи утримувалися переважно за кошти місцевого бюджету. Зокрема, Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа впродовж 1928/1929 навчального року утримувалася за кошти Луганського округового бюджету, 1929/1930 – за кошти Ново-світлівського районного бюджету. Не заборонялося також їх фінансування за кошти кооперативних, громадських та інших організацій, об'єднань і установ. Можливою була й допомога з державного бюджету. З-поміж спеціальних предметів, які вивчалися в гончарних куспромшколах, вирішальна роль у становленні творця глиняних виробів відводилася малюванню. У спеціальному *«Поясненні до навчальних планів»*, написаному інспектором куспромосвіти Наркомосу УСРР, художником-керамістом Осипом Білокурським, така перевага мотивувалася роллю предмета в справі успадкування й розвитку традицій народного мистецтва: *«Особливу увагу треба звернути на години малювання в тих школах, де фах тісно зв'язаний з народним мистецтвом і творчістю. До таких належать: кераміка (гончарство), ткацтво, килимарство, вишивка, мебльове столярство (різьба по дереву). В тих школах години малювання (куди входить і композиція на 3-м курсі) треба віддавати викладачеві гаразд знайомому з українським орнаментом, що добре розуміє завдання школи та її значіння для художньої кустарної промисловости, інакше випускники школи серед кустарів лише нівечитимуть прекрасні зразки народньої творчости (такого шкідливого завдання ми зовсім не покладаємо на школи)»* [61, с.11].

Відповідно до мети гончарних куспромшкіл було розроблено **програми виробничого навчання та спеціальних дисциплін** (гончарної технології, графічної грамоти). Вони були побудовані таким чином, щоб учні після завершення

навчання могли власноруч виконувати всі технологічні процеси, тобто займатися гончарною справою самостійно або в артілі. У пояснювальній записці до програм це мотивувалося таким чином:

«Коли школи фабрично-заводського учеництва, що готують робітників для механізованої промисловості, виробничим навчанням охоплюють більш вузькі і конкретні процеси виробництва, чим заздалегідь визначають місце учня на виробництві, то кустарно-промислова школа мусить дати своїм учням можливість засвоєння всіх процесів виробництва та здобуття виробничих навичок, починаючи від приготування сирих матеріалів і кінчаючи останніми процесами закінчення продукту, щоб-то учні повинні вивчити всі ті виробничі прийоми, які необхідні для перетворення сировини (матеріалу) в зовсім закінчений та готовий продукт.

Розподіл праці на окремі процеси, що диктуються вимогами виробничої доцільності, повинні відповідати тому розподілові, який є або повинен бути в кустарно-промислових артілях.

Тільки при такій постановці виробничого навчання учні, що закінчують школу, зможуть самостійно зайнятися виробництвом по своєму фаху, чи то індивідуально, чи в кустарно-промисловій артілі.

Не треба думати, що учень кустарно-промислової школи в своїй майбутній виробничій діяльності мусить обов'язково займатися всіма видами виробництва, які він вивчав у школі (наприклад: ...в керамічних школах – виробом посуду, фаянсу, кафель і інш...). Учень після закінчення школи вибере собі одну з галузів того фаху, якого він вчився, і вже в самому виробництві буде глибше спеціалізуватися у вибраній галузі, але школа повинна дати йому достатнє знайомство з виробництвом в цілому і передумови для праці, в якій-небудь вибраній вузькій галузі.

Давши учневі професійно-виробничі знання, що охоплюють всі процеси, він зможе бути використаним і в фабрично-заводській промисловості, пристосовуючи себе до одного з окремих процесів виробництва; не має ніяких підстав думати, що для учня, який вчився за методами, прийнятими в кустарній промисловості, буде закритий доступ до фабрично-заводських підприємств відповідного фаху. Навпаки: уміння виготовити продукт у цілому, підвищує його якість, як фабрично-заводського робітника, і значно полегшує йому можливість удосконалення його в певній вузькій спеціальності на механізованому виробництві» [61, с.20-21].

До нинішнього дня не втратили своєї актуальності основні «принципи побудови програмів виробничого навчання» для кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень. Окремі з них і досі не вдалося реалізувати в практиці гончарного шкільництва України. На жаль, **важливість їх втілення постійно нехтується відомствами країни**, в підпорядкуванні яких нині перебувають гончарні школи. Тоді ж, наприкінці 1920-х років, **фахівці Народного комісаріату освіти УСРР, виявляється, мислили більш сучасно й прогресивно**, якщо спромоглися сформулювати, публічно задекларувати й практично зреалізувати такі визначальні посту-

лати ефективності виробничого навчання в галузі кустарних промислів і ремесел:

«Загальні зауваження. Виробниче навчання повинно проходити в таких умовах, бути так сконструйованим, аби при найменш складних виробничих процесах, учень доходив до найдосконаліших засобів виробництва, найдосконалішої техніки, яка є можливою в умовах ручної, немеханізованої праці.

Через те користування кращими інструментами та приладдями, удосконалішими станками, кращим, досконалішим та раціональнішим виготовленням матеріалів, повинно виділяти виробництво школи від кустарного виробництва.

Устаткування майстерень. Велике значіння для проведення виробничого навчання має сама майстерня та її устаткування. Недостатність необхідного приладдя, інструментів або матеріалів, псує весь хід праці, засвоює в учнях непорядок, безплановість та хаос у виробництві; недостаток робочого місця веде до марнування багато часу, призначеного на навчання.

В таких умовах праці не може бути мови про планове проходження практичних праць, про максимальне використання часу, відведеного на навчання, та про удосконалені і раціональні прийоми та звички в виробництві.

Розподіл праці в виробництві. Для раціональної постановки виробничого навчання, велике значіння має теж правильний розподіл учнів на окремих процесах виробництва. Це потрібно не тільки з міркувань поділу праці, який в зразково працюючих кустарних артілях повинен бути, але потрібно теж і через те, що в більшості школи відчують недостаток площі, тісноту майстерень та шкільних приміщень, а з цим треба рахуватися. Майстерні, школи і постановка в них виробництва повинні мати вигляд зразково працюючої кустарно-промислової артілі, що до розподілу робочого місця між учнями.

Раціоналізація виробничих процесів. Досягнення певної мети в виробництві та технічно досконалого продукту, це не говорить за добру постановку виробництва. Важно те, якими шляхами та засобами цієї мети досягнуто. Дуже часто можна зустріти, якими непотрібно ускладненими засобами виконується окремі виробничі процеси, в той час, як це є можливість провести значно простішими методами. Звідси даремна трата зайвого часу учня та удорожчення виробу, що йде в розріз з раціональною постановкою виробництва.

Ув'язка виробничого навчання з загальнотехнічними та спеціальними предметами. Не буде це новиною для шкільних робітників на місцях, коли ми ще раз підкреслимо необхідність якнайтіснішої ув'язки практики з теорією, виробничого навчання з загально-технічними і спеціальними предметами.

Виробниче навчання, технологія, машинознавство, креслення та інші, головним чином спеціальні предмети, повинні уявляти з себе одну органічну цілість.

Проходження певних процесів у виробництві повинно мати паралельне висвітлення цих процесів в теоретичній частині навчання. Звідси можемо дійти до висновку, що бажано, аби спеціальне навчання, як практичне, так

і теоретичне знаходилось в одних руках. Тільки таке об'єднання теорії й практики дасть змогу підготувати кваліфікованих робітників» [61, с.21-22].

Особливістю програми з виробничого навчання було акцентування уваги майстрів та учнів на необхідності дбайливого ставлення до місцевих мистецьких традицій та їх використання в сучасній творчості. Зокрема, наголошувалося: *«Вплив керамічних куст.-пром. шкіл на поліпшення кустарного виробництва повинен йти не тільки по лінії техніки виробництва, але і художнього оформлення, яке повинно неухильно базуватися тільки на мотивах народнього орнаменту даної місцевості (округи)» [61, с.25].* При цьому всі гончарні школи *«Програм з графічної грамоти»* зорієнтовував на спеціальне вивчення орнаменту гончарних виробів Опішного, Поділля та Косова (Ол. Бахмінського) [61, с.29].

Гончарні навчальні майстерні. Окрім гончарних кустарно-промислових шкіл у другій половині 1920-х років відкривалися так звані *«учбово-ремісничі майстерні»* [61, с.18]. Вони були немовби підготовчим етапом для навчання підлітків у кустпромшколі. В освітянських інструкціях пояснювалося: *«Різниця між кустпромшколою та учбовою майстернею та, що перша комплектується з учнів, що закінчили повну чотирирітку, і дає своїм учням, крім практично-професійної освіти, певний мінімум професійно-теоретичних відомостей та загальний розвиток в межах семилітньої трудшколи, а учбова майстерня не вимагає закінчення чотирирітки, дає тільки практично-професійну освіту та загальний розвиток за чотирирітню трудшколу» [61, с.9].*

Вважалося, що майстерні *«виховують і випускають робітників-кустарів, свідомих громадян, що володіють кращими засобами і новими методами виробництва, вихованих та пристосованих до праці на основах кооперації, і що зможуть вплинути на розвиток та поліпшення техніки виробництва місцевих кустарів» [61, с.18].* У поясненні до типового навчального плану зазначалося, що *«учбово-ремісничі майстерні розраховує на ту сільську та містечкову молодь, що позбавлена змоги вступити в будь-яку професійно-навчальну установу з причин своєї недостатньої початкової освіти» [61, с.18].* Отже, навчально-ремісничі майстерні створювалися передовсім у селах та містечках, які були значними осередками тих чи інших кустарних промислів. Значною мірою вони поставали не лише центрами професійної підготовки підлітків, але й одним із суттєвих важелів успадкування й розвитку ремісничих знань і народномистецьких традицій. Для вступу до майстерні вимагалось вміти читати, писати й мати початкові знання з арифметики (*«володіти 4-ма арифметичними правилами»*). Вік учнів мав бути, як і в кустпромшколі, від 14 до 18 років. Навчання тривало 3 роки [61, с.18]. Навчальний рік починався 1 вересня, складався з трьох триместрів і мав тривати не більше 8 місяців. Тільки в тих місцевостях, де учні не були пов'язані з сільським господарством, дозволялося продовжувати навчання до 9 місяців.

Навчальний процес у майстернях здійснювався за такими ж програмами, як і в кустарно-промислових школах, але саме навчання мало переважно прак-

тичний характер – 62% від загальної кількості навчальних годин припадали на виробничу працю. Щодня було по 4 години практичних занять та 3 – теоретичних, «за винятком днів перед днем відпочинку», щоб учні мали можливість «відправитись по домах до околичних сел» [61, с.19]. Майстерні утримувалися, як і куспромшколи, за кошти місцевого бюджету, кооперативних, громадських та інших організацій, об'єднань та установ. Вони також могли сподіватися й на допомогу з державного бюджету.

Короткочасові курси для кустарів-гончарів. Народний комісаріат освіти УСРР 1927 року запровадив короткочасові курси для кустарів тривалістю від 2 до 6 місяців. Їх запровадження розглядалося як тимчасовий захід до налагодження роботи дворічних Інструкторських курсів. *«В той час, коли Інструкторські курси почнуть давати нам перші випуски, – наголошувалося в доповідній записці Українській Економічній Нараді 1928 року, – ми мусимо повести широку роботу по організації короткотермінових курсів для надання кваліфікації зайвині села по тих фахах, які на протязі короткого часу можна вивчити»* [61, с.124]. *«Справа підвищення кваліфікації кустарів та покращання технічного та художнього боку їхніх виробів є справа назрівна й невідкладна», –* зазначалося в інструктивних документах Наркомосу [61, с.130]. Отже, задекларованою метою короткочасових курсів для кустарів було *«підвищення кваліфікації робітників, що працюють в кустарній промисловості..., навчити кустаря краще робити при його умовах праці та при його устаткуванні»* [61, с.63]. Передбачалося влаштовувати курси *«в округах з кустарними промислами, та тих, де найбільше відчувається безробіття... Роботу цю треба проводити, головним чином, в кустарських гніздах, об'єктом якої повинні бути кустарі, як кооперовані, так само і некооперовані»* [61, с.129].

На курси приймали передовсім тих майстрів, які працювали на виробництві. Тому їх і влаштовували винятково в місцях зосередження значної кількості кустарів та за наявності фахівця-інструктора, спроможного виконувати організаційні й навчальні функції. Інструкцією Наркомосу УСРР рекомендовано було проводити курси на базі місцевих трудових чи професійних шкіл, ремісничих майстерень або навіть і домашніх майстерень окремих кустарів. Навчальний план курсів передбачав опанування таких предметів [61, с.64]:

№ п/п	Назва навчальних предметів	Годин на тиждень
1	Виробнича праця на майстерні	24 години тижнево
2	Графічна грамота	6 ««
2	Технологія матеріалів та виробу	2 ««
4	Політграмота	4 ««
5	Рідна мова	4 ««
6	Математика	4 ««
	Усього:	44 години тижнево

Дозволялося, щоб навчальний план виконувався двома вчителями: спеціалістом-інструктором – завідувачем курсів (виробниче навчання, графічна грамота «зі строгим ухилом на дане виробництво», технологія) та вчителем загальноосвітніх предметів (політграмота, рідна мова, математика). У пояснювальній записці до *«Навчального плану короткочасових курсів для кустарів»* зазначалося, що він *«своєю номенклатурою предметів повинен цілковито охопити все, що кустареві потрібно, як для поліпшення техніки свого виробництва, так і загального розвитку»* [61, с.64]. Ось як, наприклад, рекомендувалося організувати виробничу працю в майстерні:

«Курс кустарів-гончарів з 15-ма курсантами має в своїм розпорядженні кустарню майстерню тільки з 4-ма станками. Чи можливо провести практичне навчання в такій майстерні? Цілком можливо, коли інструктор відповідно розподілить працю поміж курсантами таким чином, що 2 курсанти заготовлятимуть масу, 4 будуть працювати за станками, 2 формуватимуть які-небудь речі в гіпсових формах, 3-4 обливатимуть та розмальовуватимуть посуд, 2 укладатимуть посуд до горна, палитимуть або вийматимуть, 1-2 займатимуться розмолотом полива або поливанням посуду і т.д. Таким чином, в майстерні з 4 станками легко можна навантажити працю 15 курсантів. Такий розподіл праці утворює раціонально зорганізований виробничий колектив і привчає до артільного ведення праці.

Ясно, що в час практичного навчання курсанти не сміють довго засиджуватися на одній роботі, а мають часто мінятися і проходити чергово всі окремі деталі виробничого процесу.

В час практичного навчання на курсах завжди повинен бути інструктор, що пояснює весь процес роботи і поруч з роботою веде теоретичний курс технології. Одночасно курсанти повинні познайомитися з походженням матеріалів, способом їхнього добування та приготування, їхніми властивостями, технікою виробництва тощо; словом, курс технології треба вивчати тут же на практичних роботах» [61, с.64-65].

В інструктивних матеріалах Наркомосу УСРР окремо зазначалося, що *«влаштовуючи курси для кустарів таких промислів, як ткацтво, гончарство, художні меблі (різьба по дереву), промислів, що зв'язані з народнім мистецтвом, треба бути дуже обережним з добором спеціаліста-інструктора. Невдалий добір людини, незнайомої з українським орнаментом, може зробити велику шкоду через внесення сторонніх засмічень в орнамент, творений в народі. Найкраще буде в цих галузях промислу не зачіпати художнього боку виробництва в напрямку «удосконалення» його, а звернути головну увагу на технічний бік виробництва. Однак, кустареві необхідно дати змогу розвинутися в напрямі рисунку, і цього можна досягти, даючи кустарям для зарисовування гарні зразки народньої творчості та легкі завдання на композицію (заготовити орнамент для тарілки, чашки, скатертини, килима тощо), оберігаючи курсантів від вводиття в орнамент елементів чужих, з фабричних зразків тощо»* [61, с.65-66].

Дозволялося також влаштовувати **вечірні курси**, щоб не відривати курсантів від основної роботи. Їх навчальний план, порівняно з денними курсами, було значно скорочено: він був розрахований на 18 щотижневих годин [61, с.67]:

№ п/п	Назва навчальних предметів	Годин на тиждень
1	Виробнича праця на майстерні та спецкурс	9 тижневих годин
2	Графічна грамота	2 ««
3	Політграмота	2 ««
4	Рідна мова	2 ««
5	Математика	3 ««
	Усього:	18 тижневих годин

Передбачалася й така форма організації курсів, за якої у вечірній час вивчалися теоретичні дисципліни, а вдень інструктор ходив по хатах кустарів, і в їхніх майстернях проводив індивідуальне виробниче навчання, що нагадувало мандрівну роботу колишніх земських інструкторів. Особливо ж це стосувалося гончарства: *«Такі ж промисли, як ганчарство і взагалі кераміка, де, наприклад, процес підготовки виробів для випалки і сама випалка потребує довшого безперервного часу від початку її і до закінчення, не можуть мати на вечірніх курсах виробничого навчання і тут краще мандрівно інструктувати кустарів по їхніх майстернях, а вечірні години використати для теоретичних занять за таким розподілом»* [61, с.67]:

№ п/п	Назва навчальних предметів	Годин на тиждень
1	Технологія матеріалів та техніка виробництва	3 години тижнево
2	Графічна грамота	4 ««
3	Політграмота	2 ««
4	Рідна мова	3 ««
5	Математика	4 ««
	Усього:	16 тижневих годин

Керамічний відділ Інструкторських курсів для кустарної промисловості. У зв'язку з розгортанням у другій половині 1920-х років мережі гончарних кустарно-промислових шкіл, навчальних майстерень та короткочасових курсів для кустарів-гончарів в Україні гостро постала проблема підготовки кадрів кваліфікованих майстрів-інструкторів для проведення занять у гончарних навчальних закладах та на курсах виробничого навчання, які б працювали технічними керівниками в кустарно-промисловій кооперації, очолювали інструкторські та роздавальні пункти й організовували б забезпечення кустарів сиро-

виною та збут кустарних виробів, а заодно і впливали на покращення технології кустарного виробництва. «...*Ми стоїмо перед фактом, – зазначалося в доповідній записці Українській Економічній нараді 1928 року, – що організацію й ведення навчання в цих школах в найближчих роках нам нікому буде доручити, бо в нас немає потрібної кількості кваліфікованого інструкторського контингенту. Існуючі школи, в більшості, вже зараз обслуговуються мало пристосованими до педагогічної праці кустарями. Вукопромкредитсоюз теж відчуває велику потребу в інструкторах для праці в кустарно-промислових кооперативах. Нам потрібно в цьому ж році організувати Інструкторські курси для шістьох спеціальностей, що вказано в плані... Це справа, якої далі відкладати не можна, бо інакше ми не будемо в стані реалізувати навіть нашого мінімального плану мережі шкіл, та праця в школах буде далеко не на відповідній висоті*» [61, с.124].

У документах Наркомосу УСРР зверталася увага на те, що інструкторські курси необхідно організовувати «*в місцях найбільшого розповсюдження кустарних промислів, в місцях найбільших засобів сировини та, по можливості, в культурних центрах*». Зазначалася «*актуальна й дуже пекуча потреба*» в організації впродовж 1927/1928 навчального року 4-х інструкторських курсів, у тому числі й по гончарству, а саме – «*Інструкторські курси в Полтаві з відділами: ткацьким, керамічним та деревообробним*» [61, с.129].

З огляду на такі першочергові завдання, Колегія Наркомосу УСРР 10.07.1928 року затвердила «*Положення про інструкторські курси для кустарної промисловості*» [див.: 61, с.71-74]. Згідно з цим документом, курси було означено як «*постійний учбовий заклад, що може утримуватись як за рахунок місцевого бюджету та різних кооперативних та громадських організацій, так і за рахунок держбюджету та Вукопромкредитсоюзу*» [61, с.71]. Загальна тривалість курсів – два роки. Навчальний рік починався 1 вересня і закінчувався 15 липня; складався з трьох триместрів. До навчання допускалися учні, які закінчили куспромшколи; учні, які закінчили профшколи – за умови достатнього знання ними гончарного виробництва; а також кустарі віком до 30 років, які мали виробничий стаж не менше 3-х років і володіли обсягом знань на рівні семирічки. Навчання було безкоштовним.

Майбутні інструктори за час навчання мали досконало оволодіти знаннями з техніки виробництва в умовах кооперованої кустарної промисловості, ознайомитися з найбільш раціональними методами ведення виробничого навчання, отримати достатню спеціально-теоретичну й загальноосвітню підготовку, опанувати основами кооперування кустарної промисловості [61, с.77]. Спеціально для інструкторських курсів було розроблено «*Програм виробничого навчання на керамічному відділі*» [див.: 61, с.94-95]. Його кінцевою метою мало бути перетворення «*учня в майстра, який опинившись на організаційній роботі, легко та уміло зумів би пристосувати глину для певного виробу, пристосувати до неї поливи та фарби, побудувати відповідний раціональний горн, навчити виробляти та випалювати вироби*» [61, с.94]. Становленню інструктора з

гончарного виробництва сприяло й засвоєння *«Програму практичних праць в керамічній лабораторії»* [див.: 61, с.98-99], що передбачало проведення дослідів та проб з глинами, побілками, поливами, емалями тощо. *«Програм з фізики, механіки та машинознавства для керамічного відділу»* [див.: 61, с.100-101] загалом був спрямований на знайомство учнів з машинами, що використовувалися в гончарному виробництві. *«Програм з хемії та технології для керамічного відділу»* [див.: 61, с.107-109] давав слухачам курсів основи керамологічних знань. За основу *«Програму креслення на керамічному відділі»* рекомендувалося брати опублікований *«Програм креслення на текстильному відділі»* з додатком викреслення найважливіших гончарних інструментів, гончарних кругів, різних типів горнів та муфелів [див.: 61, с.110]. Засвоєння *«Програму з історії розвитку українського орнаменту»* давало розуміння принципів побудови та використання геометричних, рослинних, зооморфних елементів орнаментів, регіональних кольористичних особливостей української орнаментики та впливу на неї чужоземних стилів [див.: 61, с.115-116].

Спеціальна комісія Наркомосу УСРР наприкінці 1925 року пропонувала впродовж 5 років (1926–1930) відкрити 8 гончарних шкіл у таких округах [50, с.156]:

Округа	Гончарна школа
Глухівська	1
Запорізька	1
Ізюмська	1
Кам'янецька	2
Київська	1
Маріупільська	1
Полтавська	1
Усього	8

Цю пропозицію, як уже мовилося, було схвалено Радою Народних Комісарів УСРР 18 лютого 1926 року. Тоді ж було запропоновано Наркомосу УСРР передбачити необхідні суми на утримання шкіл під час формування відповідних бюджетів, починаючи з 1927 року [50, с.155]. 8 листопада 1926 року Українська Економічна Нарада своєю постановою доручила Наркомосу та Кустекспорту утворити спільну комісію, яка мала доопрацювати план розгортання мережі кустарно-промислових шкіл, навчальних майстерень, кустарських та інструкторських курсів. Тим часом до кінця 1926 року було напрацьовано навчальні плани та програми для кустарних шкіл і майстерень, і тільки 10 березня 1928 року було затверджено *«Навчальний план Інструкторських Курсів для кустарної промисловости»* [див.: 61, с.9-60, 75-79].

Отож, фактичне створення гончарних кустарно-промислових навчальних закладів було розпочато тільки в другій половині 1927 року. А вже 15 травня наступного року на засіданні Економічної Наради УСРР у Харкові було розглянуто питання *«Про стан та перспективи розгортання мережі кустарно-промислових шкіл на Україні»*. Мова йшла про підготовлений Наркомосом УСРР, на виконання постанови Української Економічної Наради від 08.11.1926 року та постанови РНК СРСР від 05.05.1927 року, п'ятирічний план розгортання мережі кустарно-промислових шкіл, навчальних майстерень та інструкторських курсів. У результаті обговорення, його було *«взято до відома як планову орієнтовку»* й ухвалено рішення про передачу *«для доскональної проробки до Укрдержплану з метою виявлення можливості поширення заходів до підготовки ремісників, кустарів та інструкторів»* [61, с.119]. Невдовзі, а саме 22 травня 1928 року, Колегія Народного Комісаріату Освіти УСРР затвердила *«Положення про кустарно-промислові школи та учбові майстерні»*, а 10 липня того ж року – *«Положення про інструкторські курси для кустарної промисловості»* [див.: 61, с.5-8, 71-74].

Наркомос вважав подані чисельні показники орієнтовними й мінімальними, оскільки запланована мережа не тільки не охоплювала собою *«весь той молодник села й містечок, що кінчають 4-хрічку та залишаються без дальшої, якої б то не було, фахової освіти»*, але й не досягала мережі кустарно-промислових навчальних закладів, яка існувала в Україні до 1916 року [61, с.121]. П'ятирічна мережа була спрямована на вирішення 4 основних проблем:

- 1) охоплення навчанням дітей з 4-річною освітою;
- 2) мінімізацію безробіття, викликаного помітним зростанням чисельності населення;
- 3) ліквідацію дефіциту виробів кустарної промисловості в селах і містечках України;
- 4) задоволення значного попиту на художні кустарні вироби на ринках СРСР та закордонних.

У доповідній записці до Української Економічної Наради 1928 року прогнозувалося, що *«в наслідок постійного зросту населення, в наслідок раціоналізації та механізації хліборобства село чим далі буде виділяти не малу кількість зайвих на селі робочих рук. Ця зайвина буде використовуватись в певній мірі фабрично-заводською промисловістю, але не вся, бо ріст населення і фабрично-заводської промисловості не будуть іти однаковим темпом, в наслідок чого село буде мати щорічно 50-60 тисяч зайвини (промплан ВРНГ), які і повинні бути використані кустарно-ремісничою промисловістю, та яким треба дати відповідну фахову освіту»* [61, с.122].

Як зазначалося в *«Пояснюючій записці до п'ятирічного плану розгортання мережі куст.-пром. учбових закладів»*, вирішальне значення для відкриття навчальних закладів (курсів) у тій чи іншій місцевості мали такі основні фактори:

- 1) «розповсюдження відповідних кустарних промислів в окрузі»;
- 2) «можливі до використання матеріали та сировину, якими багата округа»;
- 3) «бралося на увагу ті пункти, в яких раніш існували кустарно-ремісничі учбові заклади, що з успіхом вели свою працю» [61, с.126].

В іншому виданні Наркомосу додавалося: *«Очевидно найприродніше організувати школи в першу чергу там, де в дореволюційний час були найбільш сприятливі умови, й де вже функціонували школи чи учбові майстерні. Далі необхідно буде взяти до уваги всі зміни, що відбулися на місцях, а також тенденції розвитку окремих промислів»* [87, с.19].

«Мережею кустарно-промислов. шкіл та учбових майстерень, що повинно бути організовано на протязі 27/28, 28/29, 29/30, 30/31 та 31/32 учб. р.р.» передбачалося відкрити в Україні 214 шкіл та навчальних майстерень (відповідно за роками: 52+52+54+28+28), 24 кустарських та 4 інструкторських курсів*. Серед запланованої кількості шкіл 47 мали задовольняти потреби національних меншин в Україні, у тому числі: 33 єврейські, 9 російських, 4 польських, 1 німецька [61, с.139].

Унаслідок прогнозованого розгортання мережі мали постати 9 керамічних кустарно-промислових шкіл та майстерень і 5 шкіл кустарно-художнього виробництва [61, с.132-134]:

*У монографії Ростислава Шмагала «Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції» (2005) стверджується: *«З кінця 1920-х років на всій території східних областей України розпочалась інтенсивна планова організація кустарно-промислових освітніх установ, а саме мережі інструкторських роздаткових пунктів, чотири- та шестимісячних курсів для кустарів, дво-трирічних професійних шкіл та інструкторських курсів, розрахованих на однорічну підготовку інструкторів та організаторів кустарного виробництва різних галузей... Запланованих до відкриття шкіл мережі на 1927 рік передбачалося 118, серед яких 26 – з обробки дерева, 5 шкіл столярно-меблевих, 9 ковальських та слюсарських, 5 шкіл лозоплетіння та ін.»* [173, с.144]. У цих двох реченнях є принаймні п'ять спотворених фактів, які не відповідають дійсності (це викликано тим, що проектні параметри мережі, згодом скориговані, Ростислав Шмагало подав за реально впроваджувани):

- інтенсивна планова організація кустарно-промислових освітніх установ розпочалася Наркомосом УСРР не «з кінця 1920-х років», а в середині 1920-х років, зокрема наприкінці 1926 – на початку 1927 року;
- мережа кустарно-промислових освітніх установ охоплювала не тільки «території східних областей України», а всі окуповані союстами області України;
- фактично курси для кустарів були не «чотири- та шестимісячні», а від двох до шести місяців;
- фактично інструкторські курси передбачали не «однорічну підготовку», а дворічну;
- фактично затверджена Наркомосом УСРР «Мережа кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень з розподілом організації її на п'ятиріччя» передбачала створення 1927–1928 навчального року не «118» шкіл, а 52; [відкрити 118 шкіл впродовж не 1927 року, а 5 років (до 1930) передбачалося проектами документів спеціальної комісії при Наркомосі];
- фактично 1927 року передбачалося відкриття не «26» шкіл «з обробки дерева» та «5 шкіл столярно-меблевих», а лише 2 деревообробні школи; не «5 шкіл лозоплетіння», а тільки 3; відкриття ковальських та слюсарних шкіл на цей рік взагалі не передбачалося планом [див.: 61, с.134, 136, 138; див. також: 50, с.154]

Округа	Керамічні кустарно-промислові школи та майстерні	Керамічні школи кустарно-художнього виробництва
Артемівська	1	
Білоцерківська		1
Глухівська	1	
Ізюмська	1	
Кам'янецька		1
Маріупільська	1	
Могилівська		1
Одеська	1	
Роменська		1
Старобільська	1	
Сумська	1	
Тульчинська	1	
Уманська	1	
Черкаська		1
Усього	9	5

«Планом розгортання мережі куст.-пром. шкіл по фахах і способ забезпечення їх інструкторами» передбачалася така хронологічна динаміка розбудови гончарних навчальних закладів (у дужках зазначено потребу в інструкторах) [61, с.136-137]:

1927–1928	1928–1929	1929–1930	1930– 1931	1931–1932
2 (4 інструктори)	1 (2 інструктори)	5 (10 інструкторів)	3 (6 інструкторів)	3 (6 інструкторів)

Уже згадувалося, що «Мережею інструкторських курсів для куст.-пром. шкіл та куст.-пром. кооперації, що повинно бути організовано на протязі п'ятиріччя» було заплановано відкриття керамічного відділу дворічних Інструкторських курсів у Полтаві. Щорічно на них мали приймати 35 слухачів. Упродовж 1929–1932 років вони мали випускати по 25 інструкторів гончарного виробництва [61, с.135].

Тим часом відкриття гончарної школи в Луганській окрузі, на території якої знаходилося село Макарів Яр, відомими всеукраїнськими планами розгортання мережі кустарних навчальних закладів не передбачалося. Зокрема,

за проектом кінця 1925 року гончарні школи мали постати в Глухівській, Запорізькій, Ізюмській, Кам'янецькій, Київській, Маріупільській і Полтавській округах [див.: 50, с.156]. З огляду на це, ще донедавна залишалося загадкою, яким же чином гончарна школа постала в Макаровому Яру. Нині, завдяки пошуковим зусиллям керамолога Людмили Овчаренко, яка віднайшла в Державному архіві Луганської області необхідні документи другої половини 1920-х років, можна прослідкувати хронологію прийняття основних рішень про створення Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи.

Передовсім зазначу, що в інструктивних матеріалах Наркомосу УСРР 1926 року зазначалося, що *«збудувати систему кустарно-промислової освіти можна лише на підставі певних міркувань та висновків що до економічного районування кустарної промисловості. Місцевий районний характер кустарного виробництва викликає необхідність місцевої ініціативи, самодіяльності та широкої підтримки в напрямку організації так самого виробництва, як і освіти з боку партійних, професійних та громадських кол»* [87, с.3]. Відповідно до цього спрямування на заохочення місцевої ініціативи в районах зосередження кустарної промисловості, у пояснювальній записці Наркомосу УСРР до п'ятирічного плану розгортання мережі кустарно-промислових навчальних закладів уточнювалося: *«План суто-орієнтовний, в якому допускається зміни місцевих зацікавлених органів, як у відношенні кількості закладів, так і спеціальностей їх. Місце відкриття школи визначає Окр.ІНО»* [61, с.126].

У Луганщині про актуальність розгортання регіональної мережі кустарно-ремісничих шкіл вперше було заявлено тільки влітку 1925 року. Доти профосвіта в краї не набула помітного розвитку, хоча й були певні досягнення в цьому напрямку ще земських установ. Проте більшовицькі провідники робили вигляд, що нічого не знають про напрацьований у минулому досвід (*«від революційної доби в цьому відношенні не залишилось майже ніякої спадщини»*), а тому категорично стверджували, буцімто в Луганщині *«професійна освіта почала розвиватися лише після Жовтневої Революції»*, що *«учбові установи масової профосвіти є цілком здобуток Жовтневої революції; в дореволюційні часи в цій галузі на Луганщині не було жодної установи, що безпосередньо обслуговувала б культурно-професійні потреби робочої маси»*, а відразу ж після ленінської узурпації державної влади, *«до 1925/26 року мережа професійних учбових закладів розвивалася стихійно, завдячуючи безперервній тязі з боку робітничих та селянських мас до вищої проф. освіти»* [153, с.111; 160, с.1].

Як реакція на відповідну постанову колегії Народного комісаріату Робітниче-селянської інспекції УСРР (кінець травня 1925 року) [див. про зміст постанови вище], Луганська окрінспектура народної освіти негайно почала розробляти комплекс заходів з розгортання в окрузі мережі професійних навчальних закладів. *«З 1925/26 року, – патетично заявлялося наприкінці 1920-х років в узагальнюючій довідці про стан та перспективи професійної освіти в Луганщині, – во всю широчінь повстала необхідність направити зріст та роботу учбових закладів професійної освіти в певну течію. Це вимагалось так*

необхідністю ув'язати випуски з учбових закладів з вимогами у кваліф. силі промисловості і сільському господ. нашої округи, як і утворення необхідної матеріально-фінансової та учбово-виробничої бази шкіл, що забезпечувала б якість їх роботи» [144, с.1]. Зокрема, планом роботи Луганської окрінспектури народної освіти на 1925/1926 рік уже було передбачено: «Учитывая необходимость развития в Н/округе ремесленно-кустарной промышленности, а также необходимость пополнения новыми кадрами убыли специалистов по ремеслам, обслуживающим н/сельское хозяйство считать необходимым в этом же году приступить к развертыванию сети школ кустарно-ремесленного типа, изучив условия и потребности н/округа» [118, арк.92]. Тоді ж було прийнято рішення: «В связи с выявившейся потребностью н/округа и учитывая возможность широкого привлечения Советской общественности открыть в этом году на принципах самокупаемости: в городе Луганске: – кооперативную Профшколу, Художественную –», Курсы иностранных языков; в Лозово-Павловке: – торгово-промышленную профшколу, а также изучить вопрос об открытии в г.Луганске с будущего бюджетного года – медицинской профшколы, курсов бухгалтерии, –»– машинописи и стенографии» [118, арк.93]. Проте своєчасно це рішення виконати не вдалося. Скажімо, художню школу та курси чужоземної мови було відкрито в Луганську не з другої половини 1925 року, як планувалося, а тільки на початку наступного року [26, арк.108]. Як видно, на той час ще не йшла мова про відкриття гончарної школи в Макаровому Яру.

Від січня 1926 року в складі Луганської окрінспектури народної освіти запрацював навчально-методичний комітет, до якого було включено й посаду інспектора з професійної освіти [35, арк.29]. Тоді ж Луганська окрінспектура народної освіти в доповіді про свою роботу на Колегії Наркомосу УСРР (22.03.1926) повідомила про розробку нею «питання про утворення сітки кустарно-ремісничих шкіл інтегрального типу. Попит на останні з боку населення дуже значний, що було зазначено під час останньої передвиборчої кампанії Рад» [35, арк.43]. Планами окрпрофосвіти передбачалося наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років відкрити в Луганській окрузі 2 слюсарно-ковальські та 4 деревообробні кустарно-промислові школи [153, с.113].

Безпосереднім поштовхом до відкриття єдиної в Луганщині керамічної кустарно-промислової школи став декрет Ради Народних Комісарів СРСР від 03.05.1927 року «Про кустарно-ремісничу промисловість і промислову кооперацію». На його виконання Президія Луганського окрвиконкому вже 20 травня 1927 року прийняла окрему постанову про кустарні промисли краю та розробила низку організаційних заходів з їх розвитку [див.: 24]. Через три місяці (05.08.1927) Президія Луганського окрвиконкому заслухала доповідь інспектора профосвіти Луганської окріно А.Селиверстова «Про перспективи профосвіти в окрузі й про набір учнів до профшкіл та ФЗУ в 1926/27 р.». За підсумками її обговорення було прийнято рішення: «Визнати сіть учбових закладів масової профосвіти, що знаходиться на місцевому бюджеті ні в якій мірі незадовольняючою потреби округи й не даючою можливості укомплектувати робочим скла-

дом наші ВУЗ'и» [25]. Також було запропоновано Луганській окріно, *«беручи на увагу бюджетові можливості, відкрити в наступному учбовому році по лінії місцевого бюджету»* з-поміж низки інших навчальних закладів, також і *«Макаро-Ярівську кустарно-промислову школу з гінчарним ухилом»* [25]. Наступний пленум Луганського окрвиконкому, який відбувся 13-15 вересня 1927 року, наголосивши, що *«у системі загальних міроприємств Наросвіти, видне місце мусять зайняти питання професійної освіти»*, затвердив вищезгадане рішення Президії, згадавши при цьому й про передбачуване заснування Макаро-Ярівської кустарно-ремісничої школи [22].

Виконуючи це рішення окрвиконкому, Луганська окрінспектура наросвіти звернулася до Новосвітлівського райвиконкому з пропозицією *«про заснування в селі Макарів Яр керамічної кустарно-промислової школи в 1927/28 році»*. Прохання було задоволено. Як зазначалося в одному з листів Новосвітлівського райвиконкому, *«РВК пішов назустріч, використовували всі засоби, що знаходяться в його компетенції»* [36]. І вже 17 вересня 1927 року III Пленум Новосвітлівського райвиконкому констатував, що за період від січня до жовтня того ж року *«в деле народного образования также имеется значительное достижение»*. Зокрема, одним із досягнень було названо *«открытие ремесленной школы при селе Макаровом-Яре»* [136]. А 17 листопада 1927 року його Президія ухвалила: *«Подбати щоб Макро Ярівська кустарно-промислова школа була забезпечена відповідальним кваліфікованим педперсоналом та щоб укомплектовання цієї школи учнями проходили по принципу соціального складу»* [137].

22 жовтня того ж року інспектор Луганської окріно А.Селіверстов у доповідній записці Наркомосу УСРР повідомляв, що *«в 1927/28 учебном году Луганским окружным профобром открыта Макаро-Яровская керамическая кустарная школа в Новосветловском районе Луганского округа, где имеются большие запасы гончарной глины и многие села занимаются гончарным промыслом»* [34]. Одночасно А.Селіверстов просив: *«1) назначить в вышеуказанную школу 2-х работников-специалистов, а также завшколой и инструктора производственного обучения в срочном порядке; 2) выслать в ближайшее уже время для обследования глины и составления сметы на оборудование керамического завода, а также для проработки целевой установки школы инженера кустарно-промышленной вертикали тов.Билоскурского»* [34]. А в січні 1928 року в Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі вже розпочався повноцінний навчальний процес.

Для всіх гончарних шкіл та майстерень, передбачених п'ятирічним планом, було розроблено орієнтовні кошториси на устаткування та утримання впродовж першого року навчання. Передбачалося, що на першому курсі шкіл буде навчатися 35 учнів, другому – 30 і на третьому – 25 (*«це нормальне зменшення учнів в наслідок убитку та неуспішності учнів»*). Вважалося, що *«нормальний щорічний випуск учнів – 25»* [61, с.126].

Передбачалося, що в першому організаційному році *«9 керамічних учбових майстерень»* приблизно коштівуватимуть по 6695 крб. (загалом 50355 крб.);

«6 [керамічних] куст. пром. шкіл» – по 9859 крб. (загалом 59154 крб.) [61, с.127]. Зазначу, що на утримання гончарних шкіл передбачалося коштів приблизно на 25–50 відсотків більше, а на гончарні майстерні – на 15–55 відсотків більше, ніж на школи й майстерні з інших промислів. Це свідчить як про більшу затратність гончарних навчальних закладів*, так і про пріоритетне сприяння їх розвитку, напевно, завдячуючи роботі в Наркомосі УСРР Осипа Білоскурського.

* * *

Підсумовуючи матеріали, викладені в цьому розділі, на відстані 80 літ відтоді можна однозначно стверджувати, що **незначний часовий проміжок від середини 1920-х – до початку 1930-х років був феноменальним злетом гончарного шкільництва в Україні**. Адже натовді було напрацьовано фундаментальну концепцію успадкування, засвоєння й модернізації професійних знань у галузі гончарства, розроблено навчальні плани й програми, які не втратили свого методичного значення й донині. Ані до, ані після 1920-х років такі ґрунтовні комплексні освітні документи в галузі гончарного шкільництва не створювалися, а отже, й не задіявалися в навчальному процесі з підготовки майстрів-гончарів, малювальниць чи художників-керамістів. Вони були можливими винятково за умов здійснення державної політики «українізації», тобто зацікавленості держави в збереженні національної ідентичності титульного етносу та національних меншин. Оскільки **відтоді советський тоталітарний режим чи нинішня постсовєтська, постколоніальна, але, як і раніше, не українська за мисленням влада ніскільки не переймалися проблемами збереження етнічної самобутності України**, відповідно й гончарне шкільництво в нашій країні розвивалося так, як мокре горить.

Досвід укладання наприкінці 1920-х років навчальних програм для гончарних кустпромшкіл й нині доцільно використовувати в практичній роботі сучасних гончарних шкіл в Україні, насамперед Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату I–III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному». Вони укладені Осипом Білоскурським – кращим тогочасним українським фахівцем з питань гончарної технології, який досконало знав як особливості

**На більшу затратність обладнання для гончарної кустпромшколи, порівняно з однотипними навчальними закладами інших спеціальностей, звертав увагу і Павло Дубинський. Він, зокрема, писав: «Своєю особливістю і ріжнومانітністю техн. виробничого інвентарю та й загалом усього устаткування кустпромшколи, які значно відрізняються від шкіл інших фахів і що його в більшості, в сучасних умовах, неможна поцінно придбати десь на ринкові – що його треба за рисунками та калькуляціями школи або виконати госп. засобом самої школи або тим же шляхом через механічні майстерні м.Луганську, а це потребує предвчасного пророблення, пильної уваги, часу і розіздів, бо тільки таким шляхом можна швидче наслідки від виробничого навчання кустпромшколи щодо її цілевих завдань» [134]*

роботи гончарів у домашніх умовах, так і специфіку виготовлення глиняних виробів в умовах артільного чи промислового виробництва. Відтоді й донині небагато чого змінилося в гончарній технології. Але тепер в практиці діяльності гончарних шкіл в Україні, у більшості випадків, відсутня чітко окреслена кінцева мета підготовки майбутніх творців глиняних виробів, тобто місце їхньої майбутньої праці та застосування отриманих знань частіше є невизначеними. Звідси впливає розмитість, іноді неконкретність навчальних програм, їх казуїстичність, відірваність від конкретних потреб майбутнього фахівця. Унаслідок цього нерідко учні, закінчуючи гончарні навчальні заклади, не вміють досконало працювати за гончарним кругом, не кажучи вже про самостійне приготування формувальної маси, ангобів, полив, будівництво горна та випалювання в ньому своїх виробів! Гончарне шкільництво в сучасній Україні загалом значно відстало від гончарної педагогіки 1920-х років і не дає учням (студентам) достатніх знань для повноцінного заняття гончарством і творення художньої кераміки. З огляду на це, в додатках цієї книги подано репринти навчальних планів, програм і кошторисів, які використовувалися в практиці гончарного шкільництва доби Розстріляного Відродження. Вони також дозволяють більш комплексно охарактеризувати аспекти навчальної діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи та інших гончарних навчальних закладів, які функціонували впродовж 1920-х – 1930-х років в Україні.

Розділ 4

ЕТНОЦИД

ідно-пояснювальна
у Макаро-Архівської
історички на 1929-30.

вкій Керамічний Русіт
дразного зростання і е
ивали і акрам мре
слідуюваннз кену шкар
в виконали:

мем 5/р-у в школі III^{го}
м 46го учнів до I^{го} кур
льшення фа ускладнен
ної роботи, школі на
у шот-ствіробітн
під час обмідування
роботу площу, що не
нормально розгорн
вно-виробничих майстер
и, а фалу школі нален
зм/року вкшеф акри
закінчення будов I^{го}
авально виробничих
завтракої підпівкч,
вною виробництва
альні умови з боку ро
лешити зробили про
менз майстерев, і за
вистроювати на 1929

княх палешеннз підпівкч
ровини фа її матеріальн
кож машиново-рейро
продукції, що від вироб
належить на 1929-30 рік
механізації газет

О

тож, Україна, з її колосальними запа-
сами якісних глин, численними гончарними осе-
редками й значною кількістю гончарів, самобут-
німи регіональними художніми системами мала
реальні шанси утвердитися як провідна гончарна
державна світу. Та не так сталося, як гадалося!

Формування новітньої мережі гончарних
шкіл в Україні відбувалося на сприятливій хвилі
здійснення державної політики «коренізації»
(«українізації, це б то заведення в школах викла-
дання рідною українською мовою й ведення тою ж
мовою політично-просвітньої роботи» [97, с.47]),
започаткованої в квітні 1923 року рішенням XII
з'їзду РКП(б). За кілька років україномовними
стали 78% шкіл, майже в 5 разів зріс тираж
україномовних газет, українським стало радіомов-
лення, на 75% україномовним стало діловодство,
українізувалися церква, навчальні й культосвітні
заклади, окремі військові частини, високого злету
сягнули література й мистецтво [20, с.325, 326].
Проте процес українізації відбувався неоднаково
в різних регіонах України. Нерідко цифри офіцій-
ної статистики щодо цього були перебільшеними.
Основною проблемою повільного розгортання
українізації була малочисельність національно
свідомої української інтелігенції. Давалося визна-
чати тривале колоніальне становище України в складі
Російської імперії. «Лихо в тому, – зазначали 1924
року діячі Наркомосу, – що ми надзвичайно бідні
на українські культурні сили» [97, с.47].

Саме тому в профтехшколах українізація
мала свою специфіку. За висновками фахівців
Наркомосу, «по установах професійної освіти про-
цес українізації відбувається значно повільніше,
ніж по школах соціального виховання. Це поясню-
ється в значній мірі тим, що школи профосвіти

існують переважно в мійських центрах і містечках, де людність говорить російською мовою, так само й тим, що учительство профосу в значній мірі російське або зросійщене... Українізація шкіл профосу відбувається, головне, зглядом учнів... Склад учнів в профшколах по мовній ознаці більш український, ніж в вищій школі. Найменше українізовані школи робітничої молоді (фабзавучі)... З осені біжучого року (1924. – О.П.) в усіх школах профосвіти введено навчання української мови й українознавства, як предмет навчання. В значній частині шкіл навчання мішане, це б то частину предметів, в залежності від того, чи є вчительські сили, викладається українською мовою» [97, с.48, 49]. Красномовна статистика: 1922/1923 навчального року в Україні:

- з 5 художніх інститутів тільки два були українські за мовою спілкування;
- з 14 художніх технікумів – 2 українських і 1 мішаний;
- з 30 художніх профшкіл – лише 2 українські;
- загалом же з 466 профшкіл різних спеціальностей було всього лиш 13 українських та 24 мішаних [97, с.49, 50].

Українізація Донбасу відбувалася впродовж другої половини 1920-х – початку 1930-х років; щоправда, не так масштабно, як у центральній частині республіки. Це було пов'язано з тим, що край був найбільш зросійщений, порівняно з іншими регіонами України. Станом на 1926 рік у Донбасі українці становили лише 58,4%, росіяни 33,4%, а представники інших національностей – 8,2%. У містах росіяни були в більшості, зокрема на 100 осіб там припадало 40,4 українців і 48,9 росіян. Водночас, у селах на 100 осіб було 75,1 українців та 19,5 росіян [148, с.571]. **Якщо ж вести мову про національний склад мешканців гончарних осередків Донбасу, то в усіх із них вони були майже винятково українцями.** Наприклад, станом на 1926 рік у гончарних осередках Старобільської округи зафіксовано [91, с.46]:

Гончарний осередок	Мешканців (осіб)	Українців (осіб)	Росіян (осіб)
Брусівка	2040	2040	–
Бутківка	392	392	–
Євсуг	7361	7331	19
Литвинівка	3880	3877	3

Подібний національний склад мешканців був прикметний і для Макарового Яру. 1925 року там було 3890 мешканців, у тому числі 3871 українець, 18 росіян та 1 поляк [7]. Із 90 учнів школи (станом на 01.11.1929 року) не було жодного представника національних меншин; усі вихованці були українцями [165].

За переписом 1920 року, на 47,9% української людності Донбасу припадало 0,4% українських і 0,7% українсько-російських шкіл. На 1924 рік, за відомостями Наркомосу, «майже зовсім не українізовано школу в Донецькій губернії...

У Донбасі... число українських шкіл і вчителів, що орудують українською мовою, надвзвичайно мале. К кінцю відчитного періоду (1923. – О.П.) в Донбасі відкрито 181 школу з 546 українськими вчителями... Що до Донбасу, то тут процес українізації буде повільніший. Пояснюється це значно менчим, ніж в інших губернях, процентом української людности й страшенним браком українських вчительських сил» [97, с.48, 51]. Невдовзі було утворено нові українські початкові й середні школи, повністю українізовано Інститут народної освіти в Луганську, письменницьку організацію «Забой» з однойменним журналом та частину місцевої преси, у тому числі обласну газету «Луганська Правда». На початку 1932 року почав виходити місячник «Літературний Донбас» [148, с.567]. Але вже 1933 року цей журнал, «одночасно з ліквідацією і засланням діячів укр. культури й літератури на Донбасі, русифіковано. Тоді ж припинено українізацію і лише частково толеруються деякі нац. форми культури» [148, с.567].

Приблизно на початку 1926 року українську мову було запроваджено в діловодство Луганських округових та Новосвітлівських районних органів виконавчої влади. 17 листопада 1927 року Президія Новосвітлівського райвиконкому прийняла рішення «в першій половині грудня місяця відчинити курси по українізації в центрі району а по сільрадах гуртки по українізації, запросивши до цієї роботи учительство» [137].

Відгуком на актуальне утвердження національних основ етнобуття українців стало й ефективне впровадження Павлом Дубинським української мови в очолюваній ним макарово-ярівській гончарній школі, постановки творів українських письменників у самодіяльному драмгуртку, комплектування шкільної книгозбірні значною кількістю творів української літератури. І навіть той факт, що в основу мистецького навчання в гончарній школі було покладено вершинні досягнення опішненських гончарів (форми й орнаментика виробів), які справедливо й донині вважаються народномистецьким символом української культури, свідчать про глибоке усвідомлення Павлом Дубинським своєї патріотичної й державотворчої місії в Донбаському краї, який, як уже зазначалося, був і залишається найбільш зрусифікованою частиною України.

Тим часом успіхів процесу українізації на теренах Донбасу не слід перебільшувати. Адже, незважаючи на окремі, здебільшого формально-показові факти впровадження української мови в офіційному діловодстві та в практиці діяльності творчих установ і організацій, на побутовому рівні неухильно здійснювалася імперська політика русифікації усіх сфер виробничого, культурно-мистецького й загалом повсякденного життя місцевого населення. Це можна спостерегти навіть на прикладі вихованців макарово-ярівської гончарної школи. Найяскравішим прикладом цього може бути факт тогочасної русифікації прізвища однієї з найбільш відомих вихованок навчального закладу. Так, українське прізвище учениці школи Лідії Тригуб 1928 року поступово стало набувати російськомовного звучання й написання, а саме – спершу трансформувалося в «Тригубову» [див.: 39, арк.11, 12зв, 14], а згодом набуло остаточної форми – «Трегубова».

Уже на початку 1930-х років удавану публічну толерантність у поступках провідників советської імперії бандократів заступив маніакальний екстремізм. «Ви думаєте старими думками, – дорікав наркомосвіти УСРР Микола Скрипник українським письменникам на літературній нараді в ЦК КП(б)У 2 травня 1932 року, – ви думаєте старими категоріями властивими тому, що було п'ять років раніш, а треба думати перспективами другої п'ятирічки. Ви відсталі люде, коли забуваєте, що ми працюємо за умов диктатури пролетаріату, яка має **втягнути і перетирати в собі всю трудящу людність і створити безкласове суспільство**» [155, с.21-22]. Одна за одною в Україні закривалися художні гончарні школи чи перепрофілювалися на підготовку робітників і фахівців для індустрії будівельної кераміки. Микола Скрипник, уже на іншій партнараді в справах образотворчого мистецтва 9 травня 1932 року, відверто зізнався: «Після того, як Наркомос художні індустрієні виші передав до господарських об'єднань, всі художні факультети – і керамічний технікум та інститут і в Межигір'ї й Миргороді всі знищені й займаються виготовленням вогнетривалої цегли». Натомість партійний функціонер заявив, що відтепер прикладати свої сили в галузі індустрії, текстильної й **керамічної промисловості** тощо мають *«робітники образотворчого мистецтва»* [155, с.81, 84].

Невдовзі, а саме 12 червня 1932 року, на нараді директорів мистецьких вишів та технікумів Микола Скрипник, керуючись директивами постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «О перестройке литературно-художественных организаций» [127]*, публічно проголосив згортання процесу «українізації», заявивши: «...**Вісь життя пересунулася, суть національно-культурного процесу змінилася, стала інша. Тепер суть національно-культурного будівництва є не лише пісня, музика, театр і мовна справа, а суттю є кадри, індустріялізація і колективізація. Тепер суть національно-культурного будівництва міримо мільйонами й мільярдами, що йдуть на індустріялізацію і за суцільну колективізацію України**» [155, с.107]. Таким чином, духовне життя українців, їхня мова, культура й мистецтво відкидалися на задвірки державного будівництва в країні. Щоб не мати зайвого клопоту з різними мистецькими організаціями, угрупованнями, школами, технікумами й інститутами, було вирішено більшість із них ліквідувати. «...В Росії є один художній виш, а в нас на Україні аж три. У Росії нема ні одного театрального вишу, а в нас аж три... Чи не забагато нам отих художніх і театральних вишів?», – риторично запитував Микола Скрипник. А далі продовжував: «Дрібнесенькі у нас мистецькі установи. Художні сили, навчання, кошти розпорошено, а між

*У книзі Ростислава Шмагала «Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції» (2005) постанову ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «О перестройке литературно-художественных организаций» помилково названо не партійною, а «урядовою» [див.: 173, с.147]

тим, концентрація уваги, сили і засобів дала б міцні установи і міцні мистецькі кадри. Відкіля у нас взялося так багато мистецьких вишів? Де причина такого організаційного стану художньої освіти? Чому в РСФРР немає жодного театрального вишу, а у нас аж три... Над нами тяжить спадщина старого стану нашого національно-культурного розвитку» [155, с.99, 104]. Зокрема, планувалося втілити пропозицію Миколи Скрипника 1927 року про створення замість Харківського, Київського та Одеського художнього інститутів «єдиної всеукраїнської академії мистецтв» та «одного вишу» [155, с.103].

Школа в Макаровому Яру була приречена після проголошеного наркомом освіти УСРР Миколою Скрипником 12 червня 1932 року першочергового партійного завдання: *«Наші виші й технікуми, це майстерні й заводи, що готують пересічного робітника – виконавця мистецтва, виконавця педагога. Як каже поговорка, «не святі горшки ліплять»... Нам треба перейти від кустарного способу підготовки мистецьких кадрів до індустріальної методи, до концентрації коштів і сил у міцних закладах для підготовки міцних мистецьких кадрів... Перед нами завдання повного перегляду мережі не під кутом зору чистки і штопання, а під кутом зору корінного перегляду мережі і концентрації сил відповідно окремих завдань підготовки фахівців окремих галузів»*. Він також різко-негативно висловився й про мистецькі профшколи. Зокрема, про музичні профшколи наркомосвіти наплів таке: *«...Музичні профшколи на Україні це є державні організації дрібної буржуазії, що мали своїм завданням виготовляти, оскільки в складі учнів було 80% жінок, музично-натасканий жіночий продукт для шлюбної споживи дрібного буржуа»* [155, с.124, 108, 122, 111-112]. Це означало, що кустарно-промислові школи мистецького спрямування найближчим часом мали бути ліквідовані.

Важко навіть збагнути, як Павлу Дубинському так довго вдавалося боротися за гончарну школу в Макаровому Яру. Адже 1933 року вже було репресовано колишнього директора, викладача Київського художнього інституту Івана Врону. 1934 року Одеський художній інститут перетворено на Одеське художнє училище імені Митрофана Грекова; ліквідовано Харківський художній інститут [173, с.151, 154, 155]. 1933 року закрито Кам'янець-Подільський художньо-промисловий технікум імені Григорія Сковороди (з 1931 року – склофарфоровий технікум), а його директора – Володимира Гагенмейстера – 20.01.1938 року розстріляно. 1933 року закрито Миргородський індустріально-керамічний інститут (перенесено до Кам'янця-Подільського) [95, с.544]. Двома роками раніше (1931) в Межигір'ї було закрито інститут кераміки і скла, переведено до Києва й названо *«силикатним інститутом»* [173, с.156, 157]. Напевно, макарово-ярівська школа протрималася дещо довше за інші гончарні школи внаслідок її знаходження на периферії мистецького життя країни й фінансування за кошти місцевого бюджету. Більшовицький режим передовсім закривав школи в центральних регіонах України, які в більшій мірі впливали на творення національно-значущого культурного середовища в республіці.

Авторитетний дослідник мистецької освіти в Україні, доктор мистецтвознавства Ростислав Шмагало дав таку узагальнюючу оцінку денационаліза-

ційним більшовицьким реформам у галузі мистецької освіти першої половини 1930-х років: *«Фактичне заперечення попереднього історичного досвіду української мистецької освіти, повернення орієнтирів її подальшого функціонування у бік прислужування більшовицькій ідеології, диктат некомпетентних керівників та репресії призвели до згубних наслідків. Реальні професійні здобутки навчального процесу компенсувалися гучними політичними гаслами, за якими чинилася драма злочинних дій, внаслідок чого мистецька освіта України 1930-х років зазнала непоправних деформацій і втрат»* [173, с.151].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років у книгах і в періодиці ще лунали поодинокі думки про перспективність розвитку гончарних майстерень, інколи з достатньо несподіваним їх обґрунтуванням. Наприклад, А.В.Соловйов 1931 року пояснював це таким чином: *«В настоящий момент, когда стране нужен металл для постройки сельскохозяйственных и фабрично-заводских машин и других орудий производства, широкая организация гончарных мастерских и замена металлических предметов домашнего обихода глиняными – являются делом чрезвычайно важным, достойным самого широкого развития»* [158, с.4]. Проте не тільки поодинокі виступи в засобах масової інформації на захист гончарного шкільництва, але й задекларовані діючим у Макаровому Яру навчальним закладом завдання з удосконалення місцевого гончарного виробництва, опанування гончарями новітніми прийомами роботи й технічними засобами для власне порятунку кустарного промислу від занепаду, уже не мали ніякого значення. Адже невдовзі після відкриття школи ліквідація приватного домашнього виробництва й кустаря як приватного підприємця, примусова колективізація (заганяння гончарів до сільськогосподарських артілей) стали одним із напрямків економічної політики держави. Уже 1928 року все чіткіше окреслювалася новітня тенденція, яка скеровувалася Москвою, а виконавцями її були органи місцевої влади. Ось прозірливе свідчення одного з тогочасних дописувачів *«Вестника промысловой кооперации»*: *«Казалось бы, что со стороны местных органов можно было бы ожидать содействия кустарной промышленности... Однако кустарным промыслам на местах не только не оказывается содействия, но даже тормозится их дальнейшее развитие... Признать это ошибкой уж никак нельзя, а если это и ошибка, то страшно грубая и пожалуй преступная...»* [112, с.49, 50].

Виявляється, втілення курсу на знищення кустарного виробництва й пов'язаних з ним навчальних закладів, як це не видається парадоксальним, було «запрограмовано» самим планом розгортання мережі кустарно-промислових шкіл у роки першої п'ятирічки. Зокрема, плановими показниками передбачалося зменшення на 1/3 асигнувань на школи з другого року їх функціонування, оскільки *«відпадають видатки на устаткування»*, і ще на 1/3 – на третьому році існування, *«приймаючи на увагу виробничу здатність школи, збільшення учнів (робочих рук) та збільшення спеціальних коштів школи»* [61, с.127]. Таке поетапне зменшення фінансування гончарної школи в Макаровому Яру, починаючи з 1932 року, негативно відображалось на її діяль-

ності, оскільки, незважаючи на зусилля Павла Дубинського налагодити збут продукції шкільної гончарної майстерні в Україні та за її межами, соціально-економічні зміни в країні початку 1930-х років призвели до різкого падіння попиту на гончарні вироби й неможливості утримувати навчальний заклад за спеціальні кошти від їх продажу.

Одночасно з поетапним зменшенням бюджетного фінансування кустарно-промислових навчальних закладів планувалося й неухильне скорочення коштів на навчання одного учня [61, с.138]:

Роки	1927–1928	1928–1929	1929–1930	1930–1931	1931–1932	1932–1933	1933–1934
Крб.	164	96	60	40	38	24	20

Така запланована неухильна мінімізація бюджетних витрат на утримання учнів свідчила про тимчасовість мережі кустарно-промислових навчальних закладів, впровадженням якої більшовицька влада вимушено вирішувала існуючі економічні проблеми. В її перспективних планах не було місця для приватної ініціативи громадян, для вільної економічної творчості та розбудови національної художньої культури українців.

З огляду на більшовицькі зусилля зі знищення впродовж найближчого часу кустарного виробництва, у тоталітарному суспільстві так і не було сформовано авторитетну думку про перспективність довготривалого розвитку гончарного виробництва. Держава не заохочувала індивідуальну ремісничо-мистецьку діяльність. Як уже зазначалося, за уявленнями ідеологів більшовизму, будь-які виробничі потуги, у тому числі й у сфері художньої творчості, мали бути усупільненими, а їх формовияви не передбачали стимулювання індивідуальної кустарної праці. З огляду на це, гончарі мали бути кооперовані в артілі, колгоспні бригади, цехи тощо, тобто їхня робота мала бути цілком контрольованою й регламентованою адміністративними органами, а також відповідати ідеологічним і економічним постулатам державно-комуністичної мафії. У той же час світова тенденція розвитку художньої кераміки полягала в пріоритетному розвитку приватної ініціативи, розбудови домашніх майстерень гончарів, заснуванні ними невеликих виробничих осередків, включенні виробників кераміки в міжнародний економічний обмін.

Отож, під гаслами державного патронування дрібної кустарної промисловості, по суті, готувалася база для кооперування кустарів, створення артілей і підготовки кваліфікованих кадрів для великої індустрії. Цю тенденцію економічного поступу більшовицької держави вже в середині 1920-х років чітко спрогнозували окремі економісти й дослідники кустарних промислів. Так, С.Зарудний 1926 року передбачав саме такий розвиток подій: *«Маючи на увазі, – писав він, – що ми живемо в єдиній державі, що свідомо прагне ув'язати окремі галузі свого господарства в одну суцільну систему (планове господарство), ми можемо занотувати зараз-же й таке завдання: поволі готуватися до того, щоб кустарі й ремісники в тих виробництвах, що їх починає охоплю-*

вати велика промисловість, були спроможні перейти до фабрично-заводської роботи» [50, с.152].

З огляду на такі невтішні для кустарних промислів перспективи, окремі заходи з їх підтримки, а особливо ж розгортання мережі кустарно-промислових шкіл, насправді були прихованою підготовкою робітництва для великої індустрії. Більшовицька влада не мала серйозних намірів розвивати кустарне виробництво, бо за будь-яких умов воно б залишалося полем приватної ініціативи, приватного підприємництва, економічної незалежності певного прошарку населення, що ніяк не вписувалося в ленінсько-сталінські теорії усупільнення виробництва й тотального контролю за виробничою діяльністю кожного громадянина. Саме тому фінансування кустарно-промислових шкіл було покладено на господарчі органи та на місцеві бюджети, прикметні хронічною недостатністю коштів і васальною залежністю від центральних органів виконавчої влади. Інспектор профосвіти Луганської окрінспектури народосвіти А.Селиверстов 1929 року відверто зізнався: «...Коли ми звернемо увагу на фактичні витрати коштів на масову профосвіту, певно побачимо в цій галузі де-яку матеріально-фінансову небезпеку, що до зміцнення й розвитку мережі установ профосвіти та поліпшення якості дальшої роботи їх, себ-то – певно спостерігаємо фактичне зменшення початкових асигнувань... Що торкається асигнувань на шкільне будівництво з місцевого бюджету, то завдяки надзвичайної напруженості останнього, чекати від нього відповідної допомоги майже не доводиться... Скорочено також асигнування майже на 50% на капітальний ремонт існуючих помешкань учбових установ Профосвіти... На будівництво... гуртожитків зовсім не передбачено ніяких асигнувань... Ще в гіршому стані знаходиться учбово-виробнича база установ масової профосвіти... Асигнування на це так місцевого бюджету, як і господарчих органів остільки не багаті, що не давали змоги придбати навіть самого необхідного обладнання по загально-технічним і спеціальним дисциплінам. Не зважаючи на певні директиви центральних організацій що до довготермінових кредитів школам на розвиток та зміцнення цієї бази, директиви ці здебільшого по місцях не виконуються» [153, с.117, 119-120]. Невдовзі А.Селиверстов знову скрушно констатував: «У нас создается такое положение, что наши профшколы не обеспечены местным бюджетом, т.к. местный бюджет не дает известных средств...» [152, с.1].

Макарово-ярівська гончарна школа давала своїм учням кваліфікацію «майстра керамічної кустарної промисловості в галузях самостійного і артільно-кооперативн. кустарництва» [165, арк.167]. На противагу несприятливій політичній ситуації навчальний процес у ній було побудовано таким чином, що «учень після закінчення школи повинен бути в змозі сам зайнятись ремеслом по вивченій спеціальності» [107, с.63]. Саме тому цей навчальний заклад, як і інші гончарні школи в Україні, де готували мистців-гончарів, давали їм навички індивідуальної художньої творчості й, по суті, були первинною ланкою у вихованні новітніх кадрів націотворчої свідомої інтелігенції, не вписувалися в комуністичну систему масової підготовки робітників –

бездумних виконавців наказів партійних вожаків. (Як зазначалося в одному з документів Луганської окріно, «в художні профшколи великого прийому пролетарських елементів з периферії не буде» [161]). Новітній Советській імперії потрібні були запрограмовані «Коротким курсом ВКП(б)», залякані масовими репресіями й депортаціями «будівники соціалізму». При цьому вони не повинні були бути мислячими – за них думали колишні кримінальні елементи, які, захопивши владу, стали державними провідниками. Вони розуміли небезпеку творчої людини для тоталітарної системи. Тому впродовж 1920-х років відбувалися безкінечні реорганізації мистецьких (у тому числі й гончарних) навчальних закладів, перекидання їх з одного регіону України в інший (наприклад, з Глинська, що на Полтавщині, в Межиріч, що на Київщині; з Миргорода – у Кам'янець-Подільський, і навпаки – до Миргорода з Оріхова Запорізької області та Буд Харківської області). А на початку 1930-х років в Україні вже планомірно здійснювалася ліквідація більшості мистецьких закладів. Окремі з них, як уже згадувалося, було перепрофільовано на підготовку фахівців у галузі будівельної і технічної кераміки. По суті, вони були принесені в жертву індустріалізації, що волюнтаристськи здійснювалася нечуваними доти темпами.

Учні гончарної школи працевлаштовувалися не в гончарних осередках Луганщини чи інших регіонів України, а в великих містах, які не були регіональними центрами розвитку гончарної культури. У кращому випадку вони поповнювали ряди робітників гончарень при цегельних заводах Луганська [107, с.64], у колгоспних бригадах, які масово продукували майже виключно малохудожні вироби, найпростіший і найуживаніший, переважно у селянському побуті, посуд: глечики, горщики, макітри, слоїки, а найбільше – квіткових горщиків. **Випускникам школи просто ніде було зреалізувати свої набуті знання та практичне вміння з виготовлення художньої кераміки.** Вдумаймося тільки: зі встановлених багаторічними пошуками керамолога Людмили Овчаренко 80 учнів гончарної школи тільки двома випускникам вдалося досягнути помітних успіхів у творчій діяльності – саме тим, кому пощастило продовжити навчання в художніх навчальних закладах вищого рівня. Зокрема, Лідія Трегубова навчалася в Харківському художньому інституті, закінчила Одеське художнє училище імені Митрофана Грекова, Київський художній інститут, а Наталя Артюшенко навчалася в Харківському художньому інституті. І все! **Більшість талановитої молоді розвинути й утілити в конкретних справах свій мистецький хист так і не змогла.** Вона знеособилася в потворній «Країні Рад», у якій визнавався лише талант політичних інтриг. **Мистецькі здібності були незатребуваними в деспотичній державі, бо тоталітаризм завжди виростає з антимистецьких ідеологічних доктрин.** Тому залюблені в красу молоді дівчата й хлопці Макарового Яру, навколишніх сіл і районів так безславно й розчинилися поміж мільйонів безіменних «будівників соціалізму», а фактично – жертв безглузвих комуністичних експериментів. І в цьому трагічному факті теж маємо **підтвердження планомірно здійснюваної політики етноциду**

проти українського народу, адже першочергово винищувалася, а в кращому випадку – обмежувалася в діяльності, найбільш творча частина українського поспільства. «...Градоначальники сучасного Глухова, – проникливо констатував Юрій Лавріненко, – оголосили війну мистецтву і добилися того, що в їх імперії кожний справді оригінальний мистецький твір мусить бути водночас їх політичним ворогом.... Сучасні глуховці з якоюсь убивчою послідовністю, з непомильністю якогось протикультурного інстинкту відкинули насамперед усе мистецьки ліпше й сильніше, залишивши собі лише халтуру і слабину. Лишаємо їм їхній вибір. З люттю переляканого маніяка вчинила Москва терористичний замах на відродження суверенного українського мистецтва (а значить і людини). Вона відкинула суверенний культурний вклад Радянської України 1920-их років, бо їй важлива була не ідея офіційно проклямованого світового соціалізму і дружби народів, а стара московська ідея власної світової імперії» [62, с.11].

На діяльності макарово-ярівської гончарної школи негативно позначився й організований більшовиками голодомор 1932–1933 років, коли частина викладачів і учнів, рятуючись від голодної смерті, мусила втікати з навчального закладу. Проте частина з них все ж таки залишалася в Макаровому Яру і, за бажанням місцевої влади, її можна було зберегти. Проте, власне, бажання зберігати в Луганщині осередок розвитку української культури в місцевих більшовицьких провідників не було. Написана ними програма компартії чітко визначала, хто й кого в «Країні Рад» має навчати: «Школа должна быть не только проводником принципов коммунизма вообще, но и проводником идейного, организационного, воспитательного влияния пролетариата на полупролетарские и непролетарские слои трудящихся масс в целях воспитания поколения, способного окончательно установить коммунизм» [126, с.353]. Завідувач макарово-ярівської гончарної школи Павло Дубинський та його дружина, викладач школи Валентина Васильєва, представляли саме «непролетарські верстви трудящихся масс» і в цьому полягала неперспективність їх подальшої педагогічної діяльності, з точки зору доктрини гегемонії пролетаріату. Звідси випливала й приреченість школи, діяльність якої будувалася на зовсім інших світоглядних принципах. Компартійні документи початку 1930-х років націлювали органи управління освітою всіх рівнів на нищівну боротьбу з усіма ратаями освітньої ниви, які сповідували відмінні від бандитсько-більшовицьких принципи виховання сучасних їм дітей і підлітків. Ось цитата тільки з однієї постанови ЦК ВКП(б): «...Наркомпросы союзных республик должны повести решительную борьбу с теми элементами в органах народного образования, которые сопротивляются повороту в работе школы в направлении, указываемом настоящим постановлением, вместо повышения качества обучения либо увлекаются левацкой фразой, либо тянут назад к буржуазной школе» [126, с.361]. У цих словах уже був майбутній вирок подвижницькій діяльності Павла Дубинського та його соратників. Але й це ще було не все. Постанова ЦК ВКП(б) від 25.08.1931 року «О начальной и средней школе» задекларувала: «Советская школа,

ставящая своей задачей подготавливать всесторонне развитых членов коммунистического общества, дает детям несравненно более широкий общественно-политический кругозор и общее развитие, чем дореволюционная и буржуазная школа» [126, с.354]. А далі в наказовому порядку: «В основу всей дальнейшей работы школы ЦК предлагает положить указания Ленина, данные им еще в 1920 г. ...Ленин указал, что необходимо:

- «1) избегать ранней специализации; разработать инструкцию об этом.
- 2) расширить во всех профтехшколах общеобразовательные предметы...» [126, с.355].

По суті, початкова й середня школи ставали основними засобами комуністичного виховання: «В период социализма, когда пролетариат осуществляет окончательное уничтожение классов в условиях обостренной классовой борьбы, исключительно важное значение приобретает выдержанное коммунистическое воспитание в советской школе и усиление борьбы против всяких попыток привить детям советской школы элементы антипролетарской идеологии» [126, с.357]. В цих рядках постанови в концентрованому вигляді були сформульовані уявлення чільних представників компартійної верхівки, які вони за кілька років до того все частіше виявляли на різних публічних зібраннях. Щодо цього симптоматичним був виступ наркома освіти УСРР Миколи Скрипника на другому розширеному пленумі Асоціації художників Червоної України (АХЧУ), який відбувся в липні 1930 року. Тоді партійний функціонер з обуренням заявив: «Минулого літа я був на заводі в Будах. Прямо нудно на душі, коли бачиш, яку неприпустиму халтуру дають на тарілках, на чашках, даючи малюнки, що розраховані на міщанський дрібнобуржуазний смак і повторюють те, що колись робив Кузнєцов і інші купці і фабриканти. Непримирненну боротьбу треба об'явити цьому міщанському впливу на виробництво наших пролетарських фабрик» [65, с.19, 20].

Органи місцевої виконавчої влади мали турбуватися про «пролетаризацію установ масової профосвіти» [153, с.119] і всіляко уникати «соціальної засміченості контингенту учнів» [160, арк.45]. Так, 5 серпня 1927 року Луганський окрвиконком узяв курс на комплектування новостворюваних профтехшкіл «пролетарським елементом». У відповідному рішенні його президії зазначалося: «Соціальні норми встановлені Окрінспектурою Освіти при прийомі до профшкіл Луганської округи направлені до усунення соціальної засореності профшкіл – прийняти до неухильного переведення в життя, аби забезпечити укомплектування шкіл пролетарським елементом» [25]. На практиці це означало, що до гончарної школи першочергово, згідно з приписом Луганської окрпрофосвіти, мали приймати дітей робітників і селян, а не кустарів-гончарів, – щоб установи профосвіти не «засмічувалися» «чужим пролетаріату класовим елементом» [153, с.117]. Отже, держава робила все для того, щоби професійні ремісничі знання тільки в останню чергу здобували діти кустарів. Задля цього, наприклад, у Луганській окрузі було встановлено 5-відсотковий бар'єр для дітей кустарів, якого необхідно було дотримуватися в учнівських колективах профшкіл.

У таку систему потворних освітніх уявлень і принципів макарово-ярівська гончарна школа ніяк не вписувалася, а тому на початку 1930-х років почався завершальний період її існування. Влада своєю бездіяльністю підводила школу до повної ліквідації. Відсутність будь-якої уваги місцевих чиновників до проблем макарово-ярівської гончарної школи від середини 1932 року була викликана ще й ідеологічними настановами, викладеними в постанові ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року «О перестройке литературно-художественных организаций» [127]. Діяльність закладу вже не вписувалася в советську концепцію подальшого існування культурної сфери країни.

У публікаціях 1920-х років неодноразово зазначалося, що підтримка кустарних промислів в Україні на той час виконувала два головні завдання:

- 1) «кустарно-промислова кооперація, що її всю працю скеровано на організацію дрібної кустарної й ремісничої промисловості й промислів, повинна допомогти ліквідувати товаровий голод» [111, с.210]; «забезпечує задоволення потреб населення, зі швидким зростом яких нашої великій промисловості не під силу впоратися» (1927) [49, с.6]; «коли мати на увазі це її значіння, то питання про розвиток кустарної промисловості з питань третерядних перетворюється на одне з головних у низці сучасних питань економічної політики» (1927) [116, с.186].
- 2) «кустарно-промислова кооперація має величезне значіння тому, що вона вибирає лишок селянського населення й дає селянству заробітки у вільний од сільсько-господарських робіт час» [111, с.210]; «є засобом боротьби з аграрним перенаселенням» (1927) [49, с.6]; «в умовах аграрного перенаселення України, вони є одним із способів використання зайвих селянських рук. Цей момент остільки важливий, що один він міг-би бути підставою для того, щоб зосередити на сільській кустарній промисловості увагу державної влади» (1927) [116, с.186].

Необхідність державної уваги до цієї галузі виробництва з цих же причин була підтверджена й постановами IX Всеукраїнського з'їзду рад (травень 1925). Усе це дозволило досліднику кустарних промислів В.Пишньову назвати 1926 рік «роком повороту обличчям до кустаря» [116, с.195]. Певною мірою розширення мережі кустарно-промислових шкіл в Україні в другій половині 1920-х років викликалося, як зазначали дослідники, «особливо буйним зростанням промислового виробництва в 1925-26 році, в тім числі й по лінії дрібної промисловості» [100, с.19].

Проте вже від 1932 року основні проблеми, які раніше робили актуальним розширення мережі кустарного шкільництва в тій чи іншій мірі були вирішені здебільшого диктаторсько-деспотичними методами. Постановою ЦК ВКП(б) від 25.07.1930 року «О всеобщем обязательном начальном обучении» від 1930/31 навчального року в країні поступово запроваджувалося загальне обов'язкове навчання дітей в обсязі школи-семирічки [125, с.185], що вело до вирішення проблеми продовження навчання дітьми з 4-річною освітою, які саме й були основним контингентом для формування учнівських колективів кустарно-промислових шкіл.

Спланований більшовицьким тоталітарним режимом і втілений у розкуркуленні, депортаціях і голодоморі 1932–1933 років **геноцид проти українського народу**, внаслідок чого населення України зменшилося майже на 10 млн., ієзуїтськими методами «вирішив» проблему демографічного зростання в республіці, зокрема проблему перенаселення в українському селі (*«зайвини» населення*). Наслідком насильницької колективізації та форсованих темпів індустріалізації на початку 1930-х років стала ліквідація масового безробіття. Після *«стрибка в індустріалізацію»* та *«створення фундаменту соціалістичної економіки»* за роки першої п'ятирічки (1928–1932) було збудовано потужні промислові підприємства, спроможні задовольняти майже всі першочергові потреби населення. У результаті цього відпала **необхідність підтримки на державному рівні кустарних промислів (передовсім найменш кооперованого гончарного промислу)**, які базувалися переважно не на державній власності та колективній праці, а на приватній власності та здебільшого на індивідуальній праці, а отже, й не вписувалися в ідеологічні доктрини більшовицького режиму.

Зміна акцентів у національній політиці в напрямку посилення боротьби з будь-якими виявами національних традицій українців призводив до занепаду художніх ремесел і промислів, а отже, й до скорочення їх експорту в інші республіки СРСР та в чужоземні країни. Таким чином, основні **причини, які в другій половині 1920-х років викликали необхідність розширення мережі кустарно-промислових шкіл і навчальних майстерень, на початку 1930-х років були усунені**, внаслідок чого взагалі відпала потреба утримувати навіть раніше засновані кустарно-промислові навчальні заклади, які до середини 1930-х років повсюдно закривалися.

Отже, **послідовні дії більшовицького режиму стали жорстоким присудом на вимирання гончарного села**. Діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, тогочасна діяльність її викладачів і учнів стали яскравим відображенням злетів і трагізму української культури доби Розстріляного Відродження. Україна втратила могутній осередок свого майбутнього ремісничо-культурного поступу, який уже неможливо воскресити. Залишається лише віддати належну шану тисячам безіменних і десяткам відомих гончарів Макарового Яру.

Нагадаю при цьому, що в Україні топоніми зі словом «Яр» нерідко постають символом трагізму української історії середини ХХ століття. Трагедія Макарового Яру 1930-х років певною мірою споріднена із суспільним потрясінням від подій у Холодному Яру (Чигиринщина), який упродовж 1918–1924 років був осередком антибільшовицького повстання, та кривавих подій у Бабиному Яру в Києві під час німецько-совєтської війни 1941–1945 років. Вона була однією з безлічі складових політики етноциду, планомірно здійснюваної совєтським та нацистським тоталітарними режимами. Щоправда, якщо в першому випадку знищувався великий центр творення гончарної культури й етнічної самобутності українців, а в другому – центр українського національно-визвольного руху й спротиву окупантам (*«Чигиринська республіка»*), то в третьому – масово

умертвляли представників переважно іншого етносу – євреїв. Проте ідеологічна сутність цих людиноненависницьких діянь, віддалених у часі десятиліттям, тотожна – це був неприховуваний етноцид окупантів, спрямований на підкорення (винищення) іноетнічних груп населення в ім'я неподільного панування на території їх сталого проживання.

Гіркота макарово-ярівської давноминулої втрати стає все більш щемною, коли нині в Україні доводиться спостерігати тотожні незворотні процеси вмирання поодиноких уже гончарних осередків, а держава тільки вдає, немовби прагне дбайливо оберігати й розвивати народномистецькі центри національної ідентичності [див.: 129], а насправді ж, як і в колоніальні 1930-ті роки, своїм байдужим спогляданням і бездіяльністю продовжує втілювати романово-ленінсько-сталінську імперську ідеологію, спрямовану на знищення етнічної самобутності українців і множення «громадян світу».

❁ Колишній майстер гончарства
Макарово-ярівської керамічної
кустарно-промислової школи (1927-1933),
засновник і керівник гончарного цеху
при цегельному заводі в Луганську (1933-1960),
макарово-ярівський гончар Шкурко Іван Іванович.
Ворошиловград. Травень 1957.
Фото Юрія Лашука [26, негатека, А-3:33].
Публікується вперше

Розділ 5
ТРАГІЗМ

процесів її виробни-
вом з тими побудо-
дою до тоталу керамі-
заци з досягненням
наслідок широкій ш-
фа продуктиві дтер-
с-комфів.-
рівнянш конформні ал-
доскети 1928-29 р-ку з
а Контрольним умо-
1929-30 рік надаш.
ме, досить, зно, що н-
ола, при всьому бач-
50% від тих задат-
лукон. Окрім за її
самой М. Яр. Керам-
тистка побудовано:
онного акту, а голов-
жнн-твомим ви-
ал на "своюднннй
перспективаш, що в-
потреб її нормальном
ннї, нашого комфори-
ї в порядкові артн-
ні з'ясування щодо ро-
В зв'язку з тим, що
клькість умів шко-
на 46%, а робота
будівн. бр-ч. фа скла-
софи збільшилась
про те школа беріє
навч. роботи що і-
(за виключенням од-
гостро за тмаш

У

а згаданий вище конференції 1926 року в Харкові зазначалося, що «особливістю радянської профосвіти є врахування різних видів кваліфікації робітничої сили, необхідної для державного будівництва України. Тому рекомендовано створювати профшколи в районах наявного художньо-промислового виробництва» [33, арк.20, 23]. Одним із таких значних центрів гончарного виробництва Східної України було й село Макарів Яр, де через рік постала керамічна кустарно-промислова школа. Сприятливим фактором для її відкриття була межа 1926–1927 років, позначена своєрідним піком у розвитку кустарних промислів за совєтської доби. Це було викликано економічною ситуацією в країні: «Дефицит на промтовары в 1926/27 году, – констатував 1928 року А.Г.Омбелев, – создал богатую почву для развития кустарного производства в оздоровленных кустарных артелях и товариществах. В этот год кустарь выбрасывает на рынок значительную товарную продукцию, и собственно с 1926 года начинается новая эра в развитии кустарных промыслов на Украине... Роль украинских промыслов в текущем году ярко вырисовывается на фоне дефицитности ряда промышленных товаров и недостатка предметов обихода в сельском хозяйстве. Сама государственная промышленность уже усматривает в кустарных промыслах своего ближайшего, пожалуй, единственного помощника в деле удовлетворения возросшего спроса на все промтовары» [112, с.47, 49]. Отже, гончарну школу в Макаровому Яру було відкрито саме в той час зовсім не випадково.

Щоправда, це було зроблено все ж таки дещо запізно, тобто тоді, коли тенденція до занепаду місцевого гончарства вже була сталою й незворотною, і це явище стало повсюдним на теренах

України [див.: 128]. Оптимальними для її відкриття й розгортання діяльності були 1909–1915 роки – період zenіту в розвитку макарово-ярівського гончарства. Через десятиліття активність промислу почала згасати. Якщо 1925 року в селі зафіксовано близько 389 осіб, зайнятих гончарством, то вже наступного, 1926, року їх чисельність скоротилася на 70 відсотків і склала 117 осіб [57, с.54]. З огляду на це, гончарна школа в Макаровому Яру стала своєрідним відлунням **нереалізованих у селі земських ініціатив, новітньою спробою реанімувати незвершене земцями**. Проте всьому свій час. І своєчасно не втілені ідеї, якими б вони не були прекрасними, у більшості випадків неможливо практично втілити в інший час, в інших соціально-економічних і політичних умовах.

Саме тому макарово-ярівська гончарна школа не встигла справити скільки-небудь посутнього впливу на луганське гончарство. Бо насправді і впливати було ні на кого: тамтешні гончарні осередки в 1920-х – 1930-х роках катастрофічно швидко занепадали. **Кількість осіб, зайнятих у кустарному гончарстві в Луганщині, неухильно скорочувалася, починаючи від середини 1910-х років**. Про це свідчать наявні статистичні дані по трьох найбільших гончарних осередках Луганщини [96, с.61; 57, с.51, 54; 91, с.57, 59; 89, с.26]:

Гончарний осередок	Чисельність гончарів (за роками)				
	1888	1912	1925	1926	1927
Бутківка (Василівка)	13	53	49	?	41
Євсуг	70	112	64	?	53
Макарів Яр	239	?	389?	117	47?

Тенденція до занепаду кустарних промислів у Луганщині, як і в Україні загалом, стала очевидною в середині 1920-х років. І хоча й прогнозувалося їхнє зростання на 30% упродовж першої советської п'ятирічки, проте це вже було більше схоже на агоністичні судоми традиційної галузі виробництва, аніж на системне «оживлення» їх та пристосування до нових економічних умов. Далекоглядні економісти вже наприкінці 1920-х років чітко діагностували: *«Перспектив для развития кустарной промышленности в Луганском округе почти нет, так как отсутствуют два главных признака. Наличие свободных и дешевых рабочих рук и второе – отсутствие необходимого для кустарей сырья»* [31, арк.154]. Щоправда, у гончарному промислі краю не було проблеми з сировиною, оскільки Донбас є одним із найбагатших на глини регіоном України. Тим часом на місцеве гончарство негативно впливали політико-економічні рішення більшовицької окупаційної влади. Наприклад, 26 травня 1926 року Новосвітлівський райвиконком прийняв *«обязательное постановление... «О недрах земли и разработке их»*. Згідно з цим документом, було суворо заборонено добування глини без дозволу райвиконкому: *«Добывание камня, песку и глины из земель в чьем бы владении или распоряжении таковые ни находились, без надлежащего о том разрешения райисполкома воспрещается»* [101].

При цьому дозволялося лише добування піску й глини винятково для особистих господарських потреб, скажімо, для обмазування хати. Одночасно були непоодинокі випадки, коли гончарі, які активно торгували глиняними виробами, позбавлялися виборчих прав. Керамолог Людмила Овчаренко віднайшла в Державному архіві Луганської області матеріали, пов'язані з «поражением в правах» мешканця села Макарів Яр Луки Васильовича Бойка. Жив він бідно. Ніякого рухомого майна, окрім однієї корови, не мав. У родині було 6 дітей. Щоб прогодувати велику сім'ю, він, за його ж анкетними даними, *«торговал кратковременно горшками своего кустарного производства имел патент 2-го разряда»* [6, арк.13зв.], за що Макарово-ярівський виборчком 1925 року позбавив його виборчих прав.

На початку 1930-х років поступово змінювалася політика держави і в освітянській справі. Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 25.07.1930 року *«О всеобщем обязательном начальном обучении»* з 1930–1931 навчального року в промислових містах, фабрично-заводських районах і робітничих селищах запроваджувалося загальне обов'язкове навчання дітей в обсязі школи-семирічки [125, с.185]. Більшовицька директива вимагала від партійних організацій поставитися до цього завдання, як до найважливішої політичної кампанії найближчого періоду. Для його виконання наказувалося *«наряду со значительным увеличением бюджетных ассигнований, всемерно привлечь к финансированию всеобщего обучения, а также к строительству, ремонту и оборудованию начальных школ хозяйственные, профсоюзные, кооперативные и др. общественные организации, а также инициативу широких масс... При расходовании средств на школьное строительство иметь в виду первоочередное удовлетворение нужд основных индустриальных районов, рабочих центров и районов сплошной коллективизации... Значительно улучшить материальное положение педагогических кадров начального обучения... Значительно усилить... материальную помощь... учащимся, детям менее обеспеченных рабочих, батраков и бедноты путем увеличения бюджетных ассигнований на эту помощь, привлечения средств из общественных организаций...»* [125, с.187, 185]. У зв'язку з цим, відбувався перерозподіл бюджетних коштів за рахунок, у тому числі, й згортання діяльності кустарно-промислових шкіл. Водночас, починаючи з 1929/1930 навчального року, значна частина коштів школи спрямовувалася на виконання державних директив з мілітаризації загальної освіти. Зокрема, із запланованих на діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на цей рік коштів майже 20% призначалися не на профільний навчальний процес, а на *«устаткування для військового кабінету та книжок по воєнізації»* [41]. Причому, якщо завідувач школи Павло Дубинський спершу просив виділити на ці потреби всього лишень 650,3 рублів, то згодом змушений був збільшити передбачувані видатки більше ніж у 12 разів – до 8134,3 рублів, що разом із 377,4 рублями, запланованими на утримання *«додаткових спеціальних вчителів на виклад військових дисциплін»* становило 61% необхідних коштів на утримання основного штату співробітників школи [41]!

На початку 1930 року в «Звіті про роботу Новосвітлівської райінспектури народівити за II квартал 1929/30 операційного року» були визначені актуальні освітні завдання наступних років. Одне з них було обґрунтовано так: *«Одна кустарно-промислова керамічна школа теж не задовольняє культурні вимоги району по лінії профосвіти, а тому відчувається дуже велика потреба в заснованні наприклад сільсько-господарчої школи на базі 7-ми річки. Не менше також відчувається потреба у кваліфікації колгоспної молоді для розвитку техніки наших колгоспів, а тому з майбутнього року необхідно відчинити також школу колгоспної молоді для старшого віку...»* [52, с.2]. Як видно, це завдання вже не пов'язувалося з діяльністю гончарної школи в Макаровому Яру, яка відтоді почала втрачати пріоритетне значення для райіно. Це був перший сигнал втрати інтересу місцевої влади до перспектив розвитку гончарства й гончарного шкільництва в селі, а отже, й скерування до припинення діяльності кустпромшколи в недалекому майбутньому. І хоча макарово-ярівська гончарна школа давала своїм учням загальну освіту в обсязі школи-семирічки, а село знаходилося в індустріальному районі, де всі освітні потреби мали б забезпечуватися першочергово, насправді **про гончарну освіту від 1932 року немовби забули**. Це сталося після того, як роком раніше (1931) в Макаровому Яру відкрили й успішно розбудовували семирічну школу, яку вже за кілька років (1936) було перетворено на середню. 1935 року в селі відкрили ще й курси з підготовки трактористів, на яких до викладання навчальних предметів було залучено місцевих учителів [див.: 5, с.377]. На той же час фінансування гончарної школи повністю припинили. Усі ці факти свідчать про те, що **не стільки труднощі економічного характеру, скільки ідеологічні доктрини й пріоритетна увага до насадження колгоспів були причиною ліквідації гончарного навчального закладу**.

Вихованці школи втрачали перспективу відкриття власної гончарної справи, ведення приватного бізнесу. Інших видів на їх працевлаштування за отриманим мистецьким фахом не було, оскільки художня гончарна промисловість на той час розвивалася досить мляво й не потребувала такої кількості робітників і мистців-керамістів. Водночас у країні швидкими темпами розвивалася будівельна галузь, нарощувалося виробництво будівельної кераміки, а тому збережені мистецькі гончарні навчальні заклади було перепрофільовано на підготовку спеціалістів силікатного виробництва. 9 квітня 1929 року Президія Луганського окрвиконкому прийняла спеціальну резолюцію щодо діяльності луганської кустарно-промислової кооперації в особі Луганської окркустпромспілки. Окрім іншого, цим документом було поставлено завдання *«скерувати свою роботу Кустпромспільці так, аби в більшості... звернути увагу на використання місцевої сировини (посилення виробництва черепици, цегли та інш.)»* [23, с.2]. Відповідно до цієї установки, наприкінці 1929 року й Луганська окружна інспектура народної освіти все вимогливіше наполягала на тому, щоб перевага в навчальному процесі макарово-ярівської гончарної школи надавалася будівельній кераміці [див.: 107, с.64]. Про нові пріоритети в загальнореспубліканському масштабі опосередковано свідчить і рекомен-

дований список літератури для гончарних шкіл, опублікований 1929 року, де з 3-х зазначених книг – два видання присвячені винятково виробництву будівельних матеріалів [див.: 61, с.117]. Очевидячки, перспектива перепрофілювання й гончарної школи в Макаровому Яру випливала з планів Луганської окрпрофосвіти 1929 року *«в найближчий час відчинити в Луганській окрузі... будівельну профшколу»* [153, с.113; див. також: 160]. Незабаром у *«Звіті про роботу Новосвітлівської райінспектури наросвіти за II квартал 1929/30 операційного року»* вже з'явилася перша критика мистецького спрямування макарово-ярівської гончарної школи. Освітнянські функціонери стверджували, що *«при Макаро-Ярівській Керамічній кустпромишколі виробництво забезпечено майстернями, але ще також не продвинута будівельна кераміка – найголовніше завдання цієї школи, а перевага надається художній кераміці»* [52, с.6]. За критикою наступили практичні вказівки: планом роботи Новосвітлівської райіно вже передбачалося в макарово-ярівській гончарній школі до 1 червня 1930 року *«розробити плян роботи з будівельної кераміки. Забезпечити школу необхідним приладдям та матеріалами. Збільшити число майстрів за рахунок прибутків від реалізації виробів»* [117, арк.12]. Щоправда, Павло Дубинський не поспішав відмовлятися від мистецького спрямування закладу, хоча й добре розумівся на будівельній кераміці*.

Керамолог Юрій Лащук, даючи оцінку таким тенденціям, писав: *«Хибою цих планів було надмірне і вульгарне з'єднання завдань шкіл з потребами промисловості і будівництва, відкидалось загальне виховання творчої індивідуальності... Термін «худ[ожня] творчість» замінилось «худ[ожнє] виробництво!»* [71]. Проте більшовики ніколи не розумілися в мистецтві, а тому й не переймалися проблемами розвитку в країні мистецької освіти. Унаслідок цього, діяльність макарово-ярівської гончарної школи вже на момент свого відкриття не мала перспективи розвитку й була приречена. Гадаю, її завідувач

*Цього досвіду Павло Дубинський набув, працюючи завідувачем Новгород-Сіверською «профшколою з керамічним ухілом». Відомий український керамолог Євгенія Спаська ще називала цей навчальний заклад «профтехтехнікумом». Перебуваючи в липні 1926 року в Новгород-Сіверському, дослідниця записала про Павла Дубинського таке: *«...т.Дубинський розказував, що його сюди привела мрія організувати місцеву куст. промисловість, для якої цей район має всі потрібні дані – малоземелля і скудоземелля, природні данні – гарні глини, камінь, дерево – також як і старі традиції та навики населення. А далі Євгенія Спаська відзначила знання художника-кераміста в галузі будівельної кераміки: «Учням своєї школи він дає потрібну для цього освіту, що відповідає практичним потребам. Себто на ганчарному відділі він, наприклад, уважно студіює теорію и практику виготовлення вогнетривалого будівництва, цегли, кахоль, колонок, черепиці». Славетна дослідниця гончарства Чернігівщини також звертала увагу на ініціативність та розбудовчі наміри Павла Дубинського в галузі кустарних промислів: «Ми з їм умовилися, що якби Київський музей зацікавився його намірами та конкретним планом (організація деревообробки у с.Савинках та інш., ганчарства по усьому Н.-С. району, ткацтва у Кролевці, плахт у Ст.Жадові та інше.) з ним установимо зв'язок. До Н.-Сіверська він працював як інструктор по земствах Поділля та Полтавщини. Крім усього він обіцяв усяку допомогу тієї артілі про яку мріє Ф.И.Кудас з товаришами»* [159, с.365-366]

Павло Дубинський це чітко усвідомлював, а тому всіляко намагався якомога швидше розгорнути на базі школи виробничу гончарну майстерню з новітнім обладнанням. Він докладав зусилля для налагодження експортного збуту її виробів, а отже, й отримання прибутків для держави і на утримання самої школи* Необхідність цього Павло Дубинський мотивував так: *«Матеріальні цінності від виробництва, дадуть в майбутньому полегшення бюджету по утриманню школи і утворять певний ґрунт для її прогресу і раціоналізації»* [107, с.59; 134].

Завідувач школи активно налагоджував економічні зв'язки з організаціями, які займалися експортом кустарних виробів, надсилав їм зразки кераміки, яку виготовляли учні та майстри макарово-ярівської гончарної школи. У родині Дубинських з Вінниці зберігся унікальний документ, який засвідчує зусилля Павла Дубинського в цьому перспективному напрямку розвитку навчального закладу й загалом гончарства Макарового Яру – це лист Вукопроммінералоб'єднання від 26 червня 1932 року до завідувача Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. У ньому мовилося: *«Ваші зразки Експортної Керамики оздоблені грашки та Майолика получені. Необхідно добиватись, аби грашки виробити напів меншого формату. Оздоблення цілком продумане носить здоровий вигляд. Необхідно в майбутньому звернути Вам особисту УВАГУ на дальніше виготовлення оздоблених грашек на яку продукцію мається великий попит так збоку наших ринків як й ЗАКАРДОНІХ. В разі у Вас мається в наявності додатково виготовлені зразки або можуть бути виготовлені до 5/VII ц.р. висилайте до нас нарочним з тим, аби могли ми Ваші зразки 6/VII ц. р. направити в числі других до Москви. Прийміть всі заходи аби зразки були доставлені безпосередно тов.ДУБИНСЬКИМ якому будуть дані дальніші технічні обґрунтов.»* [40]. У експорті гончарної продукції школи дійсно було б економічне підґрунтя для її подальшої розбудови, але Павло Дубинський не встиг уповні зреалізувати свої прагнення: на перешкоді стала зміна в країні економічної й освітньої політики, посилення геноциду українського народу.

*На перспективність експорту виробів українських гончарів на той час звертав увагу Юрій Александрович. Він, зокрема, зазначав: *«Наші деякі торгпредства за кордоном, обізнавши з виробами художніх кустарних гончарних пунктів, теж гадають, що й тепер товари цього роду можна експортувати за кордон. ...Не випадає нехтувати спробами експортувати українські ганчарні забавки. ...Окрім кахлів можна експортувати й інші асортименти виробів. ...Культурні кола Європи, що цінують мистецтво, в наших майолікових виробах українського кустаря знаходять художні речі таких типів прикладного мистецтва, які досі з'являлися в Європі тільки в тих зацілілих унікумах давно зниклого справжнього, високо розвинутого мистецтва старовинної Італії. ...Як узяти на увагу теперішні думки про високу художність українського народнього ганчарства щодо форми виробів і стильового художнього орнаменту, що їх оздоблює, стає ясно, що гончарство це трохи чи не єдине в цілій європейській частині Союзу, де можна подумати про можливий експорт, надто зважаючи на те, що перед війною вже були спроби в цій галузі»* [3, с.28, 29, 30, 31]

Трагедійність гончаротворчих потуг у Макаровому Яру саме й полягає в знищенні мрій не менше півтори сотні молодих людей, стількох же гончарів села, когорти викладачів школи, а також у неможливості одних передавати мистецько-виробничий досвід спадкоємцям, а інших – вповні скористатися отриманими знаннями й реалізувати свій талант. Це була велика людська трагедія викладачів і учнів гончарної школи і водночас, на жаль, типова на той час трагедія могутнього гончарного осередку Східної України, який втратив натоді єдиний шанс на відродження в майбутньому. Адже в ньому вже наприкінці 1920-х років починала успішно втілюватися цілісна система заходів, покликаних утвердити поселення як визначний центр народної художньої культури України. *«Чим більше средств буде покладено на школу у первинній стадії її устаткувальної організації, тим швидше вона стане на ноги і доцільно виправдає себе»*, – зі знанням справи й економічних законів розвитку прогнозував Павло Дубинський [107, с.59]. Талант передбачення завідувача гончарної школи підказував йому **визначальні віхи на цьому шляху:**

- створення гончарного навчального закладу;
- розбудова сучасної гончарної майстерні (гончарного заводу), яка працюватиме не лише на внутрішній ринок, а й на експорт;
- творення культурного середовища в селі через організацію мистецьких виставок, діяльність драматичного гуртка, просвітницьку роботу серед місцевого населення;
- видання фахової стінгазети «Молодий керамік»;
- заснування й комплектування спеціалізованої гончарної книгозбірні, передплата для неї фахової періодики;
- створення шкільного музею гончарства*;
- ведення підсобного господарства при гончарній майстерні.

Ініціативи Павла Дубинського були безпосереднім продовженням зусиль Катеринославського губернського та Слов'яносербського повітового земств початку ХХ століття, спрямованих на розвиток макарово-ярівського гончарства. Зокрема, незначна підтримка кустарних промислів губернським земством виявлялася переважно в спробах поширити в краї професійну освіту через облаштування ремісничих шкіл, ремісничих відділів при початкових школах, класів ручної праці та кількох показових майстерень [119, с.12].

Більш активнішою допомогою гончарному промислу відзначилося Слов'яносербське повітове земство. Так, 1905 року повітова Управа, *«ссылаясь на примеры Полтавской и Курской губ.»*, прийшла до висновку про необхідність *«открытия особой художественной школы изделий из глины»* в Макаро-

*Наприклад, на 1928/1929 навчальний рік Павло Дубинський планував «придбання шкільно-наочних підсобників та приладів, що до устаткування кабінетів та лабораторій і шкільн. музею» на 1000 рублів та «3 вітрини для кабінета, та музею дерев'яні із застекленням» [113]

вому Яру [154, с.142]. А планами земства, напрацьованими впродовж кінця 1912–1913 року, передбачалося обладнати:

- постійно діючу навчально-показову гончарну майстерню зі спеціалізованою лабораторією для технічного аналізу глин повіту (*«для определения пригодности, вновь открываемых глин, для гончарного дела»*);
- *«библиотеку по гончарным вопросам для пользования и раздачи крестьянам»*;
- *«как необходимое наглядное учебное пособие, нужна организация, при гончарной мастерской, комнаты-музея для хранения образцов глин и изделий из них, а также хранения лучших работ крестьян и премированных на выставках гончарных изделий»* [154, с.145, 149-150].

Упродовж лютого 1913 року, за ініціативою повітової управи, І.А.Переборщиків здійснив *«подворное обследование гончаров Макарова-Яра и пос.Хорошилова»* [154, с.146], що було першим і останнім у ХХ столітті ґрунтовним вивченням місцевого гончарства*. Отже, як констатував П.Скачков, *«основы уже заложены и нужно только время для развития, чтобы стать на должную высоту по удовлетворению нужд гончарного дела... Нужно думать, что гончарное дело не замрет, а, совершенствуясь будет развиваться»* [154, с.151]. Проте часу для здійснення цих мрій уже не було: незворотно наближався рік більшовицького перевороту в Росії, який припинив потужне економічне зростання імперії. До речі, ці земські концептуальні напрацювання не втратили свого значення й донині. Їх урахування в справі патрунування сучасної народної художньої творчості в Україні – актуальне завдання сучасної держав-

*Упродовж усіх років панування окупаційна більшовицька влада в Луганщині не організувала жодного дослідження місцевого традиційного гончарства, що було особливо актуально для 1920-х років, коли обсяги гончарного виробництва неухильно скорочувалися. В одному з видань Наркомосу УСРР 1926 року відверто констатувалося, що *«в нас немає зараз певного точного обліку кустарно-промислових виробничих сил, тому й доводиться користуватися зі старих довієськових статистичних відомостей»* [87, с.3]. Це було визнано й на засіданні Президії Луганського окрвиконкому 9 квітня 1929 року, де зазначалася *«відсутність з боку так спілки (Луганської окрукстпромспілки. – О.П.), як Статбюра досліджень відносно стану кустарної промисловості в окрузі, що не дає можливості проробити докладного плану впливу на цю промисловість (відсутність відомостей про кількість кустарів, розподіл кустарів за галузями виробництва, гніздове розміщення промислових закладів та інші.»* [23, арк.66]. Красномовним підтвердженням незнання місцевою владою реального стану кустарних промислів краю може бути хоча б статистична інформація про розвиток кустарної промисловості в Луганській окрузі, підготовлена приблизно 1927 року. У ній, зокрема, стверджувалося про можливість *«устремления внимания на возрождение с одной стороны забытых и слабых частей кустарной промышленности, как напр.: гончарная»* і подано далекі від реальних цифри щодо поширення в окрузі гончарства: *«в 1913 году было занято в этой отрасли – 102 хоз., в 1925 г. только 6 кустарей и в 1926 г. 58 хоз.»* [60]. В іншій рукописній довідці про стан кустарної промисловості зазначалося, що в Луганській окрузі на той же час було *«каменищиков и гончаров – 137»* [31]

ної політики в галузі культури. Досі вони, певною мірою, втілилися тільки в Опішному, де впродовж 1985–2000 років постали основні структуруючі ланки концепції збереження визначних осередків народної художньої культури [див.: 130].

Україностверджуюча діяльність мистців у Макаровому Яру значно ускладнювалася й знаходженням села як на українсько-російському етнографічному, так і на міждержавному (УСРР і РСФРР) пограниччі. За таких складних етнополітичних і суспільно-економічних умов **подвигом була героїчна спроба української інтелігенції утвердити на сході України мистецько-гончарський форпост творення й поширення української культури.** До речі, за наявності власної Української Держави, продовження політики українізації, зважаючи на природний (колосальні поклади високоякісних глин) та промисловий (будівельна, вогнетривка, електротехнічна індустрія) потенціали Донеччини, в Макарового Яру були прекрасні перспективи перетворення в своєрідну гончарну столицю Донбасу і в провідний світовий центр художньої кераміки. На жаль, ці унікальні можливості за окупаційного режиму ні за яких умов не могли бути зреалізованими. Саме тому Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа постає уособленням трагедійності брутально знищеного більшовицькими бандюками гончарного шкільництва України першої половини 1930-х років. Зусиллями колонізаторів Україна втратила багаті традиції шкільного навчання гончарству, зокрема навчально-виховний досвід, накопичений упродовж кінця XIX – першої третини XX століття, створену значними зусиллями земців та ентузіастів гончарної справи матеріально-технічну базу, фонди унаочнення, кадри фахівців-педагогів, потенційних авторів підручників з технології та історії гончарної справи, а також позбулася численних осередків розвитку національного мистецтва кераміки й утвердження виробів українських мистців на чужоземних ринках збуту. **Україна й донині не поновила тогочасної мережі й високого рівня гончарного шкільництва.**

Розділ 6
МОРАЛЬ

...вигадати
...кості, розмірів і ваги
...та спорудження стелі
...скрині і стелажів до
...ва:
...ких дерев'яних скринь
...чотирьох товст. дубов. на
...пропонуємою та підста
...яких повинні бути об
...вил цинком або обшито
...залізом, а решта його
...бованою. Розмір: 2½ м. х 1
...дерев'яних стелажів д
...розмір кожного 4 м. х 3, 3
...о семи полицях. Лісами
...та другого сорту. (дош
...ий, цвяхи: робота). - -
...2½ велики дерев. скрині
...редини та верх обш
...вими листами. Роз
...2, 2,5 м. х 1½ м. х 0,80 м.
...начиння скринь - три
...них виготовлення су
...рія в прилашканні
...вприсфоробитва,
...дія-це матеріял
...ких скринь з тією
...Жошт одної скрині
...63 руб 20 к работ. 14.
...2) 2 дерев'яні скрині
...рів, але не обшиті

У

першій третині ХХ століття Україна залишалася однією з небагатьох країн, у якій був відзначений нечуваний доти розвиток гончарного шкільництва. Це було пов'язано з усвідомленням значущості гончарства, як і деяких інших кустарних промислів (килимарство, вишивальництво, різьбярство, ткацтво), у справі економічного й культурного відродження України. Леонід Рерг 1923 року звертав увагу на те, що «художня кустарна промисловість України має не тільки велике економічне значіння, але й культурне. Художні кустарні промисли можуть бути якимось доказом не аби-якого культурного рівня українського народу. Занепад, що його спостерігаємо з 1912 р. (приблизно) і захоплення «мистецтвом» Брокера, Ралле і німецьких вишивальних альбомів – тимчасове явище, хвороба, що на неї треба може перехворіти. Вже маютья ознаки видужання і ми певні, що українська народня творчість незабаром знову розквітне яркими квітами» [145, с.36]. З процитованими вище словами перегукується й висновок відомого діяча кустарного руху Юрія Александровича, який 1929 року писав: «Україна є чи не найбагатший на глину край у всенькій Європі, бо в ній сконцентровані величезні поклади глини найрізноманітніших ґатунків і якостей. Через те промисли, зв'язані з обробкою глини, мають тут величезне сучасне значіння й майбутнє» [3, с.27]. Отже, ще й наприкінці 1920-х років патріотично налаштована українська інтелігенція вірила, що і в умовах окупованої советами України можливо забезпечити повноцінний розвиток гончарного кустарного художнього промислу.

За даними статистики, станом на 1900–1910 роки в Україні зафіксовано 11776 осіб, що займалися гончарством, з 48 учнями (1900) та 60 учнями

(1910) [96, с.44, 45]. Станом на 1926 рік в Україні зафіксовано 12322 особи, зайняті в гончарному виробництві, в яких був 81 учень. Із них у селах мешкало 11008 осіб майстрів та 69 учнів, а в містах – 1314 майстрів та 12 учнів [96, с.68, 69, 80].

Слід зазначити, що села Луганщини першої третини ХХ століття взагалі були бідні на кустарні промисли. Це було пов'язано зі значним відходом незайнятого в сільському господарстві населення на місцеві промислові підприємства, які динамічно розвивалися. Аналізуючи й порівнюючи статистичні дані про розвиток кустарних промислів у різних регіонах України, дослідники спостерегли таку закономірність: *«...В округах, де розвинено важку індустрію, дрібну й кустарно-ремісничу промисловість розвинено на селі слабо. До таких округ, головним чином, належать – Сталінська, Маріупільська, Луганська, Запорізька»* [99, с.37].

За статистичними даними, станом на 1927 рік у Луганській окрузі зафіксовано 47 осіб, які займалися гончарством, із них 4 – наймані працівники, у тому числі в селах – 45 осіб, із яких 4 – наймані особи [96, с.61]. Гадаю, ці дані стосуються Маркарового Яру – єдиного на той час гончарного осередку в Луганській окрузі. Ймовірно, вони не відображають реального стану гончарства в селі, оскільки є дещо заниженими. За даними офіційної статистики, на 1927 рік у чотирьох округах Донбасу – Луганській, Старобільській, Артемівській та Сталінській – налічувалося **367** гончарів (відповідно: 47+157+111+52), у тому числі в сільській місцевості – 357 осіб [96, с.61]. Це значно менше, аніж у інших історико-географічних регіонах України, скажімо, тільки в одному гончарному осередку в Поділлі (Кам'янецька округа, Адамівка, **719** осіб), в Полтавщині (Полтавська округа, Опішне, **484** особи) чи Наддніпрянщині (Черкаська округа, Цвітне, **393** особи) [96, с.89].

Тимчасом Макарів Яр був найбільшим осередком народного гончарства в Луганщині й загалом у Донбасі. З огляду на знаходження села в найбільш індустріальному регіоні України, в нього не було перспективи зберегтися в майбутньому без належної державної підтримки. Адже велика індустрія притягувала до себе молодих людей з навколишніх сіл, у тому числі і з Макарового Яру, і з часом зробила б масове заняття його мешканців гончарством економічно невигідним. Свідченням цього була й динаміка розвитку промислу в середині 1920-х років, коли чисельність осіб, зайнятих у гончарстві села, тільки за один рік (з 1925 до 1926 року) скоротилася більше ніж утричі. Тому зберегти його надалі як великий гончарний осередок можна було винятково шляхом переорієнтування місцевих майстрів на виготовлення художньої кераміки та втілення спеціальних заходів. Для започаткування такої системної охоронної роботи в державних діячів мало б бути чітке усвідомлення державотворчої ролі гончарського Макарового Яру як східного прикордонного форпосту розвитку й поширення української народномистецької культури. Створення такого потужного осередку національної культури було надзвичайно важливим з огляду на те, що Донбас був найважливішим промисловим районом України

й усієї Східної Європи, місцем найбільшого в Україні скупчення населення. Він знаходиться недалеко від моря (120–200 км), має найщільнішу в Україні й найінтенсивніше використовувану залізничну мережу, яка пов'язує його зі Східною Європою, а через Дінець має водне сполучення з Доном, Волгою і Каспійським морем. Водночас, як зазначали українські вчені, *«нац.[іональне] й стратегічне положення Д.[онецького] б.[асейну] не є корисне, бо він лежить на периферії України, а його сх.[ідні] окраїни навіть за її етногр.[афічними] межами. Д.[онецький] б.[асейн] далеко віддалений від центр.[альної] України (віддаль від Києва повітряною лінією 600 км), від зах.[ідної] України навіть понад 1000 км... На нац.[іональні] відносини Д.[онецького] б.[асейну] впливають його положення на укр.[аїнсько]-рос.[ійському] етногр.[афічному] пограниччі..., існування на терені укр.[аїнського] Донбасу низки рос.[ійських] сіль.[ських] островів...»* [148, с.563, 570, 571]. Доки в Донбасі (хоча й кволо) відбувався процес українізації, доти в селі динамічно утверджувалася гончарна школа як центр збереження й творчого розвитку місцевого гончарства. З припиненням кампанії «коренізації» та посиленням русифікації Донбаського краю, будь-яка гончаротворча діяльність у Макаровому Яру, спрямована на розвиток національної культури, а отже, і на збереження національної ідентичності українців, уже не відповідала генеральним директивам окупаційної влади. Усі, хто намагався її продовжувати, отримували тавро «націоналістів» і зазнавали репресій. Зокрема, 1937 року було заарештовано завідувача школи Павла Дубинського; невдовзі, після закриття 1938 року майстерні художньої кераміки при Луганському міськомгоспі, як повідомляв Олександр Тищенко, *«група майстрів на чолі з М.І.Киричком»*, колишнім майстром макарово-ярівської гончарної школи, виїхала до Казахстану. Як уже зазначалося, туди вони поїхали не за власним бажанням: найімовірніше, їх, як «націоналістів», було репресовано й заслано в Середню Азію.

Історичний досвід 1930-х – 1980-х років вкотре засвідчив, що колонізатори, окупанти, чужоземці ніколи не переймаються питаннями розвитку етнічної художньої культури на підконтрольних, захоплених ними іноетнічних землях, бо це суперечить стратегії підкорення нових територій, основним інструментом чого є нівеляція етнокультур, знищення національної самобутності. Те ж саме спостерігається й донині, оскільки Україна залишається постколоніальною державою з адмінресурсом, вишколеним ще окупаційною владою. Тому розвиток мистецької освіти, основаної на національних художніх традиціях, вершинних досягненнях народного мистецтва, у ХХІ сторіччі, як і в минулому ХХ-му, залишається одним із найважливіших чинників збереження національної ідентичності й державної незалежності.

Створення впродовж 1920-х – 1980-х років численних мистецьких організацій і закладів у місцях вимушеного тимчасового чи сталого перебування українців за межами власної Держави (Чехія, Франція, Німеччина, США та інші країни), свідчить про те, що мистецька освіта уже на той час чітко усвідомлювалася як один із найважливіших чинників збереження основ етно-

■ Іван Шкурко. Барельєф «Тарас Шевченко».

Глина, гончарний круг, формування, ліплення, («полива з циндрою – темна дуже»), діаметр 27 см. Луганськ. 1950. Фото Юрія Лашука 1957 року [70, негатека, Б-13:2]. Публікується вперше

буття нації. *«Унікальна ситуація в еміграційних умовах, – наголошував провідний вітчизняний дослідник мистецької освіти в Україні та за її межами, доктор мистецтвознавства Ростислав Шмагало, – вимагала самоствердження шляхом створення власного мистецького організму. Аналіз мистецької освіти поза Батьківщиною свідчить, що її розвитку українська громадськість надавала не меншого значення, ніж музейництву і виставковій діяльності чи науці загалом»* [173, с.458]. У цьому важлива роль належала успадкуванню й розвитку українських гончарних традицій. *«...Потяг до творчості в кераміці був притаманний для українців поза Батьківщиною впродовж усього ХХ століття як нагальна духовна потреба... Підкреслене відображення емігрантами в кераміці традицій власного минулого сприяло усвідомленню своєї етнокультурної сутності та служило своєрідним психологічним самоствердженням»* [175, с.244, 276].

Проте українські мистецтвознавці, які в своїх працях висвітлювали й питання розвитку гончарства перших десятиліть советської окупації, не стомлювалися славити 1930-ті роки. Так, **Борис Бутник-Сіверський**, який у своїй узагальнюючій праці *«Українське радянське народне мистецтво»* (1966) згадав про всі українські школи гончарства на території підросійської України, за винятком Макарово-ярівської (очевидячки, на його думку, вона не вписувалася в поняття *«радянського народного мистецтва»*), писав: *«...Ми не можемо, однак, сказати, що на шляху українського радянського народного мистецтва протягом 1917–1941 рр. не зустрічалося ніяких труднощів. Уже на початку 20-х років*

народні майстри, які розв'язували цілком нові творчі завдання, йдучи від живої традиції, зустрічалися з застарілими поглядами в керівних мистецьких колах на мистецьку традицію, звідки випливала й хибна практика в спрямуванні народних художніх промислів на шлях реставрації віджилих мотивів, чужих і незрозумілих народові зразків давно минулого. Були труднощі й суто економічного порядку, як відсутність або нестача потрібного для роботи обладнання, сировини та коштів. У 30-х роках народне мистецтво почало відчувати на собі і такий тягар, як надмірна парадність, що позначилося в першу чергу на тематиці, а ще більше – на перевантаженні виробів зайвими прикрасами. У окремих майстрів намітився відхід від вивірених віками естетичних норм. Це відкривало двері в народне мистецтво міщанству, безсмаку, дрібнобуржуазній ідеології. І все ж саме в 30-ті роки українське радянське народне мистецтво так міцно утвердилося на досягнутому, та й саме досягнуте було такого високого рівня, що ні лихоліття років Великої Вітчизняної війни, ні, здавалося б, нездоланні труднощі відбудовного періоду не могли перешкодити народним майстрам, крок за кроком завойовуючи все нові й нові позиції, разом з усіма радянськими мистцями розв'язувати найскладніші творчі завдання» [21, с.210].

Інший мистецтвознавець – **Олег Чарновський** – писав лаконічніше: *«У 30-ті роки настав новий етап у розвитку народного мистецтва Радянської України... Партія провела велику роботу по ідейному і професійному вихованню митців, пропагуючи кращі досягнення радянської культури, підтримуючи передові традиції минулого, заохочуючи до новаторства» (1976) [170, с.65].*

Одночасно мистецтвознавці всіляко паплюжили недавнину: *«В той час, – лицемірно заявляв Лука Калениченко, – коли професіональне мистецтво в своєму розвитку пройшло колосальний етап, етап боротьби за мистецтво соціалістичне змістом і національне формою, коли в літературі, музиці, театрі, ізомистецтві ми маємо твори, які свідчать не тільки про поступ, про прогрес в нашій батьківщині, а й про поступ у світовому мистецтві, декоративне мистецтво, за невеликими винятками, порпається в дегенеративно-модерністському стилі передреволюційного часу або в невдалих спробах використати більш далеку спадщину, як от ампір, рококо тощо... Поруч з іншими нашими цінностями, народне мистецтво теж стало об'єктом нещадної експлуатації, спершу – феодала-поміщика, а потім – капіталіста. Численні історичні документи свідчать про хижацький визиск праці і мистецького хисту селян-кріпаків. Хиріли і слабли дівчата над дивовижним мереживом шитва, туберкульоз і каліцтво було нагородою за чудовий український килим... Жахливі, нелюдські умови праці, жебрацтво і голод були наслідком хижацької експлуатації, загального пригнічення кустарів, затиснених у залізні пазури капіталіста... Тримавши кустаря в постійній економічній залежності і повсякчасно впливаючи на його ідеологію, земство позбавляло його творчої ініціативи, відривало народних майстрів від рідних і зрозумілих джерел народної творчості і, вихолощуючи цим самим сутність народного*

мистецтва, заводило його в глухий кут творчої імпотенції» [55, с.9, 10, 11]. Натомість партійні керівники «Укрхуждожпромспілки», плазуючи перед окупантами, закликали народних майстрів: «Потрібно, використовуючи вікові традиції українського народу, на полотні, килимі, гобелені викладати найвизначніші творчі процеси в нашій батьківщині, показувати на цих виробах кращих людей нашої епохи, їх героїчні діла, оспівувати нашу соціалістичну батьківщину, велику комуністичну партію більшовиків і великого друга трудящих і всього прогресивного людства товариша Сталіна» [8, с.8].

Один із найважливіших історичних уроків Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, актуальних і до нинішнього часу – визначальна роль керівника мистецького закладу в спрямуванні й обстоюванні його інтересів. В Україні багато подібних шкіл трималися на ентузіазмі їх керівників, скажімо, Володимира Гагенмейстера – Кам'янець-Подільська художньо-промислова профшкола імені Григорія Сковороди; Костянтина Кржемінського – гончарна навчальна майстерня в с.Піковець, що поблизу Умані (Уманська керамічна школа); Юрка Лебіщака – Опішненський гончарний навчально-показовий пункт (Полтавщина). Подібно і в Макаровому Яру гончарний заклад тримався на подвижництві її завідувача {за тогочасною освітнянською термінологією – *«завідатель»* (*«завідуватель»*) школи [61, с.6; 149]} Павла Дубинського, який жив школою і віддавав їй усі свої знання, здібності, час і кошти. *«Почалося навчання при надзвичайно скрутних обставинах*

■ Іван Шкурко. Скульптура
«Хмельницький на коні».
Глина, ліплення, ангоби
(«одяг – вохра, плащ – циндра,
синя, зелень; кінь білий»),
полива, висота 44 см.
Луганськ. 1946.
Фото Юрія Лашука 1957 року
[70; негатека, Б-13:5;
також див. фото твору: 162, с.117].
Фото публікується вперше

з боку матеріального та культурного оточення при однім тільки педагогові-фахівцеві завідувачеві, – констатувалося в зверненні Новосвітлівського райвиконкому до Луганського окрвиконкому 1928 року. – *Дякуючи тільки енергії зава вдалося при таких скрутних обставинах налагодити загально освітню справу школи, використовували учителів школи соцвиху*» [36].

Павло Дубинський організував широку популяризацію серед місцевого населення *«майбутнього розвитку керамічної школи в Макаровому-Ярі та взагалі кераміки в нашій країні»*, що дало *«гарний прийом учнів»*, а також спершу дозволило залучити кошти й зусилля громадськості на ремонт і пристосування помешкання для школи й виготовлення столів для навчальної роботи, а невдовзі ще зібрати серед населення початкові кошти для будівництва шкільної гончарної майстерні й отримати допомогу у виконанні будівельних робіт [36]. *«Открытие школы продвигается при активнейшем содействии этому делу со стороны местного населения»*, – повідомляв у доповідній записці Наркомосу А.Селиверстов у жовтні 1927 року, – *за свой счет отремонтированы учебный корпус и мастерские*» [34]. Один із найдієвіших напрямків популяризації свого навчального закладу завідувач гончарної школи вбачав у покращенні її матеріально-технічної бази, зокрема в *«полегшенні підготовчих процесів керамічної сировини»* шляхом *«механізації частини підготовчих та безпосередньо виробничих процесів її виробничого навчання»*, а також побудови горна та муфеля [43].

Розробляючи проекти орієнтовних кошторисів та штатів макарово-ярівської гончарної школи, Павло Дубинський ніколи не поступав, як боязкий чиновник, який завжди і в усьому дотримується приписів відомчих інструкцій. Він обов'язково зважав на реальні потреби в справі розбудови навчального закладу й відверто заявляв про них, не думаючи при цьому, як зреагують на його ініціативу у вищих чиновницьких інстанціях. Наприклад, подаючи відділу профосвіти Луганської окріно пропозиції щодо кошторису *«на роботу і штат Макаро-Ярівської Керамічної кустпромшколи на 1928/1929 опер. рік»*, завідувач навчального закладу сміливо роз'яснював: *«...Кошториса цього побудовано за навчальними планом від НКО УСРР, що для кустпромшкіл Керамічних, та за життєвими вимогами М.-Ярівськ. Керамічної Кустпромшколи»* [38]; *«складено цього кошториса, орієнтуючись на вимоги, що до нормального розвитку керамічної кустпромшколи, та на фактичні і пересічні ціни, що у даному часі існують на предмети та робочу силу... Орієнт-кошторис побудовано у принципі того пересічного мінімуму, що саме потрібно для цілевих досягнень які стоять перед школою за навч. планом НКО як перед навчальним закладом масової профосвіти»* [134]. Таким чином він пояснював і фінансові пропозиції до кошторису школи на 1929/1930 навчальний рік: *«Кошторис... побудовано ...за дійсними життєвими вимогами школи, що їх вона має на «сьогоднішній день» та за найближчими перспективами, що виникають із фактичних потреб її нормального розвитку та раціоналізації»* [43]. Дбаючи про *«найближчі перспективи»* навчального закладу, Павло Дубинський також намагався відкрити при гончарній школі з 1928/1929 навчального року підго-

товчий курс, який би здійснював відбір здібних підлітків і давав би їм основи знань, необхідних для ефективного засвоєння шкільних навчальних програм [38]. На жаль, цю ініціативу так і не було підтримано Луганським окріно.

За спогадами колишніх учнів школи, Павло Дубинський був надзвичайно обдарованою людиною, *«обладал многими способностями»* (Лідія Трегубова), *«весьма ученый человек, обладал знаниями в области живописи, прикладного искусства, анатомии человека, керамической технологии, методических знаний и умения воспитывать учеников»* (Адам Воскобой). Різностороння фахова підготовка дозволяла Павлу Дубинському проводити уроки з гончарної технології, графічної грамоти, української мови, хімії та фізкультури. Він дуже прагнув утвердження осередку гончарної освіти в Луганщині, а тому не шкодував ані фізичних, ані фінансових зусиль задля її розбудови. За словами мешканки Макарового Яру Галини Рудьківської, *«він був преданий художеству»* [усі спогади цитуються за книгою Людмили Овчаренко, див.: 108]. І дійсно, тільки фанат для залучення до роботи в школі досвідченого викладача фізики й математики з Луганська міг звільнити власну хату для проживання запрошеного фахівця! Тільки безмежно віддана суспільно значущій справі особистість могла за власні кошти купувати продукти, щоб підтримати учнів школи в скрутні роки голодомору!

Павло Дубинський був свідомим українцем, чітко усвідомлював своє гончарсько-місіонерське покликання, а тому й викладання навчальних предметів у школі від часу її заснування здійснювалося винятково рідною для нього та більшості викладачів і учнів українською мовою. І це при тому, що частина населення в Макаровому Яру та навколишніх селах була російськомовною. Він і в цій етноутверджуючій справі був піонером і на кілька років випередив місцеві органи окупаційної влади, які заявляли про перехід до використання української мови в навчальному процесі профшкіл лише з другої половини 1929 року*. Не переймаючись націотворчою діяльністю Павла Дубинського, але знаючи про його патріотичні прагнення, місцеві мешканці влучно казали, що він *«украинский националист: проповедовал только украинский язык, только Украину»* (Олександра Трегубова) [108]. Хіба може бути кращою оцінка діянь вірного сина свого народу?!

Харизматична постать Павла Дубинського і створена ним духовна аура самі по собі були притягувально-заохочувальними стимулами до навчання для знедоленої сільської молоді. Адже відомо, що учнями гончарної школи були підлітки переважно 14-17 років. Серед них було чимало сиріт, напівсиріт**,

*Луганська окрінспектура наросвіти на початку 1929 року ставила завдання *«поширити роботу, що до українізації установ профосвіти аби з майбутнього учбового року (1929/1930. – О.П.) забезпечити цілковитий перехід до викладання українською мовою»* [138, арк.67].

**На початку 1920-х років, внаслідок трирічних міжусобних воєн, в Україні налічувалося *«коло одного мільйону, – цілком безпорадних сиріт і напів-сиріт»* [97, с.4]

Іван Шкурко. Скульптура «Ходить гарбуз по городу».
Глина, ліплення, ангоби, полива.
Луганськ. Початок 1950-х років.
Фото Юрія Лашука 1957 року [70, негатека, Б-19:6].
Публікується вперше

дітей з бідних родин, які не завжди мали навіть взуття для пересування до навчального закладу. Так, за статистичними даними Павла Дубинського, упродовж 1927/1928 навчального року було прийнято до складу учнів 18 безпритульних дітей; 1928/1929 навчального року «за відсутністю обуву» було пропущено 13 «учне-днів» [див.: 165]; 1929/1930 навчального року до школи було прийнято 46 учнів, серед яких переважаючи кількість складали «бідарські діти» [43].

Завідувач школи дуже вимогливо ставився до опанування учнями навчальних програм: за недостатню старанність звільняв їх зі школи, або залишав на другий рік на тому ж самому курсі. Так, 1928/1929 навчального року за неуспішність він виключив зі школи 3-х учнів першого курсу та 2-х – другого й залишив для повторного навчання на тому ж курсі відповідно 12 і 7 учнів [див.: 165]. Але незважаючи на таку жорсткість, учні ставилися до завідувача школи з неодмінною повагою й захопленням до його подвижництва, обдарувань і людяності.

Позитивний вплив справляла діяльність школи та особистість її завідувача й на місцеве населення, про що зазначалося навіть в одній із резолюцій Президії Новосвітлівського райвиконкому: «...Президія РВК констатує, що єдина в Новосвітлівському районі профшкола має з боку природнього оточення та територіяльного розположення всі дані для свого дальнішого розвитку та здійснення покладених на цю школу завдань і, як керамічна вже накладених набрала авторитетності серед широких мас селянства та задовольняючи організаційну роботу школи» [142]. Завідувач школи постійно дбав про підтримку високого авторитету школи, якого було досягнуто винятковим напруженням його інтелектуальних і фізичних сил, але який водночас було легко втратити непродуманими діями чи бездіяльністю.

Визначальною була роль Павла Дубинського і в утвердженні саме мистецького спрямування макарово-ярівської гончарної школи. Нагадаю, що в другій половині 1920-х – першій половині 1930-х років одним із головних завдань кустарно-промислових шкіл була підготовка робітників і спеціалістів для гончарної промисловості. «Великі перспективи розвитку має керамічна промисловість на Україні», – зазначав інспектор Наркомосу, технолог-кераміст Осип Білоскурський у січні 1929 року. – *Запорука тому – значні багатства*

глин та палива, якими розпоряджає українська промисловість. Але не аби-яку роль в розвитку промисловості, мають відограти наші керамічні учбові заклади, що готують спеціалістів для цієї промисловості, недостача яких дає себе знати» [16, с.3]. З огляду на такі актуальні завдання, з другої половини 1920-х років гончарні навчальні заклади в Україні влада поступово перепрофілювала на підготовку робітників для роботи на промислових підприємствах. При цьому все менше уваги зверталось на використання у фабрично-заводському виробництві багатой спадщини українського народного гончарства. Як наслідок – асортимент промислової кераміки все більше відходив від національних гончарних традицій як у формах, так і в декорі глиняних виробів, що призводило до забуття місцевих народно-мистецьких традицій.

Така загрозлива для національної культури тенденція непокоїла діячів українського гончарства. Уже згадуваний вище найвидатніший український менеджер у галузі гончарного шкільництва Осип Білоскурський з тривогою констатував: *«Велика шкода для української фабрично-заводської керамічної промисловості та, що вона не звертає будь-якої уваги на культурно-технічні здобутки нашого народу та його творчість в царині кераміки, а наші молоді фахівці та спеціалісти виховуються, не покладаючи в основу свого виховання цих культурних народніх надбань. Ігноруючи нашу народню творчість, українська керамічна промисловість (особливо тонка кераміка), позбавляє себе тієї оригінальності, якою відзначаються українські народні вироби, та що надає їм не аби якої цінності»* [16, с.4]; *«А ті вироби,*

 Іван Шкурко. Скульптура
«Бій на Куликовому полі».
Глина, ліплення, полива
(«залите циндрою»), висота 33 см.
Луганськ. Перша половина
1950-х років.
Фото Юрія Лашука 1957 року.
Автор фото дав таку оцінку твору:
«Аматорське, але вдале розуміння
специфіки ліпки»
[70, негатека, Б-13:4].
Публікується вперше

що продукує наша гончарська промисловість, настільки нікчемні своїм виконанням та своєю якістю що, чим далі, то все меншає на них попит на ринку» [17, с.7].

Заслугою Павла Дубинського було й те, що він цілеспрямовано добивався від Луганського окріно права самостійно комплектувати штат працівників очолюваного ним закладу. Так, у одному з листів до відділу профосвіти Луганського окріно від 1 липня 1928 року він категорично просив: *«Згідно принципового мого согласу з Окріно, прохаю залишити за мною ініціативу, що до добіру штату на майб. рік» [38].* Мудро підібраний завідувачем фаховий педагогічний колектив школи зумів спрямувати навчальний процес в русло засвоєння народних гончарних традицій (за основу було взято традиції опішненського та макарово-ярівського гончарства). Внаслідок цього гончарна школа в Макаровому Яру була однією з небагатьох в Україні, яка чітко орієнтувалася на формотворчість, орнаментику й образну мову традиційних глиняних виробів. Педагогічний колектив виховував учнів у дусі поваги до народної культури, української мови, мистецької спадщини українців, долучав їх також до театральної та літературної творчості, розвивав у молоді навички культурно-просвітницької діяльності серед місцевого населення. Тобто, в школі загалом готували не лише кадри фахівців для кустарного та промислового виробництва художньої кераміки, а й, по суті, будівничих майбутньої гончарної культури новітньої України, спроможних на основі творчої спадщини минулого творити сучасне національне мистецтво кераміки.

Чимало зусиль докладав Павло Дубинський для будівництва при школі гончарної майстерні з лабораторним обладнанням. З нею, як уже зазначалося вище, він пов'язував майбутнє закладу – і не тільки в значенні виробничого осередку, спроможного через фінансово-економічну діяльність забезпечити подальший сталий розвиток навчального закладу*. Художник-кераміст чітко розумів, що без власної матеріально-технічної бази для опанування основами гончарної технології вихованці школи ніколи не стануть висококласними

**Інструктивні матеріали Наркомосу УСРР заохочували кустарно-промислові школи виготовляти вироби на продаж: «Треба визнати за доцільне, аби при учбових закладах, особливо при інструкторських курсах, було організовані на кооперативних підставах виробничі колективи, організаційно й господарчо зв'язані з системою куст. пром. кооперації» [61, с.130]. Метою виробничої діяльності було отримати «постійні дрібні грошові надходження потрібні школі на повсякденні господарські витрати», «на поповнення майстерень предметами устаткування... на поширення та удосконалення виробництва» [61, с.128, 140]. Розпродувалися також експонати виставок, які школи влаштовували з виробів своїх учнів. Вукопромкредитспілка пропонувала здавати їй вироби для комісійного продажу. Також була пропозиція «організувати поки що в Харкові «Кустарний Базар», який приймав би всю продукцію куст. пром. шкіл, реалізував її, давав школам аванси на вироби, для придбання сировини, устаткування то-що. Він був би й постійною виставкою праць кустарно-промислових шкіл, і громадянство в Харкові бачило би результати наших шкіл, їхній прогрес або застій» [61, с.128]*

фахівцями в галузі кустарного чи промислового гончарного виробництва. На визначальну роль практичних занять під час навчання в гончарних школах наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років особливу увагу звертав технолог-кераміст Осип Білоскурський. У написаному першому в Україні підручнику *«Керамічна технологія: Для кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень»* (1928), за яким навчалися й учні макарово-ярівської гончарної школи, він наполягав, щоб теоретичні виклади обов'язково супроводжувалися практикуванням у виробничих майстернях: *«...Це найголовніше, – зазначав провідний спеціаліст у галузі гончарного шкільництва Народного комісаріату освіти УСРР, – учні повинні практично проробити в майстернях і лабораторії все те, що проходять у даний час з технології. Цілий ряд досвідів та проб має супроводити лекції керамічної технології. Це переважно стосується до I частини, де треба розказати про глину взагалі, та III частини, коли учні вивчатимуть поливи та фарби. Техніку виробництва, про яку викладатиме вчитель у II частині, учні звичайно проходять практично в майстернях школи. Вивчаючи глини, учні повинні як слід обізнатися з глинищами, шахтами, способом видобування глини на практиці. Їм треба показати яри та балки, залягання глин. Треба ґрунтовно проробити з учнями досвіди над властивостями глин, визначенням їх придатності для певних виробів і т.д. Вивчаючи III частину, учні, в результаті цілого ряду практичних проб, повинні*

Іван Шкурко.
Скульптура «Тарас Бульба».
Глина, ліплення, ангоби
(«кінь темний (циндра),
жупан – жовтий, штани – зелені»),
полива, висота 45 см.
Луганськ. Перша половина 1950-х років.
Фото Юрія Лашука 1957 року
[70; негатека, Б-14:2].
Публікується вперше

скласти масу на різні вироби, а для них побілку, поливу та фарби. Кожен учень, закінчуючи курс технології, повинен мати колекцію проб для маси і полив, яка й покаже його досягнення. Тільки при такій постанові можна сподіватися, що учень, майбутній кустар, опанує як слід технічний бік керамічної промисловості» [15, с.103-104].

Вирішувати це було надзвичайно складно, оскільки питання матеріально-технічної бази для навчальних закладів профосвіти наприкінці 1920-х років стояло надзвичайно гостро (*«важкий стан»*). Коштів на це катастрофічно не вистачало [див.: 153, с.118-120]. Красномовний факт: у Луганщині із загальної кількості установ масової профосвіти *«тільки 6 учбових установ (у тому числі й макарово-ярівська гончарна школа. – О.П.) мають власні шкільні помешкання, цілком пристосовані до роботи; решта-ж шкіл, або мешкає по непристосованих казармах (12 шкіл), або провадять свої учбові заняття в другій і третій зміні по школах соцвиху... Ще в гіршому стані знаходиться учбово-виробнича база установ масової профосвіти, себ-то: обладнання кабінетів та лабораторій, учбових майстерень та інших учбово-домоміжних установ при школах. Асигнування на це так місцевого бюджету, як і господарчих органів остільки не багаті, що не давали змоги придбати навіть самого необхідного обладнання по загальнотехнічним і спеціальним дисциплінам. Не вважаючи на певні директиви центральних організацій що до довготермінових кредитів школам на розвиток та зміцнення цієї бази, директиви ці здебільшого по місцях не виконуються»* [153, с.118, 119, 120]. У тотожній архівній довідці про стан професійної освіти в Луганщині невтішно констатувалося, що *«обладнання учбово-виробничої бази на стільки бідне, що не дозволяє дати учням відповідної кваліфікації»* [160]. Тому можна тільки подивуватися енергійності й діловитості Павла Дубинського, якому вдалося створити одну з кращих в Україні гончарних шкіл щодо технічного забезпечення (була власна гончарна майстерня з гончарними кругами, муфелем, лабораторним обладнанням, а також багата бібліотека, періодика тощо). Завідувач школи мріяв також про впровадження механізації виробничих процесів у гончарній майстерні і навіть про масове виробництво глиняних виробів шляхом *«машиново-репродукційного розмноження продукції, що від виробничого навчання»*, що мало дати гончарній школі *«прибуткові джерела до її власних спец-коштів»* [43]. По суті, він уже вів конкретну мову про **перетворення навчальної гончарні в повноцінний гончарний завод**, який би масово виготовляв глиняні вироби для внутрішніх та експортних потреб, а одночасно поставав би одним із основних джерел фінансування гончарної школи й потужною виробничою базою для навчальної роботи учнів. Ця піонерська ідея вперше почала обговорюватися в другій половині 1927 року, коли відділ місцевої промисловості Луганського окрвиконкому запропонував організувати при школі *«производственный керамический завод»* і висловлював наміри асигнувати на це потрібні кошти [34]. На жаль, цих вкрай важливих задумів щодо розвитку в Макаровому Яру гончарної школи й гончарства загалом так і не вдалося втілити в життя.

Для реалізації своїх задумів Павло Дубинський регулярно звертався з різними клопотаннями до Новосвітлівського райвиконкому. В одному з них (1928) він виклав план розбудови Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, який передбачав розширення ремісничих спеціальностей, які могли отримувати вихованці школи. Зокрема, він мріяв про відкриття деревообробного відділення (ця справа йому була добре знайома ще від часу завідування ним Полтавською деревообробною майстернею наприкінці 1910-х років). Наміри Павла Дубинського ґрунтувалися на тогочасних економічних прогнозах. Так, у одному з них зазначалося: *«Рост кустарной промышленности, особенно в виду ея объединения в кооперативные формы, идет неуклонно и имеет тенденцию к развитию... Есть, хотя и не такие крупные шансы, к развитию деревообделочных мастерских»* [144, с.9]. Наміри Павла Дубинського на той час підтримав Новосвітлівський райвиконком, який прийняв рішення: *«Вважаючи на надзвичайну потребу населення навчати своїх дітей різному майстерству, поставити в завдання в майбутньому при Макаро-Ярівській профшколі організувати також інші фахи навчальної роботи і в першу чергу деревообробний»* [142].

В Україні XX – початку XXI століття до думок творчої інтелігенції ніколи не прислухалася армія чиновництва, яка переймалася, здебільшого, не державницькими, а приватними інтересами. Водночас, **таке нерозуміння переростало й переростає донині в трагедію країни, яка, не орієнтуючись на культурно-духовні цінності, не заохочуючи реально народну художню творчість і мистецьку освіту, поступово опиняється на маргінесі світової історії.** Адже,

Іван Шкурко.

«Вазка на квіти» (1). Глечик (2).

Глина, гончарний круг, полива («ясно-зелений»), висота 17 см (1).

Глина, гончарний круг, полива («темно-зелений»), висота 26 см (2).

Луганськ.

Перша половина 1950-х років.

Фото Юрія Лащука 1957 року

[70; негатка, Б-14:1].

Публікується вперше

за авторитетним висновком керамолога Ростислава Шмагала, *«незважаючи на всі потрясіння, які переживало українське мистецтво, і навіть загрози його самотності, мистецька освіта завжди залишалася чи не єдиною надійною твердинею, яка оберігала і відстоювала його інтереси»* [173, с.459].

Ще 1926 року С.Зарудний звертав увагу на важливість урахування досвіду ремісничого шкільництва минулих років для сучасної йому практики розгортання мережі кустарних навчальних закладів. *«Ставлячи зараз перед собою питання про професійну освіту, – наголошував він, – ми мусимо, звичайно, виходити з досвіду минулого, скористатися з нього... Перш за все ми мусимо встановити вихідні моменти, за які ми вважаємо такі:*

- 1) розповсюдження кустарних промислів на території України;
- 2) колишня мережа учбових закладів – державних, земських і приватних, бо, як правило, вони закладалися там, де до цього були дані. Але, навіть в тому разі, коли достатніх підстав для закладання їх не було, то праця на протязі певного часу утворила такі умови, що ми не можемо їх обминути, не скориставшись з них. Звичайно, що так само треба ураховувати й тенденції сучасного розвитку окремих промислів» [50, с.151].

Як бачимо, у 1920-ті роки в Україні гончарні навчальні заклади засновувалися з урахуванням українського досвіду гончарного шкільництва останньої чверті XIX – початку XX століття. І слід зазначити, що засвоєння багатого досвіду попередників, урахування численних здобутків і помилок дозволили підняти гончарну освіту в Україні другої половини 1920-х – початку 1930-х років на нечуваний доти рівень, якого в окремих аспектах не досягнуто й донині. З огляду на це, тепер уже і я стверджую, що без фундаментального вивчення навчальних програм, менеджменту гончарного шкільництва доби Розстріляного Відродження неможливо повноцінно визначати сучасні пріоритети, напрямки державного поступу в галузі мистецької освіти. На жаль, досі цей досвід в Україні належно не вивчався, а отже, керівники й викладачі мистецьких навчальних закладів зі спеціальністю *«художня кераміка»* в своїй повсякденній діяльності тільки поверхово застосовували багатющий досвід минулого. Як відомо, без минулого – немає майбутнього! Чи не тому мистецька, у тому числі й гончарна, освіта в Україні останнім часом помітно занепадає [див.: 132]?!

Тим часом, історичний досвід гончарного шкільництва буде корисним не лише для мистецької педагогіки, але й для українського чиновництва (якщо воно взагалі спроможне зважати в своїх поступках і діях на історичний досвід). Зокрема, історія діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи й донині повчальна як для організаторів сучасної мистецької освіти в Україні, так і для провідників Української Держави. Насамперед, вона красномовно свідчить, що гончарні школи постають потужними осередками творення української культури лише маючи під собою гончарське підґрунтя (осередок традиційного гончарства) та очолювані високофаховим і водночас патріотично налаштованим керівництвом, спроможним генеру-

вати новітні мистецькі ідеї, прогнозувати тенденції розвитку гончарства, перейнятим ентузіастичним прагненням втілювати власні ідеї в повсякденній навчально-виробничій практиці.

Проте задля тривалого існування школи недостатньо подвижництва її керівника. Важливою є також державна підтримка цієї справи, яка виходить за межі суто мистецько-освітньої проблематики й набуває націотворчої значущості. Павло Дубинський цілком слушно й пророко писав: *«Чим більше средств буде покладено на школу у первісній стадії її устаткувальної організації тим швидче вона стане на ноги і доцільно виправдає себе, навпаки-ж затяжний і хронічний процес її устаткув. організації, не дивлячись на енергію співробітників, гальмує справу і кволо посоває до її цілев. завданнь»* [134]. Павло Дубинський насправді опинився сам на сам з численними проблемами, породжуваними байдужістю влади советів до проблем гончарного і загалом мистецького шкільництва. Актуальні проблеми розвитку макарово-ярівської гончарної школи ігнорували представники як місцевої, так і республіканської виконавчої влад.

Точнісінько така ж владна бездіяльність спостерігається від 2000 року і в ставленні до єдиної нині в Україні гончарної школи початкового рівня підготовки – Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату I–III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному», яка не один раз опинялася на межі закриття внаслідок чиновницького свавілля, невігластва й люмпен-більшовицького нерозуміння потреби країни в мистецьки освічених поколіннях громадян, спроможних потужно творити національну культуру [див.: 131; 78, с.167-168]. Співставлення історичного досвіду функціонування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи з сучасним станом Колегіуму мистецтв у Опішному підводить до сумного висновку: у ставленні Незалежної Української Держави початку XXI століття до початкової гончарної школи посутньо нічого не змінилося порівняно з другою половиною 1920-х – першою половиною 1930-х років! Більшовицька ментальність, згідно з якою школи народних промислів є вторинними за чиновницькою шкалою освітніх пріоритетів і шкідливими для донедавна інтернаціоналістських, а віднедавна – глобалізаційних прагнень пануючих олігархічних кланів, й донині міцно осіла в різнокольорових мізках керманичів новітньої України. Донині зберігається окупаційний залишковий принцип у фінансуванні навчального закладу, коли забезпечується переважно зарплатня та комунальні послуги, і в такий спосіб створюється суспільна думка про державну «турботу, піклування». Тим часом украй повільно розвивається матеріально-технічна база навчального процесу. Вона ніскільки не відповідає сучасному рівню розвитку гончарного виробництва та наукових керамологічних знань, а отже, робить і школу несучасною, непопулярною, невідповідною сучасним прагненням молодих людей, а отже, й неперспективною.

Одним із уроків дослідження про макарово-ярівський осередок гончарного шкільництва є визначальна роль держави в підтримці й творчому розвитку

визначних осередків народної художньої культури. Поза такою цілеспрямованою підтримкою й планомірним втіленням системи патронатних заходів, вони не витримують конкуренції з великою промисловістю, з негативною дією глобалізаційних та етноівелюючих чинників, а тому припиняють своє існування. Внаслідок цього національна культура будь-якого народу стає примітивішньою, біднішою. Вона уніфікується, втрачає свої самобутні ознаки, які відрізняють її від інших етносів, а отже, і роблять народ цікавим для чужоземців. Роздержавлення системи народних художніх промислів, яка існувала в колоніальній Україні, стало ще одним серйозним викликом народній художній культурі українців уже в роки державної незалежності. Історичний досвід, у тому числі й діяльність макарово-ярівської гончарної школи, переконливо свідчить, що видатні осередки народної художньої культури можуть успішно розвиватися лише за державної підтримки. Приватизація підприємств художніх промислів, тобто вилучення їх зі сфери державних інтересів і зосередження в полі винятково приватних інтересів окремих осіб, які, як показала українська практика, ніскільки не сповіднують національних інтересів України, призводить до їх закриття, перепрофілювання або виготовлення кітчевої продукції, яка не має нічого спільного з високим мистецтвом українського гончаротворення.

Постановою Верховної Ради України від 15.12.1993 року №3686-ХІІ *«Про збереження та розвиток народних художніх промислів України в ринкових умовах»* з метою *«захисту національної культурної спадщини, виробничого та творчого потенціалу підприємств народних художніх промислів України, створення умов для їх подальшого розвитку»* на Український концерн художніх промислів «Укрхудожпром» було покладено функції з управління майном підприємств та організацій, заснованих на загальнодержавній власності, що входили до його складу; також доручено Кабінету Міністрів України до 1 січня 1994 року створити на його базі Державне акціонерне товариство «Укрхудожпром». Цією ж постановою було заборонено впродовж трьох років після створення акціонерного товариства відчуження належних державі акцій «Укрхудожпрому» (окрім випадків придбання цих акцій працівниками підприємств «Укрхудожпрому») [121]. Проте керівництво новоствореного відкритого акціонерного товариства було байдужим до проблем збереження національного культурного надбання й неспроможним організувати роботу художніх підприємств відповідно до нових ринкових умов. Воно насправді саботувало досягнення мети зазначеної постанови Верховної Ради й переймалося винятково власними бізнесово-прихватизаційними інтересами. У результаті – потужну систему художньої промисловості в Україні спершу було паралізовано, згодом пограбовано і насамкінець майже повністю знищено!!!

На початку 2006 року Фонд державного майна України, за запитом Генеральної прокуратури України, здійснив перевірку ВАТ «Укрхудожпром» та його дочірніх підприємств. У результаті з'ясувалося, що станом на початок 2006 року з 25 дочірніх підприємств, які ввійшли до складу ВАТ «Укрхудожпром»

на час його створення, працювали лише 2. Щодо інших, то 6 дочірніх підприємств не працювали, 1 – реорганізовано, 5 – визнано банкрутами згідно з постановами господарських судів, 6 – ліквідовано згідно з ухвалами господарських судів, місцезнаходження 5 дочірніх підприємств не вдалося встановити [166]. До цього художньо-промислового мартирологу потрапили й всесвітньо відомі гончарні підприємства – Опішненський завод «Художній керамік» і Васильківський майоліковий завод. Отже, маємо доказаний факт цілеспрямованого знищення створюваної впродовж 1920–1980-х років системи народних художніх промислів. По суті, це була свідомо спланована антидержавницька акція з ліквідації сучасного структуроутворюючого компонента національної культури українців, усунення одного із суттєвих чинників, що визначають національну ідентичність титульного етносу України. І все це відбувалося на очах урядів, парламентів і президентів, депутатів-«патріотів» уже Незалежної України, які, проте, нічого не зробили, щоб зберегти унікальне мистецько-економічне надбання країни. Це дає ще одну підставу вести мову про новітнє втілення в Україні неоголошеної політики геноциду національної художньої культури. Неймовірно, але все те, чого не вдалося зробити українофобам у справі знищення самотності української культури ані за царського, ані за тоталітарного режимів, нестримно втілюється в життя в умовах існування постколоніальної Незалежної України!!!

Упродовж перших років ХХІ століття в Україні було прийнято кілька президентських та урядових рішень, які немовби виявляють державну турботу про народну художню культуру українців, а насправді тільки заколисують суспільство й відволікають його увагу від дієвого вирішення актуальних проблем збереження національної ідентичності. Про це свідчили й численні доповіді провідних українських керамологів, мистецтвознавців, етнологів, культурологів і музеологів на Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Криза традиційних осередків народного мистецтва України: трансгресія «мистецтва сутінків» як виклик національній ідентичності»* (Опішне, 4-7.05.2006) [28]. Значною мірою така ситуація зумовлена тим, що українські вчені, які займаються проблемами народного мистецтва, останнім часом відлучені від процесу підготовки рішень провідників Української Держави. У більшості випадків їх готують представники громадських організацій, творчих спілок, які понад усе прагнуть домінувати в тій чи іншій галузі культурно-мистецького життя країни, а тому частіше ігнорують думки науковців. У такий спосіб наукове осмислення тих чи інших народномистецьких явищ та науковообґрунтовані рекомендації щодо вирішення актуальних проблем рідко стають основою для прийняття державного значення рішень.

Для наочності подам кілька прикладів. 06.06.2006 року побачив світ Указ Президента України *«Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні»* №481/2006 [163]. У його преамбулі мовиться про *«традиційне народне мистецтво»*. Так і хочеться запитати в безіменних творців Указу: а хіба народне мистецтво

може бути нетрадиційним? А проте відповідь вони дали самі, коли у пунктах указу написали про *«народних майстрів»*, школи *«народної майстерності»*, гранти *«майстрам народного мистецтва»*, книжкову серію назвали *«Скарби українського народного мистецтва»*, хоча, логічно, за духом преамбули, у рішеннях мало б іти про *«традиційних народних майстрів»* або *«майстрів традиційного народного мистецтва»*, про *«школи традиційного народного мистецтва»*, про книжкову серію *«Скарби українського традиційного народного мистецтва»*.

В Указі також мовиться про *«національні мистецькі осередки»* та *«центри народних художніх промислів»* як про щось споріднене, але різне, хоча, по суті, ці словосполучення в науковій літературі вживаються як синонімічні. Тим більше, що *«національні мистецькі осередки»* – це не обов'язково *«осередки народного мистецтва»*, а також – і архітектури, літератури, образотворчого мистецтва тощо. Подібним чином згадуються *«вироби народних художніх промислів, народного мистецтва»*. Отже, з контексту речення випливає концептуальне уявлення, немовби вироби народних художніх промислів не є народним мистецтвом. В Указі також йдеться про нагальне завдання створення:

- *«навчально-показових майстерень»* – архаїчний відголосок ще земських ініціатив кінця XIX століття, який нині є анахронізмом;
- *«дитячих колегіумів»* – спотворений відголосок опішненської ініціативи кінця XX століття, розрахованої на реалізацію винятково у визначних осередках народної художньої культури;
- *«шкіл народної майстерності»* – вигадка нерозбірливих функціонерів, які не розуміють, що школа народної майстерності – це не обов'язково навчання основам народного мистецтва, а й опанування будь-яким ремеслом чи вмінням.

У пункті 4:в Указу мова йде про доручення Кабінету Міністрів України *«забезпечити розроблення і впровадження в установленому порядку ефективної моделі фінансового та матеріально-технічного забезпечення, стимулювання розвитку народних художніх промислів, а також вжити заходів щодо відновлення традиційних ринків збуту виробів цієї галузі»*. Диву даєшся: про яке впровадження Кабінетом Міністрів України *«ефективної моделі фінансового та матеріально-технічного забезпечення»* може йти мова, якщо майже всі українські підприємства народних художніх промислів нині зруйновано й розкрадено, ще діючі є приватною власністю, а держава не володіє контрольним пакетом акцій ВАТ «Укрхудожпром»!!!

У тексті Указу мова йде про художні промисли, а доручається Міністерству освіти і науки України та Міністерству культури і туризму України *«забезпечити реалізацію комплексу заходів щодо підготовки фахівців з народних художніх промислів, у тому числі розвитку мережі професійно-технічних і вищих навчальних закладів, в яких вона здійснюється»*. Як видно, мовиться про розвиток мережі навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка фахівців з народних художніх промислів, проте загальновідомо,

що нині в Україні жоден навчальний заклад не готує власне «фахівців з народних художніх промислів», бо, як уже констатувалося, й сама державна система художніх промислів нині знищена. Очевидячки, мова мала б іти про розвиток мережі художніх навчальних закладів та підготовку мистців з тих чи інших видів декоративно-ужиткового мистецтва. З поданих вище прикладів можна зробити висновок, що проект Указу готувався не фахівцями, а переважно дилетантами від «традиційного народного мистецтва». Науковці до цього процесу не залучалися, у результаті чого вийшов «самодіяльний» документ, який ніскільки не змінює критичну ситуацію в галузі народної художньої культури.

Аномалії продовжено в «Державній програмі збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 №768 [30; 122]. Вона починається антинауковим твердженням, немовби «народні художні промисли є однією з найдавніших традиційних галузей народного мистецтва» (насправді ж, народні художні промисли є не галуззю, а однією з організаційних форм народного мистецтва; про народні (кустарні) художні промисли в Україні можна вести мову тільки з другої половини XIX століття). Далі мовиться, немовби Гавареччина, разом з іншими гончарними осередками, «прославили Україну на весь світ», хоча насправді про це гончарне село власне Україна дізналася тільки наприкінці 1980-х років.

В урядовому документі мовиться про приватизацію підприємств «Укрхудожпрому», про зруйнування матеріально-технічної бази підприємств, про припинення підготовки фахівців у 117 початкових спеціалізованих навчальних закладах. І водночас (парадокс!!!) у «Державній програмі збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів...» жодним словом не згадано про відновлення роботи хоча б одного підприємства українських художніх промислів!!!

Є розбіжності між формулюваннями вищезгаданого Указу Президента України та підготовлених на його виконання державній програмі. Зокрема, в Указі йдеться про розвиток мережі, а в постанові – про відновлення системи навчальних закладів (зрозуміло, що терміни «мережа» й «система» означають різні освітні явища).

У Програмі йде мова про відродження осередків народних художніх промислів, «зокрема у таких видах виробництва, як художня кераміка, гончарство...» [30, с.3]. Так і хочеться запитати, а яка ж відмінність між двома «видами виробництва» – «художньою керамікою» і «гончарством»?

Невідомі вболівальники за долю народної культури передбачили в урядовому документі «відновлення школи гончарства в с.Дибинці Богуславського району Київської області», де вже немає ні одного працюючого гончаря!!! Запитується: хто в тій школі буде вчити гончарству? Про справжні чиновницькі пріоритети свідчать інші дані, а саме: упродовж 2007 року на дибинецьку школу зі злиденного місцевого бюджету мали виділити 68 тис. грн. [30, п.15],

а на формальне *«створення карти розміщення осередків традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів»*, яка від початку ХХ століття вже створювалася безліч разів, упродовж 2007–2009 років із державного бюджету передбачено аж 220 тис. грн. [30, п.2]! У програмі відсутні ефективні заходи, спрямовані на розвиток гончарства в ще існуючих національно значущих центрах, а тим часом пропонується відродити гончарство в уже завмерлих гончарних осередках Сумщини – с.Глинськ Роменського району та с.Межиріч Лебединського району [30, п.22], де нині відсутні працюючі гончарі.

Отож, чергові Указ Президента України та Постанова Кабінету Міністрів України постають рідними «братими й сестрами» рішенням різних органів центральної влади, які стосувалися кустарних художніх промислів і приймалися в окупованій Україні в середині 1920-х років. Щоб не бути голослівним, подам ще один приклад. У серпні 1926 року Вища рада Народного Господарства УСРР розіслала всім окрвиконкомом інструктивний лист, у якому зверталася увага на те, що *«значна питома вага кустарно-реміслової промисловости в загальному промисловому балансі України вимагає уважливого відношення до неї держави та її установ в напрямку розвитку кустарно-реміслової промисловости України»*. Було рекомендовано з'ясувати *«можливости розвитку та відродження основних промислов, а також нових»*, *«проробить технічне інструктування по ученицеству, відбудуванню та устаткуванню кустарної промисловости, а також розвитку мережи профтехнічних навчальних установ»*, *«вивчити та сприяти розвитку кустарним художнім промислам та організації товариства сприяння розвитку цієї галузі кустарної промисловости»* [45]. Як видно без особливого напруження думки, ці більшовицькі тези без суттєвих змін стали основою й новочасних рішень провідників України. Зрозуміло, що як майже сто років тому вони не були виконані, так і пересажені у нинішній час, без будь-якого врахування докорінних економічних змін за минулий столітній часовий проміжок, вони є мертвонародженими, оскільки ніскільки не враховують реалій **НОВІТНЬОЇ ДОБИ**. Укорінене в мізках українців більшовицьке мислення, постсовєтський ностальгічний синдром, дилетантські заклики «урапатріотів» розвивати в Україні народномистецьку художню культуру так, як її уявляли вожді «світового пролетаріату», й донині призводять до бравурного марширування країни на місці, а це безглузде тупцювання офіційними засобами масової інформації подається громадськості як одне з «досягнень» на шляху духовно-культурного поступу. Щоби якомога швидше позбутися стереотипів окупаційної доби, до підготовки державних рішень (президентських, урядових, парламентських) необхідно передовсім залучати не партійних чи громадських функціонерів, а провідних українських учених – представників відповідної галузі наукових знань.

Нині існуючі мистецькі школи в провідних осередках народного мистецтва мають стати передовсім закладами національного художнього виховання дітей і молоді; першим етапом у системі підготовки національних кадрів художньої інтелігенції, мистців; ефективним засобом опанування молодими генераці-

ями українців мистецькою спадщиною минулого. Одночасно вони постають одним із суттєвих чинників збереження національної ідентичності. На жаль, їх обмаль в Україні, оскільки неукраїнське за духом керівництво держави не зацікавлене в розвитку навчально-виховних інституцій, які б потужно працювали на утвердження національної самобутності. Натомість усіляко підтримуються намагання глобалістів, інтернаціоналістів та інших чужоземних «істів» знеособити, уніфікувати населення світу задля зручності маніпулювання людською свідомістю та біомасами. Саме тому в Україні пріоритетно розбудовуються так звані «центри сучасного мистецтва», які постають альтернативою і водночас запереченням мистецько-духовних, а нерідко – й моральних цінностей минулого. Передбачається рух у цьому ж напрямку і патронованого президентом майбутнього монстра під назвою «Мистецький арсенал»*. Знищення живої традиційної художньої культури народів світу, етнічного мистецтва потужно лобіюється світовими фінансовими центрами. Останнім часом до цього процесу долучилася й Україна, на державному рівні фінансуючи так звані «українські проекти» на світовому форумі мистецького збочення – «Венеціанському бієнале».

Звертаю увагу читачів на ще один дуже суттєвий урок дослідницьких пошуків керамолога Людмили Овчаренко у сфері гончарного шкільництва: **на перелогах історії архіважливо культивувати пам'ять роду!** Задумаймося тільки, як дбайливо українська родина Дубинських упродовж майже століття зберігала рідкісні родинні документи й матеріали гончарної школи (книги, службова документація тощо)!!! І робила це, незважаючи на соціальні катаклізми в країні й трагічні моменти родинного літопису. Їх переховування в помешканні уже само по собі було спротивом і викликом тоталітарному советському режиму, який усіма доступними засобами викорчовув у людей пам'ять кожного роду й народу загалом. Очевидячки, для того щоб убезпечитися, Валентина Васильєва на всіх родинних фото, де вона є разом із чоловіком – Павлом Дубинським – завбачливо повідривала зображення лиця – але не чоловіка, а свого. Вона не знищила жодної подібної фотографії. Цей

**Дослівно слово «арсенал» означає «майстерня зброї», тобто це заклад для зберігання різної зброї, військового обладунку та запасів [63, с.34]. У XVIII столітті арсеналом стали називати палацові сховища, колекції старовинної зброї [27, с.406]. У світі відомі музеї, в назвах яких є слово арсенал, наприклад, Лондонський арсенал (Тауер) (Великобританія), Королівський музей-арсенал у Копенгагені (Данія). Відомий також Царськосельський арсенал – музей у Царському Селі (Росія), який існував упродовж 1811–1885 років. Усі вони були і є воєнно-історичними, а отже, переважаючими в них є зібрання старовинної зброї. Пригадаймо давній латинський крилатий вислів «INTER ARMA TACENT MUSAE» (коли промовляє зброя, мовчать музи). Отож, є небезпека, що бізнесова структура під такою назвою, одягнена в культурницькі шати, здебільшого працюватиме на знищення традиційних видів мистецтва сучасними формами потворного ерзацмистецтва, яке амбітно претендує на світову гегемонію й ефективно виконує функцію суперактивного нівелятора етнічних культур, історично сформованих систем національного художнього мислення*

факт виявляє особливе ставлення жінки до обранця своєї долі: намагання максимально повно зберегти будь-які документальні свідчення про Павла Андрійовича. Зрозуміло, що поступати так було дуже ризиковано, адже зберігання документів виявляло шанобливе ставлення до «ворогів народу», незрадливість членів родини. Саме завдячуючи такому усвідомленню непроминучої цінності родинних реліквій, нині повертається Україні славне ім'я її сина – Павла Дубинського, для якого понад усе були Українська Мова й Рідна Україна.

Нинішні мешканці с.Пархоменко можуть безмірно гордитися своїм славним минулим і насамперед тим, що їхній край став колискою першої і єдиної в історії Луганщини гончарної школи. Справа честі макарово-ярівців, щоб матеріали про її діяльність зайняли чільне місце в місцевому музеї.

Тим часом, монографія вченого-керамолога з Полтавщини Людмили Овчаренко [див.: 108], яка перейнялася мрією відтворити історичні перипетії гончарного шкільництва в далекій Луганщині, засвідчує й те, що **українські вчені нині не розділені за політичними кольорами – їм однаково болить занепад і нищення національної культури впродовж XX – початку XXI століття як на заході, у центрі, так і на сході Соборної України!** Їм так само важливий досвід усіх частин держави в справі утвердження культурної самобутності! Саме тому книга Людмили Овчаренко спонукає до роздумів, порівнянь і узагальнень всієї минулої й сучасної практики гончарного шкільництва в Україні.

Досвід функціонування макарово-ярівської гончарної школи важко переоцінити й для самої авторки монографії «Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» з огляду на те, що нині вона успішно поєднує наукові керамологічні студії з керівництвом Державною спеціалізованою художньою школою-інтернатом «Колегіум мистецтв у Опішному». Очолюваний нею заклад є єдиним такого типу в Україні. Його особливістю є те, що він створений у всесвітньо відомій гончарній столиці України, а його вихованці впродовж навчання в 1–12 класах, окрім загальноосвітніх предметів, опановують гончарство та інші мистецькі дисципліни. У його діяльності можна віднайти чимало паралелей з діяльністю гончарної школи в Макаровому Яру. Тож урахування в повсякденній освітянській роботі успіхів і прорахунків, досвіду творчої роботи макарово-ярівської гончарної школи дозволяє Людмилі Овчаренко ставати мудрішою, стійкішою до чиновницької байдужості, додає сили долати тимчасові перешкоди на шляху утвердження сучасного центру гончарного шкільництва в Україні.

222
233

ЗА РАБОЧИМ СТАНКОМ

Инж. А. Е. МОВШОВИЧ

ЗАМАЗКИ И КЛЕИ

МАКАРО - ЯРІВСЬКА
КЕРАМІЧНА
КУСПРОМШКОЛА

..... для 192 р.

№

с. Макарів-Яр
Новосвітлівського району
Луганської Округи

ПРИДБАНО

20/11 288
628.
МІХУДІ ВЛХІМ =

Розділ 7
КНИЖНІСТЬ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МОСКВА 1927 ЛЕНИНГРАД

т-рошторни
ї Керамічної куст
ки у 1928/1929 ^{му} опер
астин видатків, оп
нню штату на яку вк
і, відповідного Кошторни
іно, на її вилуч, надіслано
едмети видатків з виз
кти, розмірів і ваги
І
ки по навчальній частині
та ремонт книжок
на 40 грнів I курсу (1
12 руб. на одного учня)
- на 40 грнів II курсу (-"
ого учня)
нфування шкільних книжок
ання шкільно-наочних ми
шлядів, що до фінансуван
та лабораторій і шкіль
бання книгозбірень та
періодичних видань
дня учнів
... вчителів та загальної кал
идбання та спорудженн
ганків, інструменту, та
до техн. фахов. вироб.-нав
1) Гончарних етанків шкіль
раціоналізованого типу 10
2) Підручних приладів та стру
цубки, руч. шаблони та інші) 70
3) Етанків штампувальних
а) один станок гвинтово
робу фальшової мар

З

Кількох тисяч книг книгозбірні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи зусиллями родини Дубинських з Вінниці до нашого часу збереглося лише кілька десятків видань. Нині вони мають здебільшого меморіальне значення, адже прикметні доторками пальців і вдумливим прочитанням викладачів та учнів гончарної школи. За ними також можна скласти принаймні початкове уявлення про задіяність у тогочасному навчальному процесі фахової літератури, у тому числі й підручників. Адже, проблема забезпечення керамологічною літературою учнів гончарних шкіл і на той час, і донині є надзвичайно гострою й актуальною. Від 1920-х років щодо цього в Україні нічого посутнього не змінилося.

У макарово-ярівській гончарній школі навчальний процес особливо ускладнювався відсутністю навчальних посібників з гончарної справи. Павло Дубинський в одному з листів до Луганської окріно повідомляв, що школа «без шкільно-наочного приладдя, без підручників, без достатньої кількості меблів і роб. площі та без жодного технічно-навчального устаткування по її фаху, 15 січня 1928 року розпочала свою працю» [38]. З огляду на таку ситуацію, завідувач навчального закладу постійно дбав про повноцінне формування шкільної бібліотеки та комплектування її фаховою літературою. Наприклад, Павло Дубинський планував:

- на 1928/1929 навчальний рік: «придбання книгозбірень та предплату періодичних видань» для учнів і педагогічного колективу на 500 рублів; придбання підручників для учнів I і II курсів та ремонтування шкільних книг на загальну суму 820 рублів, а також придбання однієї дерев'яної шафи для книгозбірні [113];

- на 1929/1930 навчальний рік: «придбання книжок та підручників і літератури» на 1000 руб. [41].

Його зусиллями вже станом на 25 жовтня 1929 року в гончарній книгозбірні налічувалося 2050 книг* [41]. З 1929/1930 навчального року завідувач увів до штату гончарної школи одну посаду бібліотекаря (він намагався зробити це ще під час планування кошторису школи на 1928/1929 навчальний рік, але згодом замінив посаду бібліотекаря більш необхідною на той час посадою сторожа).

Незважаючи на потуги Павла Дубинського з комплектування шкільної бібліотеки, все ж таки більшість книг у ній складала художня література, а фахові видання становили незначний відсоток. Переважно це були поодинокі посібники початку ХХ століття, оскільки Російська імперія, а згодом і Советська, не відзначалися чисельною керамологічною літературою й підручниками з виробництва художньої кераміки. З-поміж них лише кілька було українською мовою – один дилетантський практичний poradnik Гаврила Левченка *«Кустарне ганчарство»* (1927) [77], 5 підручників Осипа Білоскурського (1928–1932) [15, 16, 13, 17, 14], один посібник для вчителів К.Г.Юровського *«Практичний poradnik ліпки»* (1929) [181] та один любительський посібник Петра Калюжного для учнів *«Глина та вироби з неї»* (1929) [56]. Не краще було в Україні й до 1920-х років, коли світ побачив тільки один тоненький український посібник з технології художньої кераміки (майоліки) Осипа Білоскурського [див.: 18].

Тим часом, на межі ХІХ–ХХ століть у Росії спостерігався своєрідний книжковий бум на літературу з проблематики кераміки. Упродовж 1890-х – 1911 року в Санкт-Петербурзі та в Москві побачили світ кілька десятків товстих книг іноземних та російських авторів з викладом основ технології кераміки, десятки брошур і сотні статей у різноманітних періодичних виданнях. Не всі вони мали оригінальний і фаховий характер. Завідувач (1912–1921) Опішненського гончарного навчально-показового пункту Полтавського губернського земства, відомий український технолог-кераміст Юрко Лебіщак дав таку узагальнюючу оцінку цій російській літературі з проблематики гончарства, кераміки: *«...В літературі руській про кераміку написано много (Соколова, Селезнева, Філіпова і др.), но се праці, які обнимають загальне питання, самостійного опрацювання матеріалів руських немає там і більше-менше знайомлять читача з керамікою німецькою, французькою, англійською, где і матеріали тамтешні взято в основу. Тож мало користуватись може наш гончар – і публика ту не находить докладних інформацій про глиняний промисел»* [75, вступ].

Багато тогочасних публікацій у Росії відзначалися плагіатом, контрафакцією, профанацією керамологічних знань. 1922 року В.В.Юрганов у своїй книзі про розвиток гончарної промисловості Росії подав перелік російської літератури з питань кераміки. Зауваживши, що *«... в области керамической литературы у нас накопилось большое количество дешевых изданий и «руководств», написанных не специалистами дела и при том иногда бестолково и безграмотно...»* [180, с.243], він подав коротку характеристику відомих йому

*За іншим архівним документом станом на 30 січня 1930 року в шкільній книгозбірні було 1258 книг, з яких 832 – українською мовою [165]

керамологічних видань. Багато анотацій на книги дослідник пересипав такими оціночними репліками:

- «Примитивная компиляция из совершенно случайных книг и журналов. Путаница в терминах и понятиях, плохие схематические чертёжи и рисунки»;
- «Весьма пестрая компиляция. Некоторые отделы целиком перепечатаны из др., нелучших по качествам, руководств и брошюр или плохо переведены. Книжка не заслуживает внимания»;
- «В широком масштабе использованы в качестве иллюстраций отдельные детали студенческих дипломных проектов»;
- «Книга составлена элементарно плохо»;
- «Изложение и содержание совершенно неудовлетворительны»;
- «Книга носит характер обширной компиляции»;
- «Написана очевидно неспециалистом. Дает неправильные сведения о производстве. Типичное безграмотное издание «для народа», лубочного характера»;
- «Компиляция. Написана весьма бегло и содержит неточные сведения»;
- «Написана неспециалистом; имеются неправильные сведения»;
- «Безграмотная компиляция; кремневая кислота именуется в ней «силициловой!!!» и т.д.»;
- «Обычное по своим низким достоинствам компилятивное творение «специалиста» всех ремесел и наук при книгоиздательстве. Содержит целые страницы текста, перепечатанного из других изданий» [180, с.247, 250, 252, 253, 254, 257, 259].

Прикметно, що більшість цих негативних оціночних реплік стосуються саме літератури з проблематики традиційного гончарного виробництва та художньої кераміки й лише інколи – з проблематики глинознавства, будівельної кераміки (виготовлення цегли, черепиці), вонетривких матеріалів і виробів, теплотехнічних споруд. Як не дивно, але найбільш нищівну характеристику В.В.Юрганов дав книзі Миколи Роота – художника, керівника художньо-ремісничих шкіл першої чверті ХХ століття, який не був фахівцем-практиком у галузі кераміки. Не маючи власного практичного досвіду роботи з глиною, він тим часом керував класом кераміки рисувальної школи Імператорського товариства заохочення мистецтв, а за суміщенням ще й виконував там обов'язки керівника рисувальних класів*. Ось що, за словами Миколи

*Традиція призначати керівниками керамічних класів (майстерень) не художників-керамістів чи технологів-керамістів, а саме художників-живописців була прикметою для Росії й України другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. Наприклад, майстернею кераміки Стrogанівського центрального училища технічного рисунка впродовж 1867–1892 років керував академік живопису М.В.Васильєв [140, с.94]; графік, живописець і поет Михайло Жук очолював відділ майоліки Одеського художнього інституту (1928–1933) [173, с.155; 174, с.41]; живописець Василь Седляр був директором Межигірської керамічної школи-майстерні (з 1923 року – технікум) [173, с.156]; живописець і архітектор Василь Кричевський, який не мав спеціальної художньої освіти, був директором Миргородського художньо-промислового технікуму (1920–1924) [174, с.54]

Роота, являв собою очолюваний ним «спеціальний клас майолики и керамики»: «Оборудованный совсем примитивно, с очень ограниченным числом часов для занятий... Он обладает довольно богатым музеем с небольшой коллекцией образцов художественной керамики» [150, с.81]. З огляду на відсутність у художника необхідних знань про гончарне виробництво, він виклопотав у Міністерстві торгівлі й промисловості цільове відрядження по Росії та деяких країнах Європи з метою ознайомлення в них зі станом художньої гончарної промисловості. Упродовж 1909–1913 років Микола Роот був завідувачем Кам'янець-Подільської художньо-ремісничої навчальної майстерні* [32, арк.2; див. також: 169, с.20; 176, с.155; 140, с.121]. Підсумком поїздок художника до головних центрів гончарної промисловості в Росії та в Європі, а також штудіювання спеціальної керамологічної літератури стала книга цього досвідченого педагога й організатора мистецької освіти, а проте у галузі кераміки – тільки кераміста-любителя** («известного знатока керамики и энтузиаста своего дела» [140, с.121]). Називалася вона «Художественная керамика: Пособие и практическое руководство по художественно-гончарному и майоликовому производствам» (приблизно 1907–1908 роки) [150]. В.В.Юрганов лаконічно прорецензував її так: «По словам автора в предисловии к книге, цель ее: дать пособие и практическое руководство по изучению художественной керамики. Содержание книги не соответствует этому важному назначению ее. Изложение предмета неглубоко, несистематично и носит иногда полуфельетонный характер. Терминология и понятия, особенно в области химии и минералогии предмета, грешат неточностью, а иногда и прямой неправильностью. Книга несерьезна и, к сожалению, не является вкладом в нашу весьма бедную керамическую литературу» [180, с.249]. Як шкода, що сучасні вчені не дають подібної оцінки всій літературі з проблематики технології художньої кераміки, яка з'являється нині в книжкових магазинах і на базарах!

Одним з історичних уроків макарово-ярівського гончарного шкільництва є актуалізація проблеми створення українських підручників з історії та технології українського гончарства. Ще 1917 року Полтавське губернське земське управління в доповіді 53-му черговому губернському земському зібранню уперше в Україні визначило актуальне завдання: підготовка й видання спеціальних книг з історії гончарства в Україні. «Для этого очень может быть понадобится издание специальных книжек, – наголошували земці, – но такой

*Володимир Хижинський помилково стверджував, немовби Микола Роот керував Кам'янець-Подільською навчальною керамічною майстернею з 1908 року [див.: 169, с.20]. Насправді ж, художник з 1909 року очолював Кам'янець-Подільську художньо-ремісничу навчальну майстерню [див.: 32].

**Микола Роот за фаховою освітою був живописцем. Він навчався в петербурзькій Академії мистецтв, вихованці якої опановували тільки основи декоративно-ужиткового мистецтва. Професійної підготовки художників-керамістів там не було. Тому всюди (книга, статті, ділові документи) Микола Роот завжди акцентував увагу на тому, що він «художник» [див.: 150, титульна сторінка; 32]. Проте керамолог Ростислав Шмагало безпідставно зробив Миколу Роота художником-керамістом [див.: 176, с.155; 174, с.81; 173, с.134]

расход не должен останавливать земство, так как он сторицей окупится при усовершенствовании промысла и улучшении качества изделий...» [цит. за кн.: Пошивайло Олесь. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX – на початку XX століть. – Опішні: Музей гончарства в Опішні, 1989. – С.47]. Проте й до другої половини 1920-х років, як уже мовилося, незважаючи на тривалий період існування в Україні гончарних шкіл, для них так і не було підготовлено жодного ґрунтового підручника. 1926 року Юрко Лебішак із сумом констатував: «...І дотепер у нас майже немає жадної літератури про кераміку нашу... До цієї пори не приходилось видіти якого-небудь видання в цім промислі на рідній мові...» [75, вступ]. Тому учні навчалися за книгами, надрукованими в основному в Москві та Санкт-Петербурзі російськими авторами. Про це ж свідчать і поодинокі збережені книги з книгозбірні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи.

Взагалі ж слід мати на увазі, що успішно розбудовувати гончарну школу в сільській місцевості було надзвичайно складно, окрім багатьох інших причин, ще й унаслідок відсутності навчальної, а інколи – й будь-якої літератури. Як справедливо зазначали освітяни 1924 року, книги «на селі нема, або майже нема. Часто-густо село перебувається виданнями 20 року, і що найгірше – немало зайняте й дореволюційними виданнями... Книга все ще застається безмежно дорогою, кошти – все ще надто мізерними...»*. З огляду на такий стан з навчальною літературою, Наркомос уже 1924 року ставив перед освітянами завдання «утворити підручник для педагога..., розробити й видати нові підручники для учня» [97, с.21, 22, 33, 40]. Водночас більшовицька влада прагнула якомога швидше позбутися навчальних книг дореволюційного часу, а тому інтенсивно декларувала потребу створення «підручника нового змісту», у якому «всі необхідні прикмети марксистської думки будуть сполучені із знаннями фахівців» [97, с.33]. Але справа виявилася не з легких. Чиновники Наркомосу зізнавалися: «...Перед Головною профосом устала вся багата наукова спадщина спеціальної школи, до якої треба було поставитися дуже обере-

*На початку 1920-х років чиновники в Україні також переймалися проблемами «ширення книги». Їх турбувало, що «...українська книжка все ще шириться менш од російської... Книга була дорога й тому ширилася трудно. А при бракові оборотних коштів і малому ширенні книга зоставалася дорогою. Це трудне для розв'язання завдання здешевлення книги й масового її ширення ставили собі геть усі організації, що так чи інакше мали діло з цією справою, – й ЦК партії й НКРСІ, й Держплан, і Наркомос» [97, с.41].

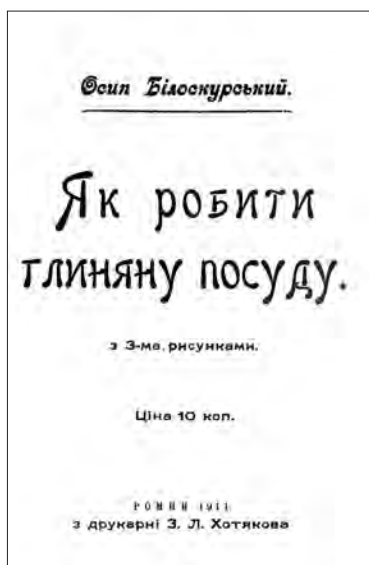
Подібна ситуація, як і майже 100 років тому, прикметна й для сучасної України. Нині часто доводиться спостерігати проливання крокодилячих сліз з приводу бідарського становища української книги українськими політкерманичами, які спроможні, але практично нічого не роблять задля покращення ситуації. Бо вони не українські за мовою, мисленням і духом! Точнісінько так, як стан української книги в 1920-ті роки визначався спадщиною недалекого минулого, а саме гнобленим становищем української мови й літератури в Російській імперії, і нинішня ситуація породжена недавнім колоніальним минулим України, зокрема триваючим потужним негативним внутрішнім впливом постсоветського компартійно-комсомольського синдрому та експансією на український книжковий ринок спадкоємиці Советської імперії

жено, яку не так легко було змінити... І тут переглянуто старі підручники, але завдяки тому, що вони надзвичайно дорогі й повні вщерть технічно важного матеріялу, їх неможна було відкинути огулом, – хоча б тому, що назамін їх, при сучасному матеріяльному стані республіки, неможна було дати нових» [97, с.34]. З огляду на матеріяльну скруту, Наркомос зосередив увагу на розробці ґрунтовних навчальних програм, які за своєю побудовою значною мірою поставали б планами-проспектами майбутніх «радянських підручників» [97, с.35].

Проблема створення українських підручників для навчальних закладів системи професійної освіти постала після проголошеної 1923 року політики «українізації». «Серйозною річчю в справі українізації є, безперечно, підготовка українських підручників і книг, – проголошували 1924 року діячі Наркомосу. – По соцвихові в біжучому шкільному році українською книгою забезпечено коло 50% установ... Значно складніша справа з українськими учебниками для установ профосу. Продукцію українських учебників минулого року визнано цілком незавольняючою. Зараз на підготовку учебників мобілізовано учителів інститутів, технікумів і профшкіл, переважно по педагогічній і сільськогосподарській освіті. Цілком природньо, що учебник або підручник для сучасної школи можуть бути утворені тільки в процесі вчительської роботи. Тому забезпечення сповна учебниками й підручниками радянських шкіл, технікумів і інститутів, – бравурно стверджували наркомосівці, – справа кількох років, поскільки учебники й підручники утворюватимуться в процесі навчання... Незмірно трудніше, ніж для масової школи, – бідкалися ті ж самі автори, – утворити підручники й учебники українською мовою для вищої школи. **Завдання, категорично поставлене, в тому, щоб учителі-українці у вищій школі, в процесові викладання, готували матеріял як конспективний, так і лекційний, щоб видати його, як підручники**» [97, с.52, 50]. З огляду на таку «категоричну» директиву, не дивно, що в другій половині 1920-х років, за умов виняткової потреби в навчальній літературі українською мовою, з'явилося немало дилетантських посібників, написаних нашвидкоруч і не завжди першокласними фахівцями.

Особливої гостроти проблема українських підручників з основ гончарства і забезпечення ними гончарних шкіл набула в другій половині 1920-х років, коли в Україні було заплановано відкриття нових керамічних кустарно-промислових шкіл. Інспектор Наркомосу УСРР Осип Білоскурський це чітко усвідомлював. Він зазначав: «Не дивлячись на те важливе завдання, яке мають перед собою наші керамічні учбові заклади, вони і досі не тільки не забезпечені найпотрібнішими спеціальними підручниками, що лягали б за основу всієї праці учбового закладу та твердо визначали матеріял і його обсяг, що треба проробити в школі, а не мають навіть і змоги користати взагалі з керамічної літератури, яка надзвичайно обмежена і не пристосована для учбових закладів» [16, с.3]. За таких умов основним способом засвоєння учнями керамологічних знань були винятково лекції вчителів та конспектування їх учнями. Тому фахівці Управління профосвіти Наркомосу УСРР наголошували: «Звичайно,

Перша сторінка книги художника-кераміста Осипа Білоскурського «Як робити глиняну посуду» – першого українського посібника з виготовлення глиняних виробів. Ромни. 1911. Репринт [18]

інструктор підшукує для себе відповідну літературу, якою сам в своїй роботі користується, а учні обмежуються тільки слуханням лекції. Такий стан очевидно буде ще де-який час існувати, поки Куст. Пром. Школи та Учбові Майстерні будуть забезпечені потрібною фаховою літературою для різних спеціальностей. Одначе курс загально-технічних та спеціальних дисциплін має не аби яке значіння для учнів, а через те учні повинні записувати лекції, які їм в їх майбутній праці на промисловості дадуть велику допомогу. Такі записи треба вести, головним чином, при тих дисциплінах, що багаті хемічною рецептурою (кераміка, ткацьке крашення і т.п.), і лекції повинні бути старанно обробленими і записаними» [61, с.117].

У збірнику методичних матеріалів з питань кустпромосвіти 1929 року було подано список технічної літератури для використання лекторами, учнями та бібліотеками гончарних шкіл. Складався він... аж із 3 бібліографічних позицій – одного підручника для учнів (книга Осипа Білоскурського «Керамічна технологія») та двох підручників для лектора (книги німецького автора Бок-Наврата «Кирпичное производство» та Рахманова «Технология строительных материалов из глины» [61, с.117].

Нагадаю, що саме Осип Білоскурський перший в Україні прийшов до усвідомлення потреби в українському посібнику з основ сучасного гончарства для українських гончарів. Він же став і автором такої першої праці – це була брошура на 32 сторінки, яка побачила світ 1911 року в Ромнах (Полтавщина). Називалася вона «Як робити глиняну посуду» [16]. Автор ставив за мету «подати інструкції, (поучення) як забиратись до виробу майоліки», і висловив сподівання, «що ся моя маленька праця, хоть в часті досягне своєї ціли, та

Перша сторінка книги письменника, автора водевілів, драматичних творів та оповідань Гаврила Левченка «Кустарне гончарство: Практичний порадник». Харків. 1927. Репринт [77]

може, таких гончарів як в Опошні, появить ся більше» [18, с.4, 5].

Наступна після брошури Осипа Білоскурського праця подібного навчального призначення для гончарів-кустарів несподівано з'явилася тільки через 16 років з-під пера письменника, автора водевілів, драматичних творів та оповідань (родом з Полтавщини) **Гаврила Левченка** [76]. 1927 року Всеукраїнське сільськогосподарське видавництво «Радянський селянин» надрукувало його практичний poradnik «*Кустарне ганчарство*» [77]. Автор, напевно, не знав про брошуру Осипа Білоскурського, або ж свідомо про неї не згадав, коли констатував відсутність будь-яких українських посібників для гончарів: «*Коли про інші кустарні ремесла за останні роки вийшло дуже багато книжок, то для ганчарів-ремесників, для їх практичної роботи немає жадного підручника*» [77, с.3]. Тому, за задумом автора, його книжка мала «*стати молодим ганчарям за практичного poradnika в повсякденній їхній роботі*» [77, с.3]. Проте написана не фахівцем гончарної справи, а, як він сам зізнався, «*почасти з власного досвіду, почасти за вказівками відомого фахівця ганчарських виробів – інженера Образцова*», книга вийшла значною мірою дилетантською. Не маючи досвіду гончарювання, автор узявся давати «*ділові поради*», «*науку*» тим, «*хто цікавиться звичайним ганчарським промислом*». Новітньому письменнику-навчителю гончарів здавалося, що «*ганчарське діло дуже прибуткове, не важке і зовсім не мудре: робити його зможе всяка «не свята» людина, але, звичайно, за певною наукою та практикою*» [77, с.3, 4]. З огляду на непрофесійність і примітивність

Перша сторінка книги Петра Калюжного «Глина та вироби з неї». Харків. 1929. Репринт [56]

*Подібні історії, коли за справу навчання гончарству й написання підручників бралися не фахівці (за базовою освітою та постійною виробничою практикою), відтоді й донині були і є непоодинокими. Наприклад, 1928 року побачила світ книга «Гончарное и черепичное производство: Практическое руководство для выделки доброкачественной глиняной посуды, а также черепицы различных сортов», автором якої був В.Г.Ягодин – «інженер путей сообщения» [182]. 1987 року українське видавництво «Молодь» видало книгу «І При гончарному крузі» з грифом «Учебное наглядное пособие», написану філологом і бездарним самодіяльним глиноліпом Вячеславом Рисцовим, який прославився тим, що вироби відомих опішенських гончарів видавав за свої. Ці історії нагадали мені й нинішні українські реалії, коли письменники, журналісти нерідко практикують написання белетризованих історичних трактатів. І хоча за їхніми фантазмагоричними уявленнями не стоять багаторічні наукові студії, а лише літературний домисел і категоричний інтуїтивізм, проте вони амбітно претендують на єдино правильні наукові знання повчально-обов'язкового характеру

Перша сторінка книги К.Г.Юровського «Практичний поради́ник ліпки» – перший український посібник з ліплення «для керівників дошкільного віку й молодших груп школи молодшого концентру». Харків. 1929. Репринт [181]

Титульна сторінка рукописної праці Юрка Лебіцака «Сільське цеглярство: Практичний підручник для ручного виробу цегли», зданої автором для підготовки до друку Державному видавництву України. Проскурів. Початок 1927. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Репринт

викладу матеріалів книга Гаврила Левченка так і не стала суттєвою допомогою гончарному шкільництву в справі поширення гончарних знань та підготовці гончарів-кустарів*.

1929 року Державне видавництво України опублікувало ще два вже згадані вище посібники, які призначалися не для гончарних, а лише для загальноосвітніх шкіл: **Петра Калюжного** «Глина та вироби з неї» [56] та **К.Г.Юровського** «Практичний поради́ник ліпки: Для керівників дошкільного віку й молодших груп школи молодшого концентру» [181]. Обидві книги Державний науково-методологічний комітет Наркомосвіти УСРР по секції соціального виховання «дозволив до вжитку»: першу – «в робочій бібліотеці учня установ соцвиху (старшого концентру)», а другу – «в робочій бібліотеці учителя шкільних та дошкільних установ соцвиху» [56, с.1; 181, с.1]. Виряджаючи свою працю в світ, К.Г.Юровський (передмову чомусь підписано «В.Юровський») коротко пояснив актуальність появи практичного поради́ника: «Працюючи на педкурсах та трудових школах, я часто чув від керівників молодших груп й керівників дошкільного віку нарікання, що нема відповідного підручника ліпки. Хоч і добрі наміри у викладачів, та не знають вони техніки ліпки, а тому не осягають успіху. Наявні книжки про це питання мало торкаються технічного боку. Бажаючи виповнити цю прогалину, я й надумав випустити невеличку книжку про ліпку. Хай ця невеличка книжка стане в пригоді тому вчителю, що цілком усвідомило величезне значіння ліпки в справі дитячого виховання» [181, с.5]. При цьому автор цілком справедливо зазначив, що «ліпка є один з найкращих засобів ознайомлювати з формою...

Ліпка є один з найкращих засобів розвивати... спостереження..., ліпка є один з найважливіших чинників, що розвивають в учнів ясне образне мислення...» [181, с.7].

На середину 1920-х років припадають і зусилля **Юрка Лебіщака** з написання підручника з основ цеглярства. Підготовлена ним праця – *«Сільське цеглярство: Практичний підручник для ручного виробу цегли»* була завершена в Проскуріві (тепер – Хмельницький) на початку 1927 року, а вже 24 березня того ж року рукопис було здано Державному видавництву України для підготовки до друку (вх. №8871). Проте через місяць (28 квітня) автор помер. Книга ж так і не побачила світ і нині її рукопис зберігається в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному [75]. Манускрипт зберігся завдяки зусиллям львівських подвижників – керамолога Катерини Матейко та етнографа Стефанії Гвоздевич.

Юрко Лебіщак потребу в подібному підручнику обґрунтував так: *«Під час моєї праці багато зацікавлених людей України, Галичини, а навіть американських українців запитувало про таку літературу...»* [75, вступне слово]. За власним зізнанням досвідченого технолога-кераміста, *«...в цій підручнику бажав би дати ясне і ширше опрацювання різних матеріалів, щоб користаватися міг і гончар бажаний свої виробу уліпшити і ученим гончарям-керамікам дати практичні вказівки – як і у цікавлюючійся публіці дати здоровий і ясний погляд на промисл глиняний... Метою цього підручника є дати читачу ясний погляд на цю промисловість, дати вказівки на всі потреби, труднощі і питання, з другої сторони познайомити зацікавлених з кращими вислідками, які практика, техніка і поступ дають»* [75, вступ, вступне слово]. Юрко Лебіщак особливу увагу звертав на виняткову потребу заснування в Україні спеціалізованої керамологічної лабораторії. Він, зокрема, писав: *«Відкрити треба якнайшвидше на Україні лабораторію для досліджування глин – при цій же лабораторії організувати фахові сили, які на місці заводи б згадали виробу»* [75, вступне слово (II екземпляр)].

Скрутне становище з навчальними посібниками для гончарних шкіл примусило взятися за справу й досвідченого технолога-кераміста **Осипа Білоскурського**, який у 1910–1920-х роках був безумовним лідером впровадження

Перша сторінка книги художника-кераміста й технолога Осипа Білоскурського *«Керамічна технологія: Для кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень»* – першого українського підручника для гончарних кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень. Харків. 1928. Репринт [15]

Славетний український художник-кераміст, технолог, організатор гончарного шкільництва в Україні, автор підручників з гончарної технології Осип Білоскурський в музеї керамстанції. Алма-Ата, Казахстан. 1942. Автор фото невідомий [167]. Публікується вперше

в Україні гончарної освіти. *«Такий стан з керамічною літературою взагалі, і зокрема стан зі спеціальними підручниками для наших керамічних учбових закладів, – пояснював він, – примусив мене взятися скласти цей «Курс керамічної технології» для середнє-технічних шкіл та шкіл фабрично-заводського учеництва...»* [16, с.3]. Місце роботи Осипа Білоскурського сприяло виконанню цих намірів, адже Наркомос УСРР зобов'язував своїх інспекторів займатися рецензуванням, редагуванням та підготовкою підручників. *«Головпрофос узав найактивнішу участь в утворенні цієї нової літератури, – зазначалося в опублікованому збірнику матеріалів про народну освіту в Україні, – командировав своїх інспекторів для роботи у видавництва і асигнував можливі суми для підтримки виданнів»* [97, с.143]. У результаті напруженої праці впродовж 5 років (1928–1932) побачили світ 5 підручників Осипа Білоскурського з гончар-

Перші сторінки навчальних книг художника-кераміста й технолога Осипа Білоскурського: «Курс керамічної технології: Для середньо-технічних шкіл та шкіл фабрично-заводського учеництва». Харків. 1930 [16]; «Глиняна дахівка та як виробляти її ручним та машиновим способом». Харків. 1930 [13]; «Техніка керамічних виробів: У дрібній та кустарній промисловості». Харків-Київ. 1931 [17]; «Кафлярство: Робоча книжка для короткотермінових кустарських курсів та нижчих профтехнічних шкіл». Харків-Київ. 1932 [14]. Репринти

ної справи: перший український підручник з гончарної технології – «Керамічна технологія: Для кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень» (1928) [15], а також «Курс керамічної технології: Для середньо-технічних шкіл та шкіл фабрично-заводського учеництва» (1930) [16], «Глиняна дахівка та як виробляти її ручним та машиновим способом» (1930) [13], «Техніка керамічних виробів: У дрібній та кустарній промисловості» (1931) [17], «Кафлярство: Робоча книжка для короткотермінових кустарських курсів та нижчих профтехнічних шкіл» (1932) [14]. Щоправда, усі вони мали в основі один і той же текст та ілюстративний ряд з незначними видозмінами, викликаними тематичним спрямуванням підручників.

На відміну від усталеної практики земських гончарних шкіл, Осип Білоскурський через виклад навчального матеріалу в своїх підручниках орієнтував тогочасні школи початкового рівня (профшколи) на вивчення здебільшого

сучасної технології кустарного гончарного виробництва. Він свідомо уникав при цьому перевантаження учнів відомостями про основи промислових фарфорового, фаянсового та кам'яного виробництв, оскільки вважав, що в пристосуванні до кустарно-промислових шкіл це було б винятково схоластикою, оскільки в повсякденному житті учні не бачили такого виробництва, а завданням профшкіл була підготовка робітників саме для кустарного промислу. У заключному слові до першого українського підручника «*Керамічної технології*» для кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень (1928) він, зокрема, писав: «*Підручник цей обговорює ті керамічні виробництва, які існують у кустарній промисловості або мають усі дані для цього. Про інші або згадується коротенько й побіжно, або зовсім облишається, як, напр.: виріб порцеляни, декоративного кам'яного посуду, фаянсу й т. ин. Це зроблено свідомо, бо немає рації навантажувати учня теоретичними розказами про виробництво, якого на практиці він не побачить ні в майстерні школи, ні як майбутній робітник у кустарній промисловості. Всю увагу і весь час треба віддати на вивчення технічної справи тих виробництв та тих продуктів, з якими учень матиме діло*» [15, с.103]. Отже, в цьому підручнику і в настановах Осипа Білоскурського, які втілювалися і в діяльності макарово-ярівської гончарної школи, було подолано один із недоліків земських шкіл, а саме – неузгодженість між навчальним процесом та практикою подальшого застосування знань учнями в самостійній гончарній роботі.

Водночас, у підручнику 1928 року Осип Білоскурський виявився непослідовним у дотриманні своїх вступних постулатів і все ж таки подав короткий підрозділ про виготовлення кам'яного посуду [15, с.57-58], а в підручнику для майстрів дрібної й кустарної промисловості «*Техніка керамічних виробів*», який побачив світ через три роки (1931), подав уже значно ширший матеріал, у якому завзято закликав – хоча й не учнів, але кустарів – «*виробляти кам'янковий кухенний посуд*» [17, с.150-157, 6]. Спершу він присоромив дядьків-гончарів за їхнє нібито безглуздя й марнотратство: «*Якби наш дядько-ганчар та спробував раз зробити один горн кам'янового посуду, побачив простоту цієї роботи, майже безцінну поливу, та потім прекрасний чудовий товар, вибраний з горна, то дивувався б собі, де в нього був розум, коли він стільки років мучився з своїм ганчарством, купував такий дорогий матеріал на поливу, мучився з ним, перепалював, тер, труїв себе, сім'ю та людей, – коли тобі тут такий чудовий полив'яний посуд, міцний, дзвінкий, полива дешева, бо вона з простої ганчарської глини, та один раз тільки треба палити*» [17, с.150]. Проте далі несподівано відверто зізнався, що... для одного кустаря не під силу збудувати спеціальне горно для випалювання кам'яного посуду при температурі 1200-1300 градусів: «*І справді – все тут просто й легко; виробництво таке, що воно наче для кустаря й придумане, одне тільки горе, що тут потрібен горн для високого вогню, який коштує дороженько. Для громади, для гурту – цей горн не страшний. Гурт майстрів у силі побудувати такий горн. Для одного ж – це важко*» [17, с.150]. На жаль, відступ Осипа Білоскурського від своїх попередніх

твердження 1928 року про недоцільність вивчення в гончарних школах початкового рівня технології промислового виробництва кераміки, а отже, і впровадження її в кустарному промислі, був помилковим. Уся подальша практика українського народного гончарства спростувала це хибне уявлення кераміста про можливість виготовлення кам'янового посуду в умовах тогочасного кустарного (індивідуального чи артільного) гончарного промислу. В Україні невідомий жодний гончарний осередок, де б гончарі-кустарі налагодили систематичне домашнє виробництво такого посуду.

Тим часом, у своєму підручнику для гончарних шкіл середнього рівня (технікуми) – *«Курсі керамічної технології: Для середньо-технічних шкіл та шкіл фабрично-заводського учеництва»* [16] – Осип Білоскурський вважав за необхідне дати учням ширші уявлення про різні галузі промислового виробництва кераміки. Він наголошував: *«Не зважаючи на те, що профтехшколи і особливо школи ФЗУ готують фахівців керамічної промисловості для певних вузьких галузей виробництва, все ж учням треба хоч теоретично познайомитися з усіма видами керамічного виробництва та їхньою технікою щонайменше в обсягу, окресленім у підручнику. Ту галузь виробництва, яка для школи є основною, викладач спецкурсу повинен значно поширити і своїм викладом, і практичною проробкою цілого ряду завдань в лабораторії. Для цього учні так само мають використати ту керамічну літературу, що висвітлює детально відповідну галузь виробництва»* [16, с.3]. З огляду на це, в підручнику було подано основи виготовлення не лише простих глиняних виробів, майоліки, дахівки, простої цегли і кахель, але й порцеляни, фаянсу, кам'янових виробів та вогнетривких матеріалів. Прикметно, що в цій праці кераміста чи не вперше в українській керамологічній літературі було подано *«Список головніших хемічних матеріалів, потрібних в керамічному виробництві»* із зазначенням їх української та латинської назв і хімічного знаку [див.: 16, с.197-199].

У 1932 році, після появи постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 року *«О перестройке литературно-художественных организаций»* та серії публічних виступів наркома освіти УСРР Миколи Скрипника з обговорення цієї постанови, Осипа Білоскурського було звільнено з роботи в Народному комісаріаті освіти. 1935 року його було заслано в Казахстан. Очолювану ним колосальну націозначущу роботу з розвитку в країні гончарного шкільництва було припинено. **Відтоді й донині в Україні не побачив світ ні один фаховий підручник з технології художньої кераміки!!!**

Уже неодноразово зазначалося, що в другій половині 1920-х років достатньо чітко окреслився акцент у державній політиці на пріоритетному розвитку будівельної та технічної кераміки. Упродовж 1930-х років ця тенденція набула сталого характеру й до кінця 1970-х років залишалася провідною. Тому в країні видавалися підручники з технології кераміки, призначені виключно для технічних навчальних закладів. На забезпечення фаховими посібниками шкільництва в галузі художньої кераміки належної уваги не звертали, оскільки мистецьку освіту було відкинута на задвірки совєтської середньої спеціальної та вищої школи.

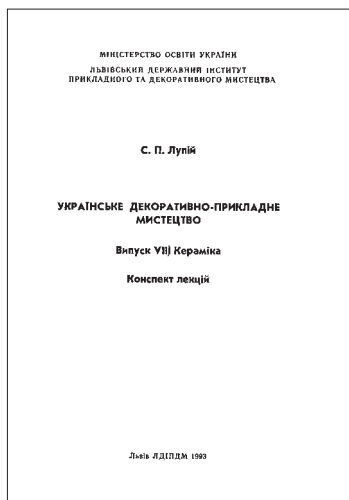
Слід зазначити, що ця проблема залишалася для українського гончарного шкільництва і впродовж наступних десятиліть. Не зрушилася вона посутньо з місця й до нинішнього дня. Виступаючи на науковій конференції, присвяченій 100-річчю Миргородського державного керамічного технікуму імені Миколи Гоголя (1996), директор цього найстарішого в Україні навчального гончарного закладу Володимир Ковган, окрім усього іншого, зазначив три основні недоліки в роботі технікуму. Одна з них – *«незабезпеченість бібліотеки і кабінетів наочними посібниками та підручниками на українській мові»*. І це при тому, що *«бібліотека навчального закладу має фонд близько 42 тис. примірників»* [59, с.8]. В Україні, як уже зазначалося вище, й донині немає фундаментального українського підручника гончарства для гончарних шкіл – від шкільного гуртка до академічної кафедри кераміки.

По суті, єдиними українськими підручниками з технології гончарства (кераміки), рекомендованими для мистецьких навчальних закладів, і досі залишаються книги Осипа Білоскурського. Після нього ніхто в Україні не підготував жодного фахового посібника для гончарних шкіл. Тим часом у Росії 1951 року С.О.Разумовський опублікував книгу для завідувачів виробництвом, бригадирів і стаханівців – *«Производство художественных керамических изделий»* [141], яка довгий час використовувалася в навчальному процесі художніх училищ, технікумів та інститутів.

Тільки 1971 року побачив світ перший на території советської імперії у другій половині XX століття посібник з технології кераміки, призначений для студентів вищих та учнів середніх художньо-промислових навчальних закладів – книга А.І.Міклашевського *«Технология художественной керамики: Практическое руководство в учебных мастерских»* [94]. Сам автор означив свою працю як *«курс практического обучения в учебных керамических мастерских»* і наголосив у передмові, що *«настоящее учебное пособие представляет собой первую попытку создать руководство по технологии декоративной керамики для студентов керамистов-художников. Книга написана на основе педагогического и практического опыта автора, продолжительное время работающего в данной области»* [94, с.3].

1975 року в Советському Союзі було прийнято постанову ЦК КПСР *«О народных художественных промыслах»*. Одним із практичних виявів зусиль, спрямованих на втілення її настанов у життя, стала підготовка й опублікування нових посібників з технології художньої кераміки для мистецьких навчальних закладів. Зокрема, невдовзі побачили світ нові російські підручники:

- *Людмили Акунової та Софії Приблуди «Материаловедение и технология производства художественных керамических изделий»* (1979) [2]. Неймовірно, але тільки на одній (4-й) сторінці книги подано аж 3 (!!!) різні варіанти призначення посібника:
 - 1) *«учебник для училищ декоративно-прикладного искусства»;*
 - 2) *«учебник для художественно-промышленных училищ»;*
 - 3) *«учебник для керамических отделений художественных училищ».*

Обкладинка конспекту лекцій Світлани Лупій «Українське декоративно-прикладне мистецтво. Випуск VII. Кераміка». Львів. 1993. Репринт [84]

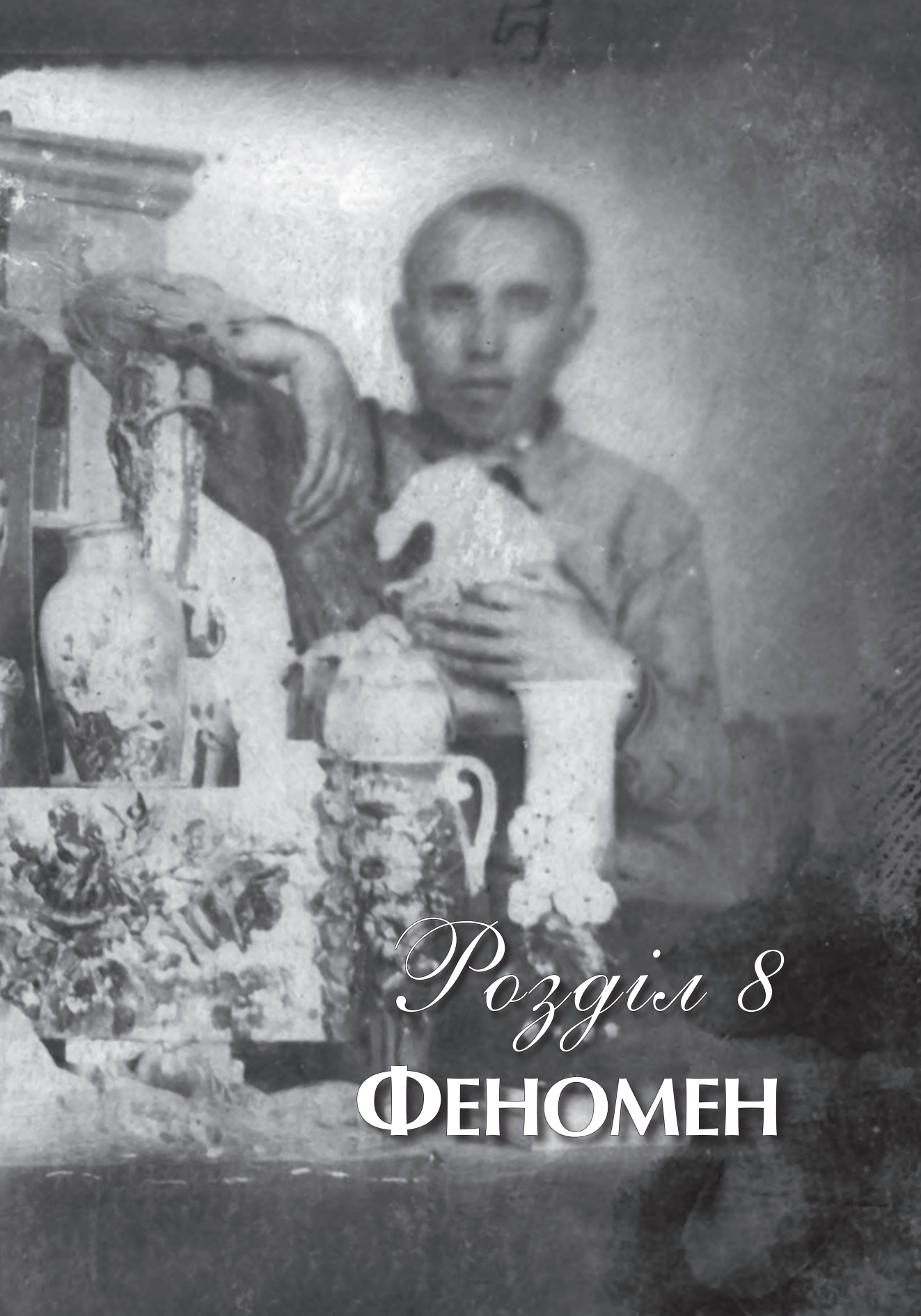
Обкладинка конспекту лекцій Віталія Ханка «Лекції з історії мистецтва. Зшиток 5. Історія кераміки». Київ. 2006. Репринт [168]

При цьому, ігноруючи безумовну хронологічну першість підручника А.І.Міклашевського, автори стверджували, що саме їхня книга *«являється першим учебником»* для художніх училищ [2, с.4].

- Георгія Лукича для студентів художніх і художньо-промислових вищих навчальних закладів – *«Конструирование художественных изделий из керамики»* (1979) [83].
- Людмили Акунової і Віктора Крапівіна для художньо-промислових училищ та училищ ужиткового мистецтва – *«Технология производства и декорирование художественных керамических изделий»* (1984) [1].
- Гейдара Іманова, Валерія Косова та Геннадія Смирнова для середніх професійно-технічних училищ – *«Производство художественной керамики»* (1985) [53].

В Україні ж нічого подібного так і не з'явилося. Немає також окремого видання з історії українського гончарства, як, до речі, й з історії світового гончарства українською мовою. Були лише поодинокі кволі спроби написання коротких лекцій, конспектів лекцій з історії українського гончарства. Зокрема, маємо маленьку брошуру керамолога Юрія Лащука *«Українські гончарі»*, призначену для поширення за межами України (1968) [73], а також дві брошури мистецтвознавців: конспект лекцій львів'янки Світлани Лупій *«Українське декоративно-прикладне мистецтво. Випуск VII. Кераміка»* (1993) [84] та лекцій полтавця Віталія Ханка *«Історія кераміки»* (2006), які в частині українського гончарства є здебільшого плагіатом з Юрія Лащука [168]. Усе це означає, що в нашій країні майбутні художники-керамісти навчаються майже винятково за іноземною фаховою літературою.

Розділ 8
ФЕНОМЕН

лівської Чайки
квартила 1929/30

заційного року вико
мо всім майстеря
ов. Обмеження а
і технічної шк
програми і її нов
асійну майстеря
у з Прудією РВК на
в покриття шк
вданої кількості а
групу в Червоній
гновань на улашту
назвигайна обме
рів, конзервувати та
підвищення квалі
метод роботи на ос
керівництво. Висун
етом на нове будів
придбання інвентар
освітній установа
мо в цей час існує
итирічного типу
ескине хиб Прудією
айно відсутність а
ара у зв'язку з дома
тів особливо відч
яльною основою від і
дають ці перші
амазаскі кошти

К

нига

Людмили Овчаренко

«Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні» [108] унікальна тим, що в ній уперше монографічно досліджено самотутній осередок гончарної освіти, який постав у другій половині 1920-х років на Сході України. Гончарна школа в Макаровому Яру, якій доти вчені присвячували по кілька речень або абзаців тексту, яка була відома переважно в середовищі вчених тільки констатацією історичного факту, пошуковими зусиллями Людмили Овчаренко постала духовно значущим феноменом українського гончаротворення. Зі скупих донедавна статистичних відомостей про школу в монографії постав потужний пласт культурно-мистецьких устремлінь патріотично налаштованих українців, які на зросійщеному Сході України витворили чільний осередок українськості. Там, у Макаровому Яру, зібралися творчі сили з різних регіонів України, об'єднані єдиним бажанням – розвинути рідне гончарство, підняти професійну майстерність гончарів найбільшого осередку гончарства на межі Слобожанщини й Донщини на рівень сучасних їм досягнень, вивершити кустарний промисел на мистецький рівень, зробити його відповідним сучасним потребам, а отже, і зберегти для прийдешніх поколінь. З дітьми Луганщини впродовж 1927–1935 років працювали чернігівець Павло Дубинський, полтавка Валентина Васильєва (обоє – вихованці Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя, що на Полтавщині), випускник гончарної профшколи в Опішному Михайло Кирячок. До навчального процесу вони залучили талановитих макарово-ярівських гончарів – Івана Шкурка, Миколу Звіряку, Антона Дудака. Справами школи також опікувався уродженець міста Коломия (Покуття), випускник Коломийської гон-

чарної школи, видатний український технолог-кераміст **Осип Білоскурський**, який упродовж 1923–1932 років (з перервою) працював у Народному комісаріаті освіти УСРР. Усі разом вони **творили унікальне мистецьке явище, і якби їхні зусилля були належно підтримані владою, Україна б нині мала ще один потужний осередок мальованої кераміки.**

Значною мірою, завдячуючи їй технологу-керамісту Осипові Білоскурському, Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа динамічно розвивалася впродовж 1928 – першої половини 1932 року. Можливо, цьому якоюсь мірою сприяв і нарком освіти Микола Скрипник, оскільки він сам був уродженцем Донбасу {його рідна слобода Ясинувата знаходиться за 150 км від Макарового Яру; у відомому гончарному осередку Слобідської України – місті Ізюм – він навчався у реальному училищі (але не закінчив); за його ж спогадами, *«вел пропаганду среди крестьян и кустарей Изюмского уезда»*; поступив на навчання в Петербурзький технологічний інститут, який на межі ХІХ–ХХ століть був провідним науковим центром Російської імперії з дослідження глини (1900 року; навчання так і не закінчив) [156, с.668, 669]}.

Проте в спробі зберегти й піднести на нечувану доти височінь гончарство в Макаровому Яру, а загалом і в Луганському краї, розбудувати в Донбасі сучасний осередок українського гончаротворення **провідну роль відіграли мистці з Полтавщини**. В їхніх подвижницьких зусиллях вбачаю й певну **історичну закономірність**. Насамперед тому, що за авторитетним висновком доктора мистецтвознавства, керамолога Юрія Лащука, саме *«гончарі – вихідці з Полтавщини та Харківщини – заснували гончарство в Старобільщині, Макаровому Яру та в ряді місцевостей Донбасу, Ставропільщини і Кубані»* [72, с.16]. Відчуття кровної й світоглядної спорідненості полтавських і луганських гончарів кликало їх один до одного, знаходило щирі відгуки в серцях і проявлялося новітніми мистецькими плодами. Значною мірою творчій співпраці сприяли реалії початку ХХ століття, коли мальована кераміка Полтавщини (Опішного) фактично не мала рівних собі в усій Україні, а гончарство Луганщини (Макарового Яру) прагнуло набути «друге дихання» через впровадження в місцеве виробництво художніх глиняних виробів. Подам лишень **кілька яскравих прикладів такої ефективної співпраці на ниві гончарства впродовж 1902–1915 років:**

- **1902 і 1913** року Управа Слов'яносербського повітового земства, у складі якого знаходилося село Макарів Яр, направляла місцеві глини на лабораторні дослідження **в Полтавщину**, а саме – у Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя;
- **1905** року Управа, з посиланням на досвід роботи **Полтавського й Курського земств**, сформулювала актуальне завдання в справі підтримки гончарства в Макаровому Яру: відкриття *«особой художественной школы изделий из глины»* [154, с.142];
- **1908** року Управа зробила спробу, через посередництво **Полтавського кустарного музею**, *«пригласить опытного мастера для обучения местных*

гончаров, но в виду того, что попытки не увенчались успехом, она заводит переписку непосредственно с кустарями Полтавской губ., результатом чего один из них прибыл в сел. Макаров-Яр, но Земство не вступало с ним ни в какие обязательства и соглашения. Это был, можно сказать, первый апостол гончарного дела среди Макаро-Яровских кустарей, – ему обязаны некоторые из них умению делать поливанную посуду, более удобному и выгодному способу обжога гончарных изделий и некоторым усовершенствованиям в местном горне для обжога горшков» [154, с.143];

- 1909 року Управа запросила до Макарового Яру зі столиці українського гончарства – Опішного, що в Полтавщині, – найславнішого опішненського гончаря кінця XIX – початку XX століття – Федора Чирвенка*. Він «за время с февраля по июнь месяц должен был обучить крестьян гончарному делу вообще и глазированию в частности... Мастер прожил положенное время в Макаровом Яру и уехал, научив немногих только глазуированию» [154, с.144];
- Восени 1912 року до Макарового Яру «для обучения крестьян селения Макаров-Яр гончарному искусству» було запрошено інструктора-кераміста І.А.Переборщикова, який закінчив Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя [154, с.145].

Проте феномен творчого впливу полтавців, і зокрема Опішного, на гончарство Макарового Яру й загалом Луганщини не вичерпується тільки подіями 1909–1915 років, а також другої половини 1920-х – першої половини 1930-х років. Він набув свого закономірного продовження й наприкінці XX – на початку XXI сторіччя. Зокрема, 1998 року луганський художник-кераміст Сергій Жидель взяв участь у Другому всеукраїнському симпозиумі-практикумі монументальної керамічної скульптури в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України», де створив цікаву паркову композицію «Танок».

Невдовзі почалося наукове осмислення «макарово-ярівського здвиження» вченими Опішного. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному від 2001 року здійснюють **фундаментальні студії гончарного шкільництва в Україні**. Два молоді вчені-керамологи, співробітники Інституту

*Наталія Каплун помилково стверджувала, немовби Федір Чирвенко перебував у Макаровому Яру 1910 року [див.: 58, с.116, 117]. Дослідниця також писала: «В нашем крае наряду с изделиями местных гончаров бытовала посуда, изготовленная в селе Опошне Полтавской губернии. В коллекции музея (Луганського обласного краєзнавчого музею. – О.П.) имеются 4 таких кувшина и 1 макитра, обнаруженные в селах Адрианополе, Бунчуковке, на станции Старокондрашевской; они были изготовлены, скорее всего, одним мастером, так как на их днищах имеется одинаковое клеймо – в виде куманца» [58, с.118]. Насправді ж, згадане тавро у вигляді куманця належало не одному гончареві, а виробам опішненської артілі «Художній керамік» 1930-х – 1950-х років; на той час Полтавську губернію вже було ліквідовано (1925); відтоді Опішне входило до складу Полтавської округи, Харківської області, а згодом – до Полтавської області

✿ Сергій Жидель (Луганськ).
Скульптурна композиція «Танок».
Глина, шамот, ліплення, пігмент, ритування.
Твір II Всеукраїнського симпозіуму-
практикуму монументальної керамічної
скульптури в Опішному «Поезія гончарства
на майданах і в парках України».
Опішне. 1998. Фото Олеся Пошивайла.
Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства.
Публікуються вперше

й Музею, плідно вивчають діяльність гончарних шкіл в Україні. Зокрема, Людмила Овчаренко опрацьовує тему *«Професійна освіта в гончарстві України (друга половина XIX – перша половина XX століття)»*, а Олена Щербань – *«Гончарні навчальні заклади Опішного кінця XIX – початку XXI століття та їх роль у збереженні й розвитку мистецьких традицій визначного центру народної художньої культури України (історичний досвід та перспективи)»*. Поступове накопичення пошукових матеріалів, їх опрацювання науковцями й оформлення у вигляді окремих монографій спонукали Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ініціювати заснування академічної керамологічної видавничої серії *«Гончарні школи України»*. До реалізації цього піонерського проекту долучилися також Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному та Державна спеціалізована художня школа-інтернат *«Колегіум мистецтв у Опішному»*. Звертаю увагу

на цей новітній вияв історичної закономірності (традиції): саме опішненські керамологи започаткували фундаментальне вивчення діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи; ще в жовтні 2001 року почали досліджувати макарово-ярівське гончарство у польових умовах, а у вересні 2007 року організували комплексну польову керамологічну експедицію до Пархоменко та навколишніх сіл; стали ініціаторами новітнього пошанування мистців та діячів славного гончарного осередку Луганщини. І насамперед з їхніми публікаціями пов'язується повернення нашої історії імен подвижників українського гончарства – макарово-ярівців, опішненців та полтавців, які спільними зусиллями творили унікальне явище вітчизняної культури. Монографія опішненки Людмили Овчаренко *«Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні»* [108], як і трикнижжя *«Гончарний здвиг Донбасу»*, – ще одне тому підтвердження!

Pozgila 9
REALITI

П

итання фахової освіти від останньої чверті XIX століття набувало все актуальнішого значення для майбутнього існування гончарного промислу. У гончарстві справіку домінуючим способом передачі професійних знань і опанування ремісничою майстерністю було **домашнє учнівство**: батько передавав свій досвід роботи з глиною сину, дід – онукові. Таким чином забезпечувалося поступове вдосконалення, накопичення й успадкування професійних навичок і прийомів виготовлення глиняних виробів. Склалися гончарські роди, династії, в яких заняття гончарством переходило від покоління до покоління як найдорожчий спадок предків. Упродовж тисячоліть сформувалися певні «неписані» правила навчання професії гончаря.

З появою в XVI столітті професійних об'єднань гончарів, класичною формою яких стали ремісничі цехи, було **запроваджено поетапну систему професійної підготовки майстрів**, закріплену документально цеховими статутами. Вона передбачала послідовне опанування гончарною майстерністю з набуттям нового соціально-правового статусу. На основі усталеної побутової практики передачі таїни рукометництва в колі сім'ї, родини, роду цехи виробили більш складну процедуру професійного зростання, яка забезпечувала високу ефективність навчання й можливість успішної конкуренції з «*партачами*», тобто з позацеховими гончарями. Вона передбачала кількарічне домашнє навчання в досвідченого майстра в статусі учня, а згодом – роботу не менше одного року в статусі підмайстра («*челядника*», «*молодика*»). Гончарна наука завершувалася своєрідним іспитом – виготовленням тих чи інших виробів, які підтверджували набуті знання й уміння.

Друга половина XIX століття прикметна запровадженням в Україні заводського й шкільного учнівства. Зацікавлені подальшим розвитком гончарного промислу земства, громадські організації, приватні особи наприкінці XIX століття почали відкривати в осередках промислу (Товсте, Берлинці Лісові, Опішне, Глинськ, Постав-Мука, Нова Водолага, Межиріч, Олешня, Дибинці та інші) гончарні майстерні, показові пункти. Вони мали навчально-виробничий характер: їх майстри виготовляли кераміку й одночасно вчили цьому учнів із середовища кустарів. Саме з випускниками цих шкіл пов'язане активне впровадження в українському гончарстві кінця XIX – першої чверті XX століття нових форм посуду, нових декоративних систем, пошуки стильових змін і пристосування виробів до новітніх потреб. Не завжди це новаторство було вдалим з мистецької точки зору, але воно було необхідним для забезпечення життєспроможності промислу.

Одночасно виникали художньо-промислові школи (Коломия, Миргород, Кам'янець-Подільський), які, виготовляючи суголосі епосі гончарні вироби, готували мистців-керамістів і спеціалістів-технологів для підприємств гончарної промисловості, що розвивалася на той час особливо швидкими темпами.

Проте до кінця 1950-х років в Україні все ж таки переважаючим способом успадкування традиційних технологічних знань і практичних навичок у гончарстві, *«одним із засобів відтворення кваліфікованої робочої сили»* залишалося домашнє учнівство [50, с.152], тобто навчання гончарями своїх та чужих дітей у себе вдома. Щоправда, із занепадом у гончарстві цехової організації праці, за якої було напрацьовано ефективну систему опанування гончарних знань, від початку XX століття учнівство усе частіше перетворювалося на один із засобів збільшення власних прибутків заможними гончарями. *«Учень потрібен лише, як робоча сила і тільки цією міркою й оцінює його господар.. – зазначали знавці кустарної справи 1920-х років. – Навчання провадиться «по-старовині, як сам вчився» і часто-густо учень виконує все що вгодно, але не вивчає ремесла. Не краще стояла справа й у промислових кооперативах того часу, де так само учень був лише засобом збільшити прибуток господарів, отже, на його навчання не зверталось ніякої уваги»* [50, с.157].

В окремих регіонах України вже на початку 1910-х років учні в гончарів були більше винятком, аніж правилом. Олександр Прусевич після піврічного експедиційного обстеження гончарних осередків Поділля (1913) зробив висновок про безпосередню залежність наявності учнів у гончарів від загального стану розвитку гончарного промислу. Він, зокрема, зазначав: *«Учеников и подмастерьев в гончарстве в настоящее время не встречается и в этом, наряду с другими, можно видеть одну из причин падения промысла. Обследованьем выяснилось, что в то время, когда гончарство сравнительно процветало, оно располагало учениками и подмастерьями»* [139, с.34-35].

Трудове законодавство 1920-х років намагалося врегулювати й питання учнівства в кустарних промислах з тим, щоб освітній інститут учнівства в середовищі кустарів і ремісників виконував свою головну функцію –

успадкування й удосконалення ремісничих знань. У першій половині 1925 року було прийнято 5 законів (постанови ЦВК та РНК СРСР), які суттєво змінили оподаткування кустарів, ремісників і кустарно-ремісничих підприємств (*«Про податкові пільги для сільських ремісників і кустарів»* від 10.04.1925; *«Про податкові пільги для міських кустарів і ремісників»* від 12.05.1925; *«Про пільги сільським ремісникам і кустарям по оподаткуванню місцевими зборами»* від 25.05.1925; *«Про податкові пільги для сільських кустарних і ремісних підприємств»* від 12.06.1925). Тоді ж (19.01.1925) Наркомпраці УСРР затвердив *«Правила про учеництво в дрібній ремісничій та кустарній промисловості й про кооперації»*. Зокрема, відтоді два учні-підлітки в сільського чи міського кустаря не вважалися найманими робітниками й не бралися на спеціальний фіскальний облік і не впливали негативно на розміри податкових пільг, якими користувалися кустарі-навчителі [171, с.158, 161; 147, с.174, 175]. Учнями могли бути підлітки віком від 16 до 18 років. Чинний закон про працю вимагав, щоб між кустарем (або кооперативом) і учнем укладалася трудова угода, в якій необхідно було зазначати, хто наймає учня й хто такий учень; встановлювався термін навчання та освітні зобов'язання роботодавця, а саме – описувалося, якою майстерністю учень мав оволодіти, або розроблялася програма навчання; давалося зобов'язання не використовувати учня на роботах, які не мали ніякого відношення до навчання; встановлювався розмір заробітної плати, робочий день до 6 годин тощо. Передбачався контроль за їх виконанням з боку професійних і державних органів [50, с.157; 147, с.179]. Кожна друга й наступні пари учнів уже прирівнювалися до одного найманого робітника, що вело за собою збільшення податкового навантаження на кустаря-роботодавця.

З розгортанням мережі кустарно-промислових гончарних закладів у другій половині 1920-х років учнівство в гончарів почало зникати ще більш швидкими темпами. Його незначне зростання спостерігалось тільки в 1930-ті роки, коли майже всі гончарні школи в Україні було закрито або перепрофільовано на підготовку робітників (фахівців) для будівельної й вогнетривкої індустрії, та в другій половині 1940-х – 1950-х роках, коли після завершення німецько-совєтської війни гостро відчувався дефіцит столового, кухонного та господарського посуду.

Упродовж 1920-х – 1930-х років майже всі існуючі гончарні навчальні заклади, пройшовши через низку реорганізацій, припинили свою діяльність. На Лівобережжі найдовше утрималася гончарна школа в Опішному, яка до 1941 року готувала гончарів та малювальниць для місцевого промислу, та Миргородський керамічний технікум імені Миколи Гоголя, що й донині готує спеціалістів для гончарної промисловості. У артілях гончарів-кустарів, якими керували здебільшого партійні активісти без ґрунтовної фахової освіти, єдиною формою професійного навчання молодих людей було **артільне учнівство**, яке зберігалось й після реорганізації артілей у заводи на початку 1960-х років.

У другій половині 1930-х років в Україні вже не було жодного вищого навчального закладу, який би готував художників-керамістів. Проте зростала кількість закладів, які готували спеціалістів-технологів для фарфоро-

фаянсової, будівельної, вогнетривної промисловості. Одна з найбільших гончарних держав світу поступово позбувалася більшості із майже 700 гончарних осередків. Втративши ще й близько десятка мистецьких гончарних навчальних закладів і не маючи можливості готувати національні професійні кадри гончарів, керамістів, популяризувати мистецтво кераміки, активно інтегруватися в міжнародний культурно-мистецький рух, **Україна втратила свої, безперечно, світові пріоритети в цій галузі мистецтва й економіки й донині залишається маловідомою міжнародній науковій і мистецькій спільноті.**

Після II Світової війни, 1947 року, художників-керамістів почав готувати Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва. 1956 року започатковано відділ художньої кераміки в Косівському училищі прикладного мистецтва. У той же час на Лівобережжі не було жодного навчального закладу подібного типу. Тільки недавно, на межі тисячоліть, Київський художньо-промисловий технікум переріс у Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука з кафедрою художньої кераміки.

Нині професійна підготовка гончарів, керамістів здійснюється в різних організаційних формах. **Роль початкового залучення дітей, школярів до заняття гончарством виконують дитячі школи народних мистецтв, художні школи, студії та гуртки кераміки при загальноосвітніх школах і позашкільних навчально-виховних закладах, центрах естетичного виховання тощо.** Узагальнення їх досвіду роботи засвідчує, що вони, заохочуючи дітей, школярів до художньої творчості, постаючи першопопштовхом до серйозних мистецьких студій, водночас дуже рідко стають ініціативними центрами розвитку українських традицій і мистецтва кераміки в цілому. Більшість із них є замкненими системами, «річчю в собі», без чітко окреслених завдань поступу й кінцевої мети. Вони напочатку не задумуються як етапні на шляху здобуття мистецької гончарної освіти, а тому виготовлення учнями глиняних «поделок» як засіб боротьби з дитячим гультьайством нерідко стає єдиною метою навчального процесу. Діяльність учнів у таких гуртках, як правило, починається і закінчується ліпленням фігурок людей, тварин і машин. Поетапне зростання професійної майстерності з року в рік ними не передбачається. Тому окремі учні, які згодом обирають кераміку своїм життєвим кредо, постають здебільшого винятком з правила, аніж логічним завершенням кількарічного студійно-гурткового навчання.

Заняття дітей гончарством до певної міри розвиває в них творче мислення, але, з точки зору національного художнього виховання, вони часто виконують етнонівелюючу роль, оскільки ліпляться персонажі, народжені не місцевою фольклорною, культурною традицією, а передовсім нав'язані сучасною кінотворчістю, яка стала визначальним елементом міжнародного шоу-бізнесу й повсюдно тиражується засобами масової інформації. Образи роботів, кіберів, робокопів, як і чебурашок, вінні-пхів тощо, багаторазово власноручно змодельовані в глині, глибоко проникають у дитячу підсвідомість, заступаючи історично сформовані образотворчі етнічні стереотипи.

Інший негативний момент – культивування в гуртках, студіях виготовлення статуеток «українських типів», які нібито мають засвідчувати прихильність учнів до народних традицій. Проте біда не в самому бажанні сповідувати традиції, а в їх спотвореній інтерпретації: зразками для наслідування юних гончарів стають не класичні твори народного гончарства, скажімо, «барині», «козаки», «свати» Олександри Селюченко, а «базарна» гончарна скульптура, основним завданням якої є привернути увагу потенційних покупців будь-якими способами, зокрема й глумливим образом людини з національними атрибутами – шароварами, вишиванкою, вусами; сорочкою, плахтою, косою. Мистецькі ж школи, студії охоче підхоплюють його й закладають у дитячу підсвідомість. Через роки цей зневажливий образ уже в головах дорослих людей продукуватиме поведінку типових українофобів.

Дитячі гончарні гуртки, студії, школи, в яких заохочується така «творчість», мимоволі руйнують у дитячих душах психологічне підґрунтя для розвитку національної свідомості, не сприяють розвитку етнічних художніх традицій. Вони, у більшості своїй, зорієнтовані на космополітичну творчість, у якій національне залишається суто формальною, зовнішньою ознакою створених речей, а не їх сутнісною характеристикою.

Такий невтішний результат діяльності багатьох гончарних гуртків, студій наперед запрограмований характером державної політики. Адже в Україні й донині відсутня національно-патріотична, державницька концепція розвитку освіти, культури й мистецтва, яка б і стала основою практичної реалізації державної політики в гуманітарній сфері життя українського суспільства, як непомітний і будь-який поступ у цьому вкрай важливому державотворчому напрямку. Тому майже всі заклади мистецької освіти кинуті напризволяще. Існуючі в них гончарні гуртки, студії тримаються здебільшого на ентузіазмі їх керівників, які, проте, в численних випадках, ще й не мають необхідної художньої освіти. І це вже стало історичною традицією гончарних шкіл і навчальних майстерень в Україні. Адже ще з останньої чверті XIX століття ними керували і вчили учнів переважно не художники-керамісти й не технологи-керамісти, а спеціалісти інших галузей знань – статисти, етнографи, архітектори, живописці, інженери, партійні функціонери. Й донині відсутні вчителі з числа спадкоємних гончарів, керамістів, бо й сама династичність гончарних родів в Україні стала винятковим явищем.

Гончарні об'єднання дітей мають вкрай слабку матеріально-технічну базу, рівень якої, як правило, визначається фінансовою неспроможністю органів управління освітою та особистим «талантом» їхніх керівників «вибивати» гроші, «діставати» необхідні матеріали й обладнання. Вони обмежені в застосуванні якісних і різноманітних глин, ангобів, полив, пігментів. Мають примітивні гончарні круги й музейного віку муфельні печі. Відсутня також методична й навчальна література, практичні посібники, мізерний фонд речових та ілюстративних наочних матеріалів. Значною є плинність учнів. Допомоги від державних органів – практично ніякої. Про заохочення керівників-ентузіастів, зайнятих не стільки поступальним рухом, скільки пошуком найменших мож-

ливостей для виживання улюбленої справи, уже давно всі забули. Обмежені також можливості для творчого спілкування вчителів, керівників гуртків, студій як між собою, так і з відомими художниками-керамістами, народними майстрами-гончарями, технологами-керамістами, керамологами, мистецтвознавцями. Ще скромнішими є можливості для ознайомлення з іногородніми виставками сучасної кераміки, музейними колекціями, художніми галереями.

Прикметна закономірність останніх десятиліть: студії кераміки практично не виникають у традиційних центрах гончарювання, що яскраво виявляє байдуже ставлення місцевої влади, інтелігенції, передовсім учительства, до проблеми збереження мистецьких традицій українства. Вони з'являються переважно в індустріальних центрах, де актуальною є не проблема розвитку гончарних традицій краю, а виняткова потреба в художньому вихованні школярів. Тому з українськими традиціями їх опосередковано пов'язує лише матеріал – глина, а форми, яких вона набуває в руках учнів, уже не мають безпосереднього зв'язку з гончарними традиціями, з національною культурою. З огляду на це, й мета діяльності гончарних студій у традиційних центрах гончарства і в інших населених пунктах має бути диференційованою: якщо перші слід активно спрямовувати на вивчення, успадкування й творчий розвиток місцевих гончарних традицій, то інші варто зосередити на загальному художньому вихованні через вивчення вершинних досягнень української та чужоземної кераміки, набуття практичних навичок роботи з глиною.

Залучення дітей, школярів, молоді до заняття гончарством – це не лише акт успадкування й продовження славних гончарних традицій, а й тривалий процес формування в наймолодших генерацій українців поваги до рідної культури, виховання творців Новітньої України. Традиційна загальноосвітня школа зорієнтована на кількісні показники одержаних учнями знань і не докладає особливих зусиль для виховання в них естетичного ставлення до оточуючого світу, утвердження в їх уявленнях і поступках загальнолюдських морально-етичних норм співжиття, бачення, розуміння й здатності до самостійного творення краси – у побуті, довкіллі, на виробництві. Сучасна школа з її консервативними формами й методами роботи неспроможна ефективно протистояти шаленому натискові масової, уніфікованої, американізованої, бандитської культури, провідниками й найактивнішими популяризаторами якої стали й українські засоби масової інформації, передовсім телебачення. А тут будь-які кардинальні зміни можливі лише на рівні активного втручання держави.

За таких умов необхідна також серйозна увага до цієї ділянки дитячої творчості з боку місцевих органів виконавчої влади. За їх зацікавлення й активної підтримки гуртки, студії гончарства можуть і повинні стати школами мистецького виживання й самоствердження українців, ефективним засобом культурної самоідентифікації, збереження й примноження художнього потенціалу нації, способом передачі прийдешнім поколінням мистецьких знань і навичок, що забезпечило б безперервність художніх традицій в Україні. Заняття учнів гончарством має стати важливим чинником національного виховання, інструментом формування не громадянина світу, а, насамперед, громадянина

України, спадкоємця тисячолітніх духовно-мистецьких набутоків. Для цього необхідне створення в найбільших осередках народної художньої культури спеціалізованих художніх загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів (за прикладом Колегіуму мистецтв у Опішному), навчально-виховних комплексів мистецького спрямування, колегіумів мистецтв, класів із поглибленим вивченням мистецьких дисциплін; запровадження в загальноосвітніх школах трудового (виробничого) навчання на базі традицій місцевого гончарства; відкриття в них факультативів, студій, гуртків гончарства, до керівництва й викладання в яких слід широко залучати народних майстрів-гончарів. Оце і є ті джерельця, з якими пов'язується успадкування гончарних традицій, найбільш природний першопоштовх до заняття прадавньою справою. При цьому треба культивувати ставлення до гончарства, як до феномена народної художньої культури, опановувати його як певну філософію повсякденного буття. Через заняття гончарством школярі мають здобувати внутрішню свободу, розкріпачувати думки, виходити за межі існуючих суспільних стереотипів і уявлень про світ. *«Ніщо краще не розвиває в нас безпомилкове почуття, як все те прекрасне, що бачимо і чуємо ми з дитячих років»*, – писав наприкінці XVIII століття німецький письменник Кристоф Віланд [114, с.347].

Отже, потенціал розвитку визначних центрів народної художньої культури в Україні, у тому числі й гончарства, нині зосереджений у загальноосвітніх школах, а збереження нинішніх гончарних осередків, як і в цілому традицій українського ремесництва, – у руках учителів і гончарів. Тому керівники гончарних студій і гуртків, шкіл, учителі-ентузіасты сьогодні потребують всілякої підтримки й заохочення.

Одним із ефективних шляхів популяризації гончарства, залучення до заняття ним школярів, молоді, обміну досвідом роботи учнів і учителів стали Всеукраїнські гончарські фестивалі, започатковані 2000 року Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному на базі Колегіуму мистецтв у Опішному. Вони поступово стають традиційними і 2006 року відбувся вже третій загальнодержавний форум юних мистців, присвячений гончарству, а 2007 року – I Міжнародний молодіжний гончарський фестиваль *«Опішне-2007»* [див.: 44; 98; 115].

Наступним етапом у професійній підготовці гончарів, керамістів, опісля гончарних гуртків, студій, шкіл, є вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації (училища, коледжі, технікуми). За советського окупаційного режиму майже всі вони вишколювали армію художників-оформлювачів, які допомагали «керівній і спрямовуючій» партійній силі втілювати ленінський план монументальної пропаганди комуністичних ідей. Випускники художніх училищ знаходили непогано оплачувані робочі місця в художньо-виробничих комбінатах, оформлювальних майстернях, на підприємствах і в колгоспах, де ліпили й писали портрети вождів російського й світового пролетаріату, мітингові й набудинкові лозунги і транспаранти, оздоблювали інтер'єрні агітаційні куточки тощо. І хоча потреба в соціалістичних художніх виконробах уже давно відпала, вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації й донині продовжують

готувати переважно кваліфікованих робітників, власне, виконавців чужих ідей, а не творців художньої кераміки чи пошукачів нових досягнень у царині гончарної технології. У них навчальний процес нерідко відірваний не тільки від вершинних досягнень українського народного гончарства, але й від здобутків сучасних провідних мистців-керамістів світу. Їх навчальні плани й програми ще й досі «дихають» ідеями 1960-х – 1980-х років. Причина такого непривабливого становища – не тільки у дефіциті першокласних викладачів, підручників, фонду унаочнення, а й у відсталості сучасної матеріально-технічної бази для забезпечення ефективності навчального процесу. Глина одного типу, обмеженість необхідних ангобів, полив, кульових млинів, вакуум-пресів, муфельних і газових печей з електронними приладами контролю – ось лише деякі з численних проблем усіх без винятку гончарних навчальних закладів. Їх багатолітнє невирішення з роками виснажує внутрішній потенціал розвитку мистецьких інституцій, вбиває ентузіазм викладачів, паралізує їх творчі пошуки й жадання експериментів. Звідси – млявість, аморфність, безплідність, «ніякість» гончарної художньої освіти в Україні. А результатом професійної діяльності власників-носіїв цієї освіти саме і є нинішній низький загальний рівень художньої культури населення в Україні. Випускники мистецьких закладів I-II рівнів акредитації кількісно значно переважають чисельність вихованців художніх інститутів, академій, що дають студентам освіту суттєво вищого якісного наповнення, а тому саме вони й продукують основну масу речей, які циркулюють каналами сучасного українського арт-бізнесу. Стихійні ринки, вуличні вернісажі, ярмаркові площі, художні крамнички й сувенірні кіоски, лавки псевдонародного мистецтва буквально завалені їхніми «шедеврами», які не мають нічого спільного з історико-мистецькими традиціями українців. Сьогодні саме вони створюють атмосферу традиційних свят народної творчості, скажімо, на Андріївському узвозі в Києві, у Музеї народної архітектури та побуту НАН України в Пирогово, на Сорочинському ярмарку в Полтавщині.

Освічені ремісники стають основними провідниками масової культури, служителями культу кітч, ширужитку, власне, руйнівниками традиційної гончарної і загалом мистецької культури. У гонитві за швидкими прибутками вони рухаються у фарватері невибагливих міщанських смаків покупців, ще більше спотворюючи естетичні уявлення пересічних громадян держави. Продуктування кітч лише пояснюється необхідністю заробітку на прожиття: мовляв, високохудожні твори довше продаються, важче шукають свого покупця. Насправді ж, це, нерідко, – словесна омана, спосіб приховування власної нездатності до творення високого мистецтва, оскільки їх таланти, здібності, заявлені в шкільні та студентські роки, не були належно підтримані державою й не були достатньо розвинені існуючою в Україні системою мистецької освіти.

Кращі випускники художніх і технічних училищ, коледжів, технікумів продовжують професійну освіту у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (інститути, академії). Найвищий в Україні рівень освіти в галузі художньої кераміки дає Львівська національна академія мистецтв, а в галузі

технічної кераміки – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Проте студентів, які опановують у них кераміку як мистецтво чи як галузь промислового виробництва, можна перелічити на пальцях. Скажімо, Львівська національна академія мистецтв щороку на відділення кераміки набирає не більше 10 студентів. Технічні вузи випускають не набагато більше спеціалістів у галузі технічної кераміки.

Здолавши й цю завершальну сходинку свого професійного становлення, обранці «гончарної» долі часто працюють не за спеціальністю із-за неможливості знайти високооплачувану роботу за фахом. У результаті маємо поодиноких мистців, які займаються винятково керамікою, і вони, звісно, не справляють помітного впливу на загальнокультурну ситуацію в державі.

Розробки керамологів у галузі технічної кераміки рідко знаходять необхідну виробничу базу для практичного застосування, а тому частіше залишаються незатребуваними в Україні, хоча в провідних країнах світу вони є пріоритетними й важливим фактором їх економічного поступу.

Жоден навчальний заклад в Україні не готує спеціалістів вищої кваліфікації для роботи в осередках народного гончарства, які б досконало знали специфіку народного промислу, володіли основами менеджменту й маркетингу, могли реально забезпечувати життєздатність гончарних традицій, їх осучаснення відповідно до потреб часу. На кількох іще вцілілих гончарних підприємствах України нині вкрай мало або ж взагалі відсутні фахівці з вищою художньою чи технічною освітою в галузі кераміки. У цьому – одна з багатьох причин занепаду української гончарної промисловості, гончарних осередків і гончарного промислу загалом.

Як уже мовилося, лише одна форма передачі професійної майстерності – учнівство – найбільш повно забезпечує опанування традиційними прийомами роботи, формотворчими й орнаментальними канонами того чи іншого гончарного осередку. Тим часом студенти художніх навчальних закладів у процесі навчання втрачають зв'язки з осередками промислу. Система підготовки спеціалістів у них, зорієнтована на вивчення різних стилів і прийомів роботи, тільки ускладнює сприйняття і засвоєння студентами світоглядних настанов традиційного гончарства. Тому подальша діяльність випускників, навіть у гончарних центрах, здебільшого так і залишається особною творчістю, яка не зважає на місцеві традиції й мистецькі здобутки, а отже, і не може впливати на їх поступальний розвиток. Слід визнати, що, **незважаючи на наявність навчальних закладів різного рівня акредитації, які готують художників-керамістів і технологів-керамістів, в Україні немає жодного сучасного, з відповідною матеріально-технічною базою і фундаментальним рівнем професійної підготовки навчального гончарного закладу.**

З огляду основних напрямків розвитку гончарної освіти в Україні впливає й важлива роль етнопедагогіки в успадкуванні гончарних професійних знань, їх творчому розвитку, у підготовці народних майстрів-гончарів, художників-

керамістів, учених-керамологів. Етнопедагогіка аналізує ефективність гончарної освіти на різних етапах історичного розвитку, і таким чином дозволяє виносити уроки з минулого досвіду передачі наступним поколінням гончарної майстерності, дозволяє підтримувати в новітніх генераціях українців стале зацікавлення гончарством.

Від початку 1990-х років і керамологи почали інтенсивно вивчати гончарне шкільництво. З'явилися ґрунтовні публікації декана факультету історії та теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, доктора мистецтвознавства, професора Ростислава Шмагала [173; 174; 175; 176; 177], а також праці співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмили Овчаренко [103; 104; 106; 107; 108; 109; 110] та Олени Щербань [179]. Щоправда, у цьому перспективному напрямку спільних напрацювань керамології й етнопедагогіки іще вкрай мало. Тим часом, сьогодення породжує все нові й нові виклики етнічній культурі, а тому етнопедагоги чекають і від керамологів глибокого осмислення глобалізаційних процесів і чітких орієнтирів для подальших дій усіх, хто задіяний у системі національного художнього виховання. За авторитетним висновком кандидата педагогічних наук Любові Бичкової, *«вітчизняна педагогіка завжди використовувала ліплення як засіб розумового та сенсомоторного розвитку дітей з найменшого віку, поєднуючи це з естетичним вихованням на зразках традиційної кераміки... Для сучасного вчителя вже недостатньо загальних сентенцій щодо необхідності підвищення рівня самосвідомості українців та цінності народних традицій. Його цікавить, якою мірою постмодерна монументальна пластика із шамотної маси, навіть із ремінісценціями традиційних художніх образів, є правонаступницею українського народного гончарного мистецтва? Чи коректно піднімати проблему традиційності української порцеляни, і в яких межах її доцільно розглядати?.. На цілу низку подібних запитань педагоги повинні отримати від керамологів конкретні теоретично обґрунтовані й чітко сформульовані, а не суб'єктивно-емоційні або описові відповіді, які ще треба вишукувати в спеціальній літературі і самостійно інтерпретувати»* [11, с.146, 145].

Епілог
ПАМ'ЯТЬ

службу у батька Нет
шальном уресте Т.П.у.

Нет
есской партии
или кто служил
армии Нет. двобродни
Бойня 17ти лет доброволь
ска и без вестий по
в 1925 и 26 год в оро
Новогарнаске Георги
ой брат Артем
и до 1924 года пере
не даючись в сове
на фоне поезде на
и помидертир о
т.у. был военкомом
Село Макаровд
мско. Округа

мне милом избир
тисовремено горшка
ства имел пышет
леним избиратель
избирком в 1925 году

ико Лука Васи

За іронією долі, син макарово-ярівського гончаря Якова Пархоменка – Олександр (1885–1921) – став чільним більшовицько-військовим діячем: керівником банди бойовиків, які грабунками примножували партійні каси; більше трьох років просидів у тюрмі, а згодом боровся з частинами Центральної Ради, з військами Симона Петлюри та Нестора Махна; організовував постачання в Москву вугілля з донецьких шахт [172, с.302]. У Східній Україні він завзято утверджував окупаційну владу совєтів, які згодом і призвели до знищення гончарної школи, як і загалом гончарства в його рідному селі.

«Завдячуючи» військовику-бандократу село втратило й свою історичну назву: 1951 року, з нагоди 30-річчя від часу загибелі «старого большевика, героя гражданской войны» в бою з частинами Нестора Махна, немовби «по ходатайству жителей оно переименовано и названо в честь их знатного земляка» [4, с.299] – Пархоменко. Щоправда, знову ж таки завдяки Олександр Пархоменку **вперше в Україні**, у його рідному селі було музеєфіковано хату гончаря: у гончарській хаті батька Якова 1954 року було відкрито громадський Будинок-музей Олександра Пархоменка (від 1991 року – Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка) [57, с.52; 54, с.2, 4], присвячений більшовицькій діяльності начдива. Біля хати було встановлено бронзове погруддя Пархоменка, а на будинку колишньої церковно-парафіяльної школи, де він учився, – меморіальну дошку [5, с.381]. Ось так, як писали автори однієї статті про село, «коммунисты уделяют много внимания воспитанию молодежи на славных революционных, боевых и трудовых традициях советского народа» [4, с.300].

Тим часом, внесок Макарового Яру до скарбниці національної культури, який сукупно творили сотні народних майстрів, у тому числі й такі знані, як Іван Шкурко, Антон Дудак, Микола Звіряка, відомі мистці-уродженці села – Лідія Трегубова й Наталя Артющенко, а також завідувач гончарної школи Павло Дубинський, його дружина Валентина Васильєва й інші соратники, незрівнянно посутніший, аніж сумнівні революційні «подвиги» однієї людини. Власне, вони є непроминущою славою цього невеликого мальовничого села Луганщини. Велич народномистецьких досягнень макарOVO-ЯРІВЦІВ ніколи не залежатиме від політичних орієнтирів провідників держави й уже довічно закарбована на скрижалях української історії. Незаангажовані політичними пристрастями макарOVO-ЯРІВЦІ й донині з пієтетом згадують саме їх, а не братовбивчу різанину 1917–1921 років. Наприклад, мешканка села Галина Рудьківська (1925 р.н.) так узагальнила бачене в дитинстві: *«Очинь прекрасна була... школа, зараз таких і нима як она була. Это была красота бісподобна. Прожила я сємдисят шість літ – я такої ще ни бачила красоти, як там... Стіки з нашої, з оцієї школи, вийшло талановитих людей... Та це для нас було гордость, а ни школа....»* [51, арк.50, 52, 53].

На жаль, советська влада підносила в селі на постаменти й примушувала поклонятися фальшивим героям. Щодо цього прикметний і такий малопомітний факт: якщо в українському «луганському» томі *«Історії міст і сіл Української РСР»* 1968 року МакаровO-ЯРІВСЬКІЙ керамічній кустарно-промисловій школі присвячено один абзац із 6 речень, де ще було згадано імена Михайла Киричка, Івана Шкурка, Миколи Звіряки та Лідії Трегубової, то в російськомовному «ворошиловградському» томі-перевиданні *«Истории городов и сел Украинской ССР»* 1976 року цій же гончарній школі відведено лише 3 речення без хоча б одного імені гончарних достойників!!! Не помістилися вони серед сотні згаданих там макарOVO-ЯРІВСЬКИХ імен революціонерів, комуністів, комсомольців і колгоспників. Ось так, на шляху «побудови комунізму» губилися імена славних синів і дочок Макарового Яру! Прикметно, що в цих куцях відомостях про школу зазначено тільки факт її існування з 1927 року, а в наступному абзаці мова вже йде про німецько-советську війну, з чого можна думати про припинення її діяльності внаслідок німецької окупації [див.: 5; 4, с.297-298].

2007 року виповнилося 80 років від часу відкриття МакаровO-ЯРІВСЬКОЇ керамічної кустарно-промислової школи. Отож, нехай трикнижжя *«Гончарний здиґ Донбасу»* стане початком повернення українській культурі непроминущої пам'яті про прагнення й діяння гончарівників Макарового Яру!

Сповідальне ставлення макарOVO-ЯРІВЦІВ і луганців, опішненців і полтавців, а також усієї вкраїнської громадськості до гончарної спадщини Макарового Яру, спонукає до втілення комплексу невідкладних дій з возвеличення цього

унікального поселення України та його мешканців. Першочерговими з-поміж них уявляються такі:

- 2010 року село відзначатиме 350-річчя від часу першої звістки про заселення його нинішньої території (1660), а 2008 року – 270-річчя від часу появи там запорозького* козака Макара Безрідного (1738), від якого й започаткувався хутір Макарів Яр. До цих ювілейних поважних дат, віддаючи данину історичним традиціям краю, насамперед, **вкрай важливо позбутися нав'язаного тоталітарно-комуністичним режимом збільшовиченого найменування села – Пархоменко, й вдруге повернути поселенню його автентичну назву – Макарів Яр.** Адже в історії села вже був випадок, коли первісну назву «*Макарів Яр*» замінювали на прізвище військовика – його власника: 1773 року російська імператриця Катерина II подарувала село полковнику Бахмутського гусарського полку Авраму Рашковичу, який перейменував його на «*Рашківку*» [57, с.48]**. За опублікованими відомостями Наталі Каплун і Наталі Смілянської, уже за декілька років полковник його втратив: за судовим рішенням село дісталось поміщикові Степану Божедаровичу. Той збудував церкву на честь Архангела Михаїла, після чого, з Божою допомогою, село позбулося пам'яті про полковника й отримало назву «*Архангельське*». Проте назва ця теж не прижилася, бо поселяни прагнули відновити предківське ймення, і свого таки досягли – на початку XIX століття відродилася назва Макарів Яр [57, с.48, 49]. Упродовж наступних півтора століття на неї ніхто не посягав, аж доки комуністичні експерименти не пройшлися й по цьому топоніму (1951).
- Видається доцільним і відповідним сучасним українським державницьким реаліям перетворення частини макарово-ярівського Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка в Музей гончарства Луганщини. Тим більше, що нині в старій хаті Якова Пархоменка відтворено гончарський побут, де також експонується гончарний круг і чимало глиняних виробів місцевих майстрів. Є куточок, присвячений макарово-ярівській гончарній школі. Одну із сусідніх хат зусиллями директора музею Таїси Блюм обладнано для дитячої студійної творчості, зокрема там уже діють гурток гончарства «Відродження» та гурток вишивання «Майстриня», де місцеві школярі опановують традиційні ремесла своїх предків [54, с.5]. Для побудови музейних гончарних експозицій музейному

*На думку директора Луганського регіонального науково-дослідницького центру з проблем історії Донбасу Володимира Подова, достеменно невідомо, хто був Макар Безрідний – запорозьким чи донським козаком, а може, втікачем, вільною людиною [див.: 120, с.26].

**За версією Володимира Подова, «в 1769 году возле Макарова яра, за пределами Славяно-сербии, офицер Бахмутского гусарского полка А.Г.Рашкович самовольно основал слободу из добровольцев малороссиян, назвал ее Рашковкой. Называли ее и другим именем – Макаровым яром. Через пять лет в ней было, как сообщал академик И.А.Гюльденштедт, уже до ста дворов» [120, с.26, див. також: с.35, 42, 53, 54, 74, 111]

закладу доцільно передати також збережену (хоча й занедбану, пограбовану й частково зруйновану) будівлю колишньої гончарної майстерні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Можливо, Музей гончарства Луганщини міг би стати філією Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, в чому було б ще одне підтвердження тяглості історико-мистецької (гончарської) співпраці Полтавщини й Луганщини. Реформований музей за кілька років постав би центром наукового вивчення й популяризації мистецьких досягнень Макарового Яру та інших гончарних осередків Луганщини, а заодно й продовжувачем музеологічної діяльності шкільного гончарного музею, заснованого в Макаровому Яру Павлом Дубинським 1928 року.

- 2008 року виповнюється 120 років від дня народження і 70 років від дня трагічної смерті завідувача Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Павла Дубинського. З такої нагоди, на пошанування подвижників макарово-ярівського здвиження, Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному ініціювали проведення в липні 2008 року, в рамках II Міжнародного молодіжного гончарського фестивалю «Опішне-2008», Міжнародного наукового симпозіуму *«Гончарне шкільництво: нереалізовані можливості й перспективи сучасного розвитку»*. Як співорганізатори до підготовки наукового форуму долучилися також Державна спеціалізована художня школа-інтернат «Колегіум мистецтв у Опішному», Львівська національна академія мистецтв та Львівський державний коледж декоративного й ужиткового мистецтва імені Івана Труша.

Доречним було б присвоєння імені Павла Дубинського місцевій середній школі.

- Важливо ретельно дослідити гончарну спадщину Макарового Яру, опублікувати статті про місцеве гончарство та гончарів, про Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу, її викладачів і учнів у сучасних українських енциклопедіях, словниках і довідниках, насамперед у *«Енциклопедії Сучасної України»*.

Драматична історія гончарного здвигу Донбасу 1927–1935 років закликає всіх нині сущих в Україні, пізнаючи своє трагічне минуле, замислитися про своє майбутнє й невідкладно зробити посутні кроки на шляху воззвечення в Соборній Державі Таланту кожного її Громадянина задля примноження на Землі Краси.

**Пам'ятаймо заповітні слова
найвидатнішого українського менеджера
в галузі гончарного шкільництва
ОСИПА БІЛОСКУРСЬКОГО:**

„...Життя вимагає від нас все йти вперед,
все поліпшувати наші знання, поліпшувати нашу продукцію,
бо інакше ми відстанемо від тих,
що йдуть вперед, і загинемо”

(1931) [17, с.5-6].

**Пам'ятаймо також пророчі слова
найвидатнішого українського дослідника глини
БОРИСА ЛИСІНА:**

„...Широкое использование важнейших видов
государственного имущества – глины и камня –
даст возможность предать забвению
много веков омрачавший родную страну парадокс:
„нищета в богатейшем крае”

(1923) [85, с.IV]

ХАЙ КВІТУЄ НА КАРТІ СВІТУ
 УКРАЇНА
– НЕПОВТОРНА
ГОНЧАРНО-МИСТЕЦЬКА
КРАЇНА!

ДОДАТКИ

• «Навчальний план 3-хлітньої керамічної кустарно-промислової школи» (1926–1928).....	174
• «Навчальний план Керамічного відділу Інструкторських Курсів для кустарної промисловости» (1928).....	175
• Навчальний план гончарної навчальної майстерні («учбово-ремісничої майстерні») (1926–1928)	176
• «Програм виробничого навчання (практичних праць на майстерні)» для «керамічних кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень» (1926–1928).....	176
• «Програм з керамічної технології» для «керамічних кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень» (1926–1928)	179
• «Програм з графічної грамоти» для «керамічних кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень» (1926–1928)	180
• «Програм виробничого навчання на керамічному відділі» інструкторських курсів (1928)	181
• «Програм практичних праць в керамічній лабораторії» інструкторських курсів (1928)	183
• «Програм з фізики, механіки та машинознавства для керамічного відділу» інструкторських курсів (1928).....	184
• «Програм з хемії та технології для керамічного відділу» інструкторських курсів (1928)	185
• «Програм з креслення на текстильному відділі» (для «керамічного відділу») інструкторських курсів (1928)	187
• «Програм з історії розвитку українського орнаменту (на всіх відділах)» інструкторських курсів (1928)	188
• Орієнтовний кошторис на устаткування та утримання «керамічної учбової майстерні» «протягом 1-го організаційного року, з розрахунку на 25–35 учнів» (1928)	189
• Кошторис на устаткування та удержання керамічних інструкторських курсів на 55 слухачів» (1928)	190

**«НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
3-хлітньої КЕРАМІЧНОЇ кустарно-промислової школи»
(1926–1928) [61, с.13]**

	Предмети	Курси та триместри									З зазначеним предметом ув'язується:
		I			II			III			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
		а) Загально-освітні									
1.	Рідна мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2	Природознавство, кооперативна справа, виробництво.
2.	Суспільствознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	Основи кооперації, промислова кооперація, економгеографія.
3.	Природознавство	4	4	4	4	4	4	–	–	–	Крім загальних основ, елементарний курс фізики та хемії з ухилом на виробництво та гігієна праці.
		б) Загально-технічні									
4.	Математика	4	4	4	4	4	4	2	2	2	На 3-м курсі рахівництво
5.	Графічна грамота та моделювання	6	6	6	6	6	6	4	4	4	Рисунок з вільної руки та креслення. На 2-м курсі рисунок в фарбах. На 3-м курсі компонування орнаменту на основі народніх мотивів.
		в) Спеціальні									
6.	Технологія	–	–	–	2	2	2	4	4	4	Знайомство з матеріалами та технікою виробництва
7.	Праця в майстернях	18	18	18	18	18	24	24	24	24	Практичне проходження всіх етапів виробництва
	Разом	39	39	39	39	39	39	39	39	39	
8.	Фізкультура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
	Всього тижневих годин	41	41	41	41	41	41	41	41	41	

**«НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН»
Керамічного відділу
«Інструкторських Курсів для кустарної промисловости»
(1928) [61, с.75-76]**

А. Предмети спільні для всіх відділів

	Предмети	Курси і триместри					
		I			II		
		I	II	III	I	II	III
1.	Українська мова та література	2	2	2	2	2	2
2.	Політекономія, з економполітикою та кооперацією	3	3	3	3	3	3
3.	Організація, куст.-пром. кооп. підприємств	–	–	–	2	2	2
4.	Математика рахівн. та калькуляція	2	2	2	2	2	2
5.	Методика викладання	–	–	–	2	2	2
6.	Анатомія та фізіологія людини з профгігієною	–	–	–	1	1	1

**Б. Спеціальні предмети по відділах
Керамічний відділ**

	Предмети	Курси і триместри					
		I			II		
		I	II	III	I	II	III
1.	Малювання та історія українського орнаменту	8	8	8	6	6	6
2.	Креслення	4	4	4	4	4	4
3.	Хемія та технологія	6	6	6	3	3	3
4.	Фізика, механіка та машинознавство	2	2	2	–	–	–
5.	Практичні праці в спец. лабораторії	–	–	–	5	5	5
6.	Практичні праці в майстернях	15	15	15	12	12	12
	Всього	42	42	42	42	42	42

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
гончарної навчальної майстерні
(«учбово–ремісничої майстерні»)
 (1926–1928) [61, с.18]

	Назва дисциплін	I рік	II рік	III рік
1.	Суспільствознавство	2	2	2
2.	Рідна мова	4	3	3
3.	Математика (елементи)	3	2	2
4.	Природознавство з основ фізики та хемії	2	2	2
5.	Технологія матеріялів та інструментознавство	–	2	2
6.	Графграмота (рисунок та креслення)	4	4	4
	Разом теоретичних	15	15	15
7.	Практичні праці на виробництві	24	24	24
	Разом тижневих годин	39	39	39

«ПРОГРАМ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ
(практичних праць на майстерні)» для «керамічних
кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень»
 (1926–1928) [61, с.23-26]

1-й рік навчання

а) Приготовлення глини

Учні починають працю з надвірних робіт, зв'язаних з приготовленням глини для виробництва. Для цієї мети треба віддати не менш одного місяця, якщо потрібна погода сприятиме.

В процесі роботи учні повинні пройти:

1. Шлямування глини, стужування глини в шлямарках, додавання потрібних матеріялів до глини перед і після шлямування, перемішування глини в шлямарках.
2. Вибірка глини з шлямарок та укладання в погреб, заготовка потрібних запасів на зиму.
3. Приготовлення глини для виробу. Мішання глини ногами, мішання глини глиномісилкою.
4. Клісування глини (заміс руками) та роблення грудок (для точення), заготовлення плиток для формування в гіпсових формах.

В час надвірних робіт треба показати учням глинища, де добувають глину, способи та засоби добування її, розказати про походження глин, роди та якості її.

б) Праці в точильній майстерні

5. Праця на гончарському кружку. Усаджування та здержування в центрі грудки. Точення конусів, півкуль, вальців, зрізаних конусів та інш. повних тіл.

На точенні повних тіл учень повинен залишатись доти, поки не оволодіє технікою здержування грудки в центрі.

6. Точення мисочок півкруглих з вузькими та широкими вінцями.
7. Точення горщат та риночок з широкими рівними днами та рівними вертикальними стінками, з вушками відразу приліплюваними.
8. Тягнення від руки вушок з шлямаку.
9. Точення малих та середніх збаночків.
10. Точення циліндра та флакончика.
11. Обточування мисочок, риночок, збаночків та флакончиків. Полірування обточених виробів. Заготовка вушок для збаночків і приліплювання їх.
12. Побілкування обточених виробів.

в) Праці в формовочній майстерні

13. Формування попелничок та плоских речей з гіпсових форм.
14. Формування гладких кафель з дерев'яних та гіпсових форм.
15. Формування насад з дерев'яної форми або пресом.
16. Побілкування кафель.
17. Формування тарілок та мисок з гіпсових форм на кружку.

г) Праці в малярській майстерні

В третьому триместрі учні розрисовують та розмальовують свої вироби, користуючись технікою ритунання нескладних орнаментів на побілкованих виробах, та заповнюють площини орнаменту кольоровими побілками.

д) Допоміжні праці при виробництві

Чергово всі учні працюють при розмолі побілок та полив, приймають участь при вкладанні виробів в горн та муфель, у випалюванні та вибиранні їх, складанні різних мас, у заготовці шамоту, заготовці огнетривалих виробів для горнів та муфлів, весняній та літній заготовці глини. З самого початку учень повинен привчатись до раціонального та економного витрачування матеріалів, та уважно ставитись до своїх робіт з метою належного виконання та закінчення даного йому завдання.

II-й рік навчання

а) Праці в точильній майстерні

1. Точення різного посуду з вільної руки, середньої величини (збанки, глечики, флакони, різні вази, миски і т. інш.)
2. Обточування та полірування речей, та приліплювання вушок, окремо заготовлених.
3. Побілкування та мармуркування зроблених учнями речей.
На протязі другого року навчання учень повинен цілковито оволодіти технікою точення посуду, виробити повне чуття в пальцях, про що свідчитиме однотайність грубости стінок та дна зроблених ним речей.

б) Праці в формовочній майстерні

4. Учні формують тарілки та миски з гіпсових форм на ганчарськiм кружку, при допомозі шаблонів; формують різні вази з клинових форм, з вільної руки.
5. Відливають різний посуд з рідкої маси в гіпсових формах.
6. Формують ліпні орнаментовані кафлі та наріжники.
7. Формують декоративні обкладинові плитки.

в) Праці в малярській майстерні

8. Учні на протязі року розрисовують (технікою ритунання) та розмальовують кольоровими побілками свої вироби в сирому стані (посуд, кафлі, плитки). Розмальовують посуд технікою «флядрування» при допомозі різків та брискавок. На другому та третьому триместрі учні переходять до підполивних фарб. Розмальовують фарбами на паленому черепку, орнамент попередньо ритований (в сирому стані), як рівно ж орнамент, нарисований на паленому черепку.

Вплив керамічних куст. - пром. шкіл на поліпшення кустарного виробництва повинен йти не тільки по лінії техніки виробництва, але і художнього оформлення, яке повинно неухильно базуватися тільки на мотивах народнього орнаменту даної місцевості (округи).

г) Допоміжні праці при виробництві

9. Групи учнів (чергово) вкладають вироби в горн та муфель, вибирають після випалення, та ведуть випалювання виробів під доглядом інструктора.
10. Поливають посуд, кафлі та плити.
11. Відливають гіпсові форми для кафель, плиток, попеліничок та заготовляють нескладні, малі моделі різного посуду.

III -й рік навчання

а) Праці в точильній майстерні

1. Виконання на кружку з вільної руки різного роду посуду, як декоративного, так і утилітарного, середнього та великого розміру. Викінчування та побілкування посуду.
2. Виконання чайних та кофейних сервізів. Вправи учнів у виконванні тонких речей (філіжанки та блюдечка).

б) Праці в формовочній майстерні

3. Формування та відливання сервізів з гіпсових форм.
4. Формування з гіпсових форм наріжників та карнизів для кафлевих печей.

в) Праці в малярській майстерні

5. Учні розмальовують свої роботи, як побілками, так і підполивними фарбами е власних композицій, (під доглядом художника).

г) Допоміжні праці при виробництві

6. Під керівництвом і доглядом інструктора, учні самостійно поливають вироби, вкладають в горн та в муфель, випалюють та вибирають їх.
7. З гіпсових робіт учні заготовляють моделі для різного посуду і відливають форми. Кожен учень виготовляє не менш 5 штук керамічних виробів у зовсім закінченому вигляді, як кваліфікаційну роботу для шкільної виставки.
Керамічне виробництво має досить різноманітні спеціальності, які потребують добре вишколених робітників, як наприклад: точильники, формовники, відливачі гіпсових форм, декоратори, кафлярі та інші. Кожному учневі після закінчення школи прийдеться працювати в одній з цих галузей і кожен учень, дійшовши до 3-го року навчання виявить певний хист і цікавість до якої-небудь спеціальності, а через те треба дати змогу учням 3-го курсу години, що призначені для виробничого навчання, використовувати, головним чином, для вибраної ними спеціалізації.

**«ПРОГРАМ З КЕРАМІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ»
для «керамічних кустарно-промислових
шкіл та учбових майстерень»
(1926–1928) [61, с.26-28]**

II-й рік навчання

1. Глини, їх склад, та їх походження. Скалинець, як родовище глини. Властивості глини. Роди глин.
Глина нетоплива – каолін; глини труднотопливі – огнетривалі глини; глини легко-топливі – глина гончарська, кафлярська, цеглярська, фаянсова (мергельна), охра.
2. Вплив вогню на глину.
3. Вплив мінеральних заневищень на огнетривалість глини.
4. Пластичність глини. Способи зменшування пластичности.
5. Стягливість та в'язкість глини.
6. Добування глини. Різні способи добування.
7. Вітрення глини та різні способи.
8. Залежність якості виробу від вітрення.
9. Шлямування глини. Улаштування шлямарок.
10. Складання маси до шлямування і підчас шлямування.
11. Стуження глини.
12. Матеріали непластичні, що вживаються на виробництві.
Для демонстрації і досвідів в час лекцій повинні бути використані осінні надвірні роботи по приготуванню глин та екскурсії на глиняні шахти.
13. Виробництво. Точення посуду з глини. Знайомство з конструкцією гончарського кружка.
На годинах графічної грамати, учні зарисовують конструкцію ганчарського кружка, приспособлень для шаблонного формування, інструменти та інші предмети устаткування (жорна, барабан та інш.).
14. Формування виробів в гіпсових формах з вільної руки (посуд, кафлі, оздоби для фасадів будинків і т. п.).
15. Формування посуду на гончарським кружку з шаблону.
16. Поливання виробів побілками.
17. Декорація виробів. Техніка декорування. Гравірування рисунка рильцем в сирому стані, малювання побілками в сирому стані, малювання підполивними фарбами на паленому черепку, наведення рисунка на паленому черепку, флядрування побілками в сирому стані.
18. Сушення виробів. Кривлення та тріскання виробів підчас сушення. Причини.
19. Поливання та випалювання виробів.
20. Способи приготування полив та побілок.
21. Жорна, барабан.
22. Заготівка гіпсових моделей та відливання гіпсових форм.
На II-му курсі учні проходять технологію глини та техніку виробництва українського майолікового посуду, який має досить широке розповсюдження на Україні.
На III-му курсі технологія охоплює останні види керамічного виробництва, його техніку та хемічну технологію.

III-й рік навчання

1. Ручний та машинний спосіб виробу цегли, дахівки, дренажних труб та облицювальних плиток.
2. Виріб кам'яного посуду.

3. Склад маси: а) для цегли, б) дахівки, в) плиток, г) кафель, д) для майоліки, є) вогнетривалих виробів, ж) кам'яного посуду. Практична проробка складання маси й випалення проб.
4. Склад поливи: прозорої та різнокольорових, олов'яних (свинцових) та без олова. Пристосування полив до черепка.
5. Склад емалей: білої та кольорових. Пристосування емалей до черепка.
6. Склад підполивних різнокольорових фарб.
7. Склад різнокольорових побілок.
8. Практична проробка всіх складів, пристосування до черепка та випалення проб.
9. Склад маси для вогнетривалих виробів. Зразки й проби. Їх випалення.
10. Випалювання виробів. Паливний матеріал. Горни і муфлі. Різні системи горнів та муфлів. Їх конструкція. Конструкція горна для випалювання цегли й дахівки. Горн для кафель. Горн для високої температури. Муфлі. Муфель Коломийський для майоліки. Муфель для високих температур. Креслення конструкції горнів та муфлів, для чого використовується години графграмоти та технології.
11. Класифікація керамічних виробів.
12. Калькуляція виробництва.
Під кінець III-го року навчання, учень повинен мати систематично підібрану колекцію проб черепка, побілок, полив та фарб, яка свідчитиме про досягнення учня в царині хемічної технології.

**«ПРОГРАМ З ГРАФІЧНОЇ ГРАМОТИ»
для «керамічних кустарно-промислових
шкіл та учбових майстерень»
(1926–1928) [61, с.28-29]**

Графічна грамота в керамічних кустарно-промислових школах уявляє собою комплекс малювання (рисування), креслення та моделювання в глині.

Учень повинен досконало засвоїти техніку володіння олівцем та пензлем, уміти зробити від руки шкіц орнаменту, правильно заповнюючи площину його окремими елементами, розвинути в собі почуття художнього смаку, необхідного для вмілого пристосування орнаменту та кольорів на виробах.

Для цього весь перший рік навчання відводиться зовсім для рисування з вільної руки, і вправи починаються від ліній та геометричних фігур до понять о перспективі, рисування легких фігур з натури, до світла і тіней, складнішої натури і накінець до орнаменту та заливання площин фарбами.

На другому році учні вивчають виключно народній орнамент, головним чином керамічних виробів, різні його відміни (льокалізми) та рослинний орнамент других кустарних виробів (коврів, виробів з дерева і т. п.), який може бути використаний для кераміки.

На третьому році учні виконують композиції на певні завдання, на основі народніх мотивів.

Креслення проходить на другому та третьому році і починається з ліній, геометричних фігур та нескладних інструментів.

На третьому році креслення використовується виключно для зарисовування складніших інструментів та приладів конструкції горнів та муфлів. Креслення на третьому році є допоміжним предметом для керамічної технології.

Моделювання, для якого повинно бути відведено одну третю частину годин графграмоти, має на меті дати учневі поняття про рельєфний орнамент, та засвоїти уміння виготовляти з вільної руки додаткові частини до різного посуду, як: ручки, носики і т. п.

Моделювання ведеться на протязі всіх трьох років навчання. Весь матеріал, що повинен бути пророблений, розподіляється таким чином:

I-й рік навчання

Рисунок з вільної руки. Прямі та криві лінії. Поділ ліній. Квадрат. Круг. Оваль. Волюта. Спіраль. Геометричні фігури (дротяні) з натури. Повні геометричні фігури з натури. Перспектива. Світло й тіні. Гіпс з натури. Листок з натури. Копіювання легкого орнаменту з взірця.

Вправи в робленні шкіців легких, і складніших орнаментів. Загально-контурні розміщення окремих елементів орнаменту, правильне заповнення площини орнаментом. Рисування з мертвої натури. Рисування з натури різних рослин. Заливання площини орнаменту фарбами.

Моделювання. Копіювання легких орнаментів з гіпсу, листків та розеток, ліплення листків з натури.

II-й рік навчання

Рисунок з вільної руки. Знайомство з українським орнаментом та його місцевими відмінами. Орнамент керамічних виробів Опішні та Поділля. Орнамент гуцульських керамічних виробів (Бахмінського). Орнамент українських коврів та вишивок. Орнамент дерев'яної різьби, орнамент писанок. Зрисовування зразків народної творчості, головним чином рослинного орнаменту.

Знайомство з українським кольоритом в орнаментиці.

Паралельно з практичною проробкою по ознайомленню з українським орнаментом, треба дати декілька лекцій з історії розвитку українського орнаменту та взагалі народної творчості.

Креслення. Креслення ліній та геометричних фігур. Лінії прямі, криві, хвилясті. Креслення інструментів та предметів устаткування керамічних майстерень.

Моделювання. Копіювання класичних орнаментів з гіпсу. Ліплення рослин та квітів з живої натури. Ліплення українського орнаменту.

III-й рік навчання

Рисунок з вільної руки. Компонування орнаменту (в українському стилі), фризів, розет, квадратів, бордюрів та бандероль.

Компонування орнаменту на задані теми.

Креслення. Креслення з натури конструкції горнів та муфлів, що мають у школі.

Моделювання. Композиція орнаменту на задану тему. Виготовлення ліпної кафлі, карниза та різного іншого ліпного посуду.

**«ПРОГРАМ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ
на керамічному відділі»
інструкторських курсів
(1928) [61, с.94-95]**

Виробниче навчання повинно удосконалити учня в техніці виконання всіх тих виробів, з якими йому в майбутній його праці прийдеться мати справу. Він повинен практично в досконалій формі, при найкращих технічних засобах, але при тім можливо найпростіших (доступних умовам кустарного, виробництва) засвоїти, техніку виконання всіх тих виробів, які можливо пропагувати та розвивати в умовах кустарного виробництва.

Виробниче навчання, практичні праці в лабораторії, технологія та знайомство з конструкцією горнів (технічне креслення) повинні зробити з учня майстра, який, опинившись на організаційній роботі,

легко та уміло зумів би пристосувати глину для певного виробу, пристосувати до неї поливи та фарби, побудувати відповідний раціональний горн, навчити виробляти та випалювати вироби.

Виробниче навчання на обох курсах ведеться так, що осінній та літній триместри використовуються для будівельної кераміки (для праць на дворі, та в літніх майстернях), а весь зимовий час для праці в зимових (посудно-майолікових) майстернях.

I триместр

1. Учні підбирають глину та складають масу, відповідну для виробництва простої цегли.
2. Приготовляють глину для ручного виробу цегли.
3. Формують цеглу ручним способом, доглядають та сушать її.
4. Вкладають цеглу в горн та випалюють.
5. Приготовляють глину та виробляють цеглу машинним способом, доглядають, сушать та випалюють її.

II триместр

1. Добуття досконалої техніки в точенню посуду з вільної руки.
2. Добуття досконалої техніки у формуванні посуду на кружку з гіпсових форм, при механічному шаблоні.
3. Добуття досконалої техніки у формуванні посуду в гіпсових формах з вільної руки.
4. Добуття досконалої техніки в побілкуванні та поливанню посуду.
5. Вдосконалення техніки розмальовування посуду побілками та підполивними фарбами.
6. Вкладання до горна та муфля виробів та випалювання їх.

III триместр

1. Шамотові вироби. Підбір глини для шамотових виробів та складення відповідної маси.
2. Приготовлення шамоту.
3. Приготовлення маси для виробу.
4. Виріб шамотової цегли ручним способом.
5. Виріб шамотової цегли машинним способом.
6. Виріб шамотових плит.
7. Виріб шамотових тиглів.
8. Виріб шамотових капслів.
9. Виріб шамотових муфлів.
10. Сушення, вкладання до горна та випалювання шамотових виробів.

IV триместр

1. Плитки та дренажні рурки. Підбір глини та складення маси.
2. Приготовлення глини для плиток.
3. Виріб облицювальних плиток ручним способом.
4. Виріб плиток машинним способом.
5. Приготовлення глини для дренажних рурок.
6. Виріб дренажних рурок.
7. Догляд за виробами та сушенням його.
8. Випалювання виробів та поливання плиток.

V триместр

1. Кафлі та кам'яний кухонний посуд. Підбір глини та складання маси для кафель.
2. Формування кафель. Заготовлення моделей та форм для кафель. Сушення та випалювання їх.

3. Декорування, побілкування та поливання кафель. Випалювання кафель. Складання кафлевих печей.
4. Підбір глини та складання маси для кам'яного посуду. Складання поливи для кам'яного посуду.
5. Точення посуду, поливання, сушення та палення.

VI триместр

1. Дахівка. Підбір глини для дахівки. Складення відповідної маси.
2. Приготовлення глини для виробу.
3. Виріб дахівки ручним способом (карпівки та татарської).
4. Виріб дахівки машинним способом.
5. Догляд за дахівкою та сушення її.
6. Вкладання дахівки до горна та випалювання.

**«ПРОГРАМ ПРАКТИЧНИХ ПРАЦЬ
в керамічній лабораторії» інструкторських курсів
(1928) [61, с.98-99]**

IV, V та VI триместри

1. Знайомство з глинами. Каолін, огнетривалі глини, легкотопливі глини. Виявлення важливіших домішок у глині. Визначення здатності глини для певного продукту.
Учні дістають ряд зразків глини і шляхом шлямування виявляють кількість і якість шкідливих домішок у глині.
2. Механічна аналіза глини апаратом Шена.
3. Визначення степені пластичності глини. Учні проробляють по декілька зразків різних глин.
4. Визначення степені стягливості глини.
Завдання на приведення стягливості глини до певного відсотку.
5. Визначення температури спікання глини. Завдання на приведення глини до певної температури спікання (збільшення огнетривалості глини або зменшення її).
6. Проба з бегафтуванням глини (приведенням двох глин до однакової стягливості).
На плиточках глини накладається шар другої, яка повинна міцно ув'язуватись з першою.
7. Складання білої побілки і пристосування її до певної глини.
Вимоги: міцність увязки, як після сушення, так і палення.
8. Складання кольорової побілки і пристосування її до певної глини.
9. Складання палітри кольорових побілок найрізноманітніших кольорів та відтінків.
10. Знайомство з паленим черепком.
11. Складання основної олов'яної, прозорої поливи, її проба на певному черепку.
Вигляд поливи на черепку слабо паленим та міцно паленим.
12. Пристосування поливи до черепка, доведення її до абсолютної відсутності цеків.
13. Складання звичайної поливи без олова і повне пристосування її до черепка.
Завдання: складання поливи з оловом та без олова для температури 850°C, для 900°C та 950°C.
14. Складання поливи кольорової та пристосування її до черепка.
15. Складання палітри кольорових полив.

16. Складення палітри підполивних фарб на паленому черепку.
17. Складання емалії білої та пристосування її до черепка.
18. Складення палітри кольорових емалій.
19. Складання поливи для кам'яного посуду.

Всі вищезазначені досвіди та проби з глинами, побілками, поливами і т. ін., повинні пророблятися учнями в умовах звичайної керамічної лабораторії механічним та раціональним методом, – засобами, якими майбутній інструктор зможе користуватись в своїй роботі на кустарній промисловості. Хемічну аналізу глин (для якої треба знати якісну та кількісну аналізу) не пророблюється, через короткий термін навчання та непримінімість в умовах кустарної промисловості.

«ПРОГРАМ
з фізики, механіки та машинознавства
для керамічного відділу» інструкторських курсів
(1928) [61, с.100-101]

1-й курс

1. Вступні відомості з фізики. Тепло. Тепло, як джерело енергії. Вимір теплової енергії. Зв'язок між тепловою та механічною енергією. Розширювання тіл під впливом тепла.
2. Світло. Джерела світляної енергії. Розповсюдження та відраження світла.
3. Звук. Звукова енергія.
4. Рідини. Властивості рідин.
5. Гази. Властивості газів.
6. Пара. Утворювання пари. Властивості пари та вогкість повітря. Парова машина та двигун внутрішнього горіння.
7. Магнетизм. Електростатика. Магніти та електромагніти. Закон Ома. Діяння електричного току. Електромагнітна індукція.
8. Телефон. Динамо-машина. Мотор.

II-й курс

1. Технічна механіка. Робота й сила. Рівновага тіла при дії двох сил. Робота сил.
2. Рівномірний рух.
3. Робота та вправність.
4. Тертя.
5. Додавання та зрівноважування сил. Їхня робота в рівномірному русі.
6. Робота крутки та лебідки.
7. Зубчасті передачі токарського варстату.
8. Закон підйоми та його прикладання.
9. Пара сил та її дія. Обертальний момент.
10. Пасова передача та варстати.
11. Зубчасте колесо. Гнуття.
12. Зріз та кручення.
13. Використання тертя.
14. Додавання рухів та сили. Нерівномірний рух і сили, що його зумовлюють.
15. Маса й енергія.
16. Криволінійний рух і сили. Припинення руху. Вплив середовища на рух тіл.
Робота для припинення рухомого тіла.

17. Робота й деформація.
18. Продовжне гнуття.
19. Технічне обчислення.
20. Машини та генератори силової енергії: живі двигуни, енергія вітру, гідросилові інсталяції, найпростіша паросилова інсталяція, паросилові інсталяції великої вправності, теплосилові інсталяції.
21. Знайомство з машинами, що вживаються в керамічному виробництві.
Глиномісилка, її конструкція та системи. Окремі частини, їх призначення та робота.
Кількість робочих рук, що обслуговує, та продукція.
Глиномісилка, як формовочний апарат.
Різальний станок. Його конструкція, системи, обслуговування та робота.
Преси для цегли, конструкція та системи. Робочі руки та продукція. Преси для плиток.
Ручний прес для дахівки. Обслуговування та продукція.
Револьверовий прес.
Бігуни. Системи. Їх робота.
Жорна. Барабани або кулькові млиники. Їх конструкція та робота.
Шлямарки та фільтрпреси.
Матеріал треба так розподілити, аби на першому триместрі пройти фізику, на другому – основи механіки та на 3-му – спеціальне машинознавство. Це відноситься до відділів керамічного та текстильного.
На деревообробному відділі курс механіки та машинознавства має більше значіння і його пророблюється значно ширше.
Матеріал розподіляється так, що перший триместр відводиться для фізики, другий та третій для механіки, а весь другий курс для спеціального машинознавства.
Зміст всього курсу повинен бути так оформленим, аби почувався зовсім логічний і природний перехід від фізики до механіки, а далі до спеціального машинознавства.
Тут подається, програм тільки для керамічного відділу і на основі його повинен бути побудований для текстильного та деревообробного.
Фізику й механіку можна читати разом на текстильному й керамічному відділі.
Для деревообробників, по окремому ширшому програмові.
Спеціальне машинознавство читається зовсім окремо на всіх трьох відділах і бажано, аби його читали спеціалісти-інструктори.

**«ПРОГРАМ
з хемії та технології
для керамічного відділу» інструкторських курсів
(1928) [61, с.107-109]**

I та II-й триместри

1. Хемія. Вступні відомості з хемії. Явище хемічне та фізичне.
2. Вода. Розклад води. Складові частини води: водень та кисень. Вода м'ягка та тверда. Дестиляція води. Вода гігроскопічна та кристалізаційна. Складання води. Синтеза та аналіза. Ваговий склад води. Хемічна формула води.
3. Водень. Фізичні та хемічні властивості водня. Утворювання води при горінні водня.
4. Кисень. Фізичні та хемічні властивості кисня. Реакція горіння. Повне та неповне горіння.
5. Повітря. Складники повітря.

6. Первні або елементи. Хемічні сполуки. Метали та металоїди. Закон непропащої матерії. Закон постійних відношень.
7. Атомістична теорія. Будова матерії. Атоми. Молекули. Молекула – як група атомів. Хемічне споріднення, хемічні знаки елементів та складних речовин. Хемічна формула. Хемічне рівняння. Атомова вага. Молекулярна вага.
8. Азот та його добування і властивості. Амоніак та його солі. Азотова кислота та її солі.
9. Оксиди, кислоти та гидрати. Гидрати окисів металів. Гидрати окисів металоїдів. Кисневі кислоти. Солі. Простіші способи добуття солей.
10. Вуглець. Аллотропічні відміни його. Суха перегонка. Карбіди. Вуглекислий газ. Оксид вуглеця. Світільний газ.
11. Флюор та його властивості. Флюористий водень. Флюороводнева кислота. Флюористі метали.
12. Хлор, бром та йод. Добування хлору, броду та йоду, їх властивості.
13. Сірка. Добування та властивості її. Сірководень. Сірчані метали. Сірчана кислота та її солі.
14. Фосфор та його фізичні і хемічні властивості. Фосфорний ангідрид. Фосфорні кислоти та їх солі.
15. Арсен та антимон, їх властивості та сполуки.
16. Силіцій (крем) та його властивості. Кремовий ангідрид. Кремова кислота та її солі.
17. Бор. Боровий квас. Боровий ангідрид.
18. Метали та загальні властивості їх. Способи добування металів з їх сполук. Натрій. Способи добування. Калій та його солі. Загальна характеристика лугово-земельних металів. Кальцій та його солі. Бар, стронт та магній. Алюміній (кремян глиновий або глинка). Залізо та його сполуки. Добування заліза з руд та його обробка. Спіж, сталь, манган, хром, нікель, кобальт, вісмут, кадмій, олово, цина, мідь, ртуть. Солі цих металів та пристосування їх в керам. виробництві. Срібло, золото, платина, їх солі та пристосування в кераміці. Таблиця елементів.

III, IV, V та VI триместри

1. Керамічна технологія. Глина її склад та походження. Кольори глин. Фізико-хемічні властивості глин. Пірометричні властивості глин. Клясифікація глин. Шкідливі домішки в глинах. Способи випробування здатности глин для продукції. Механічна аналіза. Апарат Шена. Раціональна аналіза. Хемічна аналіза глин. Визначення огнетривалости глини. Непластичні матеріали: пісники, топники та складники полив.
2. Добування глини. Вивірюваная глини. Способи підготовлювання глини для виробу (ручний та машиновий). Способи приготування непластиничих матеріалів.
3. Техніка виробництва керамічних продуктів. Точення посуду з вільної руки на гончарським кружку. Гончарський кружок та його конструція. Формування посуду. Формування на гончарським кружку. Формування з гіпсових форм. Шаблони. Механічний шаблон. Гіпсові форми та способи їх приготування. Сушення виробів. Випалювання виробів. Поливання виробів. Горни та муфлі, їх системи та конструція. Паливний матеріал. Контроль палення.
4. Побілки, поливи, фарби та емалії. Матеріали для них. Спосіб складання та пристосування їх до черепка та температури. Кольорові поливи.
5. Українська майоліка. Склад маси. Характеристика черепка. Техніка виробництва. Техніка декорування укр. майоліки. Характеристика художнього боку української майоліки. Фарби та поливи. Їх характеристика. Палення. Кустарський горн, його технічна вартість та конструція.
6. Простий гончарський посуд, його черепок, техніка виробництва та характеристика.
7. Виріб простої цегли. Маса. Техніка ручного виробництва. Машинове виробництво. Сушення цегли. Вкладання та випалювання цегли. Горни для цегли: горн напольний, голандський та гофманський.
8. Виріб дренавих рурок та дахівки. Маса для них. Виріб дахівки ручним та машиновим способом. Дахівка: татарська, карпівка, стьожкова, марсельська. Преси для формування дахівок. Сушення дахівки. Вкладання та випалювання.

9. Шамотові вироби. Глина, що для них потрібна. Склад маси та непластичні матеріали, що в їх склад входять.
Шамотова цегла та способи формування: ручний та машинний; сушення, вкладання до горна та випалювання шамотової цегли.
Шамотові плити, муфлі, капслі та тиглі. Якість шамотових виробів та вимоги, що до них ставиться.
10. Виріб кафель. Маса. Черепок. Способи формування кафель. Наріжники та гзімси (карнизи).
Заготовлення моделей та форм. Сушення кафель. Випалювання кафель. Декорування та поливання кафель. Будови кафлевих печей.
11. Виріб кам'яного посуду. Глина, що для цього вживається. Склад маси. Способи точення та формування посуду. Сушення та випалювання. Температура палення. Горн та конструкція його.
12. Паливний матеріал. Поливи, їх характеристика та спосіб поливання.
13. Класифікація керамічних виробів.

«ПРОГРАМ
з креслення на текстильному відділі»
(для «керамічного відділу») інструкторських курсів
(1928) [61, с.110]

1. Креслення ліній: грубих, тонких, пунктових, перериваних.
2. Побудова ліній перпендикулярних та паралельних механічним та геометричним засобом.
Побудова кутів простих, гострих та тупих за даними градуси. Ділення лінії.
3. Коло. Поділ кола на різні частини. Будова трикутників та багатокутників.
4. Технічні способи спрягання двох кривих одна з одною та з простими. Побудова овалів.
5. Побудова схожих фігур та технічні способи їх збільшення та зменшення.
6. Побудова еліпси: а) по фокусах та великій осі; б) по описаному біля неї прямокутнику; в) по осях.
7. Побудова параболи: по стичній, по вершині, осі та одному з пунктів. Побудова гіперболи по осі та фокусах.
8. Побудова евольвенти, циклоїди, енциклоїди.
9. Вивчення прямолінійного, криволінійного та об'єданого геометричного орнамента.
10. Знайомство з перспективою: конічною, ортогональною, оксометричною.
11. Основи проектування. Побудова проєкцій багатокутників призм та пірамід. Проектування на три площини проєкцій.
12. Побудова проєкцій круга, циліндра й конуса. Проєкції оксометричні. Перерізи: горизонтальний, вертикальний, ломаний. Розміри. Визначення розмірів.
13. Креслення з натури дрібнішого приладдя та інструментів. Креслення окремих деталей.
Креслення простого кустарного ткацького варстату. Креслення самольоту. Розрізи варстату.
Окремі частини та деталі варстату.
Матеріал треба розподілити по триместрах таким чином, аби не менше як 2 останні триместри, а то і цілий II курс був відведений для технічного креслення (інструментів, приладдя, варстатів, машин, фарбувальних печей то-що).
По цій програмі повинні бути побудовані аналогічні програми креслення для деревообробного та керамічного відділів. На обох цих відділах весь другий курс відводиться для технічного креслення. На деревообробному, учні викреслюють різні конструкції виробів, в'язання, інструменти, варстати то-що. На керамічному важливіші інструменти, кружок та різні системи горнів та муфлів.

**«ПРОГРАМ
з історії розвитку українського орнаменту
(на всіх відділах)» інструкторських курсів
(1928) [61, с.115-116]**

**I-й курс
I триместр**

1. Вступна лекція. Значіння орнаменту в обстанові та житті людини.
2. Складові елементи орнаменту.
3. Залежність характеру орнаменту та техніки орнаментування від матеріалу.
4. Геометричні елементи орнаменту: точка, риса, проста лінія, крива, ламана (зигзаг).
5. Трикутник, квадрат.
6. Прямокутник, ромб,
7. Хрест, коло, спіраль.
8. Український геометричний орнамент.

II триместр

9. Рослинні елементи орнаменту натуральні та стилізовані.
10. Квіти, листя, стеблини, пуп'янки.
11. Окремі елементи квітки.
12. Ягоди, овочі та городина.
13. Український рослинний орнамент.

III триместр

14. Тваринний або фігурний орнамент.
15. Стилізація тваринних форм.
16. Мішаний орнамент.
17. Загальний погляд на орнамент, як на оздобу речі.
18. Український орнамент мішаний.

**II-й курс
I, II та III триместри**

19. Килимарство на Україні та його орнамент. Характерні риси його в порівнянні з орнаментом інших виробів. Розвиток орнаменту в килимарстві, умови, що сприяли цьому та творці.
20. Характерні відміни килимарського орнаменту в різних землях України.
21. Орнамент на керамічних виробах, його розвиток, творці та характерні відміни в різних землях України.
22. Орнамент на дерев'яних та металевих виробах.
23. Кольористика українського орнаменту та її характерні відміни в різних кутках України.
24. Стили других народів, що мали найбільший вплив на укр. орнамент.

ОРІЕНТОВНИЙ КОШТОРИС
на устаткування та утримання «керамічної учбової майстерні»
«протягом 1-го організаційного року, з розрахунку на 25–35 учнів»
(1928) [61, с.141, 143-144]

а) Устаткування:

1. Придбання 10 гончарських кружків по 80 крб. кожний.....	800	крб.
2. Устаткування однієї пічки для випалки посуду	600	-"
3. Будова одного муфеля	400	-"
4. Придбання жорен для розмолу полива	100	-"
5. -" трьох робочих столів	75	-"
6. -" стеляжа та досок для сушки	150	-"
7. -" різного дрібного інструменту	150	-"
8. Хімічні матеріали та приладдя.....	500	-"
9. Устаткування класів та майстерень (шафи, столи та ін.)	1000	-"

Разом 3775 крб.

б) Утримання майстерні:

1. На учбову частину з розрахунку по 10 крб. на учня	350	крб.
2. На господарчі витрати, згідно норм, що їх встановлено РНК'омом.....	300	-"
3. Придбання матеріалів для виробництва виключно для виконання програму в межах учбового плану.....	500	-"

Разом 1.150 крб.

Всього на утримання школи без зарплатні 4.925 крб.

Примітка:

- 1) Утримання штату за держнормованими ставками з нарахуванням 11% на соцстрах, місцком та культфонд у кількості штатних одиниць, згідно учбового плану.
- 2) Прибутки від продажу виробів витрачається виключно на поглиблення виробництва.
- 3) На слідуючі роки треба додати асигнування на амортизацію: а) струментів (п. п. 7, 8 розд. а) з розрахунку 30-35% від загальної вартості їх та б) основного обладнання (п.п. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9 розд. а) – 10%

**«КОШТОРИС
на устаткування та удержання
керамічних інструкторських курсів на 55 слухачів»
(1928) [61, с.151]**

А. Устаткування:

1. На будову муфеля високих температур.....	1.500-00
2. На устаткування керамічної лабораторії.....	3.000-00
3. На хемікалії та матеріяли.....	1.000-00
4. На устаткування рисувального класа, альбоми та матеріяли	1.000-00

Б. Удержання:

5. Платня персоналові:	
а) Завідуючий курсами	1.800-00
б) Лаборант	960—00
в) Інструктор-керамік.....	1.200-00
г) Техробітники.....	720-00
д) Теоретичні предмети	4.320-00
6. Соцстрах 10% від суми зарплатні	900-00
7. Опал та світло	300-00
8. Господарчі витрати.....	350-00

Всього 17.050-00

Можливий заробіток..... 2.050-00

Треба асигнувати..... 15.000-00

Скульптура. Тракторист.
Автор А. І. Дудак (1901 – 1990 рр.), майстер
гончарної справи. Закінчив керамічну школу
с. Макарів Яр.

Темпи колективізації
На 1 жовтня
господарств та зе
На 20 грудня
колективних госп
Всього кол
округу – 383. У
господарство пр
десятин землі.
розкуркулювано 2
(3 секретн
колективізації у С

ДЖЕРЕЛА

1. Акунова Л.Ф., Крапивин В.А. Технология производства и декорирование художественных керамических изделий. – М.: Высшая школа, 1984. – 208 с.
2. Акунова Л.Ф., Приблуда С.З. Материаловедение и технология производства художественных керамических изделий. – М.: Высшая школа, 1979. – 216 с.
3. Александрович Ю.С. Український кустарно-ганчарний промисел та експорт його виробів // Продукційні сили України: Бюлетень УКОПС. – К., 1929. – №4. – С.27-36.
4. Алексеева Л.И., Каира Г.В. Пархоменко // История городов и сел Украинской ССР: В 26 томах. Ворошиловградская область. – К.: Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1976. – С.294-300.
5. Алексеева Л.И., Каира Г.В. Пархоменко // Історія міст і сіл Української РСР: У 26 томах. Луганська область. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – С.371-381.
6. Анкета // Державний архів Луганської області. – Ф.230. – Оп.1. – Од. зб.176. – Арк.13. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
7. Анкета. Для заповнення Сельсовета // Державний архів Луганської області. – Ф.821. – Оп.1. – Од. зб.1. – Арк.29. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
8. Антоненко Г.К. Архітектура і художня промисловість // Архітектура Радянської України. – 1941. – №3. – Березень. – С.3-8.
9. Арсенич П.І. Білоскурський // Мистецтво України: Енциклопедія. – К.: «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 1995. – С.206.
10. Беляй А., Селівачов М. Олександр Тищенко // АНТ. – 2000. – №4-6. – С.103.
11. Бичкова Любов. Доля української кераміки очима педагога // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.143-146.
12. Білоскурський // Митці України: Енциклопедичний довідник /За редакцією А.В.Кудрицького. – К.: «Українська енциклопедія» імені М.П.Бажана, 1992. – С.70.
13. Білоскурський Осип. Глиняна дахівка та як виробляти її ручним та машинним способом. – Харків: Державне видавництво України, 1930. – 92 с.
14. Білоскурський Осип. Кафлярство: Робоча книжка для короткотермінових кустарських курсів та нижчих профтехнічних шкіл. – Харків-Київ: ОНТВУ «Будвидав», 1932. – 88 с.
15. Білоскурський Осип. Керамічна технологія: Для кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень. – Харків: Державне видавництво України, 1928. – 106 с.
16. Білоскурський Осип. Курс керамічної технології: Для середньо-технічних шкіл та шкіл фабрично-заводського учеництва. – Харків: Державне видавництво України, 1930. – 204 с.
17. Білоскурський Осип. Техніка керамічних виробів: У дрібній та кустарній промисловості. – Харків-Київ: ДВОУ – УКРДЕРЖТЕХВИДАВ, 1931. – 160 с.
18. Білоскурський Осип. Як робити глиняну посуду. – Ромни: З друкарні З.Л.Хотякова, 1911. – 32 с.
19. Білоскурський Осип Миколайович // Ханко Віталій. Словник мистців Полтавщини. – Полтава: Видавництво «Полтава», 2002. – С.23.
20. Білоусько О.А., Киридон А.М., Киридон П.В., Кравченко П.А. 100 відповідей на запитання з історії України. – Опішне: Українське Народознавство, 1997. – 424 с.

21. Бутник-Сіверський Б.С. Українське радянське народне мистецтво. – К.: Наукова думка, 1966. – 224 с.
22. Витяг з протоколу №5/3/ засідання пленуму Луганського окрвиконкому з 13-15-е Вересня 1927 р. // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.1202. – Арк.51-52. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
23. Витяг з протоколу №14/113/ Засідання Президії Луганського Окрвиконкому з 9/IV-1929 р. // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.106. – Арк.65-66. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
24. Витяг з протоколу №20 засідання Президії Луганського окрвиконкому з 20/V-1927 р. // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.1128. – Арк.8. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
25. Витяг з протоколу №33 Засідання Президії Луганського Окрвиконкому з 5/VIII-1927 р. // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.267. – Арк.19-20. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
26. Відчит Луганської округової інспектури народньої освіти про ПРАЦЮ за II-й квартал 1925/26 р. (січень-березень) // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.66. – Арк.101, 108-109. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
27. Власов Виктор. Большой энциклопедический словарь изобразительного искусства. – Санкт-Петербург: ЛИТА, 2000. – Т.1. – 864 с.
28. Всеукраїнська науково-практична конференція «Криза традиційних осередків народного мистецтва України: трансгресія «мистецтва сутінків» як виклик національній ідентичності»: Програма. – Опішне: Українське Народознавство, 2006. – 24 с.
29. Гудак Василь. Гончарство Луганської області // Вісник Львівської академії мистецтв. – 2001. – Вип.12. – С.169-180.
30. Державна програма збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року. – К.: Кабінет Міністрів України, 2007. – 23 с.
31. Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.456. – Арк.152-154. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
32. Державний архів Хмельницької області. – Ф.63. – Оп.1. – Од. зб.1. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
33. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.1492. – Оп.1. – Спр.26 // цит. за: Лашук Юрій. Матеріали польових обстежень: Хмельницька область // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука.
34. Докладная записка инспектора Луганской окружной инспектуры народного образования об организации Макаро-Яровской керамической кустарно-промышленной школы и ассигновании средств на ее содержание // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.6. – Од. зб.7420. – Арк.1. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

35. **Доклад про працю** Луганської окрінспектури наросвіти в Колегії УСРР 22-го березня 1926-го року // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.66. – Арк.29, 42-44, 54. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
36. **До Луганського Окрвиконкому** // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.761. – Арк.10. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
37. **До Луганської Окріно**, відділ профосвіти // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.761. – Арк.11. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
38. **До Луганської Окріно...** // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.293. – Арк.10. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
39. **До Луганської Окріно...** Протокол. Ч.1 // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.293. – Арк.11-14. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
40. **До Макарівської керам проф-тех-школи П.А.Дубинському** // Приватний архів родини Дубинських. – Вінниця; Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
41. **До Новосвітлівського райвиконкому...** Кошторис. М.-Ярівська Керамічна куст-промшкола // Державний архів Луганської області. – Ф.230. – Оп.1. – Од. зб.160. – Арк.124-132. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
42. **[Доповідна записка голови Луганської міськради Гудкова голові Донецького облвиконкому М.Г.Іванову про необхідність закриття Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи]** // Державний архів Луганської області. – Ф.Р.693. – Оп.1. – Од. зб.407. – Арк.8. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
43. **Доповідно-пояснювальна записка до кошторису Макаро-Ярівської керамічної кустпромшколи на 1929-30-й рік** // Державний архів Луганської області. – Ф.230. – Оп.1. – Од. зб.160. – Арк.131-132. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
44. **II Національний симпозіум гончарства «Опішне–2001».** II Всеукраїнський гончарський фестиваль: Програма / Упорядник, доктор історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – 52 с.
45. **Завідувачам всіх відділів місцевої промисловости місцевого господарства та ЦРНГ АМРР** // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.1128. – Арк.10. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
46. **Закон України «Про народні художні промисли»** // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.103-106.

47. Зарудний С. Значіння кустарної й дрібної промисловости в народньому господарстві // Кустарна промисловість та куст.-пром. кооперація на Україні: Збірка статтів за редакцією С.Зарудного – Харків-Київ: Книгоспілка, 1923. – С.3-8.
48. Зарудний С. Інструкторська справа в кустарно-промисловій кооперації // Українська кооперація. – 1923. – №4-6. – С.81-85.
49. Зарудний С. Кустарна промисловість (Минуле й сучасне) // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.1-30.
50. Зарудний С. Професійна освіта в кустарній промисловості на Україні // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.149-157.
51. Звіт про науково-етнографічну експедицію до Луганської області (8.10.2001 – 18.10.2001 р.) молодших наукових співробітників Меткої Людмили та Литвиненко Світлани. – Опішне: Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, 2001 [Рукопис] // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.7. – Од. зб.66. – 56 арк.
52. Звіт про роботу Новосвітлівської райінспектури народівити за II квартал 1929/30 операційного року // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.166. – Арк.269-282. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
53. Иманов Г.М., Косов В.С., Смирнов Г.В. Производство художественной керамики. – М.: Высшая школа, 1985. – 224 с.
54. Історико-меморіальний музей О.Я.Пархоменка /Складачі Блюм Т.В., Щепотіна Н.Г.: Буклет. – Б.м.: б. в-ва, 2004. – 1 аркуш А-3.
55. Калениченко Л.П. Народні художні промисли на Україні // Архітектура Радянської України. – 1941. – №3. – Березень. – С.9-18.
56. Каложний Петро. Глина та вироби з неї. – Харків: Державне видавництво України, 1929. – 46 с.
57. Каплун Наталя, Смілянська Наталя. До історії гончарного промислу села Макарів Яр // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.48-59.
58. Каплун Н.Н. Гончарство на Луганщині (к. XIX – нач. XX в.) // Луганщина: Етнокультурний вимір. – Луганськ: Альма Матер, 2001. – С.112-119.
59. Ковган Володимир. Миргородському керамічному технікуму – 100 років // Миргородський керамічний технікум: історія, діячі, навчальний процес: Матеріали ювілейної наукової конференції /За редакцією мистецтвознавця Віталія Ханка. – Миргород: Миргородська районна друкарня, 1996. – С.4-8.
60. Кустарная промышленность // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.343. – Арк.36. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
61. Кустпромосвіта: Матеріяли (положення, плани, програми). – Харків: видання Державного науково-методологічного комітету Народного комісаріату освіти УСРР, 1929. – Вип.1. – 158 с.
62. Лавріненко Юрій. Розстріляне відродження. Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей. – München: Instytut literacki, 1959. – 980 с.
63. Лагутина Е.И. Арсенал // Российская музейная энциклопедия: В двух томах. – М.: Прогресс, РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – Т.1. – С.34-35.

64. Лашук Ю.П. Кераміка // Історія українського мистецтва: В шести томах. Мистецтво другої половини XIX–XX століття. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1970. – Т.4. – Кн.2. – С.340-350.
65. Лашук Ю.П. Ленінське піклування про народне мистецтво України 20-х років // X наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної, методичної та творчої роботи кафедр Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва за 1968 рік: Збірник матеріалів. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1969. – С.17-20.
66. Лашук Ю.П. Образ Т.Г.Шевченка в українській народній кераміці // Народна творчість та етнографія. – 1961. – №1. – С.86-88.
67. Лашук Ю.П., Перепада В.В. Художньо-педагогічна конференція 1926 року // Високе призначення радянського мистецтва: Збірник матеріалів. – Львів: Видавництво при Львівському державному університеті, 1975. – С.167-170.
68. Лашук Ю.П. Українська народна кераміка XIX–XX ст.: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. – Львів: Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва, 1969. – 625 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.16/1. – 633 арк.
69. Лашук Юрій. Матеріали польових обстежень: Дніпропетровська й Донецька області // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.1-2.
70. Лашук Юрій. Матеріали польових обстежень: Луганська область // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука.
71. Лашук Юрій. Матеріали польових обстежень: Хмельницька область // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука.
72. Лашук Юрій. Полтавська та донецька кераміка [Рукопис]. – Львів, 1960. – 72 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука.
73. Лашук Юрій. Українські гончарі. – К.: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, 1968. – 40 с.
74. Лашук Ю. Художні особливості і розташування осередків української кераміки. – Львів, 1958. – 67 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука. – С.19.
75. Лебішак Юрко. Сільське цеглярство: Практичний підручник для ручного виробу цегли [Рукопис]. – Проскурів, 1927 // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.83.
76. Левченко Гаврило // Енциклопедія українознавства: Словникова частина /Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1962. – Т.IV. – С.1270.
77. Левченко Гаврило. Кустарне гончарство: Практичний poradник. – Харків: «Радянський селянин», 1927. – 56 с.
78. Ликова Оксана, Пошивайло Олесь. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2003 році // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.164-168.

79. Лисін Б.С. Глини і глиняна промисловість на Україні. Черепиця, звончак для шляхів, труби, фарфор, фаянс, цемент, шкло. – К.: Праця, 1918. – 160 с.
80. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Народне мистецтво. – 2003. – №1-2. – С.55.
81. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №29. – 5 березня. – С.8.
82. Логвинська Л., Тищенко О. Майоліка. – К.: Мистецтво, 1966. – 128 с.
83. Лукич Г.Е. Конструирование художественных изделий из керамики (теоретические основы). – М.: Высшая школа, 1979. – 184 с., 44 илл.
84. Лупій С.П. Українське декоративно-прикладне мистецтво. Випуск VII. Кераміка: Конспект лекцій для студентів II курсу спеціальності 0520, III курсу спеціальності 0518. – Львів: Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва, 1993. – 48 с.
85. Лысин Б.С. Производство фарфора и фаянса: Сырье. – Переработка. – Контроль. – Расчет. – К.: Издание Всеукраинского треста Фарфор-Фаянс-Стекло, 1923. – IV + 414 с.
86. Мазуренко Вас. Гончарське виробництво та його болісті // «Українкустарспілка»: Бюлетень Всеукраїнської Спілки кустарно-промислових кооперативів. – 1924. – Ч.1-2. – Січень-лютий. – С.25-28.
87. Матеріали Державного Науково-Методологічного Комітету. Кустарно-промислова професвіта на Україні. – Харків: Народний Комісаріят Освіти УСРР, 1926. – №1 (6). – 24 с.
88. Матеріали Державного Науково-Методологічного Комітету. – Харків: Народний Комісаріят Освіти У.С.Р.Р., 1925. – №1. – 24 с.
89. Метка Людмила. Гончарство Луганщини (за матеріалами етнографічної експедиції) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.21-28.
90. Метка Людмила. Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. – 16 с.
91. Метка Людмила. Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук /Рукопис. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. – 199 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.– Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.73. – 199 арк.
92. Метка Людмила. Етюди з історії гончарства Луганщини // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.95-100.
93. Метка Людмила. Провідні гончарні осередки Луганщини першої половини XX століття // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.23-29.
94. Миклашевский А.И. Технология художественной керамики: Практическое руководство в учебных мастерских. – Ленинград: Издательство литературы по строительству, 1971. – 304 с.
95. Миргородський керамічний технікум // Полтавщина: Енциклопедичний довідник /За редакцією А.В.Кудрицького. – К.: «Українська Енциклопедія» імені М.П.Бажана, 1992. – С.544-545.
96. Нарис передвоєнного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловости України. – Харків, 1929. – 122 с.
97. Народня освіта на Україні. – Харків: Червоний шлях, 1924. – 4, 208 с.

98. Національний симпозиум гончарства «Опішне–2000». 1-й Всеукраїнський гончарський фестиваль. Програма /Упорядник – доктор історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – 36 с.
99. Нефедов С. Географічний розподіл кількісного складу дрібної та кустарно-ремісничої промисловости України // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.31-91.
100. [Нефедов С.О., Персидський І.М.] Сучасний стан дрібної і кустарно-ремісничої промисловости // Нарис передвоєнного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловости України. – Харків, 1929. – С.18-37.
101. Обязательное постановление // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.995. – Арк.4. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
102. Овчаренко Л.М. Васильєва Валентина Федорівна // Енциклопедія Сучасної України. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. – Т.4. – С.131.
103. Овчаренко Л.М. З історії Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи // Історична пам'ять: Науковий збірник. – Полтава: АСМІ, 2004. – №2. – С.100-113.
104. Овчаренко Людмила. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX століття) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.119-132.
105. Овчаренко Людмила. Заручена з мистецтвом // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.76-79.
106. Овчаренко Людмила. Земська гончарна навчальна майстерня в селі Олешня Чернігівської губернії (1895–1898) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.105-118.
107. Овчаренко Людмила. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.56-67.
108. Овчаренко Людмила. Макаровоярівський осередок гончарної освіти в Україні. – Опішне: Українське Народознавство, 2008. – 160 с.
109. Овчаренко Людмила. Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя: перші роки діяльності (1896–1902) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.134-142.
110. Овчаренко Людмила, Пошивайло Олесь. Олешнянська земська гончарна майстерня: безрезультативні спроби модернізації народної технології гончарства // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.39-47.
111. О.І.Риков про кустарну промисловість і промислову кооперацію // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.209-214.
112. Омбелев А.Г. Кустарные промыслы Украины и их развитие // Вестник промысловой кооперации. – М., 1928. – №3-4. – Март-апрель. – С.47-51.
113. Орієнт-кошторис Макаро-ярівської Керамічної кустпромшколи на її видатки у 1928/1929-му операційному році за всіх частин видатків... // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.761. – Арк.17-20. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
114. Переключка веков: Размышления, суждения, высказывания /Сост. В.Г.Носков. – М.: Мысль, 1990. – 446 с.

115. **I Міжнародний молодіжний гончарський фестиваль:** Програма /Упорядник – доктор історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2007. – 76 с.
116. **Пишньов В.** Збудування господарсько-промислового плану й кустарна промисловість // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.183-195.
117. **Плян роботи** Новосвітлівської Райінспектури Наросвіти (Соцвих, Профосвіта та Політосвіта) з 1/I 30 року по 1/VII 30 року // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.162. – Арк.7, 11-12. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
118. **План работы** по окружной инспектуре народного просвещения на 25/26 год // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.66. – Арк.87, 92-94. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
119. **[Подвінський О.П.]** Кустарно-ремісничя промисловість України за передвоєнних часів // Нарис передвоєнного та сучасного стану кустарно-ремісничої промисловости України. – Харків, 1929. – С.5-17.
120. **Подов В.И.** Славяносербия. Очерки из истории заселения Донбасса в 18 в.: Документы. – Луганск: Globus, 1998. – 120 с.
121. **Постанова Верховної Ради України** про збереження та розвиток народних художніх промислів України в ринкових умовах // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №1. – С.24.
122. **Постанова Кабінету Міністрів України** від 23.05.2007 №768 “Про затвердження Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року» // Урядовий кур’єр. – 2007. – №98. – 6 червня. – Орієнтир. – №19. – С.12-13. [Додаток до постанови: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства]
123. **Постанова колегії НК РСІ УСРР** на доповідь про наслідки обслідування кустарної промисловости України // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.215-218.
124. **Постанова Ради Народніх Комісарів УСРР** про Раду в справах кустарно-ремісничої промисловости при Вищій Раді Народнього Господарства УСРР // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.222-223.
125. **Постановление ЦК ВКП(б)** «О всеобщем обязательном начальном обучении» // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Издательство политической литературы, 1984. – Т.5. – С.184-187.
126. **Постановление ЦК ВКП(б)** «О начальной и средней школе» // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Издательство политической литературы, 1984. – Т.5. – С.353-361.
127. **Постановление ЦК ВКП(б)** «О перестройке литературно-художественных организаций» // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М.: Издательство политической литературы, 1984. – Т.5. – С.407-408.

128. Пошивайло Олесь. Гончарні осередки України: від зеніту до заходу // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.3-8.
129. Пошивайло Олесь. Гончарство як індикатор етносупільних пріоритетів // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.7-14.
130. Пошивайло Олесь. Збереження визначних центрів народної художньої культури українців: уроки історії і шлях реанімації // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.5-11.
131. Пошивайло Олесь. Колегіум мистецтв у Опішному в 2001 році // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.123.
132. Пошивайло Олесь. Спадкоємність гончаротворення України // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.5-10.
133. Пошивайло Олесь. Українська академічна керамологія ХХІ сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужинок, майбутній поступ. Книга 1 (2001–2005). – Опішне: Українське Народознавство, 2007. – 776 с.
134. Пояснювальна записка до Орієнт. кошторису №2-й Макаро-ярів. Керамічної кустпромшколи, що зо всіх частин її видатків (опріч штату) на 1928/29 опер. рік // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.761. – Арк.21. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
135. Про заходи що до розвитку куст-пром. кооперації // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.218-221.
136. Протокол засідання III-го Пленума Новосветловского Районного Исполнительного Комитета XI Созыва // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.520. – Арк.123-127. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
137. Протокол №36/28. Засідання Президії Новосвітлівського районного виконавчого комітету // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.520. – Арк.115-117. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
138. Профосвіта // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.308. – Арк.66-67. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
139. Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К.: Типо-Литография «С.В.Кульженко», 1916. – С.9-118.
140. Пруслина К.Н. Русская керамика (конец XIX – начало XX в.). – М.: Наука, 1974. – 160 с.
141. Разумовский С.А. Производство художественных керамических изделий. – М.: Всесоюзное кооперативное издательство, 1951. – 124 с.
142. Резолюція по докладу зав. Макаро-Ярівською кустпромшколою тов.Дубінського // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.655. – Арк.44. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
143. Резолюція III з'їзду рад СРСР на доповідь тов. Каменева. Про заходи для підвищення й зміцнення селянського господарства (травень 1925) // Кустарна промисловість

- та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.214.
144. **Ремесленники и кустари** // Державний архів Луганської області. – Ф.243. – Оп.1. – Од. зб.456. – Арк.75-79. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
145. **Рерг Леонид**. Художні кустарні промисли на Україні // Кустарна промисловість та куст.-пром. кооперація на Україні: Збірка статтів за редакцією С.Зарудного. – Харків-Київ: Друкарня-літографія «Книгоспілки», 1923. – С.20-36.
146. **Риженко Я.** Ганчарне виробництво // Знання. – Харків, 1926. – №18. – С.3-6.
147. **Рівний П.** Минуле та сучасне законодавство про кустарів і ремісників та їх організації // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.170-182.
148. **Р.М., Кубійович В., Поплойко А., Голубничий В.** Донецький басейн // Енциклопедія українознавства: Словникова частина /Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», б. р. [1955-1957]. – Т.П. – С.563-573.
149. **Робота і штат** Макаро-Ярівської Керамічної куспромшколи на 1928/1929 рік // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.761. – Арк.13. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
150. **Роот Николай**. Художественная керамика: Пособие и практическое руководство по художественно-гончарному и майоликовому производствам. – Санкт-Петербург: издание Товарищества А.Ф.Маркс, без года (приблизительно 1907–1908). – 2 + 158 + II с.
151. **Селивачов М.Р.** Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві. – К.: Наукова думка, 1981. – 140 с.
152. **[Селиверстов]** // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.155. – Арк.21-25. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
153. **Селиверстов А.** До п'ятирічного плану розвитку професійної освіти на Луганщині // Радянська школа. – 1929. – №1. – Січень. – С.111-120.
154. **Скачков П.** Обзор гончарного промысла в с.Макаров-Яр // Ежегодник-справочник Славяносербского Уездного Земства на 1914-й год: В трех отделах. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1914. – С.136-151.
155. **Скрипник М.О.** На герць: Мистецькі fronti на Україні за постановою ЦК. – Харків: Література і мистецтво, 1932. – 154 с.
156. **Скрыпник** // Деятели СССР и революционного движения России: Энциклопедический словарь Гранат. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С.668-674.
157. **Словник іншомовних слів** /За редакцією члена-кореспондента АН УРСР О.С.Мельничук. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1975. – 776 с.
158. **Соловьев А.В.** Производство гончарных изделий: Руководство для промартелей. – М.: «КОИЗ»-Кооперативное объединенное издательство, 1931. – 100 с.
159. **Спаська Євгенія**. Подорожі по Чернігівщині; уривки з щоденників, рр. 1921–1926, головним чином про ганчарство чернігівське // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народнознавство, 1995. – Кн.2. – С.337-373.

160. **Стан та перспективи Професійної Освіти на Луганщині** // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.308. – Арк.39-50. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
161. **Стипендіяльний фонд** установ масової профосвіти й ВУЗів // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.126. – Арк.70-71зв. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
162. **Тищенко О.Р.** Гончарне мистецтво Луганщини // Народна творчість та етнографія. – 1958. – №3. – С.110-119.
163. **Указ Президента України №481/2006** «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні // <http://www.president.gov.ua>
164. **Українські приказки, прислів'я і таке інше.** Уклад М.Номис /Упорядкування, примітки та вступна стаття М.М.Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
165. **УСРР. Установи Профосвіти.** Центральна Статистична Управа. Державна поточна статистика Народньої Освіти // Державний архів Луганської області. – Ф.401. – Оп.1. – Од. зб.368. – Арк.165-168. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
166. **ФДМУ інформував** Генпрокуратуру про незадовільний фінансовий стан ВАТ «Укрхудожпром» // <http://www.spfu.gov.ua>
167. **Фонд Юрія Лашука** // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука. – №360. – «Окремі тематичні добірки: Українська кераміка ХХ ст.».
168. **Ханко Віталій.** Лекції з історії мистецтва. Зшиток 5. Історія кераміки. – К.: Видавець О.Ханко, 2006. – 52 + IV с.
169. **Хижинський Володимир.** Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа (1905–1933) та її внесок у розвиток української кераміки // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.19-23.
170. **Чарновський Олег.** Українська народна скульптура. – К.: Вища школа, 1976. – 144 с.
171. **Шевцов Ф.** Оподаткування кустарів, ремісників і кустарно-промислових т-в (Промисловий та прибутковий податок і місцевий збір) // Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР /За редакцією С.Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – С.158-169.
172. **Шекун О. Пархоменко** // Большая Советская Энциклопедия. – М.: ОГИЗ РСФСР, 1939. – Т.44. – С.302-303.
173. **Шмагало Ростислав.** Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції. – Львів: Українські Технології, 2005. – 528 с.
174. **Шмагало Ростислав.** Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950). – Львів: Українські технології, 2002. – 144 с.
175. **Шмагало Ростислав.** Українська кераміка ХХ століття поза Батьківщиною // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.244-276.
176. **Шмагало Ростислав.** Школи декоративно-ужиткової кераміки Західної України кінця ХІХ – початку ХХ століть // Українське Гончарство: Національний

- культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.150-159.
177. Шмагало Р.Т. Гончарний промисел і керамічні школи України // Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво: Історія, теорія, практика /Вісник Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва. – Львів: Світ, 1992. – Вип.3. – С.72-77.
178. Шмагало Р.Т. Гончарные промыслы Украины конца XIX – начала XX веков (исследование организационно-творческих процессов): Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Московское высшее художественно-промышленное училище (б.Строгановское), 1992. – 164 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.37. – 164 арк.
179. Щербань Олена. Опішненська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.124-133.
180. Юрганов В.В. Справочник отдела химической промышленности В.С.Н.Х. Выпуск II. Керамическая промышленность России. – Петроград: Научное химико-техническое издательство, 1922. – 265 + II с.
181. Юровський К.Г. Практичний poradник ліпки: Для керівників дошкільного віку й молодших груп школи молодшого концентру. – Х.: Державне видавництво України, 1929. – 32 с.
182. Ягодин В.Г. Гончарное и черепичное производство: Практическое руководство для выделки доброкачественной глиняной посуды, а также черепицы различных сортов. – Москва-Ленинград: Государственное издательство, 1928. – 126 с.

ПОКАЖЧИКИ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Акунова Людмила 146, 147, 192
 Александрович Юрій 103, 108, 192
 Алексеева Л.І. 192
 Андрієць Ярослав 237
 Андрущенко Оксана 4, 210, 237, 240
 Антоненко Г.К. 192
 Арсенич П.І. 192
 Артюшенко В. 37
 Артюшенко Наталя 90, 169
 Бар Єжи 212
 Бахмінський О. 67, 181, 221
 Безрідний Макар 170
 Беляй А. 192
 Бичкова Любов 165, 192
 Білик Іван 222, 223
 Білоскурський Осип 31, 39, 40, 41,
 52, 54, 64, 78, 79, 116, 117,
 119, 133, 137, 138, 139, 141,
 142, 143, 144, 145, 146, 151,
 172, 192, 212, 222
 Білоусько О.А. 192
 Блюм Таїса 170, 195, 240
 Божедарович Степан 170
 Бойко Лука Васильович 100
 Бойко Тимофій (П.) 35, 46
 Бойчук Михайло 159
 Бок-Наврат 138
 Бокотей Андрій 4
 Борисенко Валентина 4
 Бородавка Лука 1
 Бородавка Федір 1
 Брокер 108
 Бульба Тарас 119
 Бутко І. 47
 Бутник-Сіверський Борис 111, 193
 Вакуленко Микола 228
 Василенко Віктор 212, 221
 Васильєв М.В. 134
 Васильєва Валентина 24, 25, 26,
 27, 29, 30, 35, 37, 91, 129,
 150, 169, 198
 Васильківський Сергій 212, 221
 Васильєва Марина 226
 Ваулін Петро 212, 222
 Вежбіцький Людвік 221
 Віланд Кристоф 162
 Власов Віктор 193
 Вовк Федір 212
 Воскобой Адам 30, 39, 115
 Вражливий-Штанько Василь 212
 Врона Іван 86
 Гавриш Петро 229
 Гагенмейстер Володимир 86, 113
 Гвоздевич Стефанія 141
 Гейко Анатолій 237
 Генинг Володимир 229
 Гирман Ольга 237
 Гладиревський Іван 212, 221
 Гоголь Микола 146, 150, 151, 152,
 158, 198, 221
 Голубець Орест 227, 229
 Голубничий В. 201
 Гончар Іван 227
 Городнича Юлія 237
 Горький Олексій 8
 Греков Митрофан 86, 90
 Гудак Василь 25, 27, 43, 44, 193
 Гудков 12, 13, 38, 194
 Гурін Людмила 237
 Гюльденштедт І.А. 170
 Гюльденштедт І.А. 170
 Демчук Лідія 240
 Драч Іван 223
 Дубинський Павло 4, 5, 13, 14, 25,
 36, 38, 79, 84, 86, 88, 91,
 100, 102, 103, 104, 110, 113,
 114, 115, 116, 118, 120, 121,
 123, 129, 130, 132, 133, 150,
 169, 171, 194, 200, 240
 Дубинський Юрій 240
 [Дубинський] Ярослав 25, 240
 Дубинські 30, 103, 129, 132, 176,
 194, 240
 Дудак Антон 24, 25, 35, 36, 37, 46,
 150, 169, 240
 Жидель Сергій 152, 153
 Жук Михайло 134
 Зайкевич Анастасій 221
 Заливчий Андрій 212
 Зарецький Іван 212, 221
 Зарудний С. 53, 57, 62, 88, 122, 195,
 198, 199, 200, 201, 202
 Звіряка Микола 150, 169
 Зіновіїв Климентій 7
 Іванов М.Г. 194
 Івашків Галина 227
 Іманов Гейдар 147, 195
 Каира Г.В. 192
 Калениченко Лука 112, 195
 Калужний Петро 133, 139, 140, 195
 Каменев 200
 Каплун Наталя 29, 36, 38, 152,
 170, 195
 Карунна Ольга 4, 210, 237, 240
 Катерина ІІ 170
 Качкан Володимир 222, 229
 Киридон А.М. 192
 Киридон П.В. 192
 Кирячок Іван Михайлович 35
 Кирячок Михайло 19, 20, 21, 35,
 36, 38, 39, 41, 110, 150, 169
 Китриш Михайло 212, 223
 Клименко Анатолій 240
 Коваленко Оксана 237
 Коваль Олена 227
 Ковган Володимир 146, 195
 Колупасєва Агнія 226
 Короленко Володимир 230
 Косенко Олександр 212
 Косий Олег 237
 Косов Валерій 147, 195
 Котляревський 26
 Коцюбинський Михайло 226
 Кравченко П.А. 192
 Крапівін Віктор 147, 192
 Кржемінський Костянтин 113
 Кривчанська Марія 222
 Кричевський Василь 134, 212, 221
 Кубицька Наталя 227
 Кубійович Володимир 196, 201
 Кудас Ф.І. 102
 Кудрицький А.В. 192, 197
 Кузнєцов 92
 Кульбака Валентина 210
 Лавріненко Юрій 91, 195
 Лагута Віра 30
 Лагутина Е.І. 195
 Лашук Юрій 23, 24, 25, 26, 27, 31,
 32, 34, 35, 36, 39, 40, 42, 43,
 54, 102, 111, 113, 116, 117,
 119, 121, 147, 151, 193, 196,
 202, 212, 229, 230
 Лебіщак Юрко 113, 133, 136, 140,
 141, 196, 212
 Левченко Гаврило 133, 138, 139,
 140, 196
 Ленін 26, 92

Ликова Оксана 196, 237
Лисін Борис 50, 53, 63, 172, 197
Литвиненко Світлана 27, 28, 34,
38, 42, 195, 197, 237
Лихопій Тетяна 210
Логвинська Л. 197
Луговий Роман 237
Лукич Георгій 147, 197
Лупій Світлана 147, 197
Мазуренко Василь 53, 197
Майстренко Іван 212
Майстренко Яків 212
Матейко Катерина 141
Махно Нестор 168
Мельничук Лідія 226, 227
Мельничук О.С. 201
Метка Людмила 27, 28, 34, 35, 36, 38,
195, 197, 210, 226, 237, 240
Михайл 170
Міклашевський А.І. 146, 147, 197
Мищанин Віктор 223, 224, 230, 238
Мотрій Валентина 238
Мощенко Костянтин 212
Наталка-Полтавка 26
Наулко Всеволод 4
Нефедов С. 198
Нечуй-Левицький Іван 9, 212,
220, 222
Нікітіна А.Т. 39, 40
Німець Ігор 238
Номис М. 202
Носков В.Г. 198
Ночовник Остап 212
Образцов 139
Овчаренко Людмила 4, 5, 12, 13,
14, 16, 21, 25, 28, 29, 30, 34,
37, 47, 76, 90, 100, 115, 129,
130, 150, 153, 154, 165, 198,
210, 226, 238, 240
Ом 184
Омбелєв А.Г. 98, 198
Омеляненко Василь 212, 223
Охріменко Григорій 227
Павлюк Степан 4, 236
Пазяк М.М. 202
Панасюк Галина 4, 210, 238, 240
Панасюк Юлія 4, 210, 240
Пархоменко Олександр 42, 168,
170, 195, 202, 240
Пархоменко Яків 168, 170, 240
Переборщиков І.А. 105, 152
Перепада В.В. 196
Персидський І.М. 198
Петлюра Симон 168
Петрашенко Валентина 231
Пишньов В. 55, 93, 199
Подвінський О.П. 199

Подов Володимир 170, 199
Позен Леонід 212, 221
Поплюйко А. 201
Поросний Василь 212
Пошивайли, родина 8, 214, 218,
219, 220, 223, 236
Пошивайло Богдан 210, 240
Пошивайло Гаврило 1, 219, 220
Пошивайло Ігор 4, 223, 224, 231, 240
Пошивайло Килина 220
Пошивайло Любів 220
Пошивайло Людмила 8, 210
Пошивайло Микола 219, 220, 222
Пошивайло Олесь 2, 3, 4, 5, 8, 13,
14, 83, 84, 105, 115, 120,
136, 152, 153, 194, 196, 198,
199, 200, 202, 203, 219, 222,
226, 227, 231, 232, 234,
238, 240
Пошивайло Тарас 220, 240
Пошивайло Тарас
[Олександрович] 210
Пошивайло Юрко 4, 210, 219, 240
Пошивайло Явдоха 1, 219, 220
Правденко Ольга 238
Приблуда Софія 146, 192
Прокопенко Інна 4, 240
Прусевич Олександр 157, 200
Пруслина К.Н. 200
Р.М. 201
Разумовський С.О. 146, 200
Ралле 108
Рахманов 138
Рахно Костянтин 4, 238, 240
Рашкович Аврам 170
Рерг Леонід 108, 201
Риженко Яків 55, 201, 212, 222
Риков Олександр 56, 198
Рильський Максим 8
Рисцов Вячеслав 139
Рівний П. 201
Роот Микола 134, 135, 201
Рудківська Галина 115, 169
Русов Михайло 212
Самокиш Микола 212, 221
Седляр Василь 63, 134
Селезнев 133
Селиверстов А. 16, 17, 18, 35, 77,
78, 89, 114, 201
Селівачов Михайло 22, 192, 201
Селюченко Олександра 8, 160,
214, 216, 217, 222, 229, 232
Семченко Галина 238
Скачков П. 105, 201
Сковорода Григорій 86, 113
Скрипник Микола 85, 86, 92, 145,
151, 201

Сластьон Опанас 212, 221, 223
Смирнов Геннадій 147, 195
Смілянська Наталя 29, 36, 38,
170, 195
Сморж Леонід 4, 226, 232, 238
Соколов 133
Соловійов А.В. 16, 19, 87, 201
Спанатій Любів 227, 232
Спаська Євгенія 102, 201
Спільник Вікторія 4, 238, 240
Сталін 113
Тищенко Олександр 21, 22, 23, 24,
32, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42,
110, 192, 197, 202
Трегубова Лідія 19, 20, 23, 25, 29,
30, 84, 90, 115, 169
Трегубова Олександра 30, 115
Трипільська Єлизавета 212, 221
Троцька Валентина 210, 238
Труш Іван 171
Фенікс 213
Филіпов 133
Фіялковський Назар 212
Ханко Віталій 147, 192, 195, 202
Хижинський Володимир 135, 202
Хмельницький Богдан 113
Чарновський Олег 112, 202
Чечель Жанна 238
Чирвенко Федір 152, 212, 221
Чопенко Ніна 238
Чмуневич Вікторія 227
Чуб Олена 210
Чубар Влас 56
Шевцов Ф. 202
Шевченко Тарас 4, 26, 27, 111, 196,
212, 219, 223, 226
Шекун О. 202
Шен 183, 186
Шкаруба Леонід 227
Шкурко Іван 24, 25, 27, 35, 46, 111,
113, 116, 117, 119, 121,
150, 169
Шмагало Ростислав 23, 35, 36, 43,
74, 85, 86, 111, 122, 135,
165, 202, 203, 227
Щепотіна Н.Г. 195
Щербань Анатолій 238
Щербань Олена 153, 165, 203, 238
Юрганов В.В. 133, 134, 135, 203
Юровський В. 140
Юровський К.Г. 133, 140, 203
Ягодин В.Г. 139, 203
Яценко Марія 220
Яценко Оксана 210
Dubynskyi Pavlo 5
Ovcharenko Lyudmyla 5
Poshyvailo Oles 2, 5

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Адамівка 109
 Адріанопіль 152
 Алма-Ата 39, 41, 142
 Америка 223
 Артемівська округа 75, 109
 Архангельське 170
 Бабин Яр 94
 Бахчисарай 41
 Безруки 230
 Бельгія 8
 Берлінці Лісові 157
 Білорусія 18
 Білоцерківська округа 75
 Більське 212
 Богуславський район 127
 Брусівка 83
 Буди 90, 92
 Бунчуківка 152
 Бутківка 83, 99
 Валки 62
 Василівка 99
 Великобританія 8, 9, 129
 Вишенки 226
 Вінниця 30, 103, 132, 240
 Вкраїна 55, 57, 197
 Волга, *р.* 110
 Ворошиловград 26, 31
 Ворошиловградська область 17, 24, 192
 Ворошиловградщина 25
 Гавареччина 127
 Галичина 141
 Гетьманщина 9, 222, 231, 232
 Гжель, *ст.* 18
 Глинськ 90, 128, 157, 198
 Глинське 62, 223, 224, 230
 Глугов 91
 Глухів 62
 Глухівська округа 72, 75, 76
 Гуцульщина 43
 Давньоруська держава 231
 Данія 129
 Дегтярівка 62
 Дибинці 127, 157
 Дінець, *р.* 110
 Дніпропетровська область 196
 Дон, *р.* 110
 Донбас 1, 4, 5, 14, 22, 83, 84, 99, 106, 109, 110, 151, 154, 169, 170, 171, 199, 240

Донбаський край 84, 110
 Донецька губернія 83
 Донецька область 44, 196
 Донецький басейн 110, 201
 Донецький степ 41
 Донеччина 106
 Донщина 4, 5, 16, 150, 240
 Європа 103, 108, 135, 213, 223
 Євсуг 36, 45, 83, 99
 Жадов, *ст.* 102
 Запорізька область 90
 Запорізька округа 72, 76, 109
 Західна Україна 202
 Зінківський повіт 221
 Зінківський район 212, 230
 Изюмський уезд 151
 Ізюм 151
 Ізюмська округа 72, 75, 76
 Італія 8, 103, 222
 Ічня 230
 Казахстан 39, 41, 110, 142, 145
 Кам'янецька округа 72, 75, 76, 109
 Кам'янець-Подільський 86, 90, 157
 Канада 223
 Каспійське море 110
 Керч 44
 Київ 8, 9, 18, 22, 28, 30, 32, 51, 62, 63, 86, 94, 110, 143, 147, 163, 225
 Київська область 127
 Київська округа 72, 76
 Київщина 90, 230
 Киргизія 39, 41
 Киргизька РСР 39
 Коломия 150, 157, 229
 Копенгаген 129
 Короп 36
 Косів 67, 221, 229, 230
 Краснодарський район 16, 46
 Кременчук 18
 Крим 41
 Кролевець 102
 Кубань 151
 Курська губернія 104
 Лазьки 230
 Лебединський район 128
 Литвинівка 83
 Лівобережжя 23, 158, 159
 Лівобережна Україна 9, 14, 212, 221, 222, 232

Лосєв 18
 Лозово-Павлівка 77
 Лохвицький повіт 221
 Луганськ 17, 18, 22, 23, 27, 28, 31, 47, 77, 79, 84, 90, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 121, 153, 210, 240
 Луганська область 16, 25, 26, 27, 32, 43, 44, 76, 100, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 240
 Луганська округа 16, 75, 77, 78, 92, 99, 102, 105, 109
 Луганський край 151
 Луганський район 12
 Луганщина 4, 5, 13, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 34, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 76, 77, 90, 91, 99, 105, 109, 115, 120, 130, 150, 151, 152, 154, 169, 170, 171, 195, 197, 201, 202, 226, 240
 Луцьк 227
 Львів 44, 147, 221, 224
 Львівщина 230
 Макарів Яр 2, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 75, 76, 77, 78, 83, 86, 87, 90, 91, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 113, 114, 115, 118, 120, 130, 150, 151, 152, 169, 170, 171, 195, 201, 240
 Макар'єв 18
 Малі Будища 223, 224, 230
 Маріупільська округа 72, 75, 76, 109
 Межигір'я 85, 86
 Межиріч 90, 128, 157
 Миколаїв 227
 Миргород 62, 85, 90, 157
 Миргородський повіт 221
 Могилівська округа 75
 Москва 17, 19, 87, 91, 103, 133, 136, 168
 Московська область 18
 Наддніпрянщина 109
 Нідерланди 8
 Німеччина 8, 110, 223

- Нова Водолага 157
Новгород-Сіверський 37, 102
Новгород-Сіверський район 102
Новокиївка 240
Новосвітлівський район 16, 78, 116
Норвегія 8, 9
Одеса 62
Одеська округа 75
Олешня 157, 198, 226
Опішне 2, 3, 8, 9, 13, 14, 18, 19, 21,
28, 29, 30, 38, 39, 41, 62, 67,
106, 109, 125, 136, 139, 150,
151, 152, 153, 157, 158, 181,
210, 211, 212, 213, 214, 216,
217, 218, 219, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 228, 229, 230,
231, 235, 238, 239, 240
Опішенський район 223, 230
Оріхів 90
Осло 9
Париж 41, 221
Пархоменко 16, 27, 130, 154, 168,
170, 192, 210, 240
Пирогово 163
Пистинь 229, 230
Південна Європа 213
Північний Дінець 41
Підкарпаття 230
Піковець 113
Поділля 43, 52, 67, 102, 109, 157,
181, 226, 227
Подольська губернія 200
Покуття 150, 229
Полісся 229
Полтава 1, 18, 35, 71, 75, 220,
221, 222
Полтавська губернія 47, 104, 152,
198, 221
Полтавська область 152, 212,
222, 230
Полтавська округа 72, 76, 109, 152
Полтавський повіт 221
Полтавщина 8, 14, 18, 35, 62, 90,
102, 109, 113, 130, 138, 139,
150, 151, 152, 163, 171, 192,
197, 210, 211, 216, 218, 221,
222, 223, 225, 228, 230, 235,
239, 240
Польща 212
Постав-Мука 157
Пропойск 18
Проскурів 140, 141
Радянська Україна 91, 112, 192, 195
Рашківка 46, 170
Роменська округа 62, 75
Роменський повіт 198
Роменський район 128
Ромни 138, 222
Російська імперія 82, 133, 136, 151,
212, 221
Російська Федерація 9, 220, 226
Росія 9, 85, 105, 129, 133, 134, 135,
146, 201, 203, 226, 227, 240
Ростов 44, 46
РСФРР 86, 106
Русь 221
Савинки 102
Санкт-Петербург 133, 136
Середнє Подніпров'я 231
Середній Псел, р. 229
Середня Азія 39, 110
Скопин 9, 220, 226, 227
Славносербія 170, 199
Слобідська Україна 4, 5, 16, 27,
151, 240
Слобожанщина 27, 150, 197, 230
Советська імперія 90, 133, 136
Советський Союз 146, 199
Сокаль 230
Союз 103
СССР 9, 18, 56, 73, 94, 201
Ставропольщина 151
Сталінська округа 109
Старі Млини 223, 224, 230
Старобільська округа 75, 83, 109
Старобільщина 151
Старокондрашівка 152
Сумська округа 75
Сумщина 128
Сунки 230
Східна Європа 110
Східна Україна 43, 98, 104, 150, 168
Східне Поділля 43
США 110
Товсте 157
Тульчинська округа 75
Українська ССР 169, 192
Україна 4, 5, 9, 12, 13, 14, 16, 18, 21,
23, 28, 29, 30, 36, 39, 43, 45,
46, 47, 50, 51, 52, 54, 56, 57,
62, 63, 64, 65, 70, 73, 74, 79,
80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 93, 94, 95, 98, 99, 104,
105, 106, 108, 109, 110, 111,
113, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 125,
127, 128, 129, 130, 132, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 140,
141, 142, 145, 146, 147, 150,
151, 152, 153, 154, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164,
168, 170, 171, 172, 179, 188,
192, 193, 195, 196, 197, 198,
199, 200, 201, 202, 203, 211,
212, 213, 214, 215, 216, 217,
218, 219, 220, 221, 222, 223,
224, 227, 230, 231, 232, 234,
235, 236, 238, 239, 240
Українська Держава 106, 122, 123,
125, 212, 213, 215
Українська РСР 23, 35, 37, 169,
192, 222
Уманська округа 75
Умань 113
УСРР 56, 59, 106, 195, 202
Фаєнце 222
Франція 110
Фрунзе 39
Харків 32, 41, 55, 62, 63, 73, 98, 118,
138, 139, 140, 141, 143
Харківська область 44, 90, 152
Харківщина 62, 151
Хижняківка 223, 224, 230
Хмельницька область 54, 193, 196
Хмельницький 141
Холодний Яр 94
Хорошилов[е] 105, 240
Цвітне 109
Центральна Європа 213
Черкаська округа 75, 109
Чернігівська губернія 36, 198, 226
Чернігівщина 102, 201, 230
Чехія 110
Чигиринщина 94
Швейцарія 8
Ясинувата 151
Японія 223
Donbas Region 5
Don River, region 5
Luhansk 5
Luhansk Province 5
Makariv Yar 2, 5
Opishne 2, 5
Poltava 5
Slobodian Ukraine 5
Ukraine 2, 5

Вдячність

За допомогу в пошукові літературних джерел та підготовку показників
висловлюю вдячність співробітникам
Гончарської книгозбірні України, видавництва «Українське Народознавство»,

Національного архіву українського гончарства
Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному
та Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства НАН України:

**ОКСАНІ АНДРУШЕНКО, ОЛЬЗІ КАРУННІЙ, ГАЛИНІ ПАНАСЮК,
ЮЛІ ПАНАСЮК, ОЛЕНІ ЧУБ та ОКСАНІ ЯЦЕНКО;**

за заохочення до написання книги
й надану можливість скористатися архівними документами –
молодшому науковому співробітнику Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства НАН України,
директору Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату
«Колегіум мистецтв у Опішному»

ЛЮДМИЛІ ОВЧАРЕНКО;

за активні польові пошуки керамологічних матеріалів
про макарово-ярівське гончарство –
завідувачу Відділу керамології новітнього часу Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства НАН України,
завідувачу Відділу етнографії гончарства
Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному,
кандидату історичних наук

ЛЮДМИЛІ МЕТКІЙ

та співробітникам
Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному:
завідувачу Відділу фондової роботи

ВАЛЕНТИНІ КУЛЬБАЦІ,

зберігачу Відділу фондової роботи

ТЕТЯНІ ЛИХОПІЙ,

молодшому науковому співробітнику

БОГДАНУ ПОШИВАЙЛУ,

старшому науковому співробітнику

ВАЛЕНТИНІ ТРОЦЬКІЙ;

за фотографування пам'яток макарово-ярівського гончарства в Опішному,
Луганську та в Пархоменко, краєвидів, людей та об'єктів у селі Пархоменко –
молодшому науковому співробітнику

Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному

ТАРАСУ ПОШИВАЙЛУ;

за сканування архівних і літературних джерел (у тому числі в Луганську),
їх підготовку до опублікування, внесення коректурних правок,
макетування та дизайн книги –
головному художникові

Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному

ЮРКУ ПОШИВАЙЛУ;

за повсякденне терпіння й розуміння важливості моїх наукових студій –
дружині

ЛЮДМИЛІ ПОШИВАЙЛО

*Опішне, Полтавщина
27 травня – 27 вересня 2007*

Україн

Музей відчинено щодня з 9-00 до 17-00 год.

Павло Нікіт, Мадітра. *Гісторія української літератури, переклад, редакція, вступна стаття, 24 ілюстрації*. Малий Бурштин, Поташівщина. Кінець XX – початок XX століття. 2008. 64 сторінки. Українська мова. ISBN 978-966-780-000-0. 2008. © Павло Нікіт, Мадітра. Все права захищено. Застосування заборонено без письмового дозволу видавця. 2008. © Книга Нікіт, Мадітра. Все права захищено. 2008.

ОПІШНЕ ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Нині селище Зінківського району Полтавської області; близько 6 тисяч жителів. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 №878 селище включено до «Списку історичних населених місць України». Один із наймогутніших і найславніших центрів культурної самобутності українців, загально визнана столиця українського гончарства.

Перша писемна згадка відноситься до XII століття. На території містечка досліджено городище скіфського часу «Кардашів вал» (IV–III ст. до н.е.), городище роменської археологічної культури (VIII ст.). Неподалік знаходиться одне з найбільших городищ скіфського часу – Більське. 1737 року в Опішному утворилася перша в Україні й тривалий час найбільша в Російській імперії Опішенська компанія селітроварних підприємств. У добу середньовіччя в містечку збудовано розгалужену систему підземних ходів, які планується музеєфікувати.

У XIX столітті Опішне стало одним із найбільших і найвизначніших гончарним осередком України. У місцевому гончарстві на початку XX століття було зайнято більше тисячі осіб. Вироби гончарів продавалися не лише в українських губерніях, а й у багатьох країнах європейського та американського континентів. 1894 року в Опішному було відкрито першу в Лівобережній Україні земську губернську навчально-показову гончарну майстерню. (Донині зберігся один із будинків майстерні, зведений 1916 року за проектом всесвітньо відомого українського мистця Василя Кричевського в стилі українського модерну). Опішне – єдиний в Україні осередок традиційного гончарства, де вже більше століття розвивається гончарне шкільництво.

В Опішному функціонували найбільші в Україні гончарний завод «Художній керамік», що знаходився в системі «Укрхудожпрому», та гончарний завод «Керамік», підпорядкований «Укоопспілці». Завод «Художній керамік», заснований 1929 року, був найстарішим і найзнаменитішим гончарним підприємством в Україні. Нині тут діють приватні гончарні художні майстерні відомих українських мистців, заслужених майстрів народної творчості України – Михайла Китриша, Василя Омеляненка, Миколи Пошивайла та багатьох молодих майстрів кераміки. Дванадцять гончарів стали членами Спілки художників України. Творчість 8 гончарів відзначено почесним званням «Заслужений майстер народної творчості України», трьох (єдиних з гончарів України!) – Державною премією України імені Тараса Шевченка, одного – Всеукраїнською літературно-мистецькою премією імені Івана Нечуя-Левицького.

Опішенська кераміка стала своєрідним етнічним символом української культури XX століття. (Найбільш влучно про це сказав, побувавши в Опішному, колишній посол Польщі в Україні Єжи Бар: «Я думав, що глину побачу, а побачив народ»). Саме тому усвідомлення україностверджуючого покликання Опішного і дбайливе плекання головного дійства в цьому священному куточку України – гончарства – мають стати наріжним каменем культурної політики Української Держави.

З гончарством Опішного пов'язана творча доля знаменитих українських мистців: гончарів – Федора Чирвенка, Остапа Ночовника, Івана Гладиревського, Василя Поросного; художників-керамістів – Юрка Лебішака, Осипа Білоскурського, Петра Вауліна; художників – Василя Кричевського, Сергія Васильківського, Миколи Самокиша, Опанаса Сластьона, Єлизавети Трипільської, Леоніда Позена; письменників – Андрія Заливчого, Якова Майстренка, Василя Вражливого-Штанька, Олександра Косенка, історика літератури Назара Фіялковського; археолога Івана Зарецького; етнографів – Віктора Василенка, Михайла Русова, Федора Вовка, Якова Риженка, Костянтина Мощенка; керамолога й мистецтвознавця Юрія Лашука; публіциста й політичного діяча української діаспори Івана Майстренка.

Містечко стало місцем проведення Установчого з'їзду Українського керамічного товариства (2000). Тут знаходиться постійно діючий виконавчий орган УКТ – Правління.

В Опішному нині функціонують три заклади державного значення: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (на пострадянському просторі, у країнах Центральної і Південної Європи аналогів немає), Державна спеціалізована художня школа-інтернат 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» (на пострадянському просторі, в інших країнах Європи аналогів немає), Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (на пострадянському просторі аналогів немає). Сформувався чисельний науковий колектив, інтелектуальний потенціал якого в сфері дослідження гончарства не має рівних в Україні.

На буревійних шляхах історії містечко не раз доценту спалювали чужинці,
але воно, немовби Фенікс із попелу, знову й знову воскресало,
щоразу постаючи ще потужнішим Осердям Народної Духовності.
Занепали скіфські, праслов'янські городища, завмерло середньовічне козацьке
містечко, проте не зник на приворсклянських пагорбах Божий Дар Плекання Краси.
У найтрагічніші і найзастійніші часи вогнецвітне мистецтво Опішенських
Гончарів утверджувало Непоборність Народного Духу.
Нерукотворний Духовний Храм протистояв імперським намаганням
зруйнувати Генотип Національної Свідомості.

Інтенсивність нівелювання Основ Етнобуття – прямо пропорційна стану гончарства:
чим більше воно занепадає, тим помітніше деградує суспільство,
тим глобальніші катастрофи загрожують планеті.

Та обставина, що Опішне й сьогодні лишається одним із найбільших осередків
ГОНЧАРСТВА в Україні, виявляє його місянську роль для Українського Суспільства.
Саме тому усвідомлення сакрального покликання Опішного і дбайливе плекання
головного дійства в цьому священному куточку України — ГОНЧАРСТВА —
поступово стають наріжним каменем культурної Політики Української Держави.

Спрагло припадить до цього Предковичного джерела Духовності Нації,
звідки незлічними струмочками розтікається в широкий світ,
у батьківські і чужинецькі краї потужна енергетика Космічної Гармонії!
Пізнайте Благодать Спілкування з Предивним Світом Нетлінної Краси!
Гончарство – індикатор Духовного Здоров'я Нації.

Кожний Гончар – Творець, і чим більше таких Особистостей, тим щільнішу
світлоносну Ауру Суспільства вони вибудовують, тим потужніше остання
протистоїть деструктивним космічним силам, Антидуху.

Гончарство – наймогутніша, хоча і найвтаємниченіша Твердиня
Самозбереження Нації, джерело її Поступу.

Як не пригадати тут особливе обожнення гончарства японцями!
Чи не в цьому одна з передумов становлення й розвитку
авангардної нації сьогодення?!

У поруйнованому й сплюндрованому Українському
Світі утаємничений Духовний Потенціал Опішного
постає Великоднім Камертоном,
за яким найтонші почування й діяння
Українців налаштовуються
на гармонійний лад.

**З дня на день, через літа у віки творить Опішне
гончарний літопис українського буття.
Таїна його Величі – за сімома замками Історії.
Джерела її Сили – лише для Посвячених у Апостоли Народного Духу.
Опішне творитиме Україну і хвилюватиме нас доти, доки залишатиметься
нерозгаданою таїна його наснаги, допоки на сторожі його джерел поставатимуть
світлоносні гончарі – чарівники-царі неосяжних вершин
Людського Животворящого Вогню, провідники Космічного Ладу.
Їхніми заповітними руками Опішне промовляє до Нас
Великомудрістю Предків.
Вслухаймося разом!**

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ-ЗАПОВІДНИК УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА В ОПІШНОМУ

11 березня 1986 року в Опішному, за дорученням Ради Міністрів України, засновано Музей гончарства. Через три роки (03.11.1989) прийнято постанову про формування на його базі Державного музею-заповідника українського гончарства – етномистецького науково-дослідного і культурно-освітнього закладу, національної гончарної скарбниці України. Враховуючи виняткове значення музею-заповідника в справі збереження, вивчення й популяризації гончарної спадщини, а також його роль у розвитку національно-культурних традицій українського народу, Указом Президента України від 29.03.2001 року №220/2001, закладу надано статус національного.

Діяльність музею-заповідника спрямовано на збирання польових матеріалів, формування колекцій, наукове дослідження й популяризацію українського гончарства. У його структурі функціонують: Гончарська книгозбірня України, яка має найбільшу в Україні збірку літератури з проблем українського

та світового гончарства; Національний архів українського гончарства; видавництво «Українське Народознавство», яке готує до видання літературу з проблем гончарства та українського народознавства, зокрема національний культурологічний щорічник «Українське гончарство», національні наукові щорічники «Українська керамологія», «Бібліографія українського гончарства», національний науковий часопис «Український керамологічний журнал»; Меморіальні музеї-садиби гончарської родини Пошивайлів та гончарки Олександри Селюченко, в яких у недоторканому вигляді збереглися інтер'єри жител, предмети побуту, гончарні твори та декоративні мальовки, вишивки, народні картини, безліч фотографій та багата епістолярна спадщина (листи, щоденники тощо). Найголовніше багатство музею – фондова колекція гончарних виробів, на сьогодні найбільша в Україні, яка щороку поповнюється.

Музей ініціював проведення в Опішному Всеукраїнських симпозіумів монументальної кераміки «Поезія гончарства на майданах і парках України», Національних симпозіумів гончарства, у результаті яких з'явилася унікальна Національна галерея монументальної кераміки, розміщена просто неба; Всеукраїнських гончарських фестивалів, Національних конкурсів художньої кераміки, Всеукраїнських науково-практичних конференцій і семінарів з проблем гончарства, свята утвердження гончарних традицій – «День гончаря».

ІНСТИТУТ КЕРАМОЛОГІЇ – ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ

На базі Науково-дослідного центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2000 року було засновано нову академічну наукову установу – Інститут керамології як відділення Інституту народознавства НАН України. За короткий проміжок часу, що минув відтоді, Інститут керамології став провідним в Україні у галузі керамології, ствердивши пріоритетні позиції України в розвитку цієї новітньої наукової дисципліни. Головною метою діяльності Інституту керамології є комплексне вивчення гончарства як феномена людської діяльності; проведення фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на одержання нових знань про закономірності виникнення й розвитку гончарства, його роль і місце в традиційно-побутовій і сучасній культурі українців та інших народів світу; проведення прикладних наукових досліджень, спрямованих на одержання нових знань про глини та вироби з них, їх використання для примноження національного багатства Української Держави. Вчені Інституту вивчають гончарство на території України від найдавніших часів до наших днів; проводять польові керамологічні, археологічні та лінгвістичні експедиції в різних регіонах країни; формують Національний інформаційний банк даних про гончарство, вивчають і узагальнюють світові досягнення в галузі керамології.

Нині ведеться підготовка фундаментальної багатотомної енциклопедії «Українське гончарство», «Національного словника українських гончарів» та інших наукових праць.

ДЕРЖАВНА СПЕЦІАЛІЗОВАНА ХУДОЖНЯ ШКОЛА-ІНТЕРНАТ І-ІІІ СТУПЕНІВ «КОЛЕГІУМ МИСТЕЦТВ У ОПІШНОМУ»

1997 року в структурі Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному було створено перший і єдиний в Україні подібного типу спеціалізований навчальний мистецький заклад – Колегіум мистецтв у Опішному. 04.12.2001 року його було реорганізовано в Спеціалізовану художню школу-інтернат І-ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному». З 2004 року – це Державна спеціалізована художня школа-інтернат І-ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному», підпорядкована Міністерству культури і туризму України.

Мета закладу: здобуття загальної середньої освіти, національне художньо-естетичне виховання дітей і підлітків, всебічний розвиток їх таланту, природних здібностей; виховання високоосвічених, фізично здорових, духовно розкутих і вільних людей, з прагненням до правди, добра і краси, здатних на незалежні судження й оцінки, з широким світоглядом, які турбуються про розвиток і збереження своєї культури, поважають інші народи; творення гармонійно розвиненої особистості з високим культурним потенціалом, розвиненим почуттям прекрасного, усталеними художніми смаками, готовністю до практичної творчої діяльності. Колегіум спеціалізується на опануванні гончарства.

Мистецький заклад став творчою базою Всеукраїнських гончарських фестивалів та Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

Меморіальний МУЗЕЙ-САДИБА всесвітньо відомої гончарки Олександри Селюченко

Опішне, Полтавщина, 38164, Україна
Тел.: (+ 38 05353) 42415, 42416, 42417
Факс: (+ 38 05353) 42416
E-mail: opishne_museum@poltava.ukrtel.net

*Селюченко
Мандруймо
гончарського столицю України!*

www.opishne-museum.narod.ru
www.ceramology-ua.narod.ru
КЕРАМОЛОГІЧНИЙ

Олександр Селюченко працює в Музеї народної кераміки та побуту України (приватне підприємство) в Опішному та Фонді Національного українсько-польського устаткування в Опішному (співпраця з Фондом української садиби, Фондом Євгена Пилипенка).
© Всеукраїнське Товариство «Національний музей українського ремесла» (Опішне, 2007). Всі права захищено. 2007.

МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ-САДИБА ОЛЕКСАНДРИ СЕЛЮЧЕНКО

Заслужений майстер народної творчості України Олександра Селюченко – знакова постать для української культури. Своїм самобутнім життєво-творчим доробком вона постала класиком вітчизняного гончаротворення, очоливши когорту всесвітньо відомих мистців гончарної столиці України.

В уявленнях сучасників Олександра Селюченко постає не тільки провідним творцем гончарної культури нашої держави другої половини ХХ століття, але й самобутнім гончарським мудрецем, народним філософом, ідеологом вітчизняного культу глини. У її особі дивовижно поєдналися предковичний романтизм і залюбленість українців у сповідальне гончаротворення світу. Її образне мислення, її магічні доторки до сірої глини, споріднені з первісною фетишизацією мінералу, виявляють підсвідоме й ніким не пояснене ставлення до нього як до живородної субстанції, яка вивисує людину, робить її красивішою, добрішою, наближає її до Бога. Оживлювані уявою мисткині вироби були неодмінним елементом її внутрішнього світу, ставали визначальними супутниками її повсякденного життя, своєрідними посередниками між нуртуючим внутрішнім «Я» та байдужим до окремо взятої Людини зовнішнім світом.

Олександра Селюченко явила нам неперевершений приклад любові до предковичного ремесла, захопленості творчим актом, усвідомлення власної місії з виокремлення та уявлення найбільш прикметних ознак етнокультури. Тому й стала національним взірцем самовідданої любові до глини, відданості родовому заняттю, сповідання батьківських заповітів. «Прожила я вік свій з самого дитинства у глині. Нічого кращого за неї мені не треба», – стверджувала гончарка. Її творча спадщина – це результат містичного саможертвопринищення в ім'я безперервної тягlosti на українських землях витвореного багатотисячолітньою традицією культу гончарства, яке було для неї єдино доступним способом гармонізації довкілля, єдиною реальною можливістю активно формувати й традиційними способами виявляти етнічні світоглядні уявлення земляків. Задля здійснення цієї місії Олександра Селюченко ще з молоком матері успадкувала давні міфологічні уявлення про гончарство й витворила власний культ глини, який сповідувала все своє свідоме життя. Саме проста сіра глина стала для неї стимулом до життя, джерелом високого натхнення в творчості, найбільш придатним матеріалом для пошуку формотворчих та декоративних знаків задля шифрування етнічних ознак народної культури українців. Вона обожнювала глину, з любові до якої народжувалися самоповага й пошанування власного народу.

Творчість Олександри Селюченко глибоко емоційна, експресивна, бо замішана на моральних стражданнях самотньої жінки. У ній дивним чином переплелися незрадлива любов і життєві страждання, успадковані традиції роду й нестримне прагнення до самоствердження як виняткової особистості. Вона жила серед людей, але в духовному плані залишалася немовби ізольованою від них: подібно до схимників, усі дні проводила переважно серед власних творів та самотніх роздумів про життя.

1987 року опішненська гончарка Олександра Федорівна Селюченко відійшла в інші світи, ставши легендою українського гончаротворення. Щойно створений у Опішному Музей гончарства робив усе можливе задля збереження пам'яті про Велику Мисткиню й популяризації її творчості. Уже наступного року було створено Меморіальний музей-садибу Олександри Селюченко, що стало визначною подією в тогочасному українському музеєзнавстві. Уперше в Україні після смерті народного майстра в недоторканому вигляді було збережено дворище, надвірні будівлі, у тому числі горно, інтер'єр житла, предмети побуту та творчі роботи.

Нині в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному зберігаються 1064 глиняні твори Олександри Селюченко та 296 аркушів виконаних її рукою декоративних розписів. У музеї-садибі також експонуються 531 предмет повсякденного побуту, якими користувалася Олександра Федорівна. Гончарська книгозбірня України прийняла на зберігання її особисту бібліотечку, яка налічує 174 видання (книги, журнали, каталоги, буклети тощо). У фонди Національного архіву українського гончарства в Опішному передано особистий архів: листи, щоденники, спогади (222 одиниці збереження) та фотографії (803 фото), що розповідають про життя і творчість славетної майстрині. Кожні п'ять років у Опішному відбуваються представницькі Селюченківські наукові читання (1991, 1996, 2001, 2006). Гончарська книгозбірня України підготувала й опублікувала каталог особистої бібліотечки Олександри Селюченко та бібліографію публікацій про неї.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

Меморіальний МУЗЕЙ-САДИБА гончарської родини Пошивайлів

*Мандруймо
гончарською столицею України!*

Опішне, Полтавщина, 38164, Україна
Тел.: (+ 38 05353) 42415, 42416, 42417
Факс: (+ 38 05353) 42416
E-mail: opishne_museum@poltava.ukrtel.net

www.opishne-museum.narod.ru www.ceratology-ua.narod.ru

КЕРАМОЛОГІЧНИЙ

1. Родина гончарів-опішнівців
2. Заслужений майстер народної творчості України
3. Заслужений майстер народної творчості України
4. Заслужений майстер народної творчості України
5. Заслужений майстер народної творчості України
6. Заслужений майстер народної творчості України

МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ-САДИБА ГОНЧАРСЬКОЇ РОДИНИ ПОШИВАЙЛІВ

На околиці старовинного козацького містечка Опішного, по вулиці Заливчого, 63, в яблуневому саду притулилася затишна садиба, де проживали Гаврило Ничипорович (1909–1991) та Явдоха Данилівна (1910–1994) Пошивайли – старійшини найдавнішого і одного з найбільш відомих гончарських родів України, знаний на весь світ гончарський дует: Він – Маєстро гончарного круга, Вона – Малювальниця від Бога.

Саме там зусиллями Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 24 липня 1999 року було відкрито Меморіальний музей-садибу гончарської родини Пошивайлів. Мало хто знає, що натхненником створення Музею гончарства в Опішному була саме Явдоха Данилівна Пошивайло. Вона тонко відчувала красу, була залюблена в глину, але не показово, а усім серцем, тихо й невимушено. Вона понад усе вболівала за збереження прабатьківських духовних скарбів. Це вона дала настанову своєму внукові Олеся Пошивайлу – тоді молодому вченому-керамологу, а згодом – генеральному директору Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, директору Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: «Дивись, Сашко, не зробиш музею в Опішному, – немає тобі повороту нікуди. Історія тобі ніколи того не простить. Трудно. Але нічого немає без труднощів, якось переживете. Треба робити усе, щоб музей таки став на ноги... Не здавайте своєї батьківщини, діти!...».

Задовго до створення національної гончарної скарбниці Явдоха Данилівна, розуміючи важливість музею як осередку збереження прадавніх традицій, почала створювати власний музей. Для цього вона відвела найбільшу кімнату – світлицю, і почала напитувати в односельців вишивані рушники, народні картини, старовинні ікони, – усе те, що було приречене на забуття. Зібрані раритети вона розмістила у своїй хаті поряд з родинною керамікою.

Зусиллями господині було зібрано велику колекцію гончарних творів Гаврила Ничипоровича Пошивайла – корифея української кераміки. Чого тут тільки не побачиш: це і традиційний побутовий посуд, і диво-вази, архаїчні барині, дитяча іграшка-монетка, зооморфна і антропоморфна скульптура. Гаврило Пошивайло вперше на опішненській землі розробив групові композиції на теми ярмарків. Милують око його неперевершені твори: «На ярмарок», «Куми», «Солоха і дяк», «Возний», «Біля криниці», «Троїсті музики», скульптури «Бандурист», «Тарас Шевченко», «Козачка», «Хата», «Левик», «Бик». За давньою місцевою традицією усі вироби гончаря розписувала його дружина – Явдоха Данилівна.

Пізніше збірка поповнилася мистецькими творами старшого сина Миколи (1930 р.н.), який успадкував батьківське ремесло і любов до глини, ставши одним із провідних опішненських гончарів. Створений ним посуд має більш складні форми, але все ж у його творах досконало втілено родинні, суто «пошивайлівські» традиції. У збірці робіт Миколи Гавриловича широко представлено зооморфну скульптуру та сюжетні композиції на селянську тематику: «Честь і слава вам, хлібороби!», «Жінки – на трактор», «У полі», «Запрошуємо в дояри», «Робітник», «Тракторист», «Силач», «Хліб – усьому голова», «Гончар» та ін.

Поряд з творами дідуся, бабусі й батька стоять і роботи внука Юрка Пошивайла, які він робив у шкільні та студентські роки. Його «Рибалка», «Чоловік», «Лисичка», «Скарбничка» – по-дитячому прості й наївні. Вражає своїм глибоким змістом робота ще одного внука – Олеся Пошивайла –

«Таємниця мого роду», в якій він передав сутність свого гончарського роду, писемні звістки про який сягають у XVIII ст. Адже й прапрадідусь його – Тарас – був відомим гончарем-посудником, а прабабуся Килина була такою завзятою гончарівною, що, бувало, сяде дитину в колисці колихати і свистуна ліпити, ще й пісню співає.

У музеї-садибі зібрано велику колекцію опішненських теракотових кахель XIX – початку XX століття і таврованої цегли кінця XIX – I половини XX століття. Поруч із керамікою, на стінах, багато «кілкових» рушників, народних картин, родинних фотографій. У цілому фондова колекція Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів налічує 1571 твір кераміки, із них представників роду Пошивайлів – 1347, вироби XIX-XX ст. інших авторів (224), 59 творів інших видів народного мистецтва, 82 фотографії, 323 предмети побуту.

Коли мені випадає нагода проводити екскурсію, я завжди запрошую гостей у «манісіньку» кімнатку з одним віконцем, де стоїть ліжко, а навпроти нього – гончарний круг. Ось тут, у цьому напівморозі серцем і вузлуватими невтомними руками творилися із сірої глини дивовижні вазы, тарелі, горщики. Ось тут, слухаючи по радіо українські народні пісні (Явдоха Данилівна любила їх понад усе), ніби з води, як зорі, на глину лягала її малювання, її квіти життя, якими вона оздоблювала роботи свого чоловіка. Навпевне, тому й прожили вони весь свій вік у парі, у повазі й любові один до одного, до людей, які їх оточували, бо доповнювали у всьому один одного.

Твори родини Пошивайлів можна побачити в найбільших музеях України та зарубіжжя. Однак поза межами унікального меморіального хатнього музею їхні вироби сприймаються дещо по-іншому, абстрактно. Бо тільки в їхній хатині живе Дух Добрих Господарів, їхні особисті речі, предмети інтер'єру і побуту, що оточували й супроводжували мистців і які можуть розповісти багато цікавого про дивовижну Гончарську Пару.

Жили вони надзвичайно скромно і просто, проте завжди раділи людям, були вірні своїй батьківщині. Явдоха Данилівна часто говорила: «Добре, що до нас заходять люди. Хай мені дають квартиру з усіма вигодами, не пішла б із своєї, не проміняла б, у Полтаву не поїхала б. Тут – краса!». Там їх коріння, там продовжується їхній Рід і нестримне прагнення до Глини.

Незабаром поповниться музей-садиба творами онуки Пошивайлів – Любові (1992 р.н.), яка навчалася в Колегіумі мистецтв у Опішному. Вона є активною учасницею виставок, конкурсів, фестивалів. На II Всеукраїнському гончарському фестивалі (Опішне, 2001) Люба стала переможцем у II-й віковій групі, а на I Міжнародному молодіжному гончарському фестивалі «Опішне-2007» – теж переможцем у II-й віковій групі. Бажання ліпити й малювати передалося онуці від дідуся, прадідуся.

Роботи мистців родини Пошивайлів відзначено усілякими нагородами. Так, Гаврило Ничипорович – почесним званням «Заслужений майстер народної творчості України», членством у Спільці художників України; посмертно нагороджений медаллю Христа-Спасителя «За життя, гідне людини». За свої праведні труди заслужено отримав не одну подяку, грамоту, почесні дипломи, золоті медалі виставок та фестивалів країни.

Микола Гаврилович – заслужений майстер народної творчості України, член Національної спілки художників України, лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Івана Нечуя-Левицького, постійний учасник виставок, фестивалів, симпозіумів гончарства, в яких здобуто не одну перемогу. У м.Скопин (Російська Федерація) на I Міжнародному фестивалі гончарів отримав почесний диплом «За верность ремеслу» (2002).

Та найбільша нагорода і шана славетній гончарській родині – від вдячних відвідувачів Меморіального музею-садиби з різних куточків України та зарубіжжя. Бувають тут діячі культури і мистецтва, політики, учні, студенти і просто робітники, селяни, які люблять і цінують прекрасне. Читаючи захоплені відгуки, вкотре переконаємося: не помилилися Гаврило Ничипорович, Явдоха Данилівна, їхні діти і внуки, передаючи майбутнім поколінням українців свою родинну будівлю і домашній музей. Цей дарунок необхідний нащадкам, продовжувачам всесвітньо відомих опішненських традицій. Не замулилося джерело пам'яті на їх дворищі, йдуть люди, не забувають....

© Марія Яценко

ХРОНОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА ПОЛТАВЩИНИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОНЧАРСТВІ Й КЕРАМОЛОГІЇ

- 1879 – на Полтавщині **вперше на українських етнічних територіях** було проведено польову керамологічну експедицію: професор Харківського університету Анастасій Зайкевич, на прохання Полтавського губерньського земства, у польових умовах обстежив гончарні осередки Миргородського, Лохвицького, Зіньківського та Полтавського повітів;
- 1880 – **полтавець Анастасій Зайкевич** написав **перше в Україні** керамологічне дослідження гончарних осередків губернії за власними польовими матеріалами – «О гончарном производстве»;
- 1882 – **полтавець Анастасій Зайкевич**, за підтримки Полтавського губерньського земства, опублікував **перший в Україні** образотворчий альбом «Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий» зі зразками близько 100 орнаментів мисок, горщиків, глечиків, тикв, кахель та інших глиняних виробів (наприкінці того ж року поляк Людвік Вежбіцький видав у Львові альбом «Взори промыслу домашнего: Вироби глиняні селян на Русі (Косів)», проте в ньому були представлені переважно авторські твори косівського гончаря Олександра Бахмінського);
- 1890 – **уперше в Україні** на засіданні Полтавського сільськогосподарського товариства визнано необхідним «строить склад образцов, моделей, красок и других препаратов по гончарному... делу»;
- 1893 – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** в польових умовах почав цілеспрямовано фіксувати професійну лексику гончарів;
- 1893 – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** в польових умовах почав фіксувати фотоспособом на скляних негативах технологічні процеси традиційного гончарства, побут гончарів;
- 1893 – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** започаткував формування нового типу керамологічних джерел, а саме – графічної документації польових спостережень;
- 1893 – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** зібрав велику колекцію традиційних гончарних виробів (близько 400), яку передав до Земського природничо-історичного музею;
- 1893 – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** зібрав колекцію глини та інших матеріалів гончарного виробництва;
- 1894 – **полтавець Іван Зарецький** опублікував у Полтаві **першу не тільки в Україні, а й у Російській імперії** керамологічну монографію «Гончарный промысел в Полтавской губернии», написану за матеріалами його польових досліджень гончарних осередків Полтавщини;
- 1894 – у **Опішному** відкрито **перший** в Лівобережній Україні гончарний навчальний заклад – Земську зразкову гончарну майстерню;
- 1895 – в **Полтавині** відкрито Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя, яка функціонує й донині як Миргородський державний керамічний технікум імені Миколи Гоголя – на сьогодні **єдиний на всьому постсоветському просторі** спеціалізований гончарний вищий навчальний заклад 1-2 рівня акредитації і до того ж найстаріший на цьому терені;
- кінець XIX століття** – у **опішненського гончаря Федора Чирвенка вперше в Україні** з'явився гончарний круг із металевою віссю;
- кінець 1890-х – середина 1910-х років** – **Опішне** було **єдиним на той час в Україні** гончарним осередком, з майстрами якого активно співпрацювали видатні українські мистці: живописці Сергій Васильківський, Василь Кричевський, Микола Самокиш, графік Опанас Сластьон, скульптори Єлизавета Трипільська та Леонід Позен;
- 1899 – **уперше в Україні** в **Опішному** виготовлено серію фотографій «Типи гончарів м.Опішне», які експонувалися на Всесвітній виставці в Парижі (1900);
- початок 1900-х років** – з усіх майстрів традиційних осередків гончарства саме **опішненський гончар Іван Гладиревський уперше в Україні** почав виготовляти мальовану плитку для облицювання будинків;
- 1901 – **уперше в Україні** учасники обласного з'їзду діячів кустарної промисловості в **Полтаві** порушили перед Полтавським губерньським земством клопотання про видання доступної для кустарів брошури, яка б містила основні рецепти приготування поливи, описи горнів тощо;
- 1902 – **уперше в Україні полтавець Віктор Василенко** опублікував зібрану й систематизовану ним професійну лексику гончарів Полтавщини в праці «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии...»;
- 1904 – **уперше в Україні** архітектори почали залучати саме **опішненських гончарів** до виготовлення декоративної облицювальної плитки і черепиці для приватних і громадських будівель;

- 1904 – в Опішному художником-керамістом Петром Вауліним засновано **перший в Україні** музей старовинних гончарних виробів;
- 1904 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство відкрило в Полтаві кустарний склад, який розшукував ринки збуту й постачав за межі губернії продукцію кустарних промислів, у тому числі й гончарів;
- 1911 – в Полтавщині, у м.Ромни, побачив світ **перший в Україні** посібник з виготовлення глиняних виробів – «Як робити глиняну посуду» Осипа Білоскурського;
- 1913 – Полтавське губернське земство опублікувало **перший в Україні** ілюстрований фотографічний каталог традиційних глиняних виробів Полтавщини;
- 1917 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство прийняло рішення про створення в Опішному спеціалізованого музею гончарства;
- 1917 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство прийняло рішення про важливість підготовки й видання спеціальних книг з історії гончарства в Україні;
- 1926 – з-поміж українських керамологів **полтавець Яків Риженко** став **першим** аспірантом;
- 1927 – **уперше в Україні**, у Опішному, Полтавською санітарною організацією, за підтримки Наркомздоров'я та наданих консультацій Українським інститутом гігієни та патології праці і Харківським санітарним бактеріологічним інститутом, проведено комплексне науково-практичне обстеження санітарно-гігієнічних умов роботи гончарів одного гончарного осередку;
- 1929 – **полтавець Яків Риженко** **вперше в Україні** захистив керамологічну дисертацію;
- 1929 – у Опішному засновано **першу в Україні** художню гончарну артіль «Художній керамік»;
- 1954 – **уперше в Україні** полтавка **Марія Кривчанська** захистила кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню гончарної термінології, – «Лексика гончарного промисла Полтавської області»;
- 1970–1971 – **уперше в Україні** аж 12 гончарів (з Опішного) стали членами Спілки художників СРСР;
- 1971 – **уперше** з-поміж українських народних майстрів гончар **Іван Білик з Опішного** став дипломантом одного з найпрестижніших світових конкурсів кераміки у Фаєнзе (Італія);
- 1986 – у Опішному за дорученням Ради Міністрів Української РСР та рішенням Полтавського облвиконкому засновано **Музей гончарства в Опішному** – всеукраїнський центр збереження, вивчення й популяризації гончарної спадщини України;
- 1987 – у Опішному засновано **перший в Україні** меморіальний музей-садибу народного майстра – Меморіальний музей-садибу славетної гончарки Олександри Селюченко;
- 1988 – **Музей гончарства в Опішному** **вперше в Україні** почав цілеспрямовано фільмувати події та явища, пов'язані з українським гончарством, започаткувавши розвиток української візуальної керамології;
- 1989 – Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову про **створення на базі Музею гончарства в Опішному Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному**;
- 1989 – у Опішному проведено **перший в Україні** Республіканський симпозіум гончарства «Традиції і сучасність»;
- 1991 – **опішненець Олесь Пошивайло** опублікував керамологічну монографію «Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості», в якій **уперше в Україні** гончарство досліджено як феномен народної культури українців, і яка започаткувала завершальний етап організаційного структурування української керамології;
- 1992 – у Опішному засновано **перше в Україні** гончарне видавництво «Українське Народознавство»;
- 1993 – **уперше в Україні** **опішненець Олесь Пошивайло** опублікував словник гончарної лексики – «Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)»;
- 1993 – **уперше в Україні в Опішному** започатковано видання першого національного культурологічного щорічника, присвяченого різноманітним питанням вітчизняного гончарства – «Українське Гончарство»;
- 1994 – в Опішному підготовлено й надруковано книгу Володимира Качкана «Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного», в якій **уперше в Україні** для відтворення історії, сучасного стану й мистецьких досягнень славетного гончарного осередку широко використано епістолярну спадщину та спогади гончарів;
- 1995 – **уперше в Україні в Опішному** відкрито Науково-дослідницький центр українського гончарства (в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному);
- 1995 – **уперше в Україні** науковці Опішного почали користуватися терміном «керамологія» для означення наукових студій гончарства;
- 1995 – **уперше в Україні** **опішненець Олесь Пошивайло** захистив докторську дисертацію, присвячену ролі й місцю гончарства в традиційно-побутовій культурі українців, зі спеціальності «етнологія», – «Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна)»;
- 1995 – **уперше в Україні** гончар (Микола Пошивайло) та керамолог (Олесь Пошивайло) саме з Опішного були відзначені Всеукраїнською літературно-мистецькою премією імені Івана Нечуя-Левицького;
- 1997 – **уперше в Україні** засновано художній загальноосвітній навчальний заклад зі спеціалізацією «гончарство» – Колегіум мистецтв у Опішному;

- 1998 – уперше в Україні полтавець Ігор Пошивайло захистив кандидатську дисертацію, присвячену міфо-ритуальним аспектам світового гончарства – *«Міфо-ритуальні аспекти гончарства як полісемантичної знакової системи»*;
- 1999 – уперше в Україні полтавець-малобудищанин Віктор Міщанин опублікував фундаментальний регіональний словник гончарів – *«Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняків»*;
- 1999 – уперше в Україні гончарі – Іван Білик, Михайло Китриш, Василь Омеляненко – саме з Опішного були відзначені найвищою державною мистецькою нагородою – Державною премією України імені Тараса Шевченка;
- 1999 – уперше в Україні в Опішному відкрито музей гончарної родини – Меморіальний музей-садибу гончарної родини Пошивайлів;
- 2000 – у Опішному вперше в Україні проведено Національний симпозиум гончарства;
- 2000 – у Опішному вперше в Україні проведено Всеукраїнський гончарський фестиваль;
- 2000 – у Опішному вперше в Україні проведено Національний конкурс художньої кераміки;
- 2000 – у Опішному засновано Українське керамічне товариство;
- 2000 – уперше в Україні полтавець Ігор Пошивайло опублікував фундаментальну монографію про світове гончарство як полісемантичний комплекс культурних знаків – *«Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти»*;
- 2000 – у Опішному засновано перший у Європі Інститут керамології як відділення Інституту народознавства Національної академії наук України;
- 2000 – у Опішному засновано перший в Україні національний науковий бібліографічний щорічник *«Бібліографія українського гончарства»*;
- 2001 – у Опішному засновано перший в Україні національний науковий щорічник *«Українська керамологія»*;
- 2001 – у Опішному засновано перший в Україні національний науковий *«Український керамологічний журнал»*;
- 2005 – уперше в Україні до навчального плану Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» включено навчальний курс *«Етнографія українського гончарства»* для 9-11 класів;
- 2005 – у Опішному підготовлено й видано перше в Україні фундаментальне дослідження малих осередків гончарства – монографію малобудищанця Віктора Міщанина *«Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття)»*;
- 2006 – уперше в Україні до навчального плану Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» включено навчальний курс *«Основи керамології»* для 7-10 класів;
- Опішне – єдиний в Україні гончарний осередок, краєвиди та народна архітектура якого найчисельніше відтворені на живописних полотнах видатних українських художників;
- опішненське гончарство – єдине в Україні, яке заохотило академічного художника взяти собі псевдоніми – *«Опішнянський гончар»* та *«Гончар»* (Опанас Сластьон).

Усе, перелічене вище, засвідчує, що Полтавщина вже понад століття залишається піонером творення гончарної культури України, її збереження й наукового вивчення, а Опішне цілком закономірно постає історично сформованою Гончарною Меккою України. Про це влучно висловився славний український поет і державний діяч, Герой України Іван Драч: *«Я не раз говорив уже, що якби сталася, скажімо, техногенна катастрофа і на географічній карті лишилася б одна Полтавщина, то Україна наша невдовзі, мовби той фенікс, знову б постала в своїй величї і красі. Бо є цей незвичайний край, творчо-енергетичний, воістину духовний епіцентр українського самозбереження і поступу. Саме в ньому плекалися, виколювалися таланти світового рівня, які через віки утверджують добродієність українства, несуть у світи як учене, так і красне слово, задушевну пісню і мелодії сердець... Саме Опішне нині є одним із наймогутніших в Україні центрів культурної самобутності, розвитку й утвердження традицій національної культури образотворення... Побувавши там кілька років тому, я був вражений розмахом поєднання глибинних джерел народної творчості з сучасним поглядом на світ. На кожному кроці там осмислюєш себе – де ти, в Америці чи Канаді, Японії чи Німеччині? І не тому, що все збудовано, зроблено, подано, як прийнято в західному світі, а тому, що працівники центру перейнялися щирою любов'ю до рідної культури, дбайливо її оберігають і творчо розвивають»* (2000).

ПРО ЩОРІЧНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНКУРС ПУБЛІКАЦІЙ

НА ТЕМИ КЕРАМОЛОГІЇ, ГОНЧАРСТВА, КЕРАМІКИ

Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України,
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
та редакція «Українського керамологічного журналу»

проводять щорічний

Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки

Метою Конкурсу є визначення рейтингу публікацій в Україні з означеної проблематики, заохочення науковців до активних досліджень вітчизняного та світового гончарства, до започаткування та участі в керамологічних дискусіях, написання ґрунтовних рецензій та критичних статей; заохочення популяризації знань про давнє й сучасне гончарство і його мистців.

До участі в Конкурсі запрошуються вчені (керамологи, історики, археологи, етнологи, мистецтвознавці, філологи і т.д.), краєзнавці, журналісти, письменники, усі, хто пише на конкурсну тематику.

За основу оцінювання беруться публікації, вміщені в національному науковому щорічнику «Бібліографія українського гончарства». Цей реєстр не є винятковим, а тому може бути доповнений матеріалами, що не ввійшли до нього. **І-й Національний конкурс було проведено за публікаціями 2004-го року (2007).**

В Україні подібні Конкурси вже проводилися, проте вони не мали регулярного характеру. Так, 1989 року, в рамках Республіканського симпозіуму гончарства «Опішня–1989» було проведено перший в Україні конкурс на кращу публікацію 1988 року на тему гончарства. Започаткована традиція не набула сталості, оскільки націленість симпозіуму на відродження національних традицій українців налякала владні структури, які зробили все для того, щоб вони більше не проводилися. Конкурс було відновлено 2000-року в рамках 1-го Національного симпозіуму гончарства «Опішне–2000» і продовжено наступного, 2001-го року. Кращими публікаціями в Україні на тему гончарства тоді було визнано монографії Віктора Міщанина «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» (Опішне, 1999) та Ігоря Пошивайла «Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти» (Опішне, 2000). Правильність рішень Журі симпозіумів підтвердили найпрестижніші в Україні книжкові конкурси, зокрема VI і VII Форуми видавців у Львові, на яких зазначені книги теж стали лауреатами. Проте й тоді безперервності традиції не було дотримано, бо Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному припинив проведення гончарних симпозіумів. Засновники новітнього Національного конкурсу сподіваються, що він, нарешті, стане довготривалим.

Конкурс проводиться за такими номінаціями:

- I. Краща публікація в Україні на теми керамології, гончарства, кераміки.
- II. Краща наукова стаття.
- III. Краща науково-популярна, публіцистична стаття.
- IV. Краща резонансна публікація.
- V. Краща рецензія

Критерії оцінювання публікацій:

I номінація:

1. Порухення нової теми.
2. Використання матеріалів польових досліджень.
3. Використання нових архівних джерел.
4. З'ясування дискусійних питань.
6. Використання зарубіжних порівняльних матеріалів.
7. Наявність оригінальних, уперше опублікованих ілюстративних матеріалів.

II номінація:

1. Розробка й застосування нових методів дослідження.
2. Уведення до наукового обігу нових матеріалів (терміни, визначення, фото, документи тощо).
3. Наукові відкриття.
4. Аналітичність.
5. Розробка пріоритетних напрямків розвитку керамології.

III номінація:

1. Об'єктивне висвітлення проблем керамології, гончарства.
2. Популяризація сучасних знань про керамологію, гончарство, кераміку.
3. Зацікавлення громадян країни сучасними досягненнями керамології, гончарства.
4. Доступність викладу наукових знань.

IV номінація:

1. Сенсаційне наукове відкриття.
2. Найбільша кількість опублікованих відгуків про публікацію.
3. Проведення дискусії в періодичних виданнях.

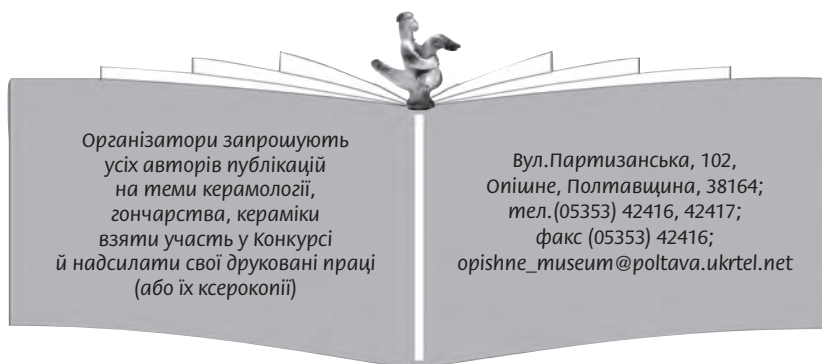
V номінація:

1. Фаховість оцінки рецензованої роботи.
2. Висловлення власного бачення вирішення наукової проблеми.
3. Використання для доказування висловлених думок аналітичних матеріалів інших авторів.
4. Залучення до аналізу широкої бази наукових знань.

Конкурс проводиться в кілька етапів:

1. Опублікування інформації про початок чергового Конкурсу (*січень*).
2. Опублікування чергового випуску національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства» за попередній рік (*червень*).
3. Розсилання примірників «Бібліографії українського гончарства» членам Національної експертної керамологічної ради (*1-10 липня*).
4. Отримання експертних висновків фахівців (*11 липня – 20 вересня*).
5. Систематизація експертних висновків. Прийняття рішення на спільному засіданні Вчених рад Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (*21-30 вересня*).
6. Нагородження переможців та активних учасників Конкурсу грошовими преміями, заохочувальними призами, дипломами (*Опішне або Київ, жовтень*).
7. Опублікування результатів Конкурсу в «Українському керамологічному журналі» та інших періодичних виданнях (*листопад-грудень*).

Організатори запрошують усіх авторів публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки взяти участь у конкурсі й надсилати свої друковані праці (або їх ксерокопії)

Вул.Партизанська, 102,
Опішне, Полтавщина, 38164;
тел.(05353) 42416, 42417;
факс (05353) 42416;
opishne_museum@poltava.ukrtel.net

Національна академія наук України
Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України
Міністерство культури і туризму України
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

І НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНКУРС ПУБЛІКАЦІЙ НА ТЕМИ КЕРАМОЛОГІЇ, ГОНЧАРСТВА, КЕРАМІКИ

«КеГоКе-2007»

НАЦІОНАЛЬНА ЕКСПЕРТНА КЕРАМОЛОГІЧНА РАДА визнала переможцями І Національного конкурсу публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки такі праці 2004 року:

І номінація

«Краща публікація на теми керамології, гончарства, кераміки»

І місце

Стаття «Скопин: ідеологічний міф радянського мистецтвознавства й реальні досягнення давнього гончарного центру Росії (керамологічні студії після І Міжнародного фестивалю гончарів)» [Український керамологічний журнал. – №2-3. – 2004. – С.73-104, 177-192] директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, провідного наукового співробітника Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України **Олесь Пошивайло**

II місце

Монографія «Гончарівна (одержима керамікою)» [Опішне: Українське Народознавство, 2004. – 304 с., іл.] викладача кафедри суспільних наук Київського міжнародного університету, провідного наукового співробітника Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктора філософських наук, професора **Леоніда Сморжа**

III місце

Монографія «Гончарство Поділля в другій половині XIX–XX століттях: Історико-етнографічне дослідження» [К.: УНІСЕРВ, 2004. – 350 с.] викладача Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидата мистецтвознавства **Лідії Мельничук** (1955–2005)

II номінація

«Краща наукова стаття»

І місце

Стаття «Земська гончарна навчальна майстерня в селі Олешня Чернігівської губернії (1895–1898)» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.105-118] директора Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату «Колегіум мистецтв у Опішному», молодшого наукового співробітника Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України **Людмили Овчаренко**

II місце

Стаття «Черниговские Вишенки как центр постхабанского гончарного производства последней трети XVIII века» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.60-74] доцента Вологодського державного педагогічного університету **Марини Васильєвої** (Російська Федерація)

III місце

Стаття «Українська кераміка у сфері сакрального» [Записки наукового товариства імені Шевченка: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 2004. – Т.CCXVIII. – С.231-256] наукового співробітника відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства **Агнії Колупаєвої**

III номінація

«Краща науково-популярна, публіцистична стаття»

І місце

Стаття «Етюди з історії гончарства Луганщини» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.60-74] завідувача науково-дослідного відділу керамології новітнього часу Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, завідувача відділу етнографії гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, кандидата історичних наук **Людмили Меткої**

ІНФОРМАЦІЯ

II місце

Стаття «Слово про збирача кераміки і реставратора» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.162 – 166] наукового співробітника Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства **Галини Івашків**

III місце

Стаття «Де криється архаїка істини» [Образотворче мистецтво. – 2004. – №3. – С.78-79] декана факультету теорії та історії мистецтва Львівської національної академії мистецтв, доктора мистецтвознавства, професора **Ростислава Шмагала**

IV номінація «Краща резонансна публікація»

I місце

Стаття «Скопин: ідеологічний міф советського мистецтвознавства й реальні досягнення давнього гончарного центру Росії (керамологічні студії після I Міжнародного фестивалю гончарів)» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.73-104, 177-192] директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, провідного наукового співробітника Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України **Олеся Пошивайла**

V номінація «Краща рецензія»

I місце

Стаття «Керамологічні сюжети в постсоветській археологічній науковій літературі: домінанта профанного» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.7-15] директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, провідного наукового співробітника Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України **Олеся Пошивайла**

II місце

Стаття «[Мельничук Лідія. Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях: Історико-етнографічне дослідження. – К.: УНІСЕРВ, 2004. – 350 с.]» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.129-134] директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, провідного наукового співробітника Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України **Олеся Пошивайла**

III місце

Стаття «Спадщина Івана Гончара»: неусвідомлена міра відповідальності» [Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.125-128] директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, провідного наукового співробітника Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України **Олеся Пошивайла**

У рамках I Національного конкурсу публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки
Фундатори визначили переможців у позаконкурсній номінації „КерамГАНДЖ-2004”
(за публікації з нікчемними керамологічними сюжетами)

I місце

Стаття «Біолокація і археологія» [Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2004. – Кн.1. – С.56-60] Григорія Охріменка, Олени Коваль, Вікторії Чмуневич, Наталі Кубицької (м.Луцьк)

II місце

Книга «Російсько-український словник художніх термінів» [Київ: Каравела. – 2004. – 320 с.] завідувача кафедри зарубіжної літератури і художньої культури **Леоніда Шаруби** та завідувача кафедри культури мовлення і редагування Николаївського державного університету **Любові Спанатій** (м.Миколаїв)

СПІВГОЛОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ КЕРАМОЛОГІЧНОЇ РАДИ

Декан факультету теорії та історії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв,
доктор мистецтвознавства,
професор **РОСТИСЛАВ ШМАГАЛО**

Професор кафедри кераміки
Львівської національної академії мистецтв,
доктор мистецтвознавства,
професор **ОРЕСТ ГОЛУБЕЦЬ**

ПРО КЕРАМОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ

Мистецька крамниця

Національного музею-заповідника українського гончарства
в Опішному пропонує літературу з проблем гончарства та керамології

Плату за книги в гривнях (+ 20 % поштових витрат) просимо перераховувати
на рахунок №35229004001018 в ГУДК у Полтавській області, МФО 831019, код ЗКПО 13939138

Поштові замовлення приймаються за адресою:

вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164; тел./факс (05353) 42416;
e-mail: opishne_museum@poltava.ukrtel.net, opishne@pi.net.ua

- **Бібліографія українського гончарства. 1999:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2000. — Вип.1. — 120 с.: іл. ◀ 9 грн.
- **Бібліографія українського гончарства. 2000:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2001. — Вип.2. — 120 с.: іл. ◀ 12 грн.
- **Бібліографія українського гончарства. 2001:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2003. — Вип.3. — 136 с.: іл. ◀ 12 грн.
- **Бібліографія українського гончарства. 2002:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2003. — Вип.4. — 144 с.: іл. ◀ 12 грн.
- **Бібліографія українського гончарства. 2003:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2004. — Вип.5. — 144 с.: іл. ◀ 17 грн.
- **Бібліографія українського гончарства. 2004:** Національний науковий щорічник.
— Опішне: Українське Народознавство, 2007. — Вип.6. — 248 с.: іл. ◀ 48 грн.

■ Альбом «Микола Вакуленко».

— Опішне: Українське Народознавство, 2002. — 72 с.: іл. ◀ 17 грн.

В альбомі представлена творчість відомого українського кераміста, заслуженого майстра народної творчості України Миколи Вакуленка (нар. 1948 року). Оригінальні теракотові твори мистця відтворюють образи українського фольклору, міфології, літературних творів. Вони неодноразово експонувалися на всеукраїнських і міжнародних художніх виставках, увійшли до експозицій провідних вітчизняних та деяких зарубіжних музеїв.

Для керамологів, мистецтвознавців, краєзнавців, усіх, хто цікавиться сучасною культурою і мистецтвом України.

- **Гавриш Петро. Населення скіфського часу басейну Середнього Псла:**
 Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.
 — Київ, 1996. — 25 с. ◀6 грн.

- **Генинг Владимир. Древняя керамика: методы и программы исследования в археологии.** — К.: Наукова думка, 1992. — 188 с. ◀12 грн.

В монографии освещаются вопросы совершенствования системы познания социоисторических проблем в археологии. Излагается процедура формализации исходных данных наиболее массовой категории археологических источников керамики и последующей их обработки формализованно-статистическими методами. Включение археологических комплексов в процесс социоисторического исследования обосновывается разработанной автором фундаментальной археологической теорией, на базе которой создано несколько стандартных проблемно-целевых программ: определения культурной (этнической) принадлежности, хронологического упорядочения и этнического состава древнего населения при данных керамики. Предложен ряд новых методов археологического исследования, в том числе расчеты среднестатистического коэффициента сходства комплексов керамики, относимых к одной археологической культуре.

Для археологов, историков, преподавателей и студентов археологических факультетов.

- **Голубец Орест. Львівська кераміка.** — К.: Наукова думка, 1991. — 120 с.: іл. ◀16 грн.

У монографії висвітлюється розвиток львівської професійної школи декоративної кераміки у період з 40-х по 80-ті роки ХХ ст. Розглядаються основні тенденції і перспективи розвитку цього традиційного виду декоративно-прикладного мистецтва, доробок сучасних художників-керамістів.

Для мистецтвознавців, художників, архітекторів, викладачів та студентів вузів.

- **Качкан Володимир. Жива Глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного.** — Опішне: Українське Народознавство, 1994. — 232 с.: іл. ◀20 грн.

У документальній книзі письменник і вчений, доктор філологічних наук, професор, лауреат республіканської премії в галузі публіцистики продовжує тему своїх попередніх книг «Барви веселки», «Гори і доли», «Дивосвіті», «Світло високого дня», «Чари верховинської книги», «Краси нев'януче пелюста», «Каштанове свічадо» та ін., в яких простежує спадкоємність традицій народного мистецтва України.

Пропонований твір — це своєрідна мандрівка в минуле Опішного, роздуми про його день сьогоднішній і прийдешній. Уперше так повно, правдиво і щиро розповідається про класика українського гончарства, заслуженого майстра народної творчості України Олександру Селюченко. Читачі пізнають також таїну творчої лабораторії багатьох інших майстрів старовинного гончарного центру.

Книга розрахована на учнів і вчителів шкіл та училищ, викладачів, студентів технікумів і вузів, мистецтвознавців, художників, літераторів та широкі кола шанувальників українського народного мистецтва.

- **Лашук Юрій. Народне мистецтво українського Полісся.**
 — Львів, 1992. — 134 с.: іл. ◀17 грн.

У книзі вперше робиться спроба дослідити комплекс різних видів народного мистецтва Українського Полісся — дерев'яне зодчество та його оздоблення, художня обробка дерева, ткацтво та килимарство, одяг і вишивка, кераміка і художнє скло, художній метал, вироби з каменю й кістки, декоративні розписи, малювання та народні картини.

Видання ілюстроване, розраховане на масового читача.

- **Лашук Юрій. Покутська кераміка.**
 — Опішне: Українське Народознавство, 1998. — 160 с.: іл. ◀22 грн.

У класичній спадщині українського народного мистецтва почесне місце належить кераміці Покуття, в якій виділяються три яскраві осередки: Коломия, Пистинь та Косів. Кожен з них представлений низкою самобутніх творчо-стилістичних мистецьких явищ. Оскільки досі в їх оцінці переважали історико-етнографічні аспекти, автор книги аналізує творчу спадщину гончарів з позицій емоційно-естетичної функції виробів, встановлення ролі та вкладу до розвитку й прогресу духовної культури людності цього регіону української етнографічної території.

Для мистецтвознавців, етнографів, істориків, краєзнавців, усіх, хто цікавиться мистецькою спадщиною українців.

■ **Лашук Ю.П. Українські кахлі IX-XIX ст.** — Ужгород, 1993. — 81 с.: іл. ◀ 10 грн.

Книга розрахована на художників, краєзнавців, широке коло любителів народного мистецтва. У ній йдеться про зародження та розвиток художньо-стильових особливостей яскравої галузі українського керамічного мистецтва – пічні кахлі та окремі види облицювальної кераміки періоду IX–XIX століть, які створювалися здебільшого міськими (цеховими) ремісниками.

Вершиною даного виду національного мистецтва вважаються пічні кахлі XIX століття. Їх художньо-декоративні та фольклорно-побутові особливості розглядаються під час аналізу таких провідних осередків виробництва кахель як Ічня на Чернігівщині, Сунки на Київщині, Косів та Пистинь на Підкарпатті, Сокаль на Львівщині. Окремо розглядаються рельєфні теракотові кахлі, створювані на Полтавщині, Слобожанщині та на півдні Київщини.

Для довідок найрізноманітнішого характеру використовувалися матеріали державних історичних архівів та державних музеїв України і чужоземних країн, праці відомих українських та чужоземних учених.

■ **Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX-XX століття).**

— Опішне: Українське Народознавство, 2006. — 304 с.: іл. ◀ 35 грн.

Монографія є першим в українській керамології комплексним дослідженням малих осередків гончарства. В її основу покладено матеріали, зібрані автором у польових керамологічних експедиціях, у бібліотеках та архівах упродовж 1994–2005 років.

Наукова праця відтворює історичний розвиток гончарних осередків, що знаходяться в Зінківському районі Полтавської області, на північ від гончарської столиці України — Опішного, а саме — Безруків, Глинського, Лазьків, Малих Будищ, Старих Млинів і Хижняківки. Відтворено місцеву технологію виготовлення глиняних виробів та способи їх збуту, професійні звичаї гончарів. Повернено із забуття десятки імен місцевих майстрів.

Для керамологів, істориків, етнографів, мистецтвознавців, краєзнавців, музеєзнавців, усіх, кого цікавить історія рідного краю, духовні надбання українців.

■ **Міщанин В.Д. Гончарство північної групи малих осередків Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Спеціальність 07.00.05 – етнологія.** – Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України, Львів: 2007. – 20 с. ◀ 2,5 грн.

Про історичний розвиток гончарства в малих осередках – Безруки, Глинське, Лазьки, Малі Будища, Старі Млини, Хижняківка Зінківського району Полтавської області, домашній побут майстрів; досліджено соціально-економічний розвиток промислу впродовж другої половини XIX–XX століття, основні етапи технологічного процесу виготовлення глиняних виробів, їх асортимент та способи збуту, професійні знання і звичаї гончарів, особливості місцевого пічникування, домашній побут ремісників; з'ясовано місце й роль народної кераміки в системі традиційно-побутової культури Полтавщини; вивчено формування гончарських династій та родоводів, відтворено життєвий і творчий шлях близько 200 гончарів.

■ **Міщанин Віктор. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки.** — Опішне: Українське Народознавство, 1999. — 368 с.: іл. ◀ 24 грн.

Полтавський державний педагогічний інститут імені Володимира Короленка, Управління культури Полтавської облдержадміністрації та Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному цим виданням започатковують серію словників про гончарів окремих осередків і регіонів України, майстрів гончарної справи української діаспори. Це перший крок до створення Національного словника «Українські гончарі».

Наукове дослідження відтворює історичні шляхи розвитку гончарних центрів, що знаходяться в Зінківському районі Полтавської області, поблизу Опішного, а саме — Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів і Хижняківки. Словникові статті подають відомості про гончарів цих осередків від 1850-х років XIX ст. до наших днів із зазначенням дат і місць народження та смерті майстрів, їх короткого родоводу, життєпису, гончарської спеціалізації, асортименту виробів та місць їх збуту тощо.

Для істориків, етнографів, мистецтвознавців, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною нашого народу, історією рідного краю.

■ **Петрашенко Валентина. Слов'янська кераміка VIII-IX ст. правобережжя Середнього Подніпров'я.** — К.: Наукова думка, 1992. — 140 с.: іл. — 15 грн.

У монографії розглядається слов'янська кераміка VIII-IX ст. одного з найважливіших і цікавих регіонів у вирішенні проблеми етнічної історії слов'ян напередодні утворення Давньоруської держави.

Всебічно аналізуються всі види керамічних виробів, особлива увага приділяється найбільш масовій категорії посуду — горщикам. На основі статистичного методу дослідження, вперше застосованого при вивченні кераміки цього району, отримані дані про хронологію, культурні взаємозв'язки окремих регіонів Середнього Подніпров'я. Розглянуто також деякі аспекти гончарного виробництва. На керамічному матеріалі, а також інших археологічних даних реконструюються етнокультурні процеси цього періоду.

Для істориків, археологів, етнографів, музейних працівників, викладачів, студентів історичних факультетів.

■ **Пошивайло Ігор. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти.**

— Офішне: Українське Народознавство, 2000. — 432 с.: іл. — 30 грн.

Величними свідками людського поступу є речі, виготовлені з глини. Непідвладні стихії історичних колізій, вони постають правдивою хронікою минулих часів. Чим спричинене первісне уречевлення довкілля людини мислячої — пасіонарністю духу, естетизмом душі чи прагматизмом тілесності? Що виображує гончар своїм образотворенням? У чому полягає феномен гончарства? Пошуку відповіді на ці та багато інших запитань присвячена ця книга.

У монографії висвітлюються семіотико-етнологічні аспекти гончарства. Це перше в українській науці комплексне дослідження світового гончарства як полісемантичного комплексу культурних знаків. На основі широких загальнокультурних узагальнень, вивчення численних писемних джерел, пам'яток культури та археологічних знахідок автор з'ясовує ступінь проникнення первісної людини в таїну світобудови, реконструює сакральні функції гончарства в традиційно-побутовій культурі різних етносів.

Книга розрахована на етнологів, археологів, культурологів, мистецтвознавців, фольклористів, істориків, мистців, студентів, усіх шанувальників народної культури.

■ **Пошивайло Олександр. Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості.**

— К.: Молодь, 1991. — 282 с. — 18 грн.

В монографії досліджується гончарство як суттєвий компонент, семіотичний феномен народної культури; аналізуються етнографічні особливості гончарства Лівобережної України (Гетьманщини), визначаються його місце й роль в системі традиційно-побутової культури українського народу. Вивчається генезис гончарських традицій, народних поглядів на гончарство і гончарів. Виявляються принципи функціонування механізму створення гончарних виробів і реалізації їх поліфункціональності в побуті.

Для етнографів, істориків, краєзнавців, усіх, хто цікавиться культурою українського народу.

■ **Пошивайло Олександр. Гончарська столиця України: Видавництво «Українське Народознавство».**

— Офішне: Українське Народознавство, 2000. — 72 с.: іл. — 12 грн.

Книга доктора історичних наук Олександра Пошивайла розповідає про гончарську столицю України – Офішне, історію заснування та розгортання діяльності одного з найповажніших видавництв України – «Українське Народознавство», про його творчий колектив, здобутки і плани на майбутнє.

Для істориків, етнологів, керамологів, бібліографів, видавців, книготорговців, усіх шанувальників народної культури і елітарної української книги.

■ **Пошивайло Олександр. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна.**

— К.: Молодь, 1993. — 410 с.: іл. — 20 грн.

Гончарство — це Боже Одкровення людській цивілізації, стверджує автор. Уперше в народознавчій літературі він узагальнює міфологічні уявлення про гончарів, розповідає про роль глини в житті українського народу, про гончарні цехи, професійні свята майстрів, святих — патронів гончарного ремесла, звичай гончарювання і продажу гончарних виробів, самобутню гончарську метрологію, домашній побут гончарів, символічну роль посуду, традиційні правила поводження з ним та використання в родинній і календарній обрядовості, народній медицині, замовляннях і ворожінні, магічній практиці.

Пропонована книга — своєрідна етнографічна енциклопедія про гончарство колишньої Гетьманщини.

- **Пошивайло Олесь. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина).** — *Опішне: Українське Народознавство, 1993.* — 280 с.: іл. ◀ 30 грн.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному відроджує започатковану в другій половині XIX ст. діяльність земських статистів і етнографів по збиранню ремісничої лексики, що має завершитися підготовкою «Словника народної гончарської термінології України». Укладання етнолексикографічної праці розглядається як одна з форм осягнення сутності стародавнього ремесла, всебічного пізнання цього феномена людської цивілізації. Шлях до неї пролягає через збирання матеріалів і впорядкування термінологічних словників історико-етнографічних зон України і територій компактного розселення Українців поза межами країни.

Пропонований корпус гончарської термінології включає в себе лексику, пов'язану з гончарним промислом, предметами його виробництва й особливостями застосування, яка побутувала в Лівобережній Україні (Гетьманщині) в XIX–XX ст. Це своєрідний путівник у царині лівобережного гончарства.

Для істориків, етнографів, мистецтвознавців, мовознавців, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною українського народу.

- **Пошивайло Олесь. Українська академічна керамологія XXI сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужиток, майбутній поступ. Книга 1 (2001–2005).** — *Опішне: Українське Народознавство, 2007.* — 776 с.: іл. ◀ 105 грн.

Монографія провідного українського вченого-керамолога є першим в Україні дослідженням про предмет і завдання української керамології, українські керамологічні джерела, основи збереження гончарної спадщини, методи керамологічних досліджень, українську керамологію й суміжні науки, а також про становлення, організаційне структурування та сучасний розвиток української керамології як науки, досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України впродовж 2001–2005 років. Висвітлено основні напрямки наукових студій новітньої академічної установи загалом та індивідуальні дослідницькі зацікавлення вчених зокрема; подано основні відомості про сучасних українських керамологів. Систематизовано публікації співробітників Інституту зазначеного часового проміжку. Основне тематичне спрямування анотованих матеріалів – археологія, історія, етнографія, мистецтво та термінологія гончарства. Узагальнено також інформацію про зміст опублікованих номерів (книг, випусків) друкованих органів Інституту керамології – національного наукового часопису «Український керамологічний журнал» та національних наукових щорічників «Українська керамологія» і «Бібліографія українського гончарства». Книга започаткувала видавничу серію «Українська академічна керамологія», яка висвітлюватиме найважливіші досягнення вітчизняних учених-керамологів за кожні п'ять років.

Для керамологів, етнологів, істориків, археологів, мистецтвознавців, краєзнавців, музеєзнавців, бібліотечних працівників, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, аспірантів та здобувачів наукових ступенів.

- **Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою).** — *Опішне: Українське Народознавство, 2005.* — 304 с.: іл. ◀ 25 грн.

Про життєвий і творчий шлях славетної української Гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко (1921–1987). Філософський аналіз життєпису мисткині побудовано на її щоденникових записах, листуванні, спогадах сучасників та особистому спілкуванні з нею автора книги. Видання проілюстровано рідкісними фото із життя Олександри Селюченко та творів з її гончарської спадщини.

Для керамологів, мистецтвознавців, філософів, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною українців

- **Спанатій Любова. Гончарна лексика в говорах української мови: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.** — *Ужгород, 1997.* — 23 с. ◀ 6 грн.

- **Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник: Науковий збірник за минулі літа.**
— Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. — Кн.1. — 520 с.: іл. ◀ 30 грн.
- **Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994.**
— Опішне: Українське Народознавство, 1995. — Кн.2. — 576 с.: іл. ◀ 36 грн.
- **Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995.**
— Опішне: Українське Народознавство, 1996. — Кн.3. — 576 с.: іл. ◀ 36 грн.
- **Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996-1999.**
— Опішне: Українське Народознавство, 1999. — Кн.4. — 656 с.: іл. ◀ 66 грн.
- **Українська Керамологія: Національний науковий щорічник. 2002.**
— Опішне: Українське Народознавство, 2002. — Кн.2. — 480 с.: іл. ◀ 35 грн.

- **Український керамологічний журнал.** — 2003. — №1. — 192 с.: іл. ◀ 24 грн.
- **Український керамологічний журнал.** — 2003. — №2-4. — 192 с.: іл. ◀ 24 грн.
- **Український керамологічний журнал.** — 2004. — №1. — 192 с.: іл. ◀ 24 грн.
- **Український керамологічний журнал.** — 2004. — №2-3. — 192 с.: іл. ◀ 24 грн.
- **Український керамологічний журнал.** — 2004. — №4. — 192 с.: іл. ◀ 24 грн.
- **Український керамологічний журнал.** — 2005. — №1-4. — 336 с.: іл. ◀ 36 грн.

- **Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 1.**
— Опішне: Українське Народознавство, 1999. — 528 с.: іл. ◀ 65 грн.
- **Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Книга 2.**
— Опішне: Українське Народознавство, 1999. — 544 с.: іл. ◀ 65 грн.

Колективна монографія у двох книгах порушує проблеми української прадавнини, етнічної історії та розселення у світі українців; розповідає про галузі господарства, громадський побут, традиції дошлюбного спілкування, шлюбні звичаї, весільну обрядовість (1-ша книга); висвітлює особливості народного житла, традиційного одягу, народного харчування, етнічної символіки, народного мистецтва, фольклору; подає відомості про народні знання та вірування, календарні звичаї і обряди, народний етикет, храмове мистецтво (2-га книга).
Для всіх, хто не байдужий до історико-культурної спадщини рідного народу, прагне глибше пізнати особливості традиційно-побутової культури українців.

Пошивайло Олесь
УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЯ ХХІ СТОРІЧЧЯ.
Теорія, історія, сучасний ужинок, майбутній поступ.
Книга 1 (2001–2005)

Монографія провідного українського вченого-керамолога є першим в Україні дослідженням про предмет і завдання української керамології, українські керамологічні джерела, основи збереження гончарної спадщини, методи керамологічних досліджень, українську керамологію й суміжні науки, а також про становлення, організаційне структурування та сучасний розвиток української керамології як науки, досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України впродовж 2001–2005 років. Висвітлено основні напрямки наукових студій новітньої академічної установи загалом та індивідуальні дослідницькі зацікавлення вчених зокрема; подано основні відомості про сучасних українських керамологів. Систематизовано публікації співробітників Інституту зазначеного часового проміжку. Основне тематичне спрямування анотованих матеріалів – археологія, історія, етнографія, мистецтво та термінологія гончарства. Узагальнено також інформацію про зміст опублікованих номерів (книг, випусків) друкованих органів Інституту керамології – національного наукового часопису «Український керамологічний журнал» та національних наукових щорічників «Українська керамологія» і «Бібліографія українського гончарства».

Книга започаткувала видавничу серію «Українська академічна керамологія», яка висвітлюватиме найважливіші досягнення вітчизняних учених-керамологів за кожні п'ять років.

Для керамологів, етнологів, істориків, археологів, мистецтвознавців, краєзнавців, бібліотечних працівників, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, аспірантів та здобувачів наукових ступенів

Зміст

ПРОЛОГ

Україна – гончарна країна.....	15
Хронологія лідерства Полтавщини в національному гончарстві й керамології.....	16
Опішне – Гончарна Мекка України.....	21

ЧАСТИНА 1 ТЕОРІЯ КЕРАМОЛОГІЇ

1.1. КЕРАМОЛОГІЯ.....	26
Дефініції.....	26
Провісники.....	31
Актуалізатори.....	35
Ініціатори.....	37
• Інститут керамології «Кондоруасі».....	37
• Асоціація керамології.....	39
Українська ініціатива.....	42
1.2. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ.....	44
Предмет керамології.....	44
Класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога.....	49
Завдання керамологічних студій.....	50
• Формування національного термінологічного інструментарію керамологічних досліджень.....	55
• Перспективи видавничої діяльності.....	59
• Актуальність видання міжнародного керамологічного щорічника.....	60
• Важливість розвитку керамологічної критики.....	61
Керамологічна освіта.....	67
• Чужоземна практика: університетські керамологічні лабораторії.....	67
• Українські керамолого-освітні реалії: немає, але має бути!.....	71
Інтеграція в міжнародний керамологічний простір.....	75
Гончарство й керамологія як чинники збереження національної ідентичності.....	76
1.3. УКРАЇНСЬКІ КЕРАМОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА.....	86
Музейні керамологічні колекції.....	86
Писемні джерела.....	102
Аудіовізуальні джерела.....	103
Збагачення джерельної бази сучасних керамологічних досліджень.....	108
1.4. ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ.....	109
Первісні способи збереження глиняних виробів.....	109
Становлення й проблеми української реставрації кераміки.....	115
Консервація й реставрація пам'яток гончарства.....	122
1.5. МЕТОДИ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	128
1.6. УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ Й СУМІЖНІ НАУКИ.....	138
Суспільні науки.....	139
• Етнографія.....	139
• Мистецтвознавство.....	139
• Археологія.....	140
• Історія.....	140
• Естетика.....	141
• Епіграфіка.....	141
• Музеєзнавство.....	141

• Фольклористика.....	141
• Мовознавство.....	142
• Педагогіка.....	145
Природничі й технічні науки.....	151
• Ґрунтознавство, геологія.....	151
• Палеоботаніка.....	157
• Біологія.....	158
• Медицина.....	158
• Фізика, хімія, технічні науки.....	161
Керамологія – наука про розміття функціонування гончарної культури.....	162

ЧАСТИНА 2 ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

2.1. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ ЯК НАУКИ.....	168
Загальна періодизація.....	168
Зародження інтересу до керамологічних знань.....	168
Системне вивчення традиційного гончарства, накопичення керамологічних матеріалів.....	169
«Керамическое обозрение».....	172
Занепад гончарних осередків в Україні.....	174
Колоніальна політика стримування керамологічних студій.....	182
Завершення доби стагнації української керамології.....	188
Чужоземні студії гончарної спадщини з території України.....	190
2.2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ.....	192
Домашній музей гончарської родини Пошивайлів як провісник Національного музею гончарства.....	193
Заснування Музею гончарства в Опішному.....	195
Розгортання польових керамологічних досліджень.....	200
Розбудова керамологічних джерелознавчих структур.....	204
• Гончарська книгозбірня України.....	204
• Національний архів українського гончарства.....	207
• Створення візуальних керамологічних джерел та започаткування візуальної керамології.....	207
Вивчення чужоземного досвіду керамологічних студій.....	211
Мас-медійне забезпечення керамологічного поступу.....	213
Видавництво «Українське Народознавство».....	220
«Українське Гончарство».....	224
«Етнографія українського гончарства» як каталізатор організаційного структурування української керамології.....	226
Відкриття Науково-дослідницького центру українського гончарства.....	232
Національні керамологічні форуми.....	233
Формування суспільної думки про необхідність створення академічного керамологічного інституту.....	243
Опертя на Інститут народознавства НАН України.....	246
Клопотання Степана Павлюка.....	247
Нездійснений проект створення Національного центру досліджень, розвитку та популяризації українського гончарства.....	249
Розробка установчих документів Інституту керамології.....	251
«Феноменологія гончарства» як початок українських фундаментальних студій світового гончарства.....	252
Заснування Українського керамічного товариства.....	254
Основи Національної програми розвитку в Україні керамології, мистецтва кераміки та гончарного виробництва.....	259
Створення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.....	262
2.3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА КЕРАМОЛОГІЇ.....	267

ЧАСТИНА 3 СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ АКАДЕМІЧНІ КЕРАМОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

3.1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	274
Головний підсумок першої керамологічної п'ятирічки	274
Українська керамологічна ініціатива охоплює вчених сусідніх країн	278
Пріоритети діяльності академічної керамологічної установи	279
Національний конкурс та інші ініціативи	282
Вектори наукових пошуків	285
Актуальність створення Національного центру технології та спеціальних методів дослідження кераміки	296
Опубліковані керамологічні монографії	300
Рукописи монографій, щорічників	301
3.2. ДРУКОВАНІ ОРГАНИ	304
«Український керамологічний журнал»	304
«Українська керамологія»	308
«Бібліографія українського гончарства»	309
ЕПІЛОГ	312
P.S.: ВАЖЛИВІ ЗАУВАГИ	315
ДЖЕРЕЛА ДО ЧАСТИН 1-3	317

ЧАСТИНА 4 УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЧНА БІОБІБЛІОГРАФІЯ (2001–2005)

4.1. ХРОНОЛОГІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ІНСТИТУТУ	344
2001	344
2002	354
2003	377
2004	389
2005	405
4.2. РУКОПИСИ МОНОГРАФІЙ, ЩОРІЧНИКІВ	424
4.3. ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ІНСТИТУТ	
2001	438
2002	440
2003	440
2004	441
2005	442
4.4. ПЕРСОНАЛЬНИЙ ХРОНОЛОГІЧНО-АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК	
1. Андрієць Ярослав	448
2. Андрушенко Оксана	449
3. Гейко Анатолій	452
4. Гирман Ольга	458
5. Городнича Юлія	461
6. Гурин Людмила	462
7. Карунна Ольга	464
8. Коваленко Оксана	467
9. Косий Олег	472
10. Ликова Оксана	473
11. Литвиненко Світлана	477
12. Луговий Роман	483
13. Метка Людмила	486

14. Міщанин Віктор	495
15. Мотрій Валентина	509
16. Немец Ігор	511
17. Овчаренко Людмила	513
18. Панасюк Галина	522
19. Пошивайло Олесь	525
20. Правденко Ольга	559
21. Рахно Костянтин	560
22. Семченко Галина	567
23. Сморж Леонід	570
24. Спільник Вікторія	574
25. Троцька Валентина	575
26. Чечель Жанна	580
27. Чопенко Ніна	583
28. Щербань Анатолій	585
29. Щербань Олена	594
4.5. СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ (2001–2005)	600
4.6. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ, У ЯКИХ ДРУКУВАЛИСЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ	601
4.7. ВИДАННЯ ІНСТИТУТУ	603
Національний науковий щорічник «Бібліографія українського гончарства»	603
Національний науковий щорічник «Українська керамологія»	609
Національний науковий часопис «Український керамологічний журнал»	614
Сморж Леонід, Гончарівна (одержима керамікою)	641
Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття)	642
4.8. ЗАЛУЧЕНІ АВТОРИ ПУБЛІКАЦІЙ У ВИДАННЯХ ІНСТИТУТУ	649
4.9. ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ «УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ» (2001–2005)	707
4.10. ГЕОГРАФІЯ АВТОРІВ ТА СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ «УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ» (2001–2005)	719
4.11. ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА «УКРАЇНСКА КЕРАМОЛОГІЯ» (2001–2002)	720
4.12. ГЕОГРАФІЯ АВТОРІВ ТА СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА «УКРАЇНСКА КЕРАМОЛОГІЯ» (2001–2002)	723
ПОКАЖЧИКИ	
Іменний показник	726
Географічний показник	738
ДОДАТКИ	
• Опішне: історична довідка	748
• Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному	750
• Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України	751
• Державна спеціалізована художня школа-інтернат I–III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному»	751
• Про щорічний Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки	752
• Класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога	754
• Положення про атрибутування глиняних виробів	755
• Про сприяння у формуванні інформаційного банку даних про керамологічні публікації в Україні	756
• Показник статей національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство» (1993–1999)	757
• Про керамологічні видання	768

Про сприяння у формуванні інформаційного банку даних про керамологічні публікації в Україні

Гончарська книгозбірня України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – республіканська спеціалізована бібліотека літератури з проблем українського та світового гончарства – та Керамологічна бібліотека України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, починаючи з 2000 року, готують національний науковий щорічник «Бібліографія українського гончарства», який є друкованим органом Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Унікальне на всьому пострадянському просторі видання охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включаються книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Керамологічної бібліотеки України. Усі бібліографічні позиції мають анотації. Кожний щорічник має також додаток з публікаціями попереднього року.

З метою формування інформаційного банку даних про керамологічні публікації в Україні та найповнішого представлення в щорічнику Вашого наукового доробку, просимо керамологів, мистецтвознавців, етнологів, археологів, істориків надсилати Гончарській книгозбірні України та Керамологічній бібліотеці України оригінали чи ксерокопії своїх книг і статей, пов'язаних з гончарством, керамікою, що побачили світ 2006 та в наступні роки з обов'язковим зазначенням джерела, в якому вони опубліковані, за такою схемою:

для книг:

Автор. Назва книги. – Місце видання: Видавництво (видавець),
рік видання. – Том. – Кількість сторінок;

для статей:

Автор. Назва статті // Назва книги (періодичного видання),
в якій надруковано статтю. – Місце видання: Видавництво (видавець),
Рік. – Том (№, Випуск, Число). – День. – №№ сторінок.

Надіслані матеріали не повертаються.

За необхідності книгозбірні

оплатять вартість надісланих видань (ксерокопій).

«Бібліографію українського гончарства» за 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 роки

можна замовити за адресою:

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,

вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164;

тел. (05353) 42416, 42417; факс (05353) 42416;

opishne_museum@poltava.ukrtel.net

**ББК 63.3 (4Укр)6+63.5 (4Укр)+74+79.1+85.125 (4Укр)
П66**

Пошивайло Олесь.

Гончарна велич і трагедія Макарового Яру

добі Розстріляного Відродження. –

Опішне: Українське Народознавство, 2008. – 240 с., іл.

(Керамологічне трикнижжя «Гончарний здрив Донбасу»,

книга 1; Академічна керамологічна серія «Гончарні

школи України», випуск 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Книги 1-3)

966-7322-15-7 (Книга 1)

Інститут керамології

– відділення Інституту народознавства НАН України

Вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна;
тел./факс: (05353) 42175; e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net;
www.ceramology-inst.narod.ru

Свідцтво: серія ДК, №1411 від 02.07.2003

«Українське Народознавство»

Видавництво Національного музею-заповідника

українського гончарства в Опішному

Вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна;
тел./факс: (05353) 42416, 42415; e-mail: opishne_museum@poltava.ukrtel.net;
www.opishne-museum.narod.ru

Свідцтво: серія ДК, №1458 від 08.08.2003

**МайСТЕРНЯ
КНИГИ**

Друк: «Майстерня книги»

Вул. Кривоноса, 25, Київ, 03037, Україна

Свідцтво: серія КІ №82 від 06.09.2005

Формат 70х100/16
Гарнітура SchoolBook
Умовн. друк. арк. 19,35
Тираж 500 прим.

Анотації до малюнків поміж розділами книги:

- C 10-11 1. Учасники керамологічної експедиції (Тарас Пошивайло, Анатолій Клименко, Людмила Овчаренко, Таїса Блюм) на пагорбі, що розмежовує Україну й Росію. 30.08.2007
- C 15 2. Керамологічна експозиція Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. 30.08.2007
- C 32 3. Вхід до погребів в одній із занедбаних садиб. Вересень 2007
- C 33 4. Занедбана хата на окраїні села. 14.09.2007
- C 47 5. Одна з вулиць села. 13.09.2007
- C 48-49 6. Павло Дубинський. «Програм по геометрії для І-го курсу Макаро-Ярівської керамічної кустпромшколи на ІІ-й триместр 1927/28 академ. року» (фрагмент). 1928
- C 80 7. Етнографічна експозиція Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. 30.08.2007
- C 81 8. Ножичі біля вхідних дверей як „оберіг“ помешкання. Вересень 2007
- C 96-97 9. Руки найстарішої мешканки села Анастасії Пономаренко (93 роки). Вересень 2007
- C 107 10. Старий горщик на підвіконні. Вересень 2007
- C 131 11. Книга „Замазки і клеї“ з бібліотеки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи з відбитком кутового штампа навчального закладу. 1928
- C 148-149 12. Виставка творів учнів і викладачів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. 1931
- C 154 13. Дорога на окраїні села. Вересень 2007
- C 155 14. Вулиця на кутку „Матня“. 14.09.2007
- C 166 15. Хата гончаря Якова Пархоменка. 1910-ті – 1920-ті.
- C 166 16. Модернізована хата гончаря Якова Пархоменка – один із об'єктів Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. Вересень 2007
- C 166-167 17. Керамологічна експозиція Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. 30.08.2007
- C 173 18. Вкритий „совковою“ („татарською“) черепицею сарай. 30.08.2007
- C 191 19. Твір майстра Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Антона Дудака „Тракторист“ у експозиції Луганського обласного краєзнавчого музею. 29.08.2007
- C 204-205 20. Керамолог Людмила Овчаренко, онук Павла Дубинського – Юрій Дубинський – та дружина сина Павла Дубинського (Ярослава) – Лідія Демчук – переглядають рукопис монографії „Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні“. 15.08.2007

Макарів Яр (6, 12, 15); Пархоменко (колишній Макарів Яр) (1-3, 5, 7-8, 10, 14, 16-18); Хорошилове (поблизу Пархоменко) (4); Новокиївка (поблизу Пархоменко) (9, 13); Вінниця (20); Луганськ (19).

Місця зберігання документів:

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства (1-5, 7-10, 13-14, 16-20), приватний архів родини Дубинських у Вінниці (11, 12), Державний архів Луганської області (6), Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка (15). Репринти (6, 11).

Фото: Людмила Меткої (4-5, 8-9, 14), Людмили Овчаренко (10, 13), Юрка Пошивайла (1, 2, 20), Тараса Пошивайла (7, 17-18), Богдана Пошивайла (3, 7, 16), невідомих авторів (12, 15).

Малюнки публікуються вперше (1-10, 12-14, 16-20)